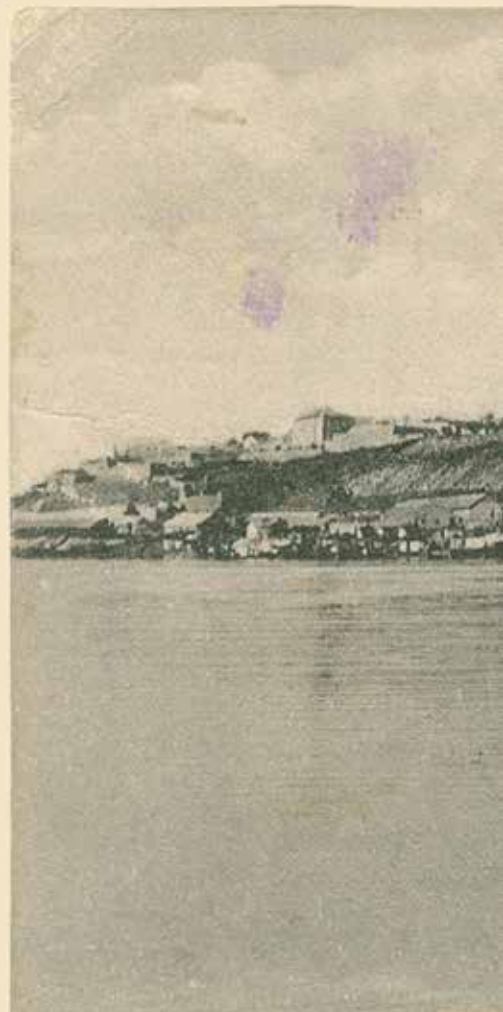

Милош Тимотијевић / Александар Марушић

УСКЛИЦИ ИСКРЕНОГ ОДУШЕВЉЕЊА

Ефемерни спектакл
и путовање краља Александра
и краљице Драге Обреновић
по Србији 1901. године

Поздрав из Београда
Gruss aus Belgrad

Издање Моше Коена,

град
ад

Београд и Сава.
Belgrad-Save.

*Postcard by
Koraci*

Београд.

Милош Тимотијевић / Александар Марушић

УСКЛИЦИ ИСКРЕНОГ ОДУШЕВЉЕЊА

Ефемерни спектакл и путовање
краља Александра и краљице Драге Обреновић
по Србији 1901. године

УСКЛИЦИ ИСКРЕНОГ ОДУШЕВЉЕЊА
Ефемерни спектакл и путовање
краља Александра и краљице Драге Обреновић
по Србији 1901. године

Издавачи

Народни музеј Чачак
Музеј рудничко-таковског краја

Главни и одговорни уредници

Делфина Рајић, Жељко Цветковић

Тексти

Милош Тимотијевић, Александар Марушић

Рецензенти

Дописни члан САНУ, проф. др Игор Борозан,
проф. др Сузана Рајић, др Ана Столић

Лектор и коректор

Мирјана Мокровчак Глишовић

Именски ревисор

Ана Ранковић, Мирјана Мокровчак Глишовић

Географски ревисор

Весна Ђурчић

Фотографије

Саша Савовић, Иван Јовановић, Марко Бојовић

Превод резимеа на енглески језик

Ксенија Дуњић

Ликовно-графичка опрема

SD grafik, Вељко Тројанчевић

Штампа

Graficar, Ужице

Тираж: 300

ISBN 978-86-82700-11-1

На насловној страни: I Краљица Драга и краљ Александар Обреновић

(деталј из накнадно колорисане дописне карте)

Форзец: II Савско пристаниште

Накзец: III Улица краља Милана у Београду

Задња страна корице: IV Пароброд „Делиград”

Милош Тимотијевић / Александар Марушић

УСКЛИЦИ ИСКРЕНОГ ОДУШЕВЉЕЊА

Ефемерни спектакл и путовање
краља Александра и краљице Драге Обреновић
по Србији 1901. године

НАРОДНИ МУЗЕЈ ЧАЧАК

МУЗЕЈ РУДНИЧКО-ТАКОВСКОГ КРАЈА

Чачак – Горњи Милановац, 2025.

Садржај

- 7 Предговор
- 11 Увод
- 17 Ефемерни спектакл и посете владара
- 21 Краљевски пар Александар и Драга Обреновић
- 23 Србија 1901.
- 29 Пут у Русију или Србију: полазак из Београда за Смедерево 5/18. јула 1901.
- 49 Дворски воз и „раздрагани народ”: посета Лапову и Бадњевцу на путу из Смедерева за Крагујевац 27. августа/9. септембра 1901.
- 55 Стара српска престоница: посета Крагујевцу 27-29. августа/9-11. септембра 1901.
- 73 Народни сабори: путовање од Крагујевца до Краљева 29. августа/11. септембра 1901.
- 81 „Бог Ти помогао Господару!”: посета Краљеву 29-30. августа/11-12. септембра 1901.
- 89 Свети Немањићи: посета Ушћу и Манастиру Студеници 30. августа – 1. септембра/12-14. септембра 1901.
- 99 Нови цар Душан: посета Краљеву и Манастиру Жича 1-2/14-15. септембра 1901.
- 105 Завичај краљичине мајке: посета Чачку 2-4/15-17. септембра 1901.
- 121 Куће окречене у бело: путовање од Чачка до Ужица 4/17. септембра 1901.
- 127 Варош осветљена „електриком”: посета Ужицу 4-6/17-19. септембра 1901.
- 135 Колевка првог Обреновића: посета Добрињи 6-7/19-20. септембра 1901.
- 141 Српски Витлејем: посета Такову 8-9/21-22. септембра 1901.
- 157 Дом Луњевица: посета Горњем Милановцу и Манастиру Вујан 9-10/22-23. септембра 1901.

- 165 Прах баба Вишње: посета Враћевшници, Дивостину и Крагујевцу 10/23. септембра 1901.
- 173 Краљичин рођендан: долазак у Београд, војни маневри у Убу и посета Нишу, 9/22. септембар – 28. септембар/11. октобар 1901.
- 183 Путовање које је убрзало заверу
- 193 Прилог 1 – Свечани говори одржани током посета краља Александра и краљице Драге Обреновић централној и западној Србији 1901. године
- 223 Прилог 2 – Списак одликованих лица током боравка краља Александра и краљице Драге Обреновић у Смедереву, за време путовања по централној и западној Србији и поводом краљичиног рођендана 1901. године
- 245 Прилог 3 – Списак сенатора и народних посланика 1901.
- 253 Прилог 4 – Преглед раста броја становника у већим градовима Србије 1834–1910.
- 255 Exclamations of Sincere Enthusiasm: The Ephemeral Spectacle and Journey of King Alexander and Queen Draga Obrenović through Serbia in 1901.
- 258 Списак и порекло илустрација
- 259 Списак извора и литературе
- 268 Рецензије
- 277 Именски регистар
- 293 Географски регистар
- 298 Белешка о ауторима

Предговор

Краљ Александар и краљица Драга Обреновић спадају међу најоклеветаније личности модерне српске историје. Након бруталног убиства владарског пара 1903. године, почео је процес систематског обликовања негативног наратива о династији Обреновић, чији је утицај трајао више од једног века. Револуционарно и насилно свргавање са престола уздизано је као симболична прекретница, а долазак династије Карађорђевић као почетак „новог доба” за Србију. Краљ Петар I Карађорђевић добио је епитет „спаситеља”, а постављање на владарски трон описивано је у категорији „божанског провиђења”. Став о непопуларности „ненародне” династије Обреновић дуго је био подразумевано и непорециво „заједничко знање”, које је уписивано у многа „објашњења”.¹

Почетком XX века јавно мњење у Србији имало је много разноликији однос према последњим Обреновићима него што је касније представљано. Без обзира на многе политичке грешке и пропусте, непопуларност краља Александра и краљице Драге никако није била свеопшта, а државна и династичка пропаганда одиграле су значајну улогу у одржавању њиховог легитимитета, нарочито у унутрашњости земље.

Један од најсигурнијих начина учвршћивања ауторитета је директан контакт са народом, јер кроз лично присуство, бројне церемоније и симболичке гестове,

¹ Владимир Јовановић, „Избрисана сећања. Уништавање и ретуширање слике о несталој династији Обреновић”, *Годишњак за друштвену историју* 1–3 (2007), 39–45; Сузана Рајић, *Александар Обреновић: владар на ирелазу векова: сукобљени светови* (Београд: Српска књижевна задруга, 2011), 5–9; Мирослав Тимотијевић, *Таковски устанак – српске Цвеици: о јавном заједничком сећању и заборављању у симболичкој политици званичне репрезентативне културе* (Београд: Историјски музеј Србије: Филозофски факултет, 2012), 425; Игор Борозан, „Уметничка прерада средњовековне историје и репрезентативна култура српске/југословенске монархије у првој половини XX века”, у: *Замисање прошлости и рецејција средњег века у српској уметности XVIII–XXI века*, ур. Лидија Мереник, Владимир Симић, Игор Борозан (Београд: Српски комитет за византологију: Службени гласник: Византолошки институт САНУ, 2016), 119–133; Драгана Вукићевић, „На шаховском пољу приче – потез краљицом”, у: *Обреновићи и књижевности: зборник радова*, ур. Драгана Вукићевић, Драган Пејчић (Београд: Институт за књижевност и уметност; Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић”, 2024), 237–256.

владар има прилику да непосредно потврди или изгради своју моћ и харизму, појача поверење поданика и популарише државне и династичке вредности, нарочито у тренуцима политичке кризе или када је потребно супротставити се негативној пропаганди противника.

Заправо, ефемерни спектакл, као посебан облик јавних свечаности организованих поводом званичних владарских посета, редовно је у себи сажимао политичке, идеолошке и уметничке садржаје, с циљем снажења династичких и државних идеја.² Посебност оваквог пропагандно-комуникационог деловања увек се огледала у истакнутој симболици места која су посећивана, али и значају „политичког тренутка” изабраног за посету, што је посебно карактеристично за путовање владарског пара Обреновић по Србији 1901. године.

Истраживање, засновано на радовима професора Мирослава Тимотијевића, посредно анализира и званичну државну репрезентативну културу која настоји да обликује унифицирану визију прошлости, неопходну за јачање националног идентитета и државног јединства. У средиште такве активности смешта се симболична политика утемељена на институционално ситуираној идеологији, прокламованој у оквиру званичног система идеја и представа, вредносних ставова и циљева. У питању је интегративна форма којом се идејно уобличава, тумачи и оправдава друштвена стварност, с циљем стварања грађанске лојалности и солидарности појединца кроз поистовећивање с владаром и владајућим државним системом.³

Анализа организовања и извођења јавних свечаности током посете владарског пара Србији 1901. открива многе аспекте државне политике краља Александра Обреновића. Од промовисања одређених политичких порука и идеја, до стварања осећаја стабилности и напретка с циљем превазилажења унутрашњих подела у једном веома кризном раздобљу након смрти краља Милана и немогућности владарског пара да добије потомство. Садржај и структура ефемерних спектакала, као важног инструмента државне пропаганде и политичке комуникације, између осталог указује и на сложене механизме којима су владари настojали да учврсте своју власт. Истовремено то је приказ градова, варошица и села у унутрашњости Србије које су у рану јесен 1901. посетили краљ и краљица, нару-

² Ненад Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку: систем европске и српске визуелне културе у служби нације* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006), 54, 99, 101, 198-199, 309, 314.

³ Мирослав Тимотијевић, *Таковски усџанак – српске Цвети...*, 24-26.

ченог и спонтанот расположења народа, односа локалне елите и црквених великодостојника према монархији, државном уређењу и династији Обреновић.

Закључци истраживања изнетих у овој студији откривају како су политичке поруке, интегрисане у јавне свечаности, обликовале однос између династије Обреновић и народа, уз истовремено истицање значаја симболичке политике у историјским кризним периодима. Овај феномен остаје релевантан и у савременом друштву, као средство за обликовање јавног мњења. Аутори заступају тезу да је краљевски пар током посете Србији 1901. успешно користио ефемерни спектакл за учвршћивање угроженог ауторитета, јачање националног идентитета и подстицање локалног патриотизма, што је модел који и данас препознајемо у многим политичким церемонијама.

Увод

Ве до појава монографија Ане Столић о краљици Драги и Сузана Рајић о краљу Александру, недостајала је релевантна литература о последњим Обреновићима.⁴ На исти начин може се окарактерисати и допринос Мирослава Тимотијевића и Игора Борозана анализи репрезентативне културе и династичке пропаганде.⁵

Већина аутора који су писали о последњим Обреновићима дотакли су се и њихове посете унутрашњости Србије 1901. године. Међутим, до сада нису постојали радови који би се бавили овом темом као самосталним предметом истраживања у ширем политичком контексту тадашње Србије. Исто се може рећи и за ауторе ове публикације, који су ранија истраживања фокусирали на посете Горњем Милановцу, Чачку и Краљеву, без свеобухватне анализе целокупног путовања краљевског пара.⁶

⁴ Ана Столић, *Краљица Драга Обреновић* (Београд: Завод за уџбенике, 2009); Сузана Рајић, *Александар Обреновић: владар на њелазу векова: сукобљени светови* (Београд: Српска књижевна задруга, 2011).

⁵ Мирослав Тимотијевић, *Таковски усџанак – српске Цвеици...*; Игор Борозан, *Репрезентативна култура и политичка пројаанда: споменик кнезу Милошу у Неојину* (Београд: Филозофски факултет, Катедра за историју уметности новог века, 2006); Игор Борозан, *Слика и моћ: њредставе владара у српској визуелној култури XIX и њочетком XX века. Књ. 1-2* (Нови Сад: Галерија Матице српске: Матица српска, 2021)

⁶ Милош Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици: списак особа које су добиле орден на рођендан краљице Драге Обреновић 11. септембра 1901. године”, *Зборник радова Народной музеја XLVIII* (2018), 45-54; Милош Тимотијевић, „Празнични сјај завичајне светковине: посета краља Александра и краљице Драге Чачку 1901. године”, *Зборник радова Народной музеја L* (2020), 71–79; Милош Тимотијевић, „Владари и вароши: штампа о посетама Обреновића и Карађорђевића Краљеву, Чачку и Горњем Милановцу (XIX и почетак XX века)”, у: *Публицистика у развоју друштва и државе. 1, Од новинској извештаја до објективне историје: Карановац – Краљево у српским новинама: 1835–1918*, ур. Дарко Гучанин, Љубодраг Ристић (Краљево: Народни музеј Краљево; Београд: Институт за политичке студије: Правни факултет Универзитета, 2023), 179-205; Александар Марушић, „С пута њихових Величанстава: краљ Александар и краљица Драга Обреновић у Рудничком округу септембра месеца 1901. године”, *Зборник радова Народной музеја L* (2020), 81-101; Александар Марушић, „У сусрет високим гостима: последњи Обреновићи у Краљеву и околини 1901. године”, у: *Публицистика у развоју друштва и државе. 1, Од новинској извештаја до објективне историје: Карановац – Краљево у српским новинама: 1835–1918*, ур. Дарко Гучанин, Љубодраг П. Ристић (Краљево: Народни музеј Краљево; Београд: Институт за политичке студије: Правни факултет Универзитета, 2023), 207-225.

Сл. 1. Краљевски пар
Драга и Александар
Обреновић,
1900–1903.
(каширана
фотографија)

Када је у питању теоријска основа за истраживање, коришћени су већ поменути радови Мирослава Тимотијевића и Игора Борозана. За детаљније анализе употребљаване су теоријске поставке Марка Абелеса, који истражује сложен однос државе и друштва, посебно у контексту „завичајних посета” и релационих мрежа између централне и локалне власти.⁷

Иако је у средишту истраживања путовање владарског пара, у веома значајном и политички динамичном периоду историје Србије, изабрана тема једним

⁷ Mark Abeles, *Antropologija države* (Zemun: Biblioteka XX vek; Beograd: Ćigoja štampa, 2001). Шире објашњење како се обликују друштвени процеси и културне праксе, феномен друштвених мрежа, односно интеракција између појединаца, група и организација путем пријатељстава, пословних и родбинских веза, није детаљно примењивано у овом истраживању. Теоријске основе погледати у: Stanley Wasserman, Katherine Faust, *Social network analysis: methods and applications* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994)

делом припада пољу свакодневице и микроисторије. Овај приступ подразумева фокусирање на детаљне студије појединачних догађаја у малим заједницама, с циљем досезања ширих историјских значења путем детаљне реконструкције догађаја.⁸

Објашњење структуре свечаних посета као облика јавне представе и перформанса посматра се у светлу симболичког интеракционизма.⁹ Наиме, симболичка моћ произлази из идеје да ритуали и гестови не само да представљају политичку стварност, већ је и активно стварају, обликују друштвене односе и утичу на доживљај легитимитета власти. Јавни ритуали и перформанси у том контексту имају снагу да утичу на друштвену свест.¹⁰

Штампа представља најважнији и незаобилазан извор за проучавање јавних свечаности организованих током владарских посета унутрашњости. Пажња званичне државне и продинастичке патриотске штампе увек је била усмерена на ефемерне спектакле, чији су описи испуњавани отвореним похвалама владару, држави и народу. „Српске новине” су као званично државно гласило опширно и веома детаљно извештавале о доласку свих владара у српске вароши. Важне податке које нису регистровале „Српске новине” преноси „Дневник” као полузванично владино гласило, затим и друге београдске дневне новине као што су „Мали журнал”, „Вечерње новости”, „Старе мале новине”, „Трговински гласник”, „Домаћица”, „Београдске општинске новине”, „Нова искра”, „Цариградски гласник”, „Источник”, „Службени војни лист”, „Србин”, „Српска застава”, као и новосадска „Застава”. Крагујевачка „Нова задруга” је суштински донела највише вредних информација за реконструкцију ефемерног спектакла, али само за подручје свога града и округа.

Штампа је верно преносила све детаље церемонија и свечаности, при чему су промишљено подстицана патриотска осећања дугачким и распричаним текстовима са пуно живости, чиме је код читалаца стваран осећај као да и сами

⁸ Knut Čelstali, *Prošlost nije više što je nekad bila: uvod u historiografiju* (Beograd: Geopoetika, 2004), 39-42, 56-58; Pierre Goubert, „Lokalna povjest”, u: *Scrinia Slavonica* 1 (2001), 421-432; Giovanni Levi, „O mikrohistoriji”, u: *Scrinia Slavonica* 7 (2007), 479-497; Piter Berk, *Istorija i društvena teorija* (Beograd: Equilibrium, 2002), 46-50; Piter Berk, *Osnovi kulturne istorije*, (Beograd: Clio, 2010), 57-61.

⁹ У анализи је коришћен теоријски приступ изучавању свакодневице у монографији Иване Спасић, посебно теорија симболичког интеракционизма која наглашава улогу комуникације и интерпретације у обликовању друштвене стварности [Ivana Spasić, *Sociologija svakodnevnog života* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2004), 97-117].

¹⁰ P. Berk, *Osnovi kulturne istorije*, 49-50.

присуствују свечаним дочецима. Прави циљ извештавања био је уобличавање сугестивне слике свечаности, перформативног артифицираног ритуала који је требало да створи обједињено „народно тело” повезано емоцијама.¹¹ Штампана је очекивано пристрасна у опису емоција присутних грађана, али је сасвим објективна у преношењу хронологије догађаја, учесника свечаности, структуре ритуала, детаља декорације, што је и средишња тема реконструкције и анализе ефемерног спектакла.

Сачувани дневници и мемоари личности које су биле савременици посете владарског пара Србији не доносе пуно података о њиховој посети унутрашњости Србије 1901. године, док архивска грађа државних органа открива позадину самих свечаности, што је веома значајно, али не и њихов садржај и ток, што је главни циљ истраживања.

Када је у питању сама интерпретација истраживања у овој монографији, примењивано је приповедање у традицији социјалне антропологије прилагођено потребама историчара. Детаљан опис догађаја користи се за дубље разумевање процеса, догађаја и феномена кроз анализу ситних детаља, обичаја, ритуала (колико су то дозвољавали историјски извори), али и симболичких аката који обликују културу и историју.¹²

Истовремено је анализиран и дискурс поздравних говора током ове посете. Дискурс се у овом истраживању одређује као регулисан систем исказа којим се поједини делови различитих натписа смишљено повезују у кохерентан текст са заједничким значењима и вредностима. Језгро сваког дискурса представља комбинација језичких и ситуационих информација којима се одређеним појавама даје смисао, у процесу одржавања јединства друштвеног и културног поретка.¹³

Што се тиче саме структуре текста, након предговора, увода и теоријског објашњења феномена ефемерног спектакла, укратко су представљене личности краља Александра и краљице Драге у историјском контексту Србије 1901. године.

¹¹ Мирослав Тимотијевић, *Таковски усџанак – српске Цвеиш...*, 212.

¹² Питер Бурке, „Историја догађаја и повратак наративног”, *Историјски часопис XLV–XLVI* (1998–1999), 333–347; Ugo Fabietti, Roberto Malighetti, Vincenzo Matera, *Uvod u antropologiju: od lokalnog do globalnog* (Beograd: Clio, 2002), 39–45; Clifford Geertz, *Antropolog kao pisac* (Beograd: Biblioteka XX vek: Knjižara Krug, 2009), 9–33; P. Berk, *Osnovi kulturne istorije*, 45–53; Ivana Spasić, „Terenski rad u filozofiji: Gerc i Burdije kao sagovornici”, *Sociologija* 3 (2012), 401–422.

¹³ Ivica Mladenović, „Научно-историјски аспекти коришћења анализе дискурса у друштвеним истраживањима”, *Sociologija*, 1 (2017), 5–23; Милена М. Пешић, „Развој појма дискурса као инструмента критичке друштвене анализе”, *Социолошки њреплед* 4 (2020), 1260–1278.

Текст је затим издељен на мање целине које прате посету по варошима и селима, уз објашњење зашто је у званичној репрезентативној култури Обреновића одређено насеље, црква, манастир, споменик, предеона целина или место сећања имало истакнути симболички значај. Истовремено се прати и однос локалне елите према владарском пару, детаљи ефемерног спектакла, дискурс поздравних говора и анализира коме су додељивана одликовања.

После закључка презентовани су сви значајнији говори уприличени током посете, списак особа које су добиле ордене, списак народних посланика и сенатора изабраних 1901. и на крају табела са прегледом броја становника већих градова у Србији од 1834. до 1910. године.

Одлучили смо се да текст илуструјемо фотографијама учесника званичног програма ове посете, владарског пара, градова, села и манастира које су походили. У недостатку фотографија које су настале током саме посете, користили смо снимке из епохе која је била приближна 1901. години.

Детаљна анализа ефемерног спектакла који је приређен поводом посете краља Александра и краљице Драге Обреновић Србији 1901. године, заједно са свим прилозима и илустрацијама у овој књизи, има за циљ добијање одговора на неколико важних питања. Какав је био политички контекст ове посете на спољном и унутрашњем плану? Који је био основни циљ ефемерног спектакла организованог поводом посете краља Александра и краљице Драге Србији 1901. године? Шта је утицало на избор места за посету, како је спектакл организован и које поруке је требало да пренесе? Који су све ритуали, церемоније и други елементи спектакла попут поздравних говора коришћени и каква су била њихова значења? Каква је била улога цркве у легитимизацији власти династије Обреновић? Какав је био однос локалне црквене, политичке, просветне елите на посету, а која улога војске? Како је владарски пар путем доделе одликовања јачао лојалност династији? На који начин је реаговао обичан народ, грађани и сељаци? Како је ова посета краткорочно и дугорочно утицала на јавност Србије, посебно на противнике династије Обреновић?

Ефемерни спектакл и посете владара

Званичне посете владара припадају домену јавних свечаности и перформативне културе у којој се многи вербални и визуелни симболи спајају у сажимајуће јединство спектакла кроз сложену структуру комуникационог деловања. Срби су ефемерне спектакле као артифициране јавне свечаности прихватили још у XVIII веку у оквиру верско-политичких и пропагандних програма карловачких митрополита. Са успостављањем државности Србије стекли су се многи услови за ширење нових форми ефемерног спектакла, који се редовно организују још од почетка тридесетих година XIX столећа.¹⁴

Ефемерни спектакл има своје корене у антици и средњем веку, а свечани улазак владара у градове заправо је симболично понављање Христове свечане ентрате у Јерусалим. Прославе су истовремено биле прилика да се кроз форму дијалога провере и потврде идеолошке, социјалне, политичке и друштвене позиције владара у народу.¹⁵

Унапред припремљене званичне посете владара организоване уз присуство грађанства имале су веома сложен програм и важно место у јавном животу сваке вароши, а богат сценски приказ и драматургија догађаја доприносили су осећају целовитости и трајности заједнице.¹⁶ Такви процеси били су карактеристични за

¹⁴ Miroslav Timotijević, „Ephemerni spektakl za vreme vladavine kneza Miloša i Mihajla Obrenovića”, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, br. 31/32 (1988/89), 305-312; Ненад Макуљевић, „Ефемерни спектакл у мултикултуралном Београду: повратак Вучића и Петронијевића у Србију”, у: *Београд у делима европских љубољубиваца*, ур. Љубинко Раденковић, Ђорђе С. Костић (Београд: Балканолошки институт САНУ, 2003), 169-185; Игор Борозан, *Рејрезентацијивна култура и њолијичка њројајанда: сјоменик кнезу Милошу у Нејојшину* (Београд: Филозофски факултет, Катедра за историју уметности новог века, 2006), 100, 118-120; Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку*, 99-101, 198, 309, 314-315, 332-333; Јелена Тодоровић, *Енџијетет у сенци: мајирање моћи и државни сјекџакл у Карловачкој мџројолији* (Нови Сад: Платонеум, 2010), 31, 75, 111, 131, 143; Вук Даутовић, „Меморабилија ефемерног спектакла из 1867. године: 'Поздрав Његовој Светлости Михаилу М. Обреновићу III књазу српском' из Јеврејског историјског музеја у Београду”, у: *Обреновићу у музејским и друјим збиркама Србије и Евроје VI*, ур. Александар Марушић, Ана Ранковић (Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2020), 223-243.

¹⁵ И. Борозан, *Рејрезентацијивна култура и њолијичка њројајанда*, 119.

¹⁶ М. Abeles, *Antropologija државе*, 145, 164-166, 168-169, 183-184; Мирослава Лукић Крстановић, *Сјекџакли XX века: музика и моћ* (Београд: САНУ, Етнографски институт, 2010), 15-62.

целу Европу, јер је постепена демократизација друштва захтевала популаризацију и потврду монархије и у пољу перформанса.¹⁷

Сврха политичких ритуала своди се на одржавање постојећег поретка у држави. У складу са таквим ставом и ефемерни спектакли представљају догађаје који се у свести људи налазе изван пролазних друштвених дешавања.¹⁸ Осим величања прошлости, владара и династије, прослављани су и актуелни политички догађаји, с намером истицања њихове важности, историзације и увођења у заједничко јавно сећање.¹⁹

Концепт јавних свечаности био је јасно кодификован, веома прецизно одређен и заузимао је значајно место у програмима владарске пропаганде. Драматуршко деловање подстицало је емоционалу приврженост династији чији су владари били својеврсни „хероји нације”, а унапред организовано извођење ефемерног спектакла подразумевало је тачно утврђивање пута кретања свечане поворке и поштовање главних тачака у топографији града, при чему су у програм прославе укључивани сви социјални слојеви.²⁰

Позорница за ефемерни спектакл дочека владара били су градови, који својом урбаном структуром, архитектонском симболиком и концентрацијом становништва омогућавају несметано комуникационо деловање. Симболика урбаног простора увек је снажна, а град се још од антике доживљава као култивисани и артифицијелни простор. Осим привремених кулиса конструисаних за свечаности, и сами архитектонско-урбанистички планови уређења градова постали су током XIX века национални пројекти, одређени политичком и идеолошком климом национализма.²¹

¹⁷ Daniel L. Unowsky, *The Pomp and Politics of Patriotism: Imperial Celebrations in Habsburg Austria, 1848–1916*. (West Lafayette, Ind.: Purdue University Press. 2005), 52-76; Jaap van Osta, „The Emperor’s New Clothes. The Reappearance of the Performing Monarchy in Europe, c. 1870-1914.”, *Mystifying the Monarch Studies on Discourse, Power, and History*, ed. Jeroen Deploige, Gita Deneckere (Amsterdam: University Press, 2006), 181-192.

¹⁸ Б. Мишић, „Ефемерни спектакл: проглашење Краљевине Србије 1882”, *Наслеђе* 6 (2005), 85-106; Мировска Лукић Крстановић, „Приватни живот на јавној сцени светковина”, у: *Приватни животи код Срба у деведнаестом веку: од краја осамнаестог века до почетка Првој светској ратној*, пр. Ана Столић, Ненад Макуљевић (Београд: Слио, 2006), 779-804; Игор Борозан, *Слика и моћ: предсјаве владара у српској визуелној култури XIX и почетком XX века. Књ. 2* (Нови Сад: Галерија Матице српске: Матица српска, 2021), 292-302.

¹⁹ Мирослав Тимотијевић, *Таковски усџанак – српске Цвећи...*, 46.

²⁰ Биљана Мишић, „Ефемерни спектакл...”, 85-106.

²¹ Luis Mamford, *Grad u istoriji: njegov postanak, njegovo menjanje, njegovi izgledi* (Zemun: Book; Novi Beograd: Marso, 2001), 285-286, 290-292; Leonardo Benevolo, *Grad u istoriji Evrope* (Beograd: Clio, 2004), 15-20; И. Борозан, *Репрезентативна култура...*, 100-110, 373.

Током посете владара реалан градски пејзаж идеолошки је трансформисан у артифицирани простор церемонијалне метафизичке реалности, као место владавине идеје. Када су у питању била већ уобличена места сећања, успостављан је дијалог између већ постојећег реалног простора и симболичног, који је за потребе ефемерног спектакла тек требало уобличити.²²

Увежбаност извођења многих пропратних дешавања (попут топовске паљбе, пуцања прангија, паљења ватри, ношења бакљи) били су веома важни, као и неизоставно поздрављање владара који су путовали кроз припремљене декорације и кулисе. Тријумфалне капије, пирамиде, стубови, заставе, цвеће, транспаренти, коњаници, свечани говори, здравице и зарицања, присуство деце и јавно исказивање радости (од певања до плакања), били су саставни део декорације током њихових посета, с циљем прославе владара и уздицања државе и нације.²³ У питању је била добро увежбана представа, јер су званична репрезентативна култура и јавни спектакли имали задатак да „поправе”, „допуне” и улепшају стварност.²⁴

Нововековна Кнежевина Србија настала је током револуционарног процеса, тако да је у први план симболичне политике постављана идеја народа и народног владара. Доследно таквом ставу у домену ефемерног спектакла тежило се стварању комуникационе форме која би омогућила успостављање директног перформативног односа између ова два идентитета. Успешност перформативног функционисања свечаности зависила је од подстицања и контроле емоција народа („кодирање слављеничког тела”), кроз идеје верског, државног и народног патриотизма.²⁵

У првом делу таквих свечаности народ је био само посматрач, у другом би учешће узимали изабрани народни представници, да би се у трећем, неформалном делу, посматрачи кроз форму „народног весеља” трансформисали у учесни-

Сл. 2. Славолук у
Тоичигеру йодіінуї
йоводом йрославе
50. йодіињице
Таковскої усїанка,
1865 (фотографија)

²² Мирослав Тимотијевић, *Таковски усїанак – срїске Цвейи...*, 197.

²³ Б. Мишић, „Ефемерни спектакл: проглашење Краљевине Србије 1882”, 85-106.

²⁴ Н. Макуљевић, *Умейностї и национална идеја у XIX веку*, 309, 332-333; И. Борозан, *Слика и моћ* 2, 295.

²⁵ И. Борозан, *Рейрезенїаїивна кулїура и йоїиїичка йройаїанда*, 91-92; М. Тимотијевић, *Таковски усїанак – срїске Цвейи...*, 206.

ке, чиме се стварало „јединствено тело колективне репрезентације”. На тај начин ефемерни спектакл коришћен је у подржавању актуелне политике и хомогенизовању становништва. Политичка легитимност и интеграција свих друштвених слојева у јавном исказивању грађанске лојалности и солидарности испољавани су кроз емоционално поистовећивање са владарем, државом и владајућим системом.²⁶

Владар, као централна личност државе и организованих свечаности, представљан је као јемство очувања целовитости и трајности заједнице, при чему се нарочито подстицана вера у унапред осмишљен сценски приказ. Ако се при томе посета организовала у пределима из којих потичу владари, такав догађај увек је представљао својеврсни обред размене између унутрашњости, из које се црпи легитимитет, и престонице, симбола шире државне заједнице, која има задатак да „награди” завичај. Све се приказивало као „праведан” повратак ствари на своје место, јер је природно да владар не заборави родни крај који му је омогућио политички узлет, а главне теме вербалне политичке комуникације постају пријатељство и оданост.²⁷

Сл. 3. Визији карџа
Драге Машић
дворске даме
краљице Наталије
Обреновић,
1891–1897.

²⁶ Мирослав Тимотијевић, *Таковски устанак – српске Цвећи...*, 206, 210-211.

²⁷ М. Abeles, *Antropologija државе*, 145, 164-166, 168-169, 183-184.

Краљевски пар Александар и Драга Обреновић

Краљ Александар Обреновић (1876–1903) био је први владар модерне Србије који је рођењем постао престолонаследник. На престо је ступио 1889. у тринаестој години, након абдикације оца, краља Милана. Његово детињство обележили су породични сукоби, што је утицало на његов карактер. Иако је 1893. прогласио пунолетство уз подршку Народно-радикалне странке, касније је прекинуо сарадњу са њима због сукоба око његове улоге у власти. Настојао је да обједини ослабљене либерале и напредњаке, али без успеха, па је формирао „неутралне владе” од угледних, али политички слабо познатих личности. Током десетогодишње владавине, често је смењивао владе и покушавао да уравнотежи политичку сцену, на којој су доминирали радикали с подршком већине изборног тела (88% гласача). Његов Устав из 1901. и коалиција радикала и напредњака у Влади Михаила Вујића били су последњи такви покушаји. Иако је имао успеха у развоју војних, просветних и културних установа, сложене спољнополитичке околности и брак са удовицом Драгом Машин, без могућности наследника, допринели су паду његове популарности и завери која је окончала живот краљевског пара 1903. године.²⁸

Краљица Драга Обреновић (1866–1903), рођена као Драга Луњевица у Горњем Милановцу, потицала је из угледне фамилије која је временом изгубила друштвени статус и политички утицај. Први пут се удала 1883. за инжењера Светозара Машина који је три године касније преминуо. Нису имали деце. Удовица Драга Машин издржавала се писањем за новине и преводилаштвом. Материјално стање додатно се погоршало после смрти родитеља, када је прихватила издржавање браће и сестара. Неуспешно је покушала поново да се уда, имала је познанства са мушкарцима, што је у каснијој негативној пропаганди максимално преувеличано. Дворска дама краљице Наталије Обреновић постала је 1891, што

²⁸ Најобјективнији и најдетаљнији рад о личности краља Александра Обреновића написала је Сузана Рајић, који садржи и попис целокупне релевантне литературе о овој теми: Сузана Рајић, *Александар Обреновић: владар на ирелазу векова: сукобљени светови* (Београд: Српска књижевна задруга, 2011).

Сл. 4. Краљица Драга
и краљ Александар,
1901 (дописна карта)

ју је 1896. довело у интимну везу са младим краљем Александром Обреновићем. Упркос противљењу краљевих родитеља и политичке елите, пар се венчао 23. јула/5. августа 1900. године, а Драга је постала краљица Србије. Као савладарка свога супруга, Драга је била активна у јавном животу, а њен утицај на краља Александра био је предмет озбиљних спекулација и критика. Жене су доста допринеле лошој репутацији краљице Драге, јер многе нису могле да поднесу да једна обична грађанка постане краљица коју су морали да поштују.²⁹

²⁹ Најрелевантнији рад о личности краљице Драге Обреновића написала је Ана Столић, који садржи и попис целокупне литературе о овој теми: Ана Столић, *Краљица Драга Обреновић* (Београд: Завод за уџбенике, 2009).

Србија 1901.

Србија је између 1900. и 1903. спадала у мање европске земље (48.302 km²), административно организована на Град Београд и 16 округа који су подељени на 81 срез и 796 општина. Само 24 насеља имало је статус вароши, 58 биле су варошице, а 3.217 обична села. Једна општина просечно је имала 3.160 становника. Од укупно 2.492.882 становника у варошима и варошицама живело је 351.015 (14,08%). Густина насељености није била велика, свега 51 становник на један квадратни километар. Србија је била доминантно сељачка земља. Чак 85,39% породица бавило се земљорадњом, 0,19% биле су свештеничке породице, 2,16% јавних службеника, 2,64% трговачке, 5,97% занатлијске. Преко 90% становништва били су Срби, како у варошима (90,5%), тако и у селима (92,5%), док је 98,7% становништва припадало православној хришћанској вероисповести (94,06% у варошима, 99,47% у селима). Писменост је била мала, у градовима 55%, селима 15%.³⁰

Највећи град била је престоница Београд са око 70.000 становника, знатно више него друга урбана насеља у Србији. Градови су после подизања фабрика и успостављања међурегионалног саобраћаја постали привлачнији за насељавање, тако да су њихова површина и број житеља постепено повећавани. Србија је почетком XX века била земља контраста као раскрсница средњоевропске и балканско-оријенталне цивилизације, традиционалних облика живота и продора модернизације у смислу јединственог скупа установа, технологија и вредности.³¹

Већ после неуспешног рата против Бугарске 1885. наступила је криза династије Обреновић, која је додатно ослабила после абдикације краља Милана 1889. године. Радикали су тај догађај схватили као своју велику победу, а ауторитет Обреновића наслањао се на малолетног краља Александра и Намесништво. Поли-

³⁰ *Статистички годишњак Краљевине Србије: шеста књига 1901.* (Београд: Издање Управа државне статистике, 1904), 1, 15, 21, 64, 70, 76.

³¹ Димитрије Ђорђевић, „Српско друштво 1903–1914”, *Марксистичка мисао* 4 (1985), 125–136; Милош Тимотијевић, *Модернизација балканског града (1944–1989): комунарни анализа развоја Чачка и Блајевграда у епохи социјализма* (Чачак: Народни музеј, 2012), 42, 46.

Сл. 5. Изглед
Позоришној тирца
у Београду,
почетак XX века
(дописна карта)

тичка „равнотежа” између Круне и са друге стране Скупштине и министара није могла да се оствари, јер су радикали од 1889. до 1892. имали доминантну превласт. Када је краљ Александар 1893. прогласио пунолетство и уз помоћ војске преузео власт, ништа се суштински није променило. Све се додатно компликовало враћањем краљице Наталије у Србију, одласком краља Милана, затим и његовим повратком. Неуспели Ивањдански атентат на краља Милана 1899. додатно је поларизовао земљу. Александар Обреновић захтевао је оданост поданика краљу и отаџбини без двоумљења, што је било тешко спроводљиво, услед опирања политичких партија и дела интелигенције. Истовремено, краљ Александар је систематски радио на уздизању култа Милоша Обреновића као родоначелника династије и свих важних историјских догађаја у националној историји за које су били заслужни владари из његове породице: од обележавања значајних јубилеја, преко установљења нових ордена и медаља, до подизања јавних споменика и израде уметничких слика са историјским садржајем.³²

Одлука краља Александра Обреновића да ожени Драгу Машин 1900. произвела је велику кризу у земљи, која се додатно продубила после смрти краља Милана Обреновића у Бечу 29. јануара/11. фебруара 1901. године. Удар на династију уследио је после сазнања да краљица Драга Обреновић није трудна и да неће родити наследника, што је снажно одјекнуло у јавности Србије маја 1901. године.³³

Истовремено, краљ Александар покушао је да стабилизује своју власт. Нова политичка заједница у Србији настала груписањем радикала и напредњака 1901. године имала је за циљ стварање нове конзервативне политичке странке. Краљ Александар нудио је радикалима власт, али је тражио концензус у спорним политичким питањима, који је требало да се оствари са доношењем новог Устава 1901. године. Радикали ипак нису у потпуности прихватили овај споразум, плашећи се губитка популарности у народу и конкуренције млађих снага у својој партији. Управо тада из Радикалне странке издваја се група млађих политичара који ће касније формирати Самосталну радикалну странку. Супротне тежње владара и најјаче политичке странке на крају су условили пропаст овог пројекта, чиме је Србија скренула са еволутивног пута државног и политичког развитка ка радикалним начинима промене власти.³⁴

Влада формирана 20. марта/2. априла 1901. трајала је до 6/19. маја 1902. године. Председник Владе био је Михаило В. Вујић (1853–1913), припадник Радикалне странке, у више наврата министар финансија и народни посланик, доктор политичке економије и универзитетски професор, после смене династија посланик Србије у Бечу и Берлину.³⁵

Почетак рада Владе обележило је доношење новог Устава 6/19. априла 1901. године, када је уведен дводомни систем (Народна скупштина и Сенат). На дан доношења Устава Влада је поднела оставку, али је потом указом поново именована у истом саставу. У лето 1901. одржани су избори. „Стари” ра-

Сл. 6. Краљ Александар и краљица Драга у Смедереву, 1901. (фотографија)

³³ А. Столић, *Краљица Драга...*, 11, 23, 158, 161-162, 168; С. Рајић, *Александар Обреновић*, 436, 474-475.

³⁴ Сузана Рајић, „Нова политичка заједница и владе Михаила Вујића 1901/2. године”, *Историјски часопис* LX (2011), 505-539.

³⁵ Милица Бујас, „Вујић, Михаило В.”, *Српски биографски речник 2, В-Г*, (Нови Сад: Магица српска, 2006), 366-368.

Сл. 7. Михаило В. Вујић (1853–1913), председник владе Краљевине Србије од 2. априла 1901. до 19. маја 1902. (фотографија)

дикали добили су 84 мандата, напредњаци 28, „самостални” радикали 11 и либерали из Авакумовић-Рибарчеве групе шест посланика.³⁶

Радикали су добили већину и у Сенату, лични режим краља Александра је попустио, оживела је политичка делатност и настављена политика приближавања Русији. Међутим, Влада Михаила В. Вујића није имала потребну стабилност, а промене министара биле су честе.³⁷ Током путовања по Србији у рану јесен 1901. владарски пар пратили су многи министри. Забелешке савременика са двора откривају да је састав пратње и датум одласка зависио од одлука краљице Драге.³⁸

Многи од њих су награђени. Председник Владе Михаило Вујић одликован је 23. јула/5. августа Орденом Милоша Великог II реда, министар унутрашњих послова Никола Стефановић и министар грађевина Петар Велимировић Орденом Милоша Великог III реда, министар правде Драгутин Стаменковић Орденом Таковског крста I реда, Министар просвете Љубомир Ковачевић Орденом Светог Саве I реда, министар војске пуковник Божидар Јанковић Орденом Белог орла III реда.³⁹

Додељивање одликовања био је један од најефектнијих начина којим су краљ Александар и краљица Драга Обреновић јавно демонстрирали своју власт и владарску благонаклоност. Било је то симболично признање изабраним појединцима, чиме је монарх учвршћивао и статус неоспорног владара у Србији. Заправо, кроз праксу додељивања одликовања

³⁶ *Владе Србије: 1805–2005* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005), 192–193; Мирослав Пешић, *Политичке странке и увођење парламентаризма у Србији од 1881 до 1903. године* (Ниш: Филозофски факултет, 2017), 353.

³⁷ Председник и министар иностраних послова био је Михаило В. Вујић, министар унутрашњих дела Никола Д. Стефановић, министар правде Драгутин Стаменковић, министар финансија Михаило М. Поповић до 23. марта/5. априла 1902, а од тада Милован Ђ. Миловановић, министар просвете и црквених дела Павле Маринковић до 27. априла/10. маја 1901, од тада Љубомир Ковачевић до 4/17. фебруара 1902. године, а од тада као заступник Драгутин Стаменковић. Министар војни Милош Васић до 27. априла/10. маја 1901, од тада Божидар Јанковић до 3/16. августа 1901, а од тада Чедомир Миљковић до 21. децембра 1901/3. јануара 1902, потом Василије Антонић. Министар грађевина Пера Велимировић, министар народне привреде Милован Ђ. Миловановић до 23. марта/5. априла 1902, а од тада као заступник [*Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије: (1835–1941)*], пр. Душан Мрђеновић (Београд: Нова књига, 1988), 163–164; *Владе Србије: 1805–2005*, 192–194].

³⁸ Лазар Петровић, *Дневник краљеве ађушанија из 1901. године*, пр. Радивоје Бојовић (Чачак: Народни музеј, 2008), 18.

³⁹ Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 1–2.

Сл. 8. Спјари двор
саграђен 1882. године
у Улици краља
Милана, око 1910.
(разгледница)

обезбеђивана је лојалност и посвећеност политичке и економске елите, војске, цркве и многих других значајних актера у друштву. Одликовања нису била само симболичка награда, већ и средство за мотивисање појединаца да остану послушни и привржени династији Обреновић, нарочито у једном политички критичном раздобљу. Био је то и разлог што су председник Владе и изабрани министри добили високе редове најзначајнијих одликовања Краљевине Србије у доба Обреновића.

12. - X. 1902.

Београд са Савске стране. — Belgrade, — coté de la Save.

Здравља, среће и весеља!!! — Ево мојих мере =
тијех срећој.
Издање књижаре Рајковића и Ђуковића, Београд.
Несимпћа Ваљеву Ваље, Милева.

Сл. 9. Савско њрисџанишије (разгледница)

Пут у Русију или Србију: полазак из Београда за Смедерево 5/18. јула 1901. и одмор у летњиковцу

Почетком јуна 1901. владарски пар планирао је путовање у Русију, а не посету Србији. Одлазак на двор руског цара крајем лета и у рану јесен требало је да продуби односе „мале Србије” и „велике Русије”, с тим да се уопште није крило како би посета краљице Драге царској Русији, у пратњи свога мужа краља Александра, „благодворно деловала на умирење духова” у Србији.⁴⁰ Није занемарен ни политички значај посете, као ни разни натписи у европској штампи која је наговештавала да би Србија и Русија могле имати ближу сарадњу, што многим није одговарало.⁴¹ Страна штампа је спекулисала да ће се у Русији можда одредити и питање престолонаследника Србије.⁴²

Ношени плановима да ће посетити руског цара, краљ Александар и краљица Драга Обреновић отишли су 5/18. јула 1901. у 10 сати и 30 минута из Београда „на дуже бављење” у „свој виноград” у Смедереву. Испраћај из престонице био је свечан. Паробродска станица украшена је „дивним зеленилом” и искићена српским тробојкама.⁴³ Јавност је унапред обавештена о одласку, а штампа је наглашавала како ће краљ и краљица у Смедереву провести цело лето.⁴⁴

Владарски пар је отпутовао у пратњи свих министара, осим министра унутрашњих послова и просвете. На пут у Смедерево отишла је и „дворска госпођица Њеног Величанства Петровићева”, први ађутант пуковник Лазар Петровић, заступник маршала секретар Петронијевић и ордонанс официри. Владарски пар са свитом испратили су генералитет, свештенство, ректор и професори Велике школе, државни саветници, председник општине, управник Града Београда, на-

⁴⁰ Аноним, „Путовање Њихових Величанстава”, *Дневник*, бр. 38, 9/24. јун 1901, 1.

⁴¹ Аноним, „Пут у Русију”, *Дневник*, бр. 46, 17/30. јун 1901, 1.

⁴² Аноним, „Писмо из Србије”, *Застава*, бр. 140, 21. јун 1901, 1-2.

⁴³ Аноним, „Београдске вести”, *Сйаре мале новине*, бр. 93, 5/18. јул 1901, 3; Аноним, „[Путовања Њихових величанства]”, *Српске новине*, бр. 147, 6/19. јул 1901, 1; Аноним, „Дворске вести”, *Српска застава*, бр. 10, 7/20. јул 1901, 2.

⁴⁴ Л. Петровић, *Дневник...*, 18-20.

челници виших државних надлештава, чланице Управног одбора Београдског Женског друштва и многобројно грађанство.⁴⁵

Дневна штампа најављивала је да ће владарски пар после одмора у Смедереву тачно 28. августа/10. септембра 1901. кренути паробродом низ Дунав према Русији, у дуго планирану посету руском цару. Знало се да ће их на црноморском пристаништу чекати посебан царски воз за Петроград, у коме ће путовати заједно са руским великодостојницима, и да ће се на свим значајнијим местима застајкивати, како би се владарском пару из Србије одавала војна почаст.⁴⁶ Пријем код руског цара требало је целој Европи да дефинитивно потврди како је Драга „права призната краљица“.⁴⁷

Отпор према краљици Драги у Србији снажно се појачао после вести да није трудна, а опозициони либерали урушавали њен владарски и лични легитимитет преко своје штампе. Како би избегли забране и заплене новина, коришћене су метафоре за подривање ауторитета владарског пара, нарочито краљице због њеног предбрачног интимног живота.⁴⁸ Индиректно изражавање омогућавало је читаоцима да сами изведу закључке, често са увећаним когнитивним учешћем, чиме се покретала и њихова лична ангажованост у деструкцији „недостојне“ династије.

Церемонију одласка владарског пара из Београда увеличала је војна музика и постројени гардисти на паробродској станици, који су краљу и краљици одали војне почести. Цео догађај пропраћен је уз пуцање топова са бедема тврђаве, свирку музике, звоњаву са торња Саборне цркве и „одушевљено клицање народа“. Одлазак из престонице био је и својеврсна изолација, јер је одмах саопштено да краљ и краљица неће примати подворења у Смедереву.⁴⁹ Путовање је организовано паробродом „Делиград“.⁵⁰

⁴⁵ Аноним, „Дворске вести“, *Вечерње новости*, бр. 182, 5/18. јул 1901, 1; Аноним, „[Путовања Њихових величанства]“, *Српске новине*, бр. 147, 6/19. јул 1901, 1.

⁴⁶ Аноним, „Почести српском краљу и краљици“, *Мали журнал*, бр. 181, 3/16. јул 1901, 1; Аноним, „Путовање у Петроград“, *Вечерње новости*, бр. 182, 5/18. јул 1901, 1.

⁴⁷ Л. Петровић, *Дневник...*, 27.

⁴⁸ Јован Ђ. Авакумовић, *Мемоари*, пр. Слободан Турлаков (Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижевна Зорана Стојановића, 2008), 440-445.

⁴⁹ Аноним, „[Путовања Њихових величанства]“, *Српске новине*, бр. 147, 6/19. јул 1901.

⁵⁰ „Делиград“ је био први српски пароброд. Саграђен је у Француској 1851. године и најпре је под именом „Пјаћенца“ („Piacenza“) пловио на реци По у италијанској покрајини Ломбардији, да би га 1862. купио кнез Михаило. Исте године почео је да плови по Сави и Дунаву, нарочито током посета Србији и иностранству

Сл. 10. Пароброд
„Делиград”
на савском
христијанитету
(фотографија)

Путовање бродом било је удобно и интимно, а „Њихова Величанства” су на пут кренула са дворском свитом, „господом министрима” и њиховим госпођама.⁵¹ У Београду је остао министар унутрашњих послова Никола Д. Стефановић (1852–1922), по образовању правник, са дугогодишњим искуством рада у судовима. Обављао је и у више наврата функције окружног начелника и управника Београда. Био је истакнути напредњак.⁵²

Смедеревци су са својим паробродом испловили на Дунав до Гроцке, како би дочекали краља и краљицу. На броду су били „одлични грађани” и две певачке дружине. Смедеревцима се придружио и пароброд из Гроцке са својим грађанима.

које је организовао кнез Михаило. Био је то брод дугачак 58 метара, широк 7,1 метар, запремине 275 тона. На почетку Првог светског рата „Делиград” је запленила Аустро-Угарска, да би га потом у Дунаву код Оршаве потопила српска артиљерија. Аустро-угарска војска извадила је брод 1917. и одвукла у Пешту, где му се губи траг [З. Јанковић, *Пути у Цариград: кнез Михаило, предаја Радова и одлазак Турака из Србије* (Београд: Историјски музеј Србије, 2006), 72].

⁵¹ Аноним, „[Путовања Њихових величанства]”, *Српске новине*, бр. 147, 6/19. јул 1901, 1.

⁵² Бранислав Божовић, *Ујрава и ујравници Рада Београда: (1839–1944)* (Београд: Просвета, 2011), 251–252; Радован Радовановић, Небојша Ђокић, „Министри унутрашњих дела Краљевине Србије за време владавине Милана и Александра Обреновића”, у: *Стируктура и функционисање полицијске организације: традиција, стање и перспективе: темељски зборник радова*. 2, (Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2013), 19–42.

Сл. 11. Панорама
Смедерева са
погледом на тврђаву
(разгледница)

Оба брода „дефиловала” су поред „Делиграда”, а краљ и краљица отпоздрављали су на поздраве уз звуке државне химне.⁵³

Дочек краља и краљице у Смедереву свечано је организован. На обали је било пуно народа, као и на лађама које су изашле у сусрет пароброду „Делиград”.⁵⁴ Владарски пар је уз звуке топова са тврђаве и прангија из редута сачекала „непрегледна маса” света из Смедерева и околине. Били су ту и војска, официри, чиновници, представници разних удружења и града Смедерева. Владарски пар су поздравили уз узвике: „Живели!”⁵⁵

Још док су били на пароброду „Делиград”, краљ и краљица примили су рапорт команданта града и окружног начелника, а на кеју Димитрија С. Калајџића, председника Општине Смедерево. Владарски пар је поздравио све присутне, потом су отишли у цркву где их је после молепствија поздравио свештеник Аксен-

⁵³ С., „Њихова Величанства у Смедереву”, *Вечерње новости*, бр. 186, 9/22. јул 1901, 1.

⁵⁴ Л. Петровић, *Дневник...*, 32.

⁵⁵ С., „Њихова Величанства у Смедереву”, *Вечерње новости*, бр. 186, 9/22. јул 1901, 1.

Сл. 12. Зграда
Окружног начелства
у Смедереву
(разгледница)

тије Радосављевић, а затим су кренули у своју вилу крај винограда. Увече су сви министри са својим супругама позвани на вечеру. После обеда свирали су клавир и сами певали. На починак се отишло у 23 сата, док је у Смедереву организована „илуминација”. Министри су се сутрадан лађом вратили у престоницу.⁵⁶ Краљевски пар је дуго боравио у Смедереву, укупно 53 дана, од 5/18. јула до 27. августа/9. септембра 1901. године.

Смедерево је према попису из 1900. имало 7.141 житеља и било је 11. град Србије по броју становника.⁵⁷ Варош је још 1837. за време кнеза Милоша Обреновића добила план за зидање цркве и других објеката, чиме је насељу дат нови естетски импулс за све наредне урбанистичке подухвате.⁵⁸ Смедерево је за Срби-

⁵⁶ С., „Њихова Величанства у Смедереву”, *Вечерње новостии*, бр. 186, 9/22. јул 1901, 1; Л. Петровић, *Дневник...*, 32.

⁵⁷ Holm Sundhaussen, *Historische Statistik Serbiens 1934–1914: mit europäischen Vergleichsdaten* (München: R. Oldenbourg, 1989), 104; Милош Тимотијевић, „У лавиринту унутрашњих граница: положај Чачка у територијалној подели Србије 1804–2009. године”, *Зборник радова Народної музеја XXXVIII* (2008), 270.

⁵⁸ Vladan Đokić, *Urbana tipologija: gradski trg u Srbiji* (Beograd: Arhitektonski fakultet, 2009), 264.

ју била важна лука на Дунаву, а варош је 1882. добила железницу, постављену за допремање материјала од Дунава до Велике Плана за трасу пруге Београд-Ниш. Ова железничка линија уведена је у јавни саобраћај 1886. године.⁵⁹

Смедерево 1900. још није имало електрично осветљење. Електрификација простора Србије пре 1915. одвијала се споро. Струју је прво добио Београд (1893), затим Ваљево и Ужице (1899), па Вучје и Лесковац (1902), Шабац (1906), Велики Извор, Гамзиград, Зајечар, Ниш, Нишка Бања (1909), Лубница, Света Петка, Ђуприја (1910), Грљан, Ивањица, Параћин (1911), Власотинце (1912), Велико Градиште (1914), Вражогрнац (1915). Већи градови електрификовани су тек између два светска рата.⁶⁰

Сл. 13. Летњи двор
краља Александра
Обреновића
у Смедереву,
1897–1900.
(разгледница)

⁵⁹ Јездимир С. Николић, *Историја железница Србије, Војводине, Црне Горе и Косова* (Београд: Завод за новинско-издавачку и пропагандну делатност ЈЖ, 1980), 91

⁶⁰ Зорица Циврић Флорес, *Животи у Србији уочи електрификације* (Београд: Музеј науке и технике: Галерија науке и технике САНУ, 2008), 76-78.

Сл. 14. Изглед
летњиковца краља
Александра са делом
винограда, 1900.
(разгледница)

Значај Смедерева потврђиван је и седиштем Смедеревског округа, убедљиво најмањег по површини (1.277,11 km²) и броју насељених места (66). Међутим, овај округ је истовремено имао највећу густину становника у Србији.⁶¹

Краљ Александар и краљица Драга боравили су у својој резиденцији – „Вили Обреновића” у Смедереву. Они су управо на том месту били интимни још од 1896. године, а и касније су често долазили и проводили срећне дане. Вила је 1897. по нацрту архитекте Јована Илкића (1857–1917) преуређена у пријатни летњиковац, место интензивних догађаја, омиљено место за одмор краљице Драге и краља Александра после њиховог венчања 1900. године.⁶²

Док су боравили у Смедереву 1901, краљ и краљица обично су вечерали у својој соби, јер је краљица често била „уморна”. Савременици су били забринуте, јер се по њиховом мишљењу мало кретала, пуно јела, што је повећавало телесну тежину. Гинеколог Јован Јовановић редовно је масирао краљицу, али она није

⁶¹ *Стаτισтички годишњак Краљевине Србије: шеста књига 1901*, 15, 22.

⁶² Снежана Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву* (Смедерево: Музеј у Смедереву, 2012), 55-60, 64.

слушала доктора по питању хране, па се постављало питање да ли ће издржати напоре планираног путовања и пријема код цара у Русији. Дебљина је истицана и као препрека за нову трудноћу, али и могући мотив да краљ „дохвати” неку другу жену. Имали су и повремене препирке, краљица се љутила, али је краља „на вешт” начин „држала” и враћала његово поверење.⁶³ Лекар Јован Јовановић одликован је за краљичин рођендан 11/24. септембра 1901. Орденом Белог орла V реда.⁶⁴

Током одмора владарског пара у Смедереву 1901. године сликар Влахо Буковац (1855–1922) урадио је њихове репрезентативне портрете, на основу којих су касније у техници олеографије направљене бројне копије, често коришћене за украшавање просторија у државним установама, али и приватних домова. Биле су то канонске, званичне слике краља и краљице које су стекле велику популарност.⁶⁵ Када су портрети завршени, планирано је да се изложе у београдској трговини Зарића и Ајдаревића.⁶⁶ Право продаје копија припало је трговини Петра Николића из Загреба, одакле је Влахо Буковац и допутовао у Смедерево.⁶⁷

Многи уметници учествовали су у програму ширења владарске пропаганде. Тако је вајар Ђорђе Јовановић у октобру 1901. започео израду бисте краљице Драге, на њену изричиту жељу.⁶⁸ Нешто раније, у фебруару 1901, Надежда Петровић је у Минхену довршавала краљичин портрет.⁶⁹

У смедеревској цркви је 21. јула/3. августа 1901. одржан и полугодишњи парастос покојном краљу Милану Обреновићу („за покој душе блаженопочившег краља”).⁷⁰ На овај догађај дошла је већина министара из Београда. Краљица је наметнула своје мишљење да се нико не шаље у фрушкогорски манастир Крушедол, где је краљ Милан и сахрањен, јер је сматрала да је Аустро-Угарска суштински „отела” тело бившег суверена Србије, и да би одлазак делегације на парастос било

⁶³ Л. Петровић, *Дневник...*, 32-33.

⁶⁴ М. Тимотијевић, „'Вазда' верни поданици...”, 51.

⁶⁵ С. Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву*, 116-117; И. Борозан, *Слика и моћ* 2, 130, 132.

⁶⁶ Аноним, „Дневне новости: слике Њихових Величанстава Краља и Краљице”, *Дневник*, бр. 115, 25. август/7. септембар 1901, 3.

⁶⁷ Аноним, „Разно”, *Нова искра*, бр. 8, 1/14. август 1901, 22.

⁶⁸ Аноним, „Биста њеног величанства”, *Вечерње новостии*, бр. 289, 20. октобар/2. новембар 1901, 2.

⁶⁹ Радивоје Бојовић, „Писма са одличним поштовањем Надежде Петровић”, *Надеждина њисма: њисма са одличним њошћовањем Надежде Пејровић*, пр. Радивоје Бојовић (Чачак: Уметничка галерија „Надежда Петровић”, 2015), 8.

⁷⁰ Аноним, „[Полугодишњи парастос]”, *Српске новине*, бр. 160, 21. јул/3. август 1901.

Сл. 15 и 16. Драга
и Александар
Обреновић, 1901.
(олеографије)

званично признање таквог стања. Како су то забележили савременици, код краља Александра се у то време све више развијао осећај жалости за мртвим оцем.⁷¹

Храм Светог великомученика Георгија у Смедереву био је важан у свим церемонијама. Црква је подигнута између 1850. и 1854. године, у време када је у тврђави још била стационирана турска војна посада. Био је то први већи подухват градитеља Андреја Дамјанова (1813–1878) пореклом из Македоније, у којем је спојио градитељске традиције моравске школе (централни петокуполни део храма по угледу на Манасију) са барокно-класицистичким звоником на западној страни.⁷²

Дан после парастоса, 22. јула/4. августа 1901, званично је завршена шестомесечна „државна и дворска жалост” установљена због смрти краља Милана.⁷³ Већ сутрадан 23. јула/5. августа 1901. обележавана је годишњица венчања краља

⁷¹ Л. Петровић, *Дневник...*, 20.

⁷² Александар Кадичевић, *Византијско традиционално као инспирација српских неимара новијеј доба* (Београд: САНУ: Српски комитет за византологију, 2016), 21-23.

⁷³ Аноним, „[Државна и Дворска жалост]”, *Српске новине*, бр. 161, 22. јул/4. август 1901.

Александра и краљице Драге. Сећања савременика бележе да је свечаност наводно била „скромна”, без параде, а официри су у празничном оделу позвани на молитву.⁷⁴

Међутим, Смедерево је уочи празника свечано украшено српским тробојним заставама и венцима зеленила. На путу од Дворца Обреновића у њиховом винограду па до вароши, подигнуте су две капије са „славолицима”, такође украшене тробојкама и зеленилом. Свечаност је почела у 9 сати пре подне богослужењем у Цркви Св. Георгија, на којој је чинодејствовао митрополит са осам свештеника и два ђакона. Краљ и краљица стигли су у цркву тек у 11 сати, а до вароши их је поздрављало мноштво света који се тога дана сакупио из околних села у Смедерево. На богослужењу у цркви били су многи актуелни и бивши министри, генерали, председник Касационог суда, високи државни чиновници, а митрополит Инокентије одржао је беседу.⁷⁵

Како би свечаност имала већи значај, смедеревски дућани тога дана били су затворени, као и надлештва и све државне канцеларије. Целом гарнизону дата је напојница, а појединим јединицама појачана је храна тог дана.⁷⁶ После благодарења у цркви краљ и краљица примали су честитања.⁷⁷

Краљ Александар редовно је посећивао богослужења, славио славу, повремено постио, исповедао се и причешћивао. Временом његова вера примила је облике тради-

ционалности, без удубљивања у хришћанске догме, а према свештеницима је због бављења политиком, конзумирања алкохола и слабе хигијене развио и одређену одбојност.⁷⁸

Након благодарења краљевски пар је позвао госте у свој Дворац где је организован ручак за 400 особа. Здравницу је држао митрополит Инокентије, који је

Сл. 17. Црква Светиої великомученика Георгија у Смедереву (фотографија)

⁷⁴ Л. Петровић, *Дневник...*, 20, 35.

⁷⁵ Аноним, „Смедерево 24. јула”, *Дневник*, бр. 84, 25. јул/7. август 1901, 3.

⁷⁶ Аноним, „Београдске вести”, *Сйаре мале новине*, бр. 109, 21. јул/3. август 1901, 3; С. Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву*, 107, 109.

⁷⁷ Л. Петровић, *Дневник...*, 20, 35.

⁷⁸ С. Рајић, *Александар Обреновић*, 43-44.

краљу Александру и краљици Драги пожелео дуг и срећан живот. За време ручка свирала је војна музика. Увече је у Дворцу организована вечера, а у Смедереву позоришна представа „Милан Обреновић” Матије Бана у извођењу Краљевског српског народног позоришта, коју је Општина бесплатно дала за војнике и грађанство. Планирана је и бакљада, али је на краљев захтев изостављена јер је Дворац удаљен од вароши, тако да је увече само варош осветљена.⁷⁹ Затим је организовано народно весеље.⁸⁰ Следеће вечери приказивана је позоришна представа „Хајдук Вељко”.⁸¹ Потом је позориште из Београда током две наредне вечери приредило представе у Дворцу Обреновића, комедије „Флорентински шешир” и „Једва стече зета”.⁸²

Сл. 18. Изјед
хошла Лаф у
Смедереву за време
боравка последњих
Обреновића, 1901.
(разгледница)

⁷⁹ Аноним, „Смедерево 24. јула”, *Дневник*, бр. 84, 25. јул/7. август 1901, 2.

⁸⁰ Л. Петровић, *Дневник...*, 20, 35.

⁸¹ Аноним, „Смедерево 24. јула”, *Дневник*, бр. 84, 25. јул/7. август 1901, 2.

⁸² Аноним, „Дневне новости”, *Дневник*, бр. 84, 25. јул/7. август 1901, 3.

Продинастичка штампа презентовала је овај догађај као „домаћу свечаност” краљевског пара у „сретном породичном кругу”.⁸³ Свечано благодарење одржано је и у београдској Саборној цркви уз присуство виших чиновника, генерала, официјерског кора, представника општине и многих чиновника, док су министри отпутовали у Смедерево.⁸⁴

Важну улогу у свим свечаностима имали су официри и војска. У Србији је 1901. било укупно 1.701 активни официр. Седам генерала, 38 пуковника и 49 потпуковника.⁸⁵ Реформа војске између 1897. и 1900. године дефинитивно је утврдила примат активне војске и значај официра, чија је бројност, квалитет образовања и обука нагло повећана. Када се посматра њихова структура, сваки пети официр је до 1903. припадао класама од 1897. до 1900. године. Војни буџет је такође повећан са 17% у 1897. на око 26% државних прихода у 1900. години. Према свом образовању, друштвеном пореклу и брачним везама, официјерски кор био је елита друштва, обучаван и васпитаван у националном духу, оданости држави и владару, са неговањем официјерске части и спремности за жртвовање за отаџбинске идеале. Друштвени статус потврђиван је висином плата, изгледом униформе и оружја, учешћем у јавном животу и култивисаним понашањем.⁸⁶

На годишњицу венчања краљ Александар објавио је имена људи којима је доделио бројна одликовања.⁸⁷ Од 23. јула/5. августа, до 2/15. августа 1901. краљ Александар Обреновић поделио је укупно 348 одликовања.⁸⁸ Осим ордена, краљ је 23. јула/5. августа официјерима доделио и 85 Медаља за војничке врлине.⁸⁹

Краљевски пар је на годишњицу свог венчања примио многобројне честитке од државних службеника, корпорација и грађана, који су исказали „уверења

⁸³ Аноним, „Прва годишњица венчања”, *Дневник*, бр. 82, 23. јул/5. август 1901, 1.

⁸⁴ Аноним, „Дневне новости”, *Дневник*, бр. 82, 23. јул/5. август 1901, 3.

⁸⁵ *Стиаџисџички јодишњак Краљевине Србије: шестиа књииа 1901*, 643.

⁸⁶ Милић Милићевић, *Реформа војске Србије: 1897–1900*. (Београд: Војноиздавачки завод, 2002), 27, 163–166; Славица Б. Ратковић-Костић, *Европеизација српске војске: 1878–1903. јодине* (Београд: Војноиздавачки завод, 2006), 393–400.

⁸⁷ Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901.

⁸⁸ Највише одликовање Орден Милоша Великог добило је 14 људи (I ред - 1; II ред - 4; III ред - 5; IV ред - 4; Орден Белог орла 66 особа (I ред - 2; II ред - 1; III ред - 8; IV ред - 27; V ред - 28); Орден Таковског крста чак 189 лица (I ред - 8; II ред - 13; III ред - 22; IV ред - 62; V ред - 84); Орден Светог Саве 79 људи (I ред - 1; II ред - 2; III ред - 7; IV ред - 14; V ред - 55) (Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 1–2; Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 164, 26. јул/8. август 1901, 1; Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 170, 2/15. август 1901, 1).

⁸⁹ Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901.

поданичке оданости и верности”.⁹⁰ Обележавање венчања била је прилика и да се укаже и милост осуђеницима. На слободу је пуштено укупно 69 робијаша.⁹¹ Тада је донет и правни акт о помиловању Ђорђа Генчића (1861-1938) и пуштању из затвора у Пожаревцу.⁹² Истог дана када је пуштен, Генчић је кочијом прошао кроз Смедерево.⁹³

Некадашњи народни посланик, по политичким убеђењима либерал, дипломата и министар унутрашњих послова био је најближи сарадник и повереник краља Милана и краља Александра Обреновића. После одлучног противљења женидби краља Александра са Драгом Машин пао је у немилост, и због увреде краља осуђен на седам година затвора, али је после осам месеци пуштен. Убрзо је постао средишња личност завере официра који су већ августа 1901. решили да убију краљевски пар.⁹⁴

Годишњица венчања краља Александра и краљице Драге била је прилика да се у јавности поново нагласи домаће српско порекло краљевског пара, као и истакнуто место породице Луњевица у историји нововековне Србије, што је обезбеђивало висок друштвени положај краљице. Тако је „срећно” венчање произвело политичку хармонију и напредак у земљи, што је и осетио „инстинкт народни”. Посебно се инсистирало на планираној посети руском царском двору, што би била јавна подршка моћне империје, мада није прескочено да „непријатељи српства” узалудно покушавају да посету „довеу у питање”.⁹⁵

Српска штампа Јужне Угарске, посебно антиобреновићевска новосадска „Застава” преносила је вести да краљ Александар и краљица Драга неће путовати у Русију.⁹⁶ Продинастичка штампа у Србији и даље је тврдила како је посета „сигурна”, и да је само питање дана када ће се организовати. Датум је требало након да се одреди, после повратка руског цара и царице са одмора.⁹⁷

⁹⁰ Аноним, „[Честитке]”, *Српске новине*, бр. 168, 31. јул/13. август 1901.

⁹¹ Аноним, „Дневне новости”, *Дневник*, бр. 83, 24. јул/6. август 1901, 3.

⁹² С. Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву*, 121-122.

⁹³ Божо К. Маршићанин, *Ујравнијелеве белешке. Књ. 1. Година 1900–1901*. (Београд: Штампариија Д. Димитријевића, 1907), 152.

⁹⁴ Аноним, „Ђорђе Генчић, министар у пензији”, *Политика*, бр. 53002, 20. октобар 1938, 6; Чедомир Попов, „Генчић Ђорђе”, *Српски биографски речник, књ. 2, В-Г* (Нови Сад: Матица српска, 2004), 646-648.

⁹⁵ Аноним, „Неслужбени део: 23. јули”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901.

⁹⁶ Аноним, „Брзојави ’Застави’”, *Застава*, бр. 190, 24. август 1901, 3.

⁹⁷ Аноним, „Пут Њихових Величанстава у Русију”, *Мали журнал*, бр. 235, 26. август/8. септембар 1901, 1-2.

Црногорске принцезе Милица и Анастасија, кћери кнеза Николе Петровића удате за чланове руске царске породице, противиле су се пријему владарског пара из Србије. Непрекидно одлагање посете током целе 1901. и 1902. године истовремено је био и део руске политике према Србији, и настојања да краља Александра Обреновића држи у својој сфери утицаја, али без икаквих обавеза, тако да руски цар никада није примио у посету српски владарски пар.⁹⁸

Иако су краљ Александар и краљица Драга унапред одлучили да на одмору 1901. неће организовати пријеме, државни протокол захтевао је другачије понашање, па су примили у званичну аудијенцију руског посланика Чарикова са сугрупом, а затим и немачког посланика барона Векер Готера. Примљен је и турски генерал Хамди-паша, потом и Александар Катарџи румунски посланик у Риму, иначе рођени ујак покојног краља Милана.⁹⁹

Делегација Кола јахача „Кнез Михаило” из Крагујевца дошла је код краља 4/17. августа 1901. са молбом да владар Србије присуствује Првој земаљској изложби коња, што је краљ прихватио.¹⁰⁰

Већ тада је најављено да ће владарски пар кренути у обилазак Србије 25. августа/7. септембра 1901. године. Према првобитном плану из Смедерева би кренули за Крагујевац, потом у Горњи Милановац и Таково где би преноћили у Дворцу, а одатле отишли у Ниш и на крају се вратили у престоницу Београд.¹⁰¹

Док су били у Смедереву у аудијенцију су примили и чланове „Сиротињске задруге” из вароши која је имала котаричарску радионицу са преко 800 удеоначара. Пошто нису имали пуно поруџбина за своје производе, краљевски пар је наручио котарице за свој виноград. Задруга је краљици поклонила једну „лепу стајаћу котарицу за цвеће”.¹⁰² Краља и краљицу посетила је и делегација из Ниша, са жељом да посете њихов град у септембру. Као поклон донели су два скупоцена рама за слике, рад кујунџије Стаменка Јоџића.¹⁰³

Управа женске подружине из Смедерева поклонила је краљици кошуљу извезену свилом и златом, рад наставнице ткања Милојке Лазаревић.¹⁰⁴ Поред депутације Женске подружине и Општине Смедерева, владарски пар примио је и

⁹⁸ С. Рајић, *Александар Обреновић*, 347-351.

⁹⁹ С. Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву*, 119.

¹⁰⁰ Аноним, „Дневне новости”, *Дневник*, бр. 95, 5/18. август 1901, 3.

¹⁰¹ Аноним, „Пут Њихових Величанстава”, *Вечерње новости*, бр. 213, 5/18. август 1901, 1.

¹⁰² Аноним, „Сиротињска задруга у Смедереву”, *Дневник*, бр. 135, 14/27. септембар 1901, 3.

¹⁰³ Аноним, „Нишлије код Краља”, *Сјаре мале новине*, бр- 129, 10/23. август 1901, 3.

¹⁰⁴ Аноним, „Дар Њеном Величанству”, *Сјаре мале новине*, бр. 146, 27. август/9. септембар 1901, 3.

Божидара Маршићанина, управника Града Београда.¹⁰⁵ Маршићанин је иначе 23. јула/5. августа 1901. добио Орден Таковског крста II реда.¹⁰⁶

Током боравка краљевског пара у Смедереву уследила је и реконструкција Владе. Смењен је и војни министар Божа Јанковић, а на његово место постављен је инжењеријски пуковник Чедомир Миљковић.¹⁰⁷

Али није било прилике за велика славља. Када је 5. августа преминула краљица Викторија од Сакс-Кобург и Гота (1840–1901), удовица пруског краља и немачког цара Фридриха III Вилхелма (1831–1888), која је била ћерка британске краљице Викторије, на српском Двору у Смедереву проглашена је жалост од 25. јула/7. августа до 1/14. августа.¹⁰⁸

Тако је, стицајем околности, и рођендан краља Александра Обреновића 2/15. августа обележен у време жалости на Двору.¹⁰⁹ Демонстрација солидарности са најмоћнијим монархијама у Западној Европи била је приоритетна. Благодарене у смедеревској цркви посвећеној Св. Георгију није изостало, а митрополит Србије Инокентије одржао је беседу.¹¹⁰

Краљ је у митрополитовој беседи по званичним учењима цркве представљен као Божји изабраник, јер је био миропомазан владар, симбол стабилности у друштву, који има одговорност према народу и Створитељу. Народ је позван на верност и послушност према миропомазаном краљу, без чега нема опстанка заједнице („Упамтите и никад не заборављајте, да у служби Богу, Краљу и Отаџбини никад не сме бити ни одмора ни умора. Само ће они трајно уживати Божју милост, који су истрајни у вршењу својих дужности”). Истакнут је и опрез због опасности које прете народу ако не поштује хришћанске моралне вредности и Божије заповести. Митрополит је истакао и јасну хијерархију у друштву – Бог, краљ и народ – при чему су „свештенослужитељи” као преносиоци Божје поруке имали задатак јачање вере и моралних норми, посредно реда и дисциплине у друштву.¹¹¹

¹⁰⁵ Аноним, „Примили депутације”, *Мали журнал*, бр. 235, 26. август/8. септембар 1901, 1.

¹⁰⁶ Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 1-2.

¹⁰⁷ С. Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву*, 121-122.

¹⁰⁸ Аноним, „[Жалост на двору]”, *Српске новине*, бр. 164, 26. јул/8. август 1901.

¹⁰⁹ Аноним, „Неслужбени део: 2. август”, *Српске новине*, бр. 170, 2/15. август 1901.

¹¹⁰ С. Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву*, 107.

¹¹¹ Аноним, „Беседа његовог високопреосвештенства, архиепископа београдског и митрополита Србије господина Инокентија коју је изговорио у смедеревској цркви 2 августа о. г., на дан рођења Његовог Величанства Краља Александра I”, *Српске новине*, бр. 172, 5/18 август 1901, 1-2.

Свечаност је настављена, краљ је примао честитања, војска је у парадном кораку дошла до цркве, а на ручак је позвано пуно људи из Београда и околине (министри, генерали, државни великодостојници, страни посланици).¹¹² Благодарене за краљев рођендан одржано је у Цркви Св. Наталије, Саборној цркви, а београдски Јевреји су одржали благодарене у Синагоги. Благодарене су организована у српским црквама у Бечу и Петрограду.¹¹³

Митрополит Инокентије (1840–1905) уживао је велику наклоност краља Александра Обреновића и после дужег оклевања подржао је његову одлуку да се ожени удовицом Драгом Машин. Одобрено је и да се 1901–1902. у Цркви Пресвете Богородице у Великој Крсни на иконостасу осликају и представе краља Александра и краљице Драге.¹¹⁴ Израда иконостаса поверена је Светозару М. Влајковићу, о трошку краљице Драге.¹¹⁵

Сл. 19. Краљ Александар у разговору са митрополитом Инокентијем, 1898. (фотографија)

На дан убиства владарског пара Србије 1903. године митрополит Инокентије је одмах заставама окитио свој двор, одбио је да одржи опело и укинуо молитве за покојнике у цркви. У беседи одржаној у Саборној цркви похвалио је народ што је „спокојним и достојанственим држањем” током преврата показао „зрелост”.¹¹⁶ Такав поступак ипак није успео да смири јавност, јер су му до смрти пребацивали да је благосиљао венчање краља Александра и краљице Драге.¹¹⁷

Прослава „краљевог дана” није се ограничила само на Смедерево и благодарене у београдским храмовима. Већ у среду 1/14. августа 1901. Краљево је свечано украшено. Наводно су се сви радовали, посебно људи који су управо на тај дан пре 25 година са пушком у руци бранили отаџбину (мисли се на Српско-бугарски рат 1885–1886. пр. аут.). Пошто је тога дана пуно

¹¹² Л. Петровић, *Дневник...*, 38; С. Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву*, 107.

¹¹³ Аноним, „Дневне новости”, *Дневник*, бр. 90, 31. јул/13. август 1901, 3; Аноним, „Дневне новости”, *Дневник*, бр. 92, 2/15. август 1901, 3; Аноним, „Дневне новости”, *Дневник*, бр. 93, 2/16. август 1901, 3.

¹¹⁴ С. Рајић, *Александар Обреновић*, 527.

¹¹⁵ Аноним, „Израда иконостаса”, *Старе мале новине*, бр. 123, 4/17. август 1901, 3.

¹¹⁶ А. Столић, *Краљица Драга Обреновић*, 133–134; С. Рајић, *Александар Обреновић*, 527.

¹¹⁷ Аноним, „Црквена поглавица”, *Полићка*, бр. 375, 27. јануар/9. фебруар 1905, 1.

људи дошло у варош због војних вежби, топови су најавили сутрашњи празник, што је поновљено и на краљев рођендан. Одржано је и благодарење у краљевачкој цркви на коме је присуствовало пуно чиновника и грађана, али и сељака из околине. Испред храма била је постројена коњица и артиљерија. Свечаност је увеличала певачка дружина, понос Краљева, јер такво друштво суседна окружна варош Чачак није имала. Увече су официри у гостионици „Париз” организовали забаву са виђенијим грађанима. Краљево „оро” повео је командант 2. коњичког пука „Цар Душан” потпуковник Стеван Рекалић, са начелником Жичког среза Божом Ристићем. Веселе је трајало све до зоре.¹¹⁸

Редовни и дуготрајни боравци у Смедереву омогућили су честе контакте локалног становништва и чиновништва са владарским паром. Нису изостале ни награде. Начелник Смедеревског округа Сретен Н. Ђорђевић одликован је за рођендан краљице Драге 11/24. септембра 1901. Орденом Таковског крста III реда. Истог дана одликовани су и други Смедеревци: Љубомир Романовић председник Првостепеног суда у Смедереву Орденом Таковског крста IV реда; опанчар Светозар Јовановић, јавни правозаступник Станко Лапчевић, председник занатлијског удружења Тодор Николић и управник Смедеревске задруге Ристо Петровић Орденом Таковског крста V реда; Орденом Белог орла V реда трговац Јанаћко Константиновић, Орденом Светог Саве III реда директор Смедеревске приватне гимназије Коста Црногорац. На сам дан одласка из Смедерева у обилазак Србије (27. август/9. септембар 1901) Орденом Светог Саве IV реда одликована је и Савка Гајичић, председница Женске подружине у Смедереву.¹¹⁹

После трауме изазване због лажне (неуспеле) трудноће, краљици је највероватније пријао боравак у Смедереву, где је могла да пронађе мир и опоравак. Повремено је одлазила у дуге шетње, подвргавала се масажи и практиковала купања у нади излечења и могуће нове трудноће. Препоручивали су јој да смрша,

Сл. 20. Опанчар Светозар Јовановић са децом, око 1901. (фотографија)

¹¹⁸ Раде, „Гласови из народа”, *Дневник*, бр. 97, 7/20. август 1901, 3.

¹¹⁹ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 47, 48-51.

посебно у перспективи одласка у званичну посету Русији где су је чекали дуги „штрапаци”. Драга и Александар дуго су боравили напољу, мада је краљ био заузет државним пословима од јутра, а у последподневним часовима заједно су играли крикет. Краљица је умела да се страсно наљути у игри, па су настајале свађе, а краљ је настојао да је после „силних мољакања” „умилостиви”. Увече су пили шампањац и певушили уз звуке клавира.¹²⁰

Организовали су и излете. Посебним возом стигли су 12/25. августа 1901. у 10 сати и три минута у Смедеревску Паланку, да би присуствовали „привредно-витешким” утакмицама. Варош је искићена венцима и српским тробојкама, подигнуте су и три импозантне тријумфалне капије са „патриотским натписима”. Дочекали су их председник Владе и министри привреде и војске, потом окружни и срески начелници, председник општине и многобројни свет из околине Београда. „Народна коњица” (војни резервисти) били су испред и иза „Краљевских кола”. Краљ и краљица дошли су у кућу Стеве Крстића, где је организован ручак за 60 особа. После подне присуствовали су коњским тркама, и дељењу награда, потом су посетили артиљеријску касарну, а затим отишли у Паланачки кисељак где су пили киселу воду. У 17 часова возом су се вратили у Смедерево. Иако то није била званична посета, народ је „симпатично” дочекао краља и краљицу.¹²¹

Када је обзнањено да руски цар путује у Француску крајем августа, било је јасно да српски владарски пар неће путовати у Русију, као што је најављивано.¹²² Зато је званично најављено да ће краљ Александар и краљица Драга Обреновић кренути у обилазак Србије 27. августа/9. септембра 1901. године. Знало се да ће их на путу пратити председник владе и министар полиције, а распоред путовања требало је да се објави накнадно.¹²³

Путовање у Русију ипак је и даље најављивано као „сигурно”, с тим да ће се организовати у јесен 1901. године.¹²⁴ Дан пред полазак из Смедерева за Крагујевац поново је потврђено да ће краљ и краљица путовати у Русију, упркос многим клеветима које тврде другачије.¹²⁵

¹²⁰ Л. Петровић, *Дневник...*, 41; С. Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву*, 111, 115, 117.

¹²¹ Аноним, „Београдске вести”, *Ситаре мале новине*, бр. 132, 13/26. август 1901, 3; Л. Петровић, *Дневник...*, 41; С. Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву*, 111, 115, 117.

¹²² Аноним, „Спољашња политика: путовања руског цара”, *Дневник*, бр. 99, 9/24. август 1901, 2-3.

¹²³ Аноним, „Дневне новости: пут њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 99, 9/24. август 1901, 3.

¹²⁴ Аноним, „Пут њихових Величанстава у Русију”, *Дневник*, бр. 115, 25. август/7. септембар 1901, 1.

¹²⁵ Аноним, „Пут Њ-Њ.В.В Краља и Краљице у Русију”, *Дневник*, бр. 116, 26. август/8. септембар 1901, 1.

Сл. 21. Мала пијаца у Смедереву (разгледница)

Сл. 22. Краљ
Александар
Обреновић као
виши официр, 1889.
(фотографија)

Дворски воз и „раздрагани народ“: посета Лапову и Бадњевцу на путу из Смедерева за Крагујевац 27. августа/9. септембра 1901.

Краљ Александар и краљица Драга Обреновић кренули су из Смедерева на велики обилазак централне и западне Србије 27. августа/9. септембра 1901. године у 10 сати пре подне.¹²⁶ Путовање је организовано возом, трасом пруге Лапово–Крагујевац изграђеном још 1886. због Војно-техничког завода у Крагујевцу.¹²⁷ На пут су кренули уз пратњу многих Смедереваца, све до железничке станице у Великој Плани. Унапред је планирано да се у Лапову укрца и велики број Крагујевчана, који су чекали да увеличају свечаност долазака краљевског пара у своју варош.¹²⁸

Најављивано је да ће се краљ и краљица са пута вратити 7/20. септембра 1901. године.¹²⁹ Касније је повратак заказан за 9/22. септембар.¹³⁰ Протокол је до краја испуњен, а касније најаве да се владарски пар на инсистирање домаћина непланирано задржавао у појединим варошима (Чачак и Ужице), ипак су биле само део куртоазије.

Путовање је свакако унапред испланирано, а непосредно пред обилазак Србије маршал двора потпуковник Миливоје Николајевић (1861–1938) посетио је места у која су требало да дођу краљ и краљица. Штампана је забележила да је бора-вио у Крагујевцу и Чачку.¹³¹

¹²⁶ Аноним, „Полазак из Смедерева”, *Мали журнал*, бр. 235, 26. август/8. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута Њихових Величанства”, *Сјаре мале новине*, бр. 147, 28. август/10. септембар 1901, 2.

¹²⁷ Ј. Николић, *Историја железница...*, 92.

¹²⁸ Аноним, „Полазак из Смедерева”, *Мали журнал*, бр. 235, 26. август/8. септембар 1901, 1.

¹²⁹ Аноним, „Полазак из Смедерева”, *Мали журнал*, бр. 235, 26. август/8. септембар 1901, 1.

¹³⁰ Аноним, „Дневне новости”, *Дневник*, бр. 115, 25. август/7. септембар 1901, 3.

¹³¹ Л. Петровић, *Дневник...*, 42; Mile S. Bjelajac, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije: 1918–1941.: studija o vojnoj eliti i biografski leksikon* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije: Dobra, 2004), 227–228; Слободан Ђукић, „Ађутанти владара Кнежевине Србије 1882–1918.”, *Војно-историјски гласник* 2 (2021), 19–20.

Владарски пар су на путу пратили председник владе Михаило Вујић, министар унутрашњих дела Никола Д. Стефановић, министар народне привреде Милован Ђ. Миловановић и министар војске пуковник Чедомир Миљковић.¹³²

Милован Ђ. Миловановић (1863–1912), припадник Радикалне странке, био је један од најзначајнијих српских политичара с краја XIX и почетка XX века, посебно као министар иностраних послова након смене династија. Миловановић је као доктор права био и професор Велике школе.

Сл. 23. Милован
Ђ. Миловановић
(1863–1912)
министар народне
привреде
(фотографија)

Пуковник и министар војске Чедомир Миљковић (1849–1909), инжењерац, рођен у Крагујевцу, био је на служби у многим местима, укључујући и Чачак. Он је у јесен 1901. добио чин генерала. Његово присуство у пратњи владарског пара на овом путовању у симболичком смислу такође је имало форму посете завичају.¹³³

Сачуване фотографије и објављена сећања савременика бележе да је краљ Александар Обреновић путовао одевен у генералску униформу. Наиме, слика краља Александра у јавности од почетка његове власти (још док је био малолетан) уподобљавана је лику милитарног владара. Приликом значајних државних посета и током јавних наступа краљ је често носио војну униформу, која је требало да га повеже са војском, а јавности упути поруку да наставља дело свога оца Милана који је ратом проширио границе независне Србије.¹³⁴

Одлазак из Смедеревског у Крагујевачки округ није организован уз посебну церемонију, јер се путовало возом. Зато се застајкивало на железничким станицама. Тако је прво полусатно задржавање било у станици Лапово.¹³⁵ Од укупно 57 станица железничке мреже Краљевине Србије, Лапово је спадало међу шест станица „првог реда”.¹³⁶

¹³² Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901.

¹³³ Милић Милићевић, Љубодраг Поповић, *Генерали војске Кнежевине и Краљевине Србије* (Београд: Војно-издавачки завод, 2003), 151-154; Далибор Денда, „Миљковић, Чедомир”, у: *Српски биографски речник 6, Мар-Миш*, (Матица српска: Нови Сад, 2014), 730.

¹³⁴ И. Борозан, *Слика и моћ: представе владара у српској визуелној култури XIX и почетком XX века. Књ. 1* (Нови Сад: Галерија Матице српске: Матица српска, 2021), 303-320.

¹³⁵ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901.

¹³⁶ *Српски биографски речник 6, Мар-Миш* (Матица српска: Нови Сад, 2014), 730.

Краљевски пар је у Лапову сачекало мноштво света са члановима окружне скупштине, уз „одушевљене усклике: Живели!” У име народа из Округа крагујевачког и Окружне скупштине поздравио их је адвокат и народни посланик Сима Костић.¹³⁷

Сима Костић (1853–1903) био је истакнути члан Радикалне странке из Крагујевца, у младости присталица социјалистичких идеја Светозара Марковића и противник Обреновића, због чега је и прогоњен.¹³⁸

Костић је у свом говору изложио „одушевљење” народа, истакао значај краљевског пара, нарочито што је краљица Српкиња, напомињући да је Шумадија као „срце Краљевине” у прошлости била сведок „првих радова Великог Милоша и војводе Луњевице” у ослобођењу Србије.¹³⁹ Поздрав није заборављен, па је адвокат Сима Костић за рођендан краљице Драге Обреновић 11/24. септембра 1901. одликован Орденом Белог орла V реда.¹⁴⁰

Одмах по изласку из воза са својом свитом, краљ и краљица поздравили су се са угледним сељанима, са појединцима и кратко разговарали, да би по истеку пола сата поново ушли у воз.¹⁴¹ Током целог путовања владарски пар је у форми личног обраћања појединцима из народа демонстрирао посвећеност својој земљи и поданицима. Куртоазна кратка конверзација била је важан симболички гест и саставни део већине церемонија, што је позитивно утицало на перцепцију јавности о краљу Александри и нарочито краљици Драги Обреновић. Симболичка интеракција између владарског пара и народа имала је пуно облика с основним циљем потврде и учвршћивања политичке моћи.

Успешна „друштвена драматургија” увек подразумева унапред одређене улоге на „друштвеној сцени”, а значење симбола произлази из заједничког разумевања и обостраног препознавања. Наиме, људско понашање обично се прилагођава постојећим друштвеним обрасцима, што се може искористити за дисциплиновање и контролу.¹⁴²

¹³⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 118, 28. август/10. септембар 1901, 1; Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 128, 7/20. септембар 1901, 2.

¹³⁸ Б. Тубић, „Костић, Сима”, у: *Српски биографски речник 4, И-Ка*, (Матица српска: Нови Сад, 2009), 194-295; Иначе, занимање адвоката било је престижно, а Србија је 1901. имала свега 208 адвоката (*Стайнстички јогишњак Краљевине Србије: шестна књига 1901*, 110).

¹³⁹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901.

¹⁴⁰ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 51.

¹⁴¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901.

¹⁴² I. Spasić, *Sociologija svakodnevnog života*, 99-10, 107-108, 112, 116.

Сл. 24. Њено Величанство краљица Србије Драга и Њејово Величанство краљ Србије Александар Обреновић, 1900. (дописна карта)

По краљевој жељи у воз су смештени и чланови Окружне крагујевачке скупштине, који су са владарским паром допутовали до Крагујевца.¹⁴³ Одлазак из Лапова пропраћен је „бурним усклицима народног одушевљења”, а на свим станицама до Крагујевца краља и краљицу дочекивао је свечано одевен народ. Станице су биле искићене свежим зеленилом и српским трбојкама, а народ је на воз бацао букете цвећа.¹⁴⁴

Међутим, воз није правио паузе у путовању, осим на станици Бадњевци, где је угледне госте поздравио свештеник Божић, а краљ и краљица су провели десет минута у разговору с угледнијим сељанима.¹⁴⁵

¹⁴³ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 190, 29. август/11. септембар 1901.

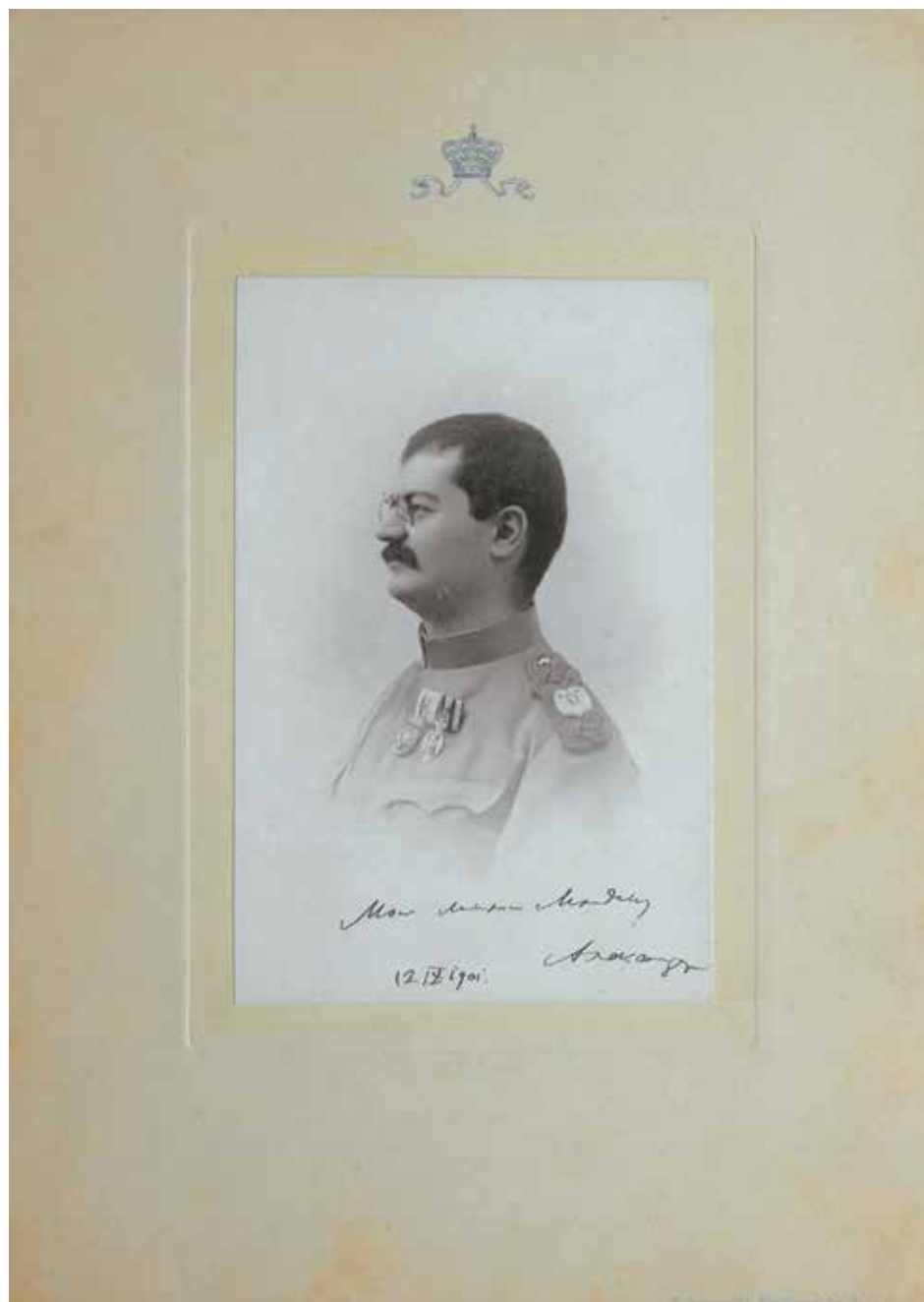
¹⁴⁴ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 118, 28. август/10. септембар 1901, 1.

¹⁴⁵ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901.

Сл. 25. Краљ
Александар
Обреновић, 1893.
(каширана
фотографија)

Сл. 26. Краљ
Александар
Обреновић, 1901.
(каширана
фотографија)

Стара српска престоница: посета Крагујевцу 27-29. августа/9-11. септембра 1901.

Крагујевац је за време прве владе кнеза Милоша и кнеза Михаила од 1818. до 1841. године био престоница Србије. Символички, град је баштинио снажно наслеђе династије Обреновић.¹⁴⁶ Била је то добро насељена варош у светлу урбане структуре Србије почетком XX века. Крагујевац је 1900. имао 15.586 становника, и само су Београд са скоро 70 хиљада и Ниш са скоро 25 хиљада становника били већи градови.¹⁴⁷ Међутим, Крагујевачки округ је по површини (2.205 km²) спадао међу најмање у Србији, али је зато после Смедеревског имао највећу густину становника.¹⁴⁸

Пораст броја становника Крагујевца био је већи од просека српских вароши у периоду 1884–1900. године. Због великог прилива мушке радне снаге у војну фабрику удео жена у Крагујевцу био је нижи од просека за вароши у Србији тога доба. Зато је проценат писменог становништва Крагујевца превазилазио државни просек и био је за 7% већи 1900. него у другим варошима Србије. Истовремено структура становништва се променила, па је удео људи који су се издржавали од „личних служби” порастао за 14%. Процент житеља Крагујевца који су живели само од пољоприведе 1900. пао је на само 4%, чиме је овај град био пет пута „урбанији” од просека србијанских вароши.¹⁴⁹

Крагујевац је од 1850. био и центар војне индустрије Србије, а Тополивница 1883. мења назив у Војнотехнички завод. Следеће 1884. ова фабрика почела је да производи електричну енергију за своје потребе, али не и за варош.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Радомир Ј. Поповић, „Владати из Крагујевца”, у: *Престони Крагујевац*, ур. Предраг Илић (Крагујевац: Друштво историчара Шумадије, 2019), 13-18.

¹⁴⁷ Н. Sundhaussen, *Historische Statistik...*, 104; М. Тимотијевић, „У лавиринту унутрашњих граница...”, 270.

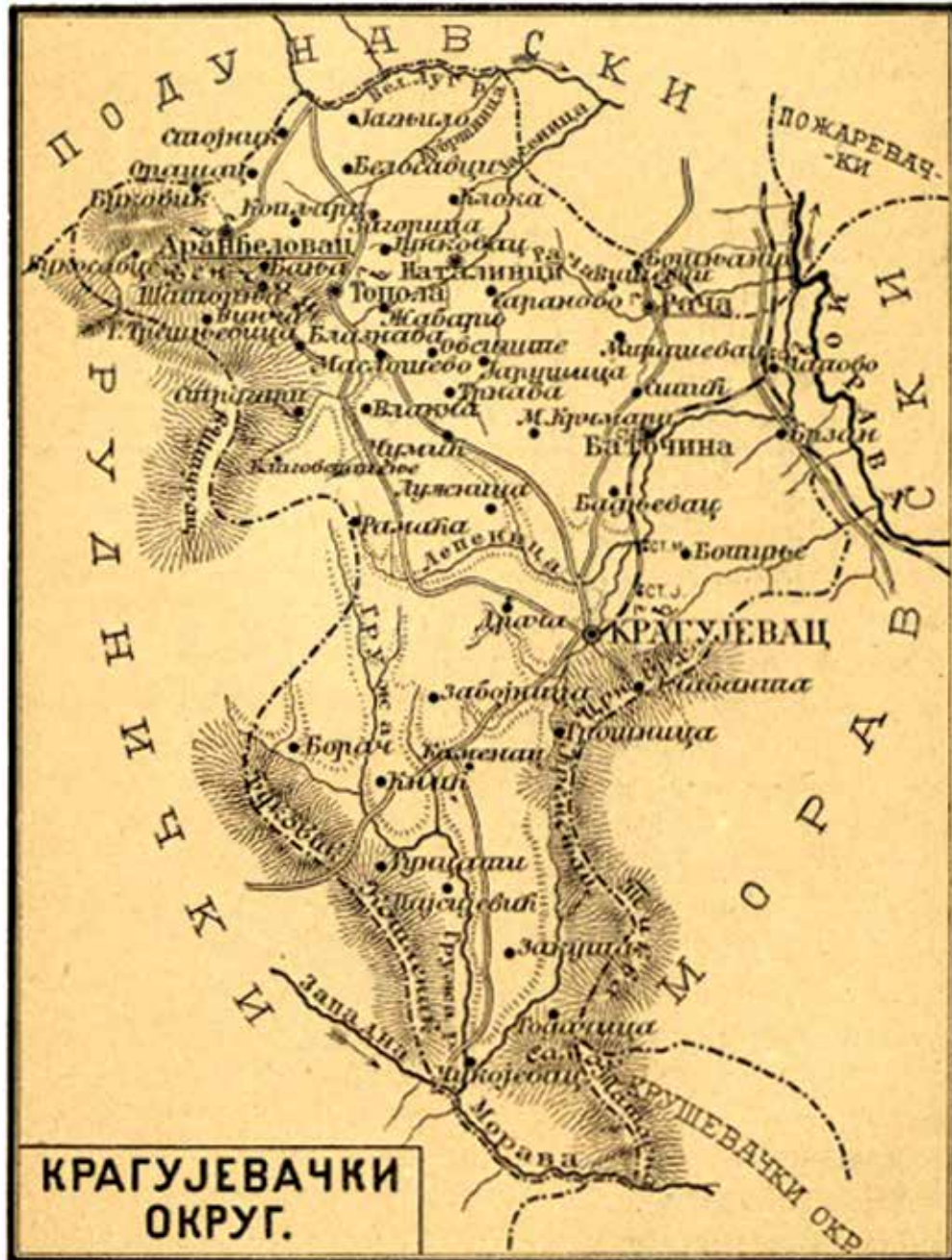
¹⁴⁸ *Статистички годишњак Краљевине Србије: шеста књига 1901*, 15, 22.

¹⁴⁹ Милош Јагодић, „Крагујевац у другој половини 19. века у светлу статистике”, *Историјски часопис LIX* (2010), 321-340.

¹⁵⁰ Бориша Радовановић, *Историја Крагујевца: од најстаријих времена до 1944. године* (Крагујевац: Б. Радовановић, 2017), 318-326, 451-458.

Сл. 27. Карта
Крагујевачкој
округа, 1891.

Воз је стигао у Крагујевац у 14 сати и 35 минута. На перону железничке станице краљевски пар је дочекала почасна чета с војном музиком, „виши представници” грађанских и војних власти, главна управа „Кола Јахача” и председник Општине Јован Јоца П. Јовановић са члановима општинске власти и мноштво света. Када је воз улазио у станицу војна музика свирала је химну, а присутни су клицали: „Живели!” По изласку из воза краљ и краљица прегледали су почасну чету и примили рапорт.¹⁵¹

Председник општине Јовановић изразио је добродошлицу, пожелевши „краљевским супружницима” радосне тренутке у првој престоници обновљене Србије, а краљици је поклоњено цвеће са великом траком.¹⁵² Краљ се „заблагодарио на поздраву”, наглашавајући како је међу Крагујевчанима увек осећао срећу. Овога пута је са собом повео и краљицу, како би са њом из прве престонице кнеза Милоша Обреновића кренуо у обилазак оних делова Србије који су баштинили „успомен” на њихове претке.¹⁵³ Председник Јован Јоца Јовановић је већ 29. августа/11. септембра 1901. одликован Орденом Таковског крста IV реда.¹⁵⁴

Поред председника општине на перону железничке станице били су управници свих државних надлештава, Управа Кола јахача са председником савеза генералом Срећковићем, народни посланици, виши официри и „најважнији грађани”. Краљевски пар се поздравио са присутнима, свакоме упућујући по неколико љубазних речи.¹⁵⁵ Иначе, генерал Михаило Срећковић (1843–1920) био је рођени Крагујевчанин.¹⁵⁶ Када је у августу 1901. генерал Божа Јанковић дао оставку на месту министра војног, и Срећковићу је било јасно да ће тешко задржати позицију команданта активне војске.¹⁵⁷

Сл. 28. Јован Јоца П. Јовановић, председник крагујевачке ојшћине (фотографија)

Припреме за дочек биле су опсежне. Локалне новине објавиле су пригодну песму „Поздрав”: „Краљу, мили Господару/Узданице, српска Славо/Поздрав при-

¹⁵¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901; Аноним, „Месне вести”, *Нова задруја*, 27. август/9. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 118, 28. август/10. септембар 1901, 1; Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 128, 7/20. септембар 1901, 2.

¹⁵² Аноним, „Краљевски дан 27. августа у Крагујевцу”, *Нова задруја*, 28. август/10. септембар 1901.

¹⁵³ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901.

¹⁵⁴ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 47.

¹⁵⁵ Аноним, „Њихова Величанства у Крагујевцу”, *Нова задруја*, 31. август/13. септембар 1901.

¹⁵⁶ М. Милићевић, Љ. Поповић, *Генерали војске Кнежевине и Краљевине Србије*, 218-221.

¹⁵⁷ Л. Петровић, *Дневник...*, 36, 38.

Сл. 29. Улица
Кнеза Михаила
у Крагујевцу, 1901.
(дописна карта)

ми од народа/Освештана наша Главо, А Краљице, српска ћери/Весница си новој Ери/И животу зоре нове/Српство Тебе зове!”. Посета је описивана као „ретка срећа” заслужна за „велико славље” у Крагујевцу.¹⁵⁸

Град је постао позорница на којој се по унапред утврђеном плану одвијала посета уз поштовање свих истакнутих симбола града. Крагујевац је свој регулациони план града добио 1891. године (дело архитекте Луке Ивковића), као део процеса урбанистичке европеизације српских вароши. Комбинација старијег затеченог радијалног плана уличне мреже са новим планским ортогоналним решењима била је карактеристична за овај град.¹⁵⁹ Називи улица у потпуности су баштинили традицију династије Обреновић.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Аноним, „Добро дошли високи и мили гости”, *Нова заграда*, 27. август/9. септембар 1901.

¹⁵⁹ Ђурђија Боровњак, *Архитектура и урбанизам Горње Милановца: (1853–1941): са освртом на традицијско Чачка, Краљева и Крагујевца* (Чачак: Народни музеј; Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског, 2007), 84; V. Đokić, *Urbana tipologija...*, 364.

¹⁶⁰ Б. Радовановић, *Историја Крагујевца...*, 419-430.

Крагујевац је свечано украшен венцима од природног цвећа, српским тробојкама на државним надлештвима и приватним кућама, „скупоценим застори-ма” и славолуцима са сликама краља и краљице, заставама и натписима о ода-ности и љубави Шумадинаца својим владарима. Варош је била пуна света који је весело очекивао посету коју је огласила „грмљавина топова”.¹⁶¹ Нацрте за све три тријумфалне капије урадио је вајар Симеон Роксандић (1874–1943), учитељ цртања у Крагујевцу у то време.¹⁶²

Како би град изгледао пристојније, Улица краљице Драге је насута, али све је урађено на брзину тако да није донет шљунак, већ већином ситна земља, која се касније претворила у прашину која је засипала дућане и пролазнике који су мо-рали са марамом на лицу да пролазе улицом.¹⁶³

Током саме посете такви проблеми су занемарени. Народ је уз „громогласне поздраве” дочекао краља и краљицу који су потом од железничке станице до црк-ве пролазили кроз густе шпалире грађана. Како би све било свечаније, пролазак кроз чаршију је затворен за саобраћај, варош украшена, а на главном путу од станице до цркве подигнуте су две велике тријумфалне капије са натписима до-бродошлице.¹⁶⁴ Једна капија „с лепим стубовима” била је испред Начелства, а дру-га испред нове цркве.¹⁶⁵ Пролазак краља и краљице до цркве праћен је јеком зво-на и овацијама грађана.¹⁶⁶ Испред тријумфалне капије код цркве било је и пуно сеоског света, а шарене женске народне ношње доприносиле су веселом изгледу вароши.¹⁶⁷

Нова црква у Крагујевцу посвећена Успењу Богородице подигнута је у пе-риоду од 1866. до 1884. године. Дело архитекте Андреја Андрејевича, рођеног Крагујевчанина, спајало је византијске и романичке традиције српског средњег века са елементима руског црквеног градитељства.¹⁶⁸ Владарски пар је у цркви

¹⁶¹ Аноним, „Краљевски да 27. августа у Крагујевцу”, *Нова задруја*, 28. август/10. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901.

¹⁶² Аноним, „Дневне новости: припреме у Крагујевцу”, *Дневник* бр. 103, 13/26. август 1901, 3.

¹⁶³ Аноним, „Докле ће ово трајати?”, *Нова задруја*, 16/29. септембар 1901.

¹⁶⁴ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута Њих. Величанстава Краља и Краљице”, *Цариградски гласник*, бр. 37, 6. септембар 1901, 2.

¹⁶⁵ Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 128, 7/20. септембар 1901, 2.

¹⁶⁶ Аноним, „Краљевски дан 27. августа у Крагујевцу”, *Нова задруја*, 28. август/10. септембар 1901.

¹⁶⁷ Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 128, 7/20. септембар 1901, 2.

¹⁶⁸ Ђ. Боровњак, *Архитектура и урбанизам...*, 85; А. Кадијевић, *Византијско градиштво...*, 27.

Сл. 30. Саборна црква у Крагујевцу, 1901 (разгледница)

поздравио стари прота Живота Остојић и одржао благодарење.¹⁶⁹ Током верског ритуала у новој цркви певала је дружина „Шумадија“.¹⁷⁰

Краљ и краљица затим су се одвезли у двор.¹⁷¹ У питању је био репрезентативни конак Милоша Обреновића кога је почео да гради још 1817. године у стилу балканско-оријенталне архитектуре. Ово здање порушено је током Другог светског рата.¹⁷² Милошев конак је 1901. био официрска касина, која је већ претходне године спремана за долазак краљевског пара. Собе су „обојене врло лепо“, из Војно-техничког завода доведена је електрична енергија за осветљење, донесен је „леп и укусан намештај“. Женско друштво у Крагујевцу, нарочито председница Драга Стојановић и госпођа Сида Јовановић уложиле су пуно труда да удесе

¹⁶⁹ Аноним, „С пута Њихових Величанства“, *Старе мале новине*, бр. 147, 28. август/10. септембар 1901, 2; Аноним, „Њихова Величанства у Крагујевцу“, *Нова заграда*, 31. август/13. септембар 1901.

¹⁷⁰ Аноним, „Месне вести“, *Нова заграда*, 27. август/9. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Дневник*, бр. 118, 28. август/10. септембар 1901, 1.

¹⁷¹ Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901.

¹⁷² Ђ. Боровњак, *Архитектура и урбанизам...*, 81-82.

Сл. 31. Конак кнеза Милоша у Крајујевцу, 1904. (дописна карта)

Милошев конак за дочек владарског пара. За неколико дана оне су од празних соба створиле господствене салоне.¹⁷³

Испред двора владарски пар дочекало је грађанство и чиновништво свих струка, виши официри са својим супругама, а председница Женског удружења Драга Стојановић предала је краљици „дивну киту цвећа”, као својој „моћној заштитници” која се скоро са свим присутним особама „благоизволела” помало по-разговарати.¹⁷⁴ Поред Стојановићке цвеће је уручила и супруга пуковника Арачића, команданта дивизије у Крагујевцу.¹⁷⁵

Током вечери грађани Крагујевца приредили су краљу и краљици бакљаду, као би свечаност била што „величанственија”.¹⁷⁶ Учесници бакљаде били су иза-

¹⁷³ Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 129, 7/21. септембар 1901, 2.

¹⁷⁴ Аноним, „Месне вести”, *Нова задруја*, 27. август/9. септембар 1901; Аноним, „Њихова Величанства у Крагујевцу”, *Нова задруја*, 31. август/13. септембар 1901.

¹⁷⁵ Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 129, 7/21. септембар 1901, 2.

¹⁷⁶ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 189, 28. август/10. септембар 1901.

Сл. 32. Чланице
Крајујевачкој
женској друштва
на челу са
председницом
Драјом Стојановић,
(седе истрећа слева),
1901 (фотографија)

брани грађани украшени „декорацијама” (одликовањима).¹⁷⁷ Крајујевац у то време није имао електрично осветљење (иако су војне фабрике за своје погоне користиле струју, пр. аут.) тако да је варош због доласка владарског пара две вечери узастопце осветљавана буктињама.¹⁷⁸

Бакљаду у Крајујевцу пратила је музика оркестра општинских ватрогасаца и песма Крајујевачке певачке дружине. Организована „свечана овација” грађана кретала се од зграде општинског суда до дворца.¹⁷⁹ Потом су краљ, краљица и министри са балкона старог дворца поздравили окупљено грађанство. Затим је певачка дружина отпевала химну, а професор Гимназије „Милош Велики” Милош Марковић поздравио је владарски пар у име крајујевачког грађанства. У свом говору је истакао како су Крајујевчани и раније радосно дочекивали владаре, али да је сада њихово одушевљење „доживело врхунац”, јер је краља пратила кра-

¹⁷⁷ Један посматрач, „Краљевски дани у Крајујевцу”, *Дневник*, бр. 129, 7/21. септембар 1901, 2.

¹⁷⁸ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 191, 30. август/12. септембар 1901.

¹⁷⁹ Аноним, „Месне вести”, *Нова заграда*, 27. август/9. септембар 1901.

лица. Нагласио је порекло краљице Српкиње, унукe „гласовитог војводе Луњевице” и истакао да је заштитница свих хуманих удружења у Србији. Удају за краља Александра уредило је „Провиђење”, а њихов брак обезбедио је смирење политичке ситуације у земљи. Истакнута је и важност Устава кога је краљ даровао народу, који је великим изласком на изборе потврдио своје родољубље.¹⁸⁰ Иначе, професор Марковић је већ 29. августа/11 септембра 1901. одликован Орденом Светог Саве IV реда.¹⁸¹

Говор професора Марковића поседовао је све карактеристике патриотског наратива са патетичним тоном који настоји да афирмише монархију као носиоца националног јединства и стабилности. Јасно је истакнута лојалност владару и његовој супрузи, а краљевска власт Обреновића повезана је са обновом српске државности. Краљевски пар је неумерено величан, при чему је посебно истицана улога краљице Драге, унукe Николе Луњевице, као прве српске краљице у обновљеној Србији. Идеализована слика краљице наглашавана је речима „верна сапутница”, „прва Краљица Српкиња”, „племенита и узвишена Заштитница” и „верна љуба”, уз наглашавање оданости краљу и народу. Овај наратив истицао је краљев успех у „сређивању” политичких прилика и доношењу новог Устава, као симбол напретка и стабилности.

Краљ је отпоздравио и захвалио на дочеку, изјавивши да му је то посебно драго због краљице, која ће видети како је срдечно дочекују у „старој престоници Милошевој”. Обилазак Србије био је планиран још за претходну годину, али је краљичино лоше здравље одгодило путовање, које су сада намерно започели из вароши у „којој су положени први темељи новој слободној држави српској”. Краљ је нагласио да је са женидбом отпочео самостално да управља државом, и да је доношење новог Устава означило прекид ранијих несугласица и раздора у народу, који је разумео ту поруку и потврдио је на изборима за парламент 22. јула/4. августа 1901. године.¹⁸²

Сл. 33. Професор Гимназије „Милош Велики” Милош Марковић са суйруіом (фотографија)

¹⁸⁰ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 190, 29. август/11. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 119, 29. август/11. септембар 1901, 1.

¹⁸¹ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 51.

¹⁸² Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 190, 29. август/11. септембар 1901; Аноним, „Краљева реч”, *Нова задруга*, 6/19. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 119, 29. август/11. септембар 1901, 1.

Краљ Александар је у свом говору настојао да путем истицања непорецивих националних симбола и вредности ојача своју позицију у контексту политичких изазова. Нови Устав уздизао је као кључни елемент своје нове политике, као баланс између народних права и монархове власти. Била је то мешавина личног обраћања и политичког манифеста оданости и рада за добробит народа. Речи као што су „слободна држава” и „нови Устав” требало је да повежу његову владавину са стабилношћу и напретком државе.

Банкет за краља и краљицу организован у хотелу „Таково”, најелегантнијој згради у вароши, почео је у 21 час. Окупљени грађани испред хотела дочекали су владарски пар гласним узвицима: „Живели!” На улазу су били министри, представници Општине и надлештава. На банкету је присуствовало око 150 особа. За столом са десне стране краља седела је краљица, а до ње председник владе Михаило Вујић. Са леве стране седела је Вујићева супруга, а до ње министар народне привреде Милован Миловановић. Преко пута краља седео је председник општине Јовановић, а с његове десне стране госпођа Миловановићка и министар војни пуковник Чедомир Миљковић, а с леве госпођа Миљковићка и министар унутрашњих послова Никола Д. Стефановић. Остали гости ређани су „по рангу”.¹⁸³

Крагујевачки народни посланик Антоније Марић испио је здравицу за краља и краљицу, молећи их да приме уверења о њиховој „непоколебљивој поданичкој верности и оданости”. Био је то још један церемонијалан патриотско-монархистички говор усмерен на истицање колективне верности, захвалности и појачавање емоција народа према владарском пару. Краљ је захвалио на здравици и пожелео Крагујевчанима да предњаче на пољу напретка у Србији, као што су то радили и у прошлости. После здравица, војна музика је засвирала химну. Већ око 22 сата краљ и краљица напустили су главну салу и у суседном мањем украшеном салону пола часа разговарали са гостима.¹⁸⁴ Иначе, народни посланик, трговац Антоније Марић, одликован је за краљичин рођендан 11/24. септембра 1901. Орденом Белог орла V реда.¹⁸⁵

¹⁸³ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 190, 29. август/11. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 119, 29. август/11. септембар 1901, 1; Хотел „Таково” у Крагујевцу, власништво породице Степић, подигнут је 1887. године. Репрезентативна зграда са пространим салама за ручавање и собама за „отмене и пробране госте” имала је европски ниво и дуго је спадала међу најрепрезентативније зграде у вароши (Б. Радовановић, *Историја Крагујевца...*, 514-517).

¹⁸⁴ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 190, 29. август/11. септембар 1901.

¹⁸⁵ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 51.

Иако је било касно, краљ и краљица одвезли су се у 23 сата у Војно-технички завод, а пут им је осветљавала „бенгалска ватра”.¹⁸⁶ У пољу испод Пиротехнике приређен је „величанствен ватромет”, какав до тада није виђен у вароши.¹⁸⁷ Уз помоћ пиротехничких средстава приказане су „чаробне слике” краљевског пара, грб Краљевине Србије, а публику су увесељавале разнобојне ракете „живога ефекта”. Потом је изведен „ноћни јуриш” војника, изведен „топовском командом” и пуцањем „вешто распоређених” пешадинаца. Ефекат представе на публику био је одличан, јер су сви били „очарани”.¹⁸⁸ Програм је на крају завршен приказом монограма краља и краљице уз звуке химне, а владарски пар потом се одвезао кочијама у Двор.¹⁸⁹ Током ноћи није било народног славља на улицама Крагујевца.

Ватромет на пољани испод Пиротехничког завода припремио је артиљеријски капетан Миодраг Васић.¹⁹⁰ Иначе, капетан Васић је већ 23. јула/5. август 1901. одликован Орденом Таковског крста V реда.¹⁹¹

Сутрадан 28. августа/10. септембра 1901. владарски пар организовао је примања у Двору. Дошле су многе депутације из Округа Крагујевац, Ловачко удружење, Стрељачко удружење, Женско друштво, свештенство, чиновници, пензионери, Коло јахача, пуно грађана Крагујевца и чланови Одбора за дочек.¹⁹² Била је то прилика да многи први пут добију могућност за непосредан сусрет и разговор са краљицом, за коју су приметили да је љубазна и умешна у опхођењу са људима.¹⁹³

Примљени су и официри из Шумадијске дивизије, са којима су краљ и краљица понаособ разговарали. Потом су примљени представници Фонда раденика Војно-техничког завода, а краљ и краљица пристали су да буду њихови заштитници.¹⁹⁴ Тек у подне организован је доручак, на коме је било је 16 виђених грађана и чиновника из Крагујевца.¹⁹⁵

¹⁸⁶ Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 2.

¹⁸⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 190, 29. август/11. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 119, 29. август/11. септембар 1901, 1.

¹⁸⁸ Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 2.

¹⁸⁹ Аноним, „Месне вести”, *Нова задруја*, 28. август/10. септембар 1901.

¹⁹⁰ Аноним, „Месне вести”, *Нова задруја*, 27. август/9. септембар 1901.

¹⁹¹ Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 1-2.

¹⁹² Аноним, „Месне вести”, *Нова задруја*, 28. август/10. септембар 1901.

¹⁹³ Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 2.

¹⁹⁴ Аноним, „Краљевски дан 28. августа”, *Нова задруја*, 31. август/13. септембар 1901.

¹⁹⁵ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 190, 29. август/11. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 119, 29. август/11. септембар 1901, 1.

Краљ и краљица требало је да присуствују програму Кола јахача „Кнез Михаило” на Михајловцу. Најпре је организована изложба грла, а после подне трке коњаника другог и трећег позива народне војске, резервиста, грађанска и на крају официрска трка.¹⁹⁶ Међутим, краљевски пар није дошао на изложбу, већ на почетак трке у 15 сати. Посебно направљен павиљон за владарски пар био је дело инжењера Жике Димитријевића. Пред почетак трка подељене су награде за најбоља грла на изложби, која су проведена испред павиљона.¹⁹⁷

Допринос свечаности није заборављен, тако да је за краљичин рођендан 11/24. септембра 1901. Живадин Жика Димитријевић, виши инжењер Крагујевачког округа, одликован Орденом Таковског крста IV реда.¹⁹⁸

Пре почетка трке један војни ескадрон коњице изводио је карусел, који је завршен „дивним јуришем” коњице на позицију коју је запосела једна артиљериј-

Сл. 34. Зграда
крагујевачке Мушке
гимназије
(дописна карта)

¹⁹⁶ Аноним, „Распоред Прве земаљске привредно-витешке свечаности свих Кола јахача ’Кнез Михаило’”, *Нова задруга*, 28. август/10. септембар 1901.

¹⁹⁷ Аноним, „Месне вести”, *Нова задруга*, 31. август/13. септембар 1901.

¹⁹⁸ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 47.

ска батерија и једна чета пешадије.¹⁹⁹ „Карусел” се уз свирку музике одвијао под командом мајора Живојина Бабића из Ниша. Затим су почела такмичења. Током грађанске трке један јахач је пао, што је узбудило присутни женски свет. Потом је у официрској трци са препонама пао капетан Лонткијевић, што је додатно узнемирило окупљене. Многи су закључили да није требало организовати „вратоломне трке”. Победнике је наградила Главна управа свих Кола јахача, а крагујевачко Женско друштво пешкирима и другим „лепим предметима”. Трке су завршене око 17 часова.²⁰⁰ Живојин Бабић одликован је 23. јула/5. августа 1901, још док је био капетан I класе, Орденом Белог орла V реда.²⁰¹

По окончању програма на тркалишту, владарски пар посетио је Вишу женску школу „Кнегиња Љубица” и Гимназију.²⁰² Нова зграда Гимназије изграђена 1888. године била је најрепрезентативнији архитектонски објекат у Крагујевцу тога доба, подигнут по западноевропским узорима.²⁰³

По уласку у Гимназију поздравио их је директор са ђацима, са којима је владарски пар разговарао о њиховом пореклу и успеху у школи. Ученици су опустено прихватили разговор и весело одговарали на питања. Краљ и краљица потом су отишли у професорску зборницу где их је поздравио наставнички колегијум, а затим ђачки хор са химном. Владарски пар био је задовољан изгледом споменика Милоша Обреновића унутар школе, кога до тада нису видели (рад вајара Симеона Роксандића), а затим су у професорској канцеларији са сваким понаособ разговарали о школским и приватним стварима. Затим су разгледали професорску читаоницу и кабинете.²⁰⁴

Краљ и краљица у пратњи министра полиције Николе Стефановића и дворског особља посетили су и Вишу женску школу „Кнегиња Љубица” у Крагујев-

¹⁹⁹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 191, 30. август/12. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута Њихових Величанства”, *Сйаре мале новине*, бр. 149, 30. август/12. септембар 1901, 2.

²⁰⁰ Аноним, „Месне вести”, *Нова задруја*, 31. август/13. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 119, 29. август/11. септембар 1901, 1; Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 2.

²⁰¹ Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 1-2.

²⁰² Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 191, 30. август/12. септембар 1901; Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 131, 10/23. септембар 1901, 2.

²⁰³ Ђ. Боровњак, *Архитектура и урбанизам...*, 85-86.

²⁰⁴ Аноним, „Њихова Величанства у Гимназији”, *Нова задруја*, 31. август/13. септембар 1901; *Сйоменница Гимназије у Крагујевцу 1833-1983*, ур. Љубиша Шуковић (Крагујевац: Одбор за обележавање 150-годишњице Крагујевачке гимназије, 1989), 167-168.

Сл. 35. Зграда Више женске школе „Кнегиња Љубица“ у Крагујевцу, 1907. (дописна карта)

цу. Дочекале су их ученице које су бацале букете цвећа, а у школи наставници. Владарски пар је „милостиво” разговарао са наставницима и разгледао школску зграду.²⁰⁵

Краљ и краљица су крагујевачкој општини поклонили 300 динара за помоћ сиротињи, што је, узимајући у обзир да је просечна цена килограма хлеба у Србији 1901. године износила 0,21 динара, а килограма масти 1,17 динара, представљало значајан износ у то време.²⁰⁶

После напорног дана пуног званичних догађаја, ручак у Двору организован је тек у 19 сати и 30 минута, и на њему је било око 30 угледних особа из вароши.²⁰⁷ Краљ и краљица потом су у 21 сати и 40 минута отишли кроз осветљене улице

²⁰⁵ Аноним, „Њихова Величанства у Вишој женској школи 'Кнегиње Љубице'”, *Нова загруја*, 31. август/13. септембар 1901.

²⁰⁶ Аноним, „Дар њихових Величанстава”, *Нова загруја*, 31. август/13. септембар 1901; *Спљайистички јодушњак Краљевине Србије: шеста књија 1901*, 286.

²⁰⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 190, 29. август/11. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 191, 30. август/12. септембар 1901.

на игранку у хотел „Таково”, коју је приредило Коло Јахача. Били су веома расположени и одиграли су чак три српска кола са присутним гостима. За династичку пропаганду био је то још један доказ да брину о народним обичајима.²⁰⁸

Већ у 23 сата они су напустили забаву, а многобројни свет сакупљен на пилаци пред хотелом бурно их је поздрављао узвицима: „Живели!” На улицама којима су пролазили краљ и краљица на сваких десет корака били су поређани ватрогасци и општински службеници са упаљеним бакљама, како би дочек био што свечанији.²⁰⁹ Током ноћи није организовано славље.

Краљ и краљица су сутрадан 29. августа/11. септембра 1901. морали рано да устану, јер су већ у 9 часова из Крагујевца кренули пут Краљево. Време је било облачно.²¹⁰ Многобројни народ испратио је владарски пар испред Двора уз пуцање топова, јеку звона и клицање грађанства. Дуж Улице Краљице Драге којом су се возили, па све до краја вароши, образован је густ шпалир, а окупљени људи усклицима су испраћали владаре Србије. Почасна чета с војном музиком постројена је на изласку из Крагујевца, где је владарски пар дочекан уз звуке химне. Пошто је краљ примио рапорт настављено је путовање уз пратњу преко 40 кола у којима је било многобројно грађанство из Крагујевца и околине.²¹¹

Краљевски пар и даље је пратио председник владе Михаило Вујић са министром полиције Николом Стефановићем. Министар народне привреде Милован Миловановић вратио се у Београд ноћним возом 28. августа/10. септембра 1901, а министар војни Чеда Миљковић био је у пратњи само до села Грабовца у Гружи.²¹²

Посета Крагујевцу открила је сценографију ефемерног спектакла која се понављала и приликом доласка у друге вароши. Владарски пар је дочекивала упарана локална политичка, просветна и културна елита уз почасну чету војске док је свирана државна химна. Свечани говори завршавани су уручивањем букета цвећа.

Украси на улицама града имали су уобичајену симболику, као и сама рута проласка. Венци цвећа, српске тробојке, скупочени застори, славолуци (тријум-

²⁰⁸ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 191, 30. август/12. септембар 1901; Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 131, 10/23. септембар 1901, 2.

²⁰⁹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 191, 30. август/12. септембар 1901.

²¹⁰ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 191, 30. август/12. септембар 1901.

²¹¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 131, 10/23. септембар 1901, 2.

²¹² Аноним, „Пут у Краљево 29. августа”, *Нова заграда*, 31. август/13. септембар 1901.

Сл. 36. Изглед
централног дела
Крагујевца, 1907.
(дописна карта)

фалне капије), слике владарског пара и крупни натписи са изразима добродошлице и оданости демонстрирали су државну и династичку оданост града који баштини снажне традиције Обреновића. Улазак у град увеличаван је и звучним ефекетима, „грмљавином” топова и „јеком” звона.

Краљ и краљица су посетом крагујевачком храму исказали поштовање цркве и јавно показивали побожност, док је коначење у старом Милошевом Двору указивало на поштовање родоначелника династије.

Град који није имао електрично осветљење две вечери узастопце је осветљаван бакљама у част краља и краљице, а велики ватромет увеличао је спектакл и банкет у најелегантнијем хотелу симболичног назива „Таково”. Крагујевац није приредио целоноћно бдење уз музику и игру, нити је масовно доводио сељаке у варош да увеличају дочек.

Крагујевац је имао другачију симболику. Посета фабрици, просветним установама, присуство коњским тркама, приједи бројних удружења грађана и радника, указивање пажње официрима из гарнизона, истицали су урбане функције највећег града Шумадије.

Симболика града и нова „реалност” која је конструисана приликом посете краља Александра и краљице Драге Обреновић Крагујевцу, обликовала је бројне индивидуалне и групне утиске значајног броја становника локалне заједнице: државне, монархистичке, династичке, локалпатриотске, укључујући и стварање осећаја личне оданости владарском пару. Посета је појачала друштвени живот вароши у форми својеврсне позорнице, на којој је сваки појединац укључен у свечаност играо једну или више улога.²¹³ Популарност последњих Обреновића после посете Крагујевцу сигурно није била мања него пре доласка у ову варош.

Сл. 37. Јасџици краљице Драге из ризнице Манастира Враћевиница (савремени снимак, Саша Савовић)

²¹³ I. Spasić, *Sociologija svakodnevnog života*, 105.

14-^{XII}-1902
Београд.

Грета Драга,
са Милошом и Мицеком сав
владарица на Србији.
Стубов српства и државности
Мицеке. Драга војводе.

Н. В. Краљица Драга.

Сл. 38. Краљица Драга Обреновић, 1902 (разгледница)

Народни сабори: путовање од Крагујевца до Краљева 29. августа/11. септембра 1901.

Крагујевац је био последње место са железницом на овом путовању. Воз као метафора индустријског друштва, брзине и модерности није више могао да се користи у демонстрацији владарске пропаганде. Путовање је настављено фијакерима, а становници свих села излазили су на пут и „одушевљено” поздрављали владарски пар који је пролазио са својом свитом. Дан је био облачан и суморан, а у рану зору падала је и киша која је покупила прашину на путу што је олакшало путовање и допринело пријатнијем изгледу природе у Грузи. Извештачи су наглашавали како је сунце обасјавало видик са Вучковичког брега.²¹⁴ Иначе, август и септембар били су месеци са најмање кишних дана у целој 1901. години.²¹⁵

Прва десетоминутна пауза организована је у селу Драгобраћа. За краља и краљицу подигнут је леп и пристојан мали павиљон „од шуме”. Стаза до павиљона направљена је откосима траве у облику слова „А”, монограма краља Александра Обреновића. Направљен је и монограм краљице Драге. Сакупљени сељаци поздрављали су „њихова величанства” усклицима „Живели!”, а краљ и краљица узвраћали су разговором са угледнијим сељацима о њиховим домаћинствима и пољопривредним пословима.²¹⁶

Следећа пауза направљена је у селу Грабовоца, где је Крагујевачки окружни одбор спремио ручак на имању фамилије Златић.²¹⁷ Многи Крагујевчани поранили су тога дана и пре владарског пара стигли до Грабовца, где су их свечано дочекали, док су други путовали са свитом. Окупљени народ чекао је владаре у веселом расположењу, тако да је цео догађај изгледао као „огромна свадба” или

²¹⁴ Аноним, „Краљевски обед у Грабовцу”, *Нова заграда*, 2/15. септембар 1901; Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 131, 10/23. септембар 1901, 2.

²¹⁵ *Стайистички годишњак Краљевине Србије: шеста књига 1901*, 677.

²¹⁶ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Један посматрач, „Краљевски дани у Крагујевцу”, *Дневник*, бр. 131, 10/23. септембар 1901, 2.

²¹⁷ Аноним, „Пут у Краљево 29. августа”, *Нова заграда*, 31. август/13. септембар 1901.

„сабор”. Ту су били и правилно постројени ученици из пајсијевачке основне школе са својим наставницима.²¹⁸

Непосредно пред долазак владарског пара међу окупљеним светом завладала је тишина и напрегнуто ћутање. Када су се у 11 сати и 45 минута указала кола са краљем и краљицом, оркестар је засвирао химну, а народ је громогласно узвикнуо: „Живели!” Краљ је изашао из кола и поздравио присутне узвиком: „Помоз вам Бог, браћо”, на шта су окупљени људи одговорили: „Бог Ти помогао Господару!” Потом је домаћин скупа економ Ж. Златић поздравио владарски пар у име окупљеног света.²¹⁹ Домаћин Тимотије Златић из Честина је већ 29. августа/11. септембра 1901. одликован Орденом Таковског крста V реда.²²⁰

Дочек је био свечан, а на ливади испод насипа подигнут је велики павиљон од зелене шуме, али с нарочитим „салонем за Њихова Величанства”. Према новинским извештајима владарски пар дочекало је чак „6000 душа”, међу којима је било и 150 коњаника у пратњи краља и краљице. Као и у другим местима народ је клицао владарима, што је одјекивало на далеко, а краљ и краљица су потом поздравили угледније сељаке. Били су ту и ђаци из основне школе. Један ученик поздравио је владарски пар, а друго двоје ђака предали су им венце од цвећа. И краљ је поздравио ђаке који су му клицали. Потом је у павиљону спремљен ручак за 200 особа. Пре обеда сви су се прекрстили, а затим сели за сто. Пошто је био дан посвећен Усековању главе Св. Јована Крститеља послужено је посно јело, али ипак богато спремљено.²²¹ Деца су трчала по пољу и понављала како и краљ и краљица посте, а друга деца извиривала су из гомиле да их што боље виде.²²²

Сл. 39. Њено Величанство краљица Драга, 1900. (дописна карта)

Доласком краљице Драге, на Двору Обреновића почели су редовно да се обележавају поједини традиционални православни празници, који раније нису

²¹⁸ Аноним, „Краљевски обед у Грабовцу”, *Нова задруга*, 2/15. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 121, 31. август 1901, 1.

²¹⁹ Аноним, „Краљевски обед у Грабовцу”, *Нова задруга*, 2/15. септембар 1901.

²²⁰ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 49.

²²¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 121, 31. август 1901, 1.

²²² Аноним, „Краљевски обед у Грабовцу”, *Нова задруга*, 2/15. септембар 1901.

слављени. Поштован је Васкршњи пост од Велике недеље, што је била новина, јер је краљ раније постио само на Велики петак. Краљица је посебно појачала своју побожност током прве половине 1901, када је мислила да је трудна.²²³

Председник сеоске Општине Честин, Јевта Ђоровић, поздравио је краља и краљицу и пожелео им дуг и срећан живот. Краљ је отпоздравио у своје и у краљичино име, а затим захвалио Шумадинцима на лепом дочеку. Сви присутни су краљеве речи пропратили са узвицима „Живели!”, а затим се из стотине грла заорило „На многаја љета”.²²⁴ Време које је ујутро било облачно и хладно поправило се после 10 сати. Облаци су се разишли, тако да је отоплило.²²⁵

Срдачан дочек није заборављен. Председник сеоске Општине Честин Јевта Ђоровић и Ђурђе Ђоровић економ из Честина одликовани су за краљичин рођендан већ 11/24. септембра 1901. Орденом Таковског крста V реда.²²⁶

Током ручка окупљени народ пред павиљоном играо је у колу, док су жене певале гружанске песме. Поред оркестра ватрогасаца из Крагујевца, сељаци су свирали на фрулама и у гајде. Народ је био у свечаној одећи, а у коло су се „ухватили” и краљеви ађутанти, секретар и министри. После ручка „многе лепе Гружанке” донеле су краљу и краљици дарове. Краљица је „умесно” закључила: „Па, Нама ће требати једна кола само за ове поклоне”. Било је ту пуно „златом” извезених пешкира са пригодним натписима, тканица, марама, јастука и чарапа са „дивним везовима свилом и вуницом”. Краљ и краљица примили су поклоне и захвалили се свакој жени распитујући се за њихове домове и родбину.²²⁷

Једна девојка је посебно инсистирала да лично краљу преда своје поклоне које је сама својим рукама направила. Када је пришла владару он ју је упитао да ли је пре тога некада видела краља. Одговорила је да није, а затим се за тренутак збунила и поцрвенела када је схватила са киме разговара. Потом је затражила да га пољуби у руку, да би касније могла да прича како се догодило да баш она целива краља.²²⁸

²²³ А. Столић, *Краљица Драга Обреновић*, 133, 158.

²²⁴ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901.

²²⁵ Аноним, „Дочек њихових величанстава у Краљеву”, *Нова заграда*, 2/15. септембар 1901.

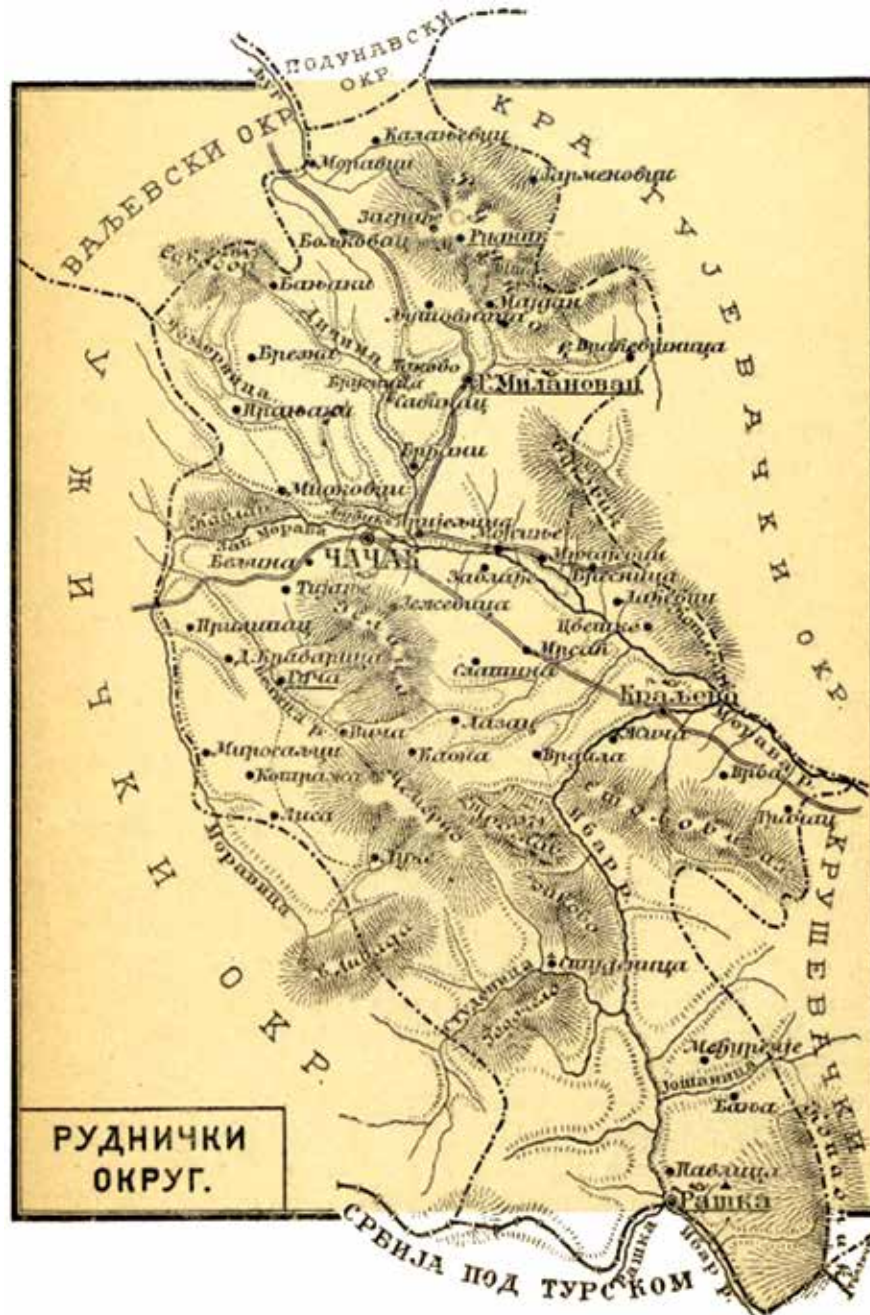
²²⁶ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 48.

²²⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 121, 31. август 1901, 1; Аноним, „С пута Њихових Величанства”, *Старе мале новине*, бр. 150, 31. август/13. септембар 1901, 2.

²²⁸ Аноним, „Краљевски обед у Грабовцу”, *Нова заграда*, 2/15. септембар 1901.

Сл. 40. Карта
Рудничкој окупіа,
1891.

Судбина предмета који су поклоњени владарском пару за сада није позната. Доступни пописи имовине последњих Обреновића не помињу такву врсту предмета.²²⁹ Ако нису прослеђени неком другом, највероватније да су уништени, јер је штампа објавила како су 7/20. јула 1904. у дворишту Двора, уз присуство власти, спаљене приватне ствари краља Александра и краљице Драге.²³⁰

Након завршеног програма владарски пар се у 14 сати и 15 минута поздравио са Гружанима и свима осталима и кренуо на даљи пут. Том приликом адвокат Костић је у име чланова Окружног одбора краљу и краљици пожелео срећан пут, а краљ је одпоздравио и захвалио се на дочеку.²³¹

Окупљени народ испратио је краља са пригодном песмом: „Остави нам Господару/Наш спремљени кут/Свом народу хиташ даље/Нек је срећан пут.”²³²

Следећа пауза била је у селу Губеревцима, где су краљ и краљица сишли са кола и задржали се десет минута. Са обе стране пута окупио се народ у име кога их је поздравио свештеник Димитрије Мијаиловић. Приликом поласка народ је „клицао”.²³³

Потом су на кратко свратили у село Витковац, где је поред пута подигнут вењак са сликама краља и краљице које су дочекали ђаци са малим српским тробојним заставама у рукама, док је окупљени народ клицао својим владарима. У селу Витановцу завршавала се територија Крагујевачког округа, што је била прилика за нову свечаност.²³⁴

При изласку из Крагујевачког округа изнад пута подигнута је тријумфална капија с натписом: „Срећан пут из поносне Шумадије”. На том месту краљ и краљица опростили су се са Шумадинцима. Само 50 метара одатле, на уласку у Руднички округ, подигнута је друга тријумфална капија с натписом: „Добро нам дошли”. Владарски пар је пешке дошао до те капије где их је са многобројним народом дочекао руднички посланик Павле Маринковић. Поред њега у свечаном фраку са декорацијама био је и руднички окружни начелник. На брегу изнад обе

²²⁹ Радош Љушић, *Појиси имовине династије Обреновић* (Чачак: Међуопштински историјски архив, 2023)

²³⁰ Аноним, „Дневне вести”, *Политика*, бр. 175, 8/21. јул 1904, 1.

²³¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901.

²³² Аноним, „Краљевски обед у Грабовцу”, *Нова заграда*, 2/15. септембар 1901.

²³³ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 121, 31. август 1901, 1.

²³⁴ Аноним, „Дочек њихових величанстава у Краљево”, *Нова заграда*, 2/15. септембар 1901.

капије окупио се „силан свет” како би што боље видео краља и краљицу који су прошли у 16 сати и 30 минута.²³⁵

Према Закону о административној подели Краљевине Србије из 1890. спојени су Чачански и Руднички округ у једну целину са седиштем у Чачку. Нова административна целина носила је назив Руднички округ. Међутим, већ 1902. тадашњи Руднички округ поново је подељен на Чачански (Драгачевски, Жички, Моравички, Студенички и Трнавски срез и варош Чачак) и Руднички округ (Љубићки, Таковски и Качерски срез) са центром у Горњем Милановцу.²³⁶

Руднички округ у границама између које су постојале између 1890. и 1902. године био је убедљиво највећи у Србији, са 5.367,2 km² или 11,11% од целокупне националне територије, највећим бројем срезова и насељених места. Било је то слабо насељено подручје, јер је само Топлички округ имао мање становника по једном квадратном километру.²³⁷

²³⁵ Аноним, „Дочекаће и пратиће”, *Вечерње новостии*, бр. 236, 28. август/10. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Аноним, „Дочек њихових величанстава у Краљеву”, *Нова задруга*, 2/15. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута Њих. Величанстава Краља и Краљице”, *Цариградски гласник*, бр. 37, 6. септембар 1901, 2.

²³⁶ М. Тимотијевић, „У лавиринту унутрашњих граница...”, 247-249.

²³⁷ *Статистички годишњак Краљевине Србије: шеста књига 1901*, 15, 22.

Сл. 41. Краљ Александар Обреновић, 1900 (дописна карта)

„Бог Ти помогао Господару!”: посета Краљеву 29-30. августа/11-12. септембра 1901.

Краљ и краљица су у 17 сати и 15 минута са својом свитом стигли у Краљево, где их је уз пуцњаву прангија дочекала почасна чета док је оркестар свирао химну.²³⁸

Краљево је 1900. године имало 3.238 становника.²³⁹ Варош није била центар округа ни епархије, али је од промене назива града из Карановца у Краљево 1882, када је краљ Милан Обреновић посетио варош и Манастир Жичу где је миропомазан, снажно истицала свој значај у симболичној географији Србије.²⁴⁰

Иначе, према првобитном плану путовања који је објављен у дневној штампи, владарски пар требало је да из Крагујевца отпутује директно за Чачак, а затим у Ужице. Краљево према првим најавама уопште није било у програму посете.²⁴¹ Тек накнадним распоредом одређено је да се посети Краљево, Студеница и Жича. Владарски пар је из Горњег Милановца требало да отпутује за Аранђеловац и преко Младеновца да се врати у Београд 8/24. септембра 1901. пред краљичин рођендан. Потом је требало да отпутују у Ниш, где би боравили 15 дана.²⁴²

Посете владара биле су важне за све градове у унутрашњости, јер је државна интервенција директно утицала на модернизацију и напредак. Конкурентски однос између градова огледао се и у пољу борбе за симболички капитал, који је могао да донесе и многе бенефите у материјалном свету.²⁴³

Код коњичке касарне у Краљеву владарски пар поздравио је председник општине. Српски краљ је затим изашао из кочија и након интонирања химне и речи добродошлице председника општине поздравио окупљене људе и војнике и

²³⁸ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901.

²³⁹ Н. Sundhaussen, *Historische Statistik...*, 104; М. Тимотијевић, „У лавиринту унутрашњих граница...”, 270.

²⁴⁰ Н. Макуљевић, *Уметности и национална идеја у XIX веку*, 315; М. Тимотијевић, „Владари и вароши...”, 192-193.

²⁴¹ Аноним, „Дневне новости”, *Дневник*, бр. 111, 21. август/3. септембар 1901, 2-3

²⁴² Аноним, „Пут Њихових Величанстава”, *Вечерње новости*, бр. 230, 22. август/4. септембар 1901, 1.

²⁴³ М. Тимотијевић, „Владари и вароши...”, 179-205.

Сл. 43. Панорамски
изглед Краљева
(дописна карта)

речима „Помози Бог јунаци!”, на шта су му они одговорили „Бог Ти помогао Господару!” Сакупљени народ направио је шпалир на путу до цркве, где је владарски пар отишао на благодарење.²⁴⁴

Црква у Краљеву посвећена Силаску Светог Духа подигнута је у периоду 1822–1827. године као једнобродна грађевина, којој је касније додат звоник са западне стране. Кнез Милош Обреновић подигао је храм недалеко од места где је био његов шанац током Другог српског устанка. Није се штедело на материјалу ни мајсторима, а градња и опремање цркве требало је да кнеза Милоша повеже са средњовековним српским владарима и њиховом ктиторском делатношћу. Меморијални карактер цркве у Краљеву није заборављен током целог XIX века и управо око овог храма почео је да се ствара градски комплекс Карановца. Ова варош је већ 1832. године добила планску решеткасту структуру града са круж-

²⁴⁴ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Аноним, „Дочек њихових величанстава у Краљеву”, *Нова заграда*, 2/15. септембар 1901; А. Марушић, „У сусрет високим гостима”, 213.

ним тргом у центру, по узору на европске урбанистичке узоре, што је била новина за Србију.²⁴⁵

По изласку из храма један ђак је краљу уручио цвеће, а остали ученици поздрављали су владарски пар који је пешке стигао до оближње Ратарске школе испред које је од јеловине направљена „велелепна” капија.²⁴⁶ Изнад ње био је натпис „Живица Њихова Величанства!” Зграда Ратарске школе подигнута 1873. налазила се у самом центру вароши.²⁴⁷ Зграда је подигнута за потребе Гимназије, имала је елементе класицизма и веома је слична здању Начелства у Чачку чија је градња почела две године касније. Њене веће просторије користиле су се као свечане дворане.²⁴⁸

Сл. 44. Дочек њихових величанстава краља Александра и краљице Драге Обреновић у Краљеву, 1901. (разгледница)

²⁴⁵ Ђ. Боровњак, *Архитектура и урбанизам...*, 76-79; Гордана Гаврић, *Краљево: један српски њојос* (Краљево: Завод за заштиту споменика културе, 2017), 189-190.

²⁴⁶ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Аноним, „Дочек њихових величанстава у Краљеву”, *Нова задруга*, 2/15. септембар 1901; А. Марушић, „У сусрет високим гостима”, 213.

²⁴⁷ А. Марушић, „У сусрет високим гостима”, 213.

²⁴⁸ Ђ. Боровњак, *Архитектура и урбанизам...*, 79-80; Г. Гаврић, *Краљево...*, 225-

Поводом доласка краља Александра и краљице Драге цело Краљево свечано је украшено. Четворостубна тријумфална капија подигнута је на централном тргу. Са једне стране постављен је натпис: „Верно и одано Краљево из срца – у срцу града кличе Живео Краљ Александар”, а са друге „Живела Краљица Драга”. Капија је била израђена од „саме јеловине, на чијем је врху круна”. На самом уласку у варош подигнута је још једна тријумфална капија, са натписом: „Добро нам дошли узвишени гости”.²⁴⁹ Била је то једна од најзначајнијих посета нововековних српских владара Краљеву, која је дуго остала у колективној свести вароши на Ибру.²⁵⁰

Сл. 45. *Стеван М. Луковић (1856–1913), шрџовац и председник општинске Краљево (фотографија)*

Церемонија дочека краља и краљице била је сложена. Пред Ратарском школом постројена је почасна чета са музиком. Владарски пар дочекао је официрски кор, управник Ратарске школе Мијоковић, који им је поднео хлеб и со, а чланице Женског друштва предале су велики букет цвећа.²⁵¹

Краљевчани су дуж улица своје вароши у 19 сати организовали велику бакљаду, која се зауставила код Ратарске школе где су се на прозору „указала њихова величанства”. После интониране химне председник Општине Стеван Луковић поздравио је добродошлицом краља и краљицу, као и остале госте. Краљ се заблагодарио на лепом дочеку и нагласио како ће из Краљева понети лепе успомене.²⁵² Десет дана раније, 1/14. септембра 1901, председник Општине Краљево Стеван Луковић одликован је Орденом Таковског крста V реда.²⁵³

Краљ Александар Обреновић одржао је говор у коме је истакао да је већ приликом женидбе планирао да са краљицом „прођу кроз народ”, јер су сматрали као

²⁴⁹ А. Марушић, „У сусрет високим гостима”, 210, 213.

²⁵⁰ Љубодраг П. Ристић, „Краљеви у Краљево (1882–1889–1904)”, у: *Рудо Поље – Карановац – Краљево: (од њихових имена до Првој светској рати)*, научни скуп, ур. Љубодраг П. Ристић, (Београд: Балканолошки институт Српске академије наука и уметности; Краљево: Народни музеј Краљево, 2000), 239–243; М. Тимотијевић, „Владари и вароши...”, 179–205; А. Марушић, „У сусрет високим гостима”, 207–225.

²⁵¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Аноним, „Дочек њихових величанстава у Краљево”, *Нова задруга*, 2/15. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 121, 31. август 1901, 1; Аноним, „С пута Њихових Величанства”, *Сјаре мале новине*, бр. 150, 31. август/13. септембар 1901, 2.

²⁵² Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Аноним, „Дочек њихових величанстава у Краљево”, *Нова задруга*, 2/15. септембар 1901.

²⁵³ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 49.

и „стари Милош, да је Наша снага у Нашем народу”. Зато су решили да редовније и чешће обилазе Србију, која је „пошла новим путем”, што ће је „учинити срећном и напредном”, како би и у свету и међу балканским државама могла да заузме достојно место које јој припада. Краљ је на крају говора у своје и у име краљице захвалио на срдачном дочеку „дичним Краљевчанима и Жичанима!”²⁵⁴

Говор краља Александра Обреновића грађен је око идеје блискости између владара и народа. Патерналистички дискурс укорењен у идеологији националног јединства ослањао се на историјске референце, као што је спомињање Милоша Обреновића, чиме је наглашаван континуитет династије и њена повезаност са народом од кога се очекивала лојалност. Тон говора био је истовремено афирмативан и диригентски, јер је краљ настојао да артикулише своју визију националног напретка и просперитета, коју дели са народом. Изрази „срдачна љубав”, „снага у народу”, „срећна и јака Србија” наглашавали су емоционалну везу између краља, краљице и народа. Суштински, краљеви говори током посете Србији 1901. били су реторичко средство креирања и одржавања симболичког реда, у којем владар и народ функционишу у хармонији.

„Непрегледна гомила” која је бројала скоро три хиљаде људи бурно је поздрављала краљевски пар. На дочеку нису били само варошани, јер је много света дошло из околине Краљева, и целу ноћ остало у граду. После завршене бакљаде у 20 часова организована је вечера у Ратарској школи. Обеду је присуствовало око тридесет угледних грађана Краљева са породицама. Пред школом се за време вечере непрестано играло коло и орила песма. Варош је осветљена, а гости су код краља и краљице остали дубоко у ноћ.²⁵⁵ Краљево у то време није имало електрично осветљење, тако да је целоноћни сјај буктиња стварао посебну, несвакидашњу атмосферу.

За разлику од Крагујевца, краљ Александар и краљица Драга Обреновић нису дуго боравили у Краљеву. Од поноћи до зоре падала је „плаха киша”, а они су већ у 8 сати и 30 минута кренули на даљи пут за Манастир Студеницу, где им је спремљен конак.²⁵⁶ Када су краљ и краљица изашли из Ратарске школе, окупљени

²⁵⁴ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 193, 1/14. септембар 1901.

²⁵⁵ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Аноним, „Дочек њихових величанстава у Краљеву”, *Нова заграда*, 2/15. септембар 1901.

²⁵⁶ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 192, 31. август/13. септембар 1901; Аноним, „Дочек њихових величанстава у Краљеву”, *Нова заграда*, 2/15. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 121, 31. август 1901, 1.

Сл. 46. Дочек њихових величанстава краља Александра и краљице Драге Обреновић у Краљеву, 1901. (разгледница)

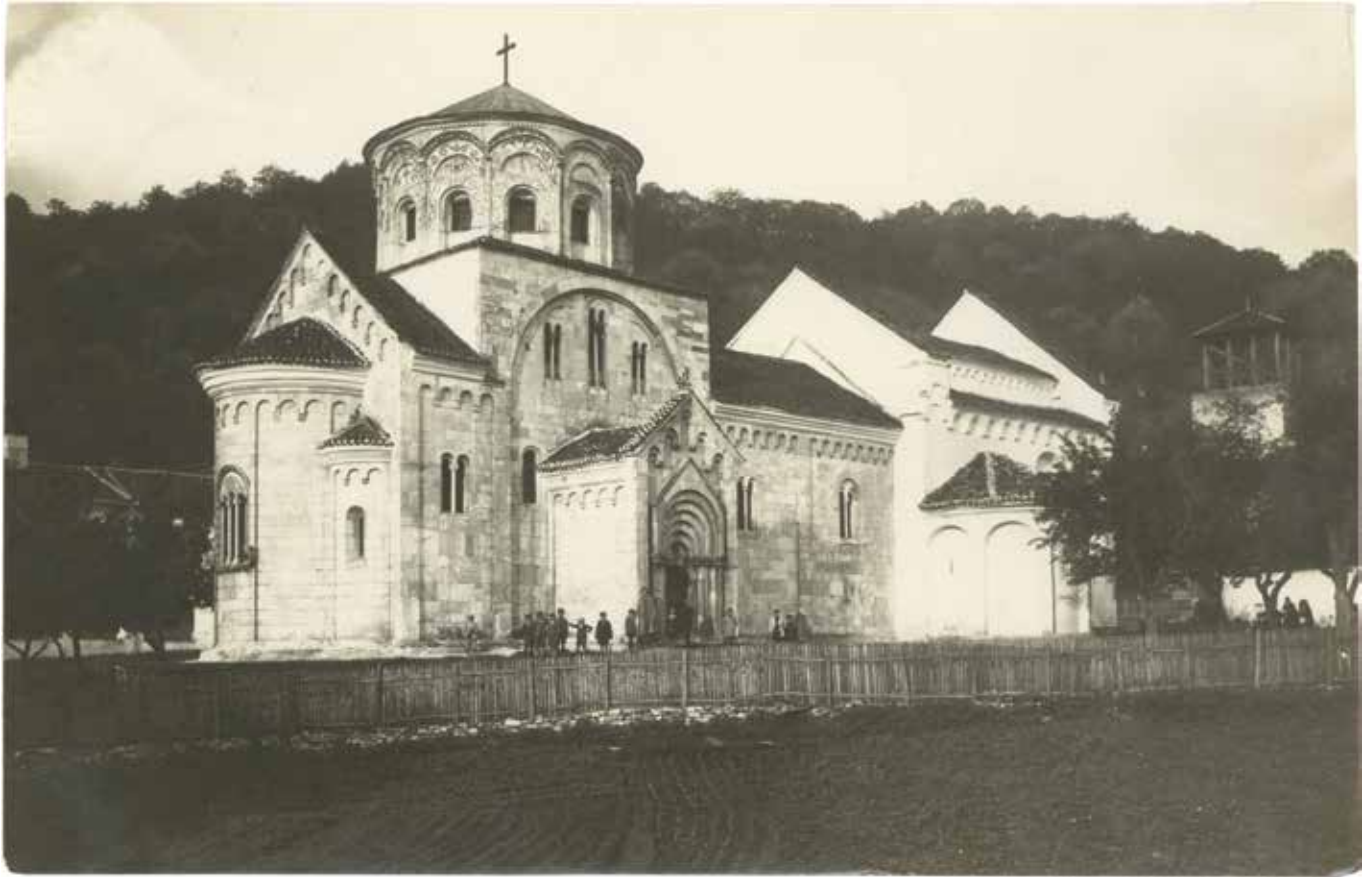

народ започео је „клицање”. Све до села Прогорелице пратило их је 40 кола из Краљева.²⁵⁷

Ефемерни спектакл у Краљеву садржао је већину елемената и симбола као и Крагујевцу. Међутим, Краљево није имало државне и црквене институције са којима би се разметали пред владарским паром. Зато је истицана историјска баштина и непрекидно народно весеље у које су уврштени и сељаци. Био је то још један јавни ритуал који афирмише и јача социјалну структуру државе, уз истовремено репрезентовање краља као централне фигуре у конструкцији националног идентитета и изградњи политичке стабилности.

Сл. 47. Рајарска школа у Краљеву, око 1900 (разгледница)

Сл. 48. Манастир Студеница, почетак 20. века (фотографија)

Свети Немањићи: посета Ушћу и Манастиру Студеници 30. августа – 1. септембра/12-14. септембра 1901.

Путовање од Краљева до Ушћа организовано је 30. августа/12. септембра 1901. године. Владарски пар правио је паузе у Прогорелици, Богутовцу и Лопатници, где су их организовано дочекивали мештани. Доручак је био у Богутовцу, а у Прогорелици опраштање са Краљевчанима који су пратили краља и краљицу. Током путовања, на неколико места, пуцале су прангије.²⁵⁸

На граници Студеничког и Жичког среза подигнута је велика тријумфална капија с натписом: „Добро нам дошли”. Поред многобројног света владарски пар је на овом месту чекало и 50 коњаника, који су их пратили све до Ушћа где су стигли у 13 сати и 30 минута. У краљевској свити били су и даље председник владе Михаило Вујић и министар полиције Никола Д. Стефановић. Улазак у варошицу огласиле су прангије са обронака Столова. Госте је у име Студеничана поздравио посланик Чорбић. Краљ је благодарио на дочеку, и пожелео да од сада и народ својим учешћем допринесе „консолидовању односа и правилном току државног живота”. Многобројни народ потом је поздравио „њихова величанства” бурним узвицима: „Живели!”²⁵⁹ Народни посланик Јаков Чорбић (1869–1915) касније је био и потпредседник Народне скупштине. Умро је од тифуса 1915. године.²⁶⁰ За разлику од многих политичара који су дочекали краљевски пар током обиласка Србије, Чорбић није добио одликовање.

На ручак је позвано и неколико угледних личности из Ушћа и Студеничког среза. Ускоро је почела да пада и киша, а после обеда мало се разведрило, па су краљ и краљица изашли под велики павиљон направљен од грана зелене шуме, постављен поред гостионице где је био ручак. Сакупљени народ играо је коло

²⁵⁸ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 193, 1/14. септембар 1901.

²⁵⁹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 193, 1/14. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 122, 1/14. септембар 1901, 1.

²⁶⁰ Аноним, „Јаков Чорбић”, *Политика*, 25. март/7. април 1915; Милица Бујас, Марија Клеут, Горана Раичевић, *Библиографија српских некролоја* (Нови Сад: Матица српска, 1998), 363.

пред павиљоном, а владарски пар провео је више од пола часа у разговору са присутним људима. Путовање ка Манастиру Студеници настављено је у 16 сати.²⁶¹

После сат и 15 минута стигли су манастир. У тренутку када су из манастирске порте угледали кола са владарским паром, почела је звоњава и пуцање прангија, што је снажно одјекивало међу високим брдима. Тога дана у Манастир Студеница дошло је пуно народа из Рашке и целог Студеничког среза и сви су узвикивали: „Живели!”²⁶² Дочек је унапред организован, а Епископ жички Сава Дечанац обишао је манастире Жичу и Студеницу и „издао нужне наредбе за дочек Краља и Краљице”.²⁶³

Сл. 49. Јаков Чорбић (1869–1915), народни посланик (фотографија)

Манастир Студеница, задужбина Стефана Немање, има посебно место у историји српског народа. Нарочито у неговању култа Св. Симеона Мироточивог (Стефана Немање) и Светог краља Стефана Првовенчаног, чије се мошти чувају у манастирском храму. Од краја два наестог века када је подигнут, па до обнове српске државе почетком XIX века, манастир је више пута страдао, а монаси су 1846. прекрили средњовековне фреске новим живописом и поставили нови иконостас. Таково стање трајало је све до половине XX века.²⁶⁴

Значај Манастира Студенице и Светог краља Стефана Првовенчаног у обнови државности Србије током XIX века више пута је потврђен. Кнез Милош Обреновић планирао је 1838. пренос моштију Светог краља Стефана Првовенчаног из Каленића у Студеницу. Међутим, пренос је организован у августу 1839. када кнез није био више на власти у Србији. Кнез Александар Карађорђевић посетио је манастир 1852, краљ Милан Обреновић 1882. године. Долазак краља Александра и краљице Драге Обреновић 1901. била је трећа званична владарска посета овом манастиру.²⁶⁵ Иначе, краљ Александар је 1899. иницирао званично државно прослављање седам стотина година од смрти Светог Симеона (Стефана Немање), као један од начина повезивања Обреновића са средњовековним државним традицијама династије Немањић.²⁶⁶

²⁶¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 193, 1/14. септембар 1901.

²⁶² Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 194, 2/15. септембар 1901.

²⁶³ А. Марушић, „У сусрет високим гостима”, 210.

²⁶⁴ Г. Гаврић, *Краљево...*, 61-84.

²⁶⁵ М. Тимотијевић, „Владари и вароши...”, 184, 187, 192, 195-196.

²⁶⁶ С. Рајић, *Александар Обреновић*, 468; Мирослав Тимотијевић, *Таковски усџанак – српске Цвеџи...*, 361.

Сл. 50. Манастир Студеница, 1905. (разгледница)

Када је владарски пар стигао пред порту Манастира Студенице, свештеник Мијаило Петровић из Рашке упутио им је поздрав. Краљ је захвалио на дочеку, а затим је цела свита кренула ка храму где су их у одеждама дочекали епископ жички Сава Дечанац, студенички архимандрит Теодосије и манастирско братство. После благодарења епископ Сава одржао је беседу упућену владарском пару у којој је истакао значај Студенице као гробне цркве Немањића: „Весели се овај српски Јерусалиме, јер те са Својом Краљицом посети Обреновић пети, Краљ Александар, наследник Немањића, на коме се блиста венац Првовенчаног! Па за то нека торжествују сви они правоверни, који љубе српскога народа овај Сион и његове осниваоце јер се недавно косовска клетва разрешила и уништила!” Владика је краља Александра Обреновића сместио у низ крунисаних српских владара почев од Стефана Првовенчаног, а династију Обреновић уздигао је као победничку.²⁶⁷

²⁶⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 194, 2/15. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 12, 2/15. септембар 1901, 1.

Говор епископа Саве обликован је у служби јачања монархијске власти и националног идентитета. Истицан је непрекинути историјски и религиозни континуитет српске државе. Посета владарског пара и епископов говор били су важан ритуални чин организован на светом месту, чиме се афирмисао постојећи друштвени поредак, јачао религиозни и национални идентитет, а краљ Александар Обреновић репрезентовао као централна фигура у изградњи политичке и духовне стабилности државе.

Епископ Сава Дечанац (1831–1913) био је истакнути великодостојник Српске православне цркве, али у исто време национални радник и учесник ослободилачких ратова. На челу Жичке епархије са седиштем у Чачку налазио се од 1890. до 1913. године, када је преминуо.²⁶⁸ Био је носилац највиших одликовања Србије и Црне Горе (Таковског крста I, III и V реда, Белог орла IV реда, Светог Саве I реда, Данила II реда).²⁶⁹ Краљ Александар Обреновић одликовао је многе личности које су га срдечно дочекале током посете Србији 1901, али не и владикау Саву Дечанца.

Управо је он у свом делу „Владалац и народ: крунисање и миропомазање владаоца, дужности његове и народне” (1897) развио државни концепт о владару као глави националног организма и нужности покорвања краљевској власти. Тиме је подупиран владарски ауторитаризам Обреновића и обнављана средовековна идеја о средишњем месту краљевског помазаника у држави, додатно учвршћивана везивањем за династију Немањића. На тај начин власт Обреновића приказивана је као обнова средњовековног „златног доба”, чиме је њихова породица добијала и нејасну перспективу стицања статуса светости. Поједини публицисти јавно су санкционисали владајућу династију, мада

је нововековни концепт власти имао превасходно световно исходиште. Српска црква је током XIX века (посебно крајем столећа) у оквиру хвалоспева династији Обреновић приказивала кнеза Милоша као духовно-националног еквивалента библијским узорима („божји изабраник”, „изасланик божји” „месија”) и настав-

Сл. 51. Сава Дечанац (1831–1913), епископ жички (фотографија)

²⁶⁸ Милош Тимотијевић, „Епископи жички (1834–1911): биографије из Прегледа цркве епархије жичке”, *Наша прошлост* 11 (2010), 219–244.

²⁶⁹ С. Вуковић, „Бараћ, Сава (Ђорђе)”; у: *Српски биографски речник 1, А-Б*, (Матица српска: Нови Сад, 2004), 418.

љача државне мисије Стефана Немање, јер су обојица извршили велики препород српског народа који у потпуности, попут јеврејског, постаје „изабрани”. Црква ипак националну идеју није претпоставила религијској, нити је кнез Милош канонизован.²⁷⁰

Србија је била земља без аристократије и малобројним слојем богатог грађанства који су у старим европским монархијама биле основа краљевске власти. У том контексту краљ Александар је себе и династију Обреновић легитимисао као „народне владаре”, а не „мистичне” монархе и божје миропомазанике, чију власт благосиља црква.²⁷¹ Ипак, прихватио је идеологију цркве која је представљала владара као божијег изабраника, ослањајући се на њен ауторитет ради додатног учвршћивања своје власти. Тај баланс између народне подршке и црквеног благослова био је кључан за одржавање легитимитета у друштву лишеном традиционалних стубова монархије.

После уласка у манастирску цркву, краљ и краљица целивали су крст са Распећем Христовим које им је поднео епископ Сава Дечанац, а онда су „прегледали” ћивот Св. Краља Стефана Првовенчаног. По отварању ћивота целивали су најпре часни крст, за кога се веровало да га је још Свети Сава донео из Јерусалима, а онда су целивали светитеља у чело, као и икону на ћивоту Немањином. По изласку из цркве краљ и краљица отишли су у манастирски конак, где је за њих спремљен стан.²⁷²

Увече је приређен обед, на коме су поред владарског пара били епископ Сава и архимандрит Теодосије, са око двадесетак угледних Студеничана. Здравницу је најпре испио старешина манастира, пожелевши владарском пару да им Господ подари добро здравље, дуг живот и срећну владавину над српским народом. Захвалио је краљу и краљици што су кроз „ове гудуре и врлети” дошли у манастир, по примеру старих владара Србије. Захвалио се и на дару, покрову за ћивот „Светог Мироточивог Краља, и преподобног оца нашег Симеона”. Краљ се захвалио на здравици и напоменуо давну жељу да прво званично путовање са краљицом по Србији буде и поклоничко. Вечера је завршена око 22 сата и 30 минута, гости су се разишли, а владарски пар отишао је на починак. Изван манастирске порте, пред општинском судницом и механом, народ је играо коло и пе-

²⁷⁰ Сава Бараћ, *Владалац и народ: крунисање и миропомазање владарца: дужности његове и народне*. 2. издање (Београд: Центар за истраживање православног монархизма, 2018); И. Борозан, *Резервација култура и политичка идеологија*, 325, 382-383; Мирослав Тимотијевић, *Таковски устанак – српске Цвети...*, 73-77, 118, 124, 181, 243, 324, 338.

²⁷¹ С. Рајић, *Александар Обреновић*, 526.

²⁷² Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 194, 2/15. септембар 1901.

вао, а са висока околних брда на неколико места гореле су велике ватре. Многобројни народ пробдео је под ведрим небом целу ноћ, како би и сутрадан видели краља и краљицу.²⁷³

Извештаји новинара наклоњених династији били су препуни хвалоспева: „Путовања Њихових Величанстава, нашег Краља и Краљице, претвара се у прави тријумф. Радост је народна безгранична. Усклици љубави и оданости уздижу се чак до престола свемогућег Бога са искреним молитвама за живот и здравље Њихових Величанстава.”²⁷⁴

Дочеци су унапред организовани, али за људе у крајевима које су посетили краљ и Александар и краљица Драга, њихов долазак био је догађај који се због спектакла који је приређен, сасвим сигурно веома дуго памтио. Суштински, уобичајене навике људи окупљених у гомиле као што су јело и пиће, игра, песма, заједничко одушевљење, увећана чулност због близине тела, додатно се појачава ако се користи драмска инценација спектакла, што ствара сасвим ново искуство.²⁷⁵

Политичари у Србији добро су знали да „сељачка мистика” воли масовна окупљања („множину”) и свечаности са јаким узбуђењима и несвакидашњим радостима („Велику ватру хоће он, да се огреје, и друштво да сакупи, и коло да поведе”).²⁷⁶

Сутрадан 31. августа/13. септембра 1901. у 10 сати ујутро одржана је служба Божија у храму Манастира Студенице. Краљ и краљица су после црквеног обреда клекли на колена испред њивота Св. Симеона Мироточивог и Св. Краља Стефана Првовенчаног, и помолили се Богу. Затим су разгледали манастирску ризницу и фреске у Краљевој цркви (храм Св. Јоакима и Ане, задужбина краља Милутина).²⁷⁷ Пошто су у то време аутентичне фреске из главног студеничког храма биле прекривене живописима из XIX века, ликовне представе из Краљеве цркве настале после 1314. биле су једине средњовековне фреске које су краљ Александар и краљица Драга у то време могли да виде у Студеници.

На ручку организованом у подне било је око 30 угледних људи из околине манастира. Посланик Чорбић испио је здравицу краљу и краљици, пожелевши

²⁷³ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 194, 2/15. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 12, 2/15. септембар 1901, 1.

²⁷⁴ Аноним, „Њихова Величанства у Студеници”, *Нова заграда*, бр. 39 (I), 6/19. септембар 1901, 1.

²⁷⁵ Kasper Maze, *Bezgranična zabava: uspon masovne kulture 1850–1970*. (Београд: Službeni glasnik, 2008), 174.

²⁷⁶ Драгољуб Јовановић, *Сељак – свој човек: избор њекићева* (Београд: Институт за новију историју Србије: Научна књига, 1997), 253.

²⁷⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 194, 2/15. септембар 1901.

им да Србија буде срећна и да се за њихове владавине прошири до граница државе цара Душана. Краљ је захвалио на здравици и нагласио да ће настојати да увек помаже сиромашном Студеничком срезу.²⁷⁸

За то време у црквеном дворишту играло се коло уз свирку војне музике која је уз почасну чету дошла из гарнизона у Крушевцу. Коло су испред владарског пара потом заиграли и министри и „часници Краљева Двора”. Краљево оро повео је министар полиције Никола Стефановић са командантом Шумадијске дивизије, који је такође био у пратњи краља и краљице.²⁷⁹ У то време командат Шумадијске дивизијске области био је пуковник Вукоман Арачић (1850–1915).²⁸⁰ Он је већ 23. јула/5. августа 1901. добио Орден Таковског крста II реда.²⁸¹

Док се играло коло, краљ и краљица даривали су два дечака. Како би све било свечаније манастирска порта богато је украшена српским тробојкама и зеленилом, као и сам храм, укључујући и околне зграде. После подне краљ и краљица су разгледали капелу направљену од дрвета, за коју северовало да је служила за молитву пре подизања манастирске цркве. Како би посета била што боље организована, у Студеници и на Ушћу подигнуте су привремене телеграфске станице „у којима су телеграфисти одлично вршили своју дужност”. Тако је краљ Александар добио многе честитке, међу којима је било и честитање имендана, Св. Александра Невског.²⁸²

Током ове посете владарски пар је симболично даривао манастир Студеницу. Поклонили су покров за гроб Светог Симеона, а овај изузетан и скупocen дар (сачуван до данас), начињен је од сомота вишња боје са поставом од бордо свиле. На средини је извезена представа Светог Симеона са моделом Манастира Студенице у рукама, глава и лице су сликани, а испод је извезен даровни натпис: „ВЪ ХРИСТА БОГА БЛАГОВЪРНЪИИ. КРАЉАЛЕКСАНДРЪ. ПРЪВЪИИ ХРИСТОЛЮ БИВА ПРЪВЫСОКА КРАЛИЦА ГОСПОЖДА ДРАГА ПРИЛОЖИШЕ 1901”. Дуж ивица покров је украшен златовезом, фризом од стилизованих палмета и кринова. Покров је направљен у Раденичкој школи београдског Женског друштва, по нацрту професора Владислава

Сл. 52. Пуковник Вукоман Арачић (1850–1915), командант Шумадијске дивизијске области (фотографија)

²⁷⁸ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 194, 2/15. септембар 1901.

²⁷⁹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 194, 2/15. септембар 1901.

²⁸⁰ М. Милићевић, Љ. Поповић, *Генерали војске Кнежевине и Краљевине Србије*, 32.

²⁸¹ Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 1-2.

²⁸² Аноним, „Нове телеграфске станице”, *Мали журнал*, бр. 235, 26. август/8. септембар 1901, 2; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 194, 2/15. септембар 1901.

Тителбаха. Израду је надгледала професорка Анка Миленковић, која је у школи водила одсек за „бело рубље”. За нарочите заслуге краљевском дому краљ Александар одликовао ју је Орденом Светог Саве V степена.²⁸³ У изради покрова учествовао је и „вредни терзија” Светислав Костић, који је „скројио застор и дукате топио и од њих златне жице испредао”.²⁸⁴

Истог дана када је покров предат манастиру Студеница, монаси су га за потребе службе положили на ђивот родоначелника Немањића. То није био једини дар. У студеничкој књизи посетилаца и прилога, краљ и краљица су уписани на посебној страници, где је евидентирано да су манастиру приложили по 500 динара.²⁸⁵

Архимандрит Теодосије предао је краљу и краљици и меру за застор ђивота Светога Краља Стефана Првовенчаног, као и за завесу на дверима, коју су они по сопственој жељи планирали да дарују манастиру.²⁸⁶ Крајем 1902. године краљевски пар опет је посетио Манастир Студеницу, и тада су донели покров за ђивот Светог краља Стефана Првовенчаног (Св. Симон). На средини покроба представљен је светитељ у монашкој ризи са моделом Манастира Жиче. Његов нимб је везен златом, док су лице и руке сликани уљем на платну. Ивице су украшене вегетабилним фризом у преплету, док је на постави од црвеног рипса везен приложнички натпис: „ЊИХОВА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉ АЛЕКСАНДАР И КРАЉИЦА ДРАГА ПРИЛОЖИШЕ ПОКРОВ СВ. СИМОНУ МОНАХУ У МАНАСТИРУ СТУДЕНИЦИ НА ДАН 24. ДЕКЕМБРА 1902. ГОД.”²⁸⁷

Увече око 22 сата почела је да пада киша, која није престала до јутра. Краљ и краљица кренули су из Манастира Студенице на даљи пут сутрадан 1/14. септембра 1901. у 7 сати и 35 минута. У храму је пред полазак одржано молепствије за срећно путовање. Владарски пар су испратили архимандрит, манастирско братство и окупљени народ. На изласку из манастирске порте била је постављена почасна чета с војном музиком.²⁸⁸

²⁸³ Вук Даутовић, „Династичка ктиторија и лична побожност Обреновића: даривање цркава богослужбеним предметима и утварима”, у: *Обреновићи у музејским и дружим збиркама Србије IV*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић (Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2016), 168–169; А. Марушић, „У сусрет високим гостима”, 217.

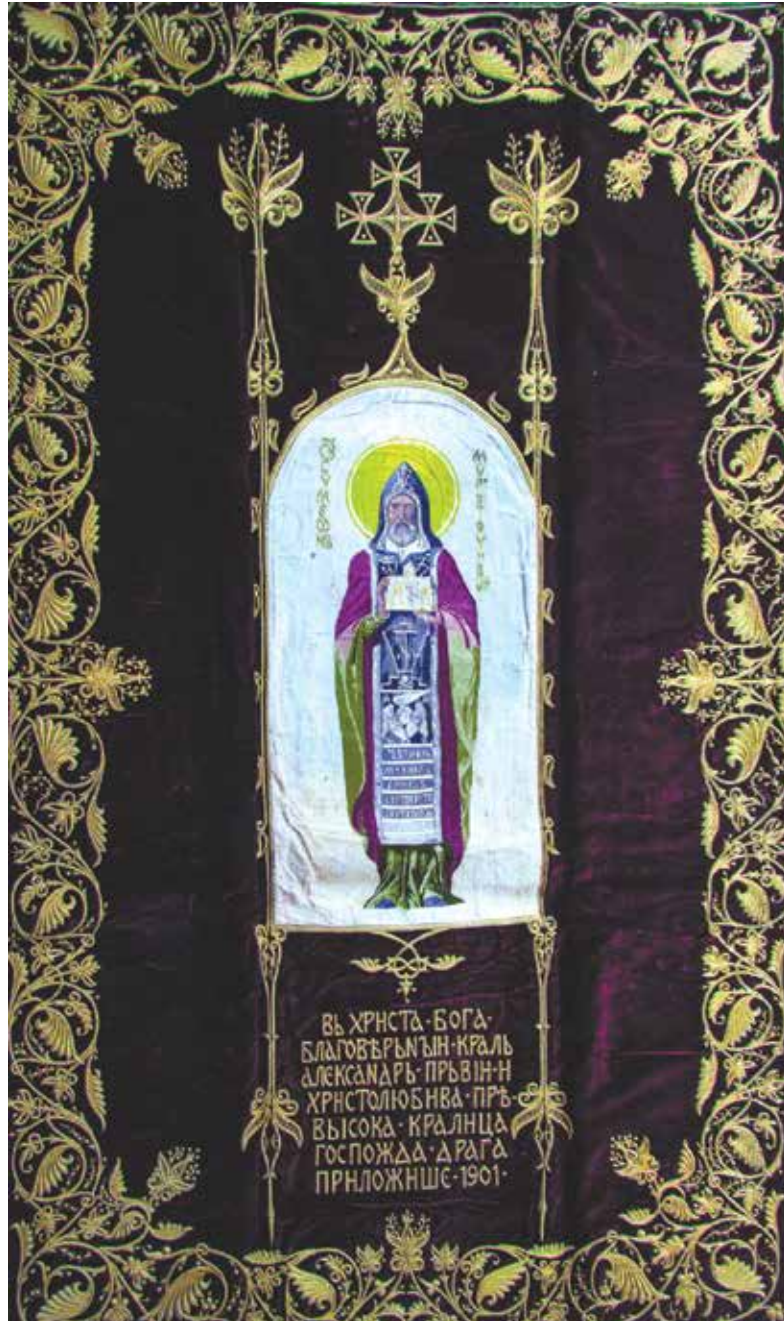
²⁸⁴ Аноним, „У Краљевини Србији”, *Источник*, бр. 15, 15. август 1901, 22; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 194, 2/15. септембар 1901.

²⁸⁵ Радомир Ристић, „Посетиоци и приложници манастиру Студеници (1887–1916)”, *Наша прошлост* 9 (2010), 190; А. Марушић, „У сусрет високим гостима”, 217.

²⁸⁶ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 194, 2/15. септембар 1901.

²⁸⁷ В. Даутовић, „Династичка ктиторија и лична побожност Обреновића”, 171.

²⁸⁸ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 194, 2/15. септембар 1901.

Сл. 53. Покров
за іроб Свейої
Симеона, 1901.
(фото: Иван
Јовановић)

улица Кнез Милоша Великог

Касарна.

ИЗДАЊЕ ПЕЊКАРЕ МИЛЕНКА МИТРОВИЋА.

ПОЗДРАВ ИЗ КРАЉЕВА

које свима и Велики, Велики
одежи и повојима

Ђ. В. Радојевић

Драга Баба и Дедо ево код

сно поједно ја и брзина и ево милом Бом одмах једну
порцију а још и неке по и још даје и још. Некако ми није
ишо и ј. данас мени менима још и од мене.

вредна да се ево Бом Милоша још и још

Сл. 54. Улица Милоша Великог и касарна у Краљеву (разгледница)

Нови цар Душан: посета Краљеву и Манастиру Жича 1-2/14-15. септембра 1901.

После одласка из Манастира Студенице 1/14. септембра 1901. владарски пар задржао се свега 15 минута у Ушћу, што су искористили да поздраве окупљене људе. На граници среза опростили су се са Студеничанима из пратње и руковали са послаником Чорбићем. У село Лопатницу стигли су у 13 сати и 30 минута, где је у једној механи организован ручак. Током обеда један дванаестогодишњи дечак свирао је у виолину, а народ је играо коло. Краљица је после ручка даривала дечака, а многе сеоске домаћице и девојке из Лопатнице њу и краља грожђем и јабукама.²⁸⁹

У селу Чибуковци владарски пар сачекао је велики број Краљевчана. Свита је у 16 часова и двадесет минута стигла у Краљево уз громогласне узвике: „Живели!“ Варош је примерено украшена српским тробојкама и зеленилом. Већ раније подигнуте су четири „велелепне тријумфалне капије“ с натписом „Добро дошли и срећан пут.“ Прва код коњичке касарне, друга у облику круне на пијаци, трећа на путу за Рашку и Студеницу, а четврта на изласку из града на путу за Чачак.²⁹⁰

Варош је увече осветљена, а многобројни лампиони „начичкани“ су дуж тра-се проласка краљеве свите, као и по целој пијаци, тако да је „Краљево пливало у мору од светлости.“ До 20 сати и 30 минута увече владарски пар примао је чиновника и угледније грађане из Краљева и Жичког среза. У просторијама Ратарске школе краљ Александар Обреновић примио је и велику делегацију суседног Крушевачког округа са сенатором Дреновцем који је краља и краљицу позвао да посете и њихов округ. После тога владарски пар је дошао на банкет у хотел „Париз“, приређен за 140 особа о трошку Општине. Здравницу краљу и краљици испио је жички посланик Мелентије Божовић. Потом је свирана химна, а краљ је отпоздравио. Владарски пар је у 23 сата одржао серкл, а затим је испраћен на починак уз узвике и коло које се играло испред хотела.²⁹¹

²⁸⁹ Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине*, бр. 195, 3/16. септембар 1901.

²⁹⁰ Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине*, бр. 195, 3/16. септембар 1901.

²⁹¹ Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине*, бр. 195, 3/16. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Дневник*, бр. 124, 3/16. септембар 1901, 1; Драган Драшковић, Мирјана Савић, „Обреновићи у Историјској збирци Народног музеја Краљево“, у: *Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије*, I, ур. Александар Марушић, Ана Боловић (Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2013), 293.

Арсеније Дреновац (1841–1925), био је крушевачки трговац, народни посланик и сенатор, истакнути припадник Радикалне странке²⁹² Мелентије Божовић (1851 – после 1912), књижар и народни посланик, такође је припадао Радикалној странци.²⁹³ Он је већ 1/14. септембра 1901. године добио Орден Таковског крста V реда.²⁹⁴

Свечани дочек краља Александра и краљице Драге Обреновић био је значајан друштвени догађај за Краљево, тако да је непосредно после њиховог боравка књижара Миленка Митровића издала разгледнице „Дочек Њихових краљевских величанстава краља Александра и краљице Драге”.²⁹⁵

Следећег дана 2/15. септембра 1901. у 9 часова и 30 минута владарски пар кренуо је за Манастир Жичу. Испратио их је „силан свет” уз клицање: „Живели!”²⁹⁶

Манастир Жича као место прве српске архиепископије и крунидбена црква српских владара имала је снажну симболику још од времена Стефана Првовенчаног и Светог Саве, који су и подигли овај храм. Векови разарања оштетили су манастир, али не и његову симболику. Проглашењем Србије за Краљевину 1882. године, Жича је поново истакнута као крунидбена црква српских владара, што је обновљено миропомазанјем краља Александра Обреновића 1889. године. Значај Жиче додатно је наглашен иницијативама краља Милана, укључујући обнову манастира и преименовање Ужичке епархије у Жичку. У владарско-пропагандним програмима краљице Наталије и краља Александра, Жича је имала централно место као симбол немањићке традиције, док је краљ Александар институционализовао бригу о манастиру потписивањем Закона о његовој оправци. Прва обнова из 1855. сачувала је остатке старог наоса, а припрата је покривена 1889. пред миропомазанје краља Александра Обреновића. Храм је у XIX веку добио куполе по узору на цркве свога доба. Тек са великим рестаураторским радовима између два светска рата, манастирском храму „враћен” је средњовековни изглед.²⁹⁷

²⁹² Т. Пивнички-Дринчић, „Дреновац, Арсеније”, у: *Српски биографски речник 3, Д-З*, (Матица српска: Нови Сад, 2007), 411.

²⁹³ М. Бујас, „Божовић, Мелентије”, у: *Српски биографски речник 1, А-Б*, (Матица српска: Нови Сад, 2004), 671.

²⁹⁴ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 48.

²⁹⁵ Д. Драшковић, М. Савић, „Обреновићи у Историјској збирци Народног музеја Краљево”, 308.

²⁹⁶ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 195, 3/16. септембар 1901.

²⁹⁷ Г. Гаврић, *Краљево...*, 107-116; Ана Костић, „Значај манастира Жиче као крунидбене цркве у визуелној култури и владарској идеологији краља Милана и краља Александра Обреновића”, *Династија Обреновић и проглашење Краљевине Србије: шемајски зборник радова*, ур. Сузана Рајић (Ниш: Народни музеј, 2023), 91-110.

Сл. 55. Манастир Жича (разгледница)

Нововековни владари Србије редовно су посећивали Манастир Жичу. Кнез Александар Карађорђевић 1843, 1852, 1857. и 1858. године. Кнез Михаило Обреновић 1861, а Милан Обреновић 1882. када је и миропомазан као краљ. Нови краљ Александар Обреновић такође је миропомазан у Жичи 1889. године.²⁹⁸ Исте године обележавано је пет векова од Косовске битке, што је са миропомазаном у Жичи додатно јачало легитимитет власти и сакрални фактор владарског положаја. Иначе, први нововековни миропомазани српски владар био је кнез Милош Обреновић (1830), потом кнез Михаило (1840) и кнез Милан Обреновић (1868).²⁹⁹ Он је тај чин поновио као краљ 1882, а Петар I Карађорђевић је последњи српски владар који је миропомазан (1904). Његови наследници на трону Југославије прекинули су ту традицију.³⁰⁰

²⁹⁸ М. Тимотијевић, „Владари и вароши...”, 187-188, 190, 192, 194.

²⁹⁹ С. Рајић, *Александар Обреновић*, 455.

³⁰⁰ И. Борозан, „Уметничка прерада средњовековне историје...”, 119-133; М. Тимотијевић, „Владари и вароши...”, 200.

Много народа сачекало је краља Александра и краљицу Драгу испред Жиче 1901. године. Игуман Серафим пожелео им је током молепствија срећну владавину и дуг живот. Потом је надахнуто поручио да су „на овој древној лаври царској отворена седмора врата, куда су стари владаоци наши улазили у ову свету обитељ и у њој се крунисали. Дај Боже да се отворе и осма врата, кроз која ће Ваше Величанство овде ући, да буде царским венцем крунисано, исто онако, као што је пре неколико година и светим миром помазано на овом светом месту”.³⁰¹ Архимандрит Серафим Балтић присуствовао је и миропомазању краља Петра I Карађорђевића 1904, а у следеће четири деценије живота поделио је судбину манастира Жиче и Студенице.³⁰²

Говор архимандрита Серафима био је изразито религиозан, патриотски и традиционалан. Величао је прошлост Србије, истицао значај Манастира Жиче као симбола српске духовности и краљевске традиције, док је истовремено одавао признање актуелној династији Обреновић.

Национална идеологија нововековне Србије темељила се на схватању о постојању „златног доба” у прошлости и потребе његове обнове. Зато се у симболичној политици званичне репрезентативне културе увек изнова прославља идеја „васкрса” и „препорођаја” српске државе.³⁰³ Указивано је и на потребу оживљавања државног територијалног врхунца из доба цара Душана, коју Обреновићи треба да обнове као настављачи династије Немањић.³⁰⁴

У таквом духу обликован је и говор жичког игумана Серафима, а краљевски пар је том приликом игуману даривао велики златни крст.³⁰⁵ То није био једини дар који је игуман Серафим примио. Убрзо, на рођендан краљице Драге Обреновић 11/24. септембра 1901. године, одликован је Орденом Светог Саве V реда.³⁰⁶

³⁰¹ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине*, бр. 196, 4/17. септембар 1901; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1; Аноним: „Оправка манастира Жиче”, *Триовински Гласник*, бр. 203 (XI), 15/28. септембар 1901, 1.

³⁰² Аноним, „Редак јубилеј: осамдесетогодишњица архимандрита жичког Серафима Балтића” *Време*, 25. фебруар 1941, 7.

³⁰³ Мирослав Тимотијевић, *Таковски усџанак – српске Цвети...*, 49.

³⁰⁴ И. Борозан, *Рејрезенијашивна култура и ђолијичка ђројајанда*, 80-81, 97.

³⁰⁵ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1; Аноним, „Поздравна реч њиховим величанствима у Манастиру Жичи приликом посете 2. септембра тек. год., говорена од старешине манастирског игумана Серафима”, *Српске новине* бр. 204, 14/27. септембар, 1901, 2.

³⁰⁶ [Списак одликаних лица] *Српске новине* бр. 202, 11/27. септембар 1901, 2.

Сл. 56. Краљ Александар и краљица Драга Обреновић, 1900. (дописна карта)

Поводом рођендана краљице Драге Обреновић и тројица краљевачких трговаца: Јован Новаковић, Димитрије Манојловић и Петар Богавац, одликовани су Орденом Таковског крста V реда.³⁰⁷

Краљ и краљица су после даривања игумана одмах отишли у мали павиљон подигнут у црквеној порти на „спремљену закуску”. Том приликом владар је обећао да ће преузети на себе што скорију „обнову ове светиње”. На даљи пут кренули су у 11 часова у кочији окићеној цвећем уз „одушевљене усклике многобројног народа”.³⁰⁸

³⁰⁷ Аноним, „Одликовани трговци”, *Трговински Гласник*, бр. 201 (XI), 13/26. септембар 1901.

³⁰⁸ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине*, бр. 196, 4/17. септембар 1901.

Модерно Куполова Црква у Чачку

29/V 1906
Лугајевца
ПОЗДРАВ ИЗ ЧАЧКА
окр здање.

Агата Касице,
Најсрданије се поздравља
и жели да прашање пријатељства
и проведени - и вој брата
Трипсала,

Сл. 57. Зграда
Окружног начелства
у Чачку
(разгледница)

Завичај краљичине мајке: посета Чачку 2-4/15-17. септембра 1901.

Бројни Краљевчани са командантом коњичког пука Рекаловићем допратили су владарски пар 2/15. септембра 1901. све до границе Жичког и Трнавског среза, где их је са добродошлицом сачекао Јанко Јанковић, председник Лазачке општине, као и мноштво сакупљеног света који је клицао: „Живели!“ На неколико места уз пут окупиле су се велике групе сељака како би поздравили краља и краљицу. Девојке и жене бацале су букете у кола, и посипале цвећем пут којим је владарски пар требало да прође.³⁰⁹

Долазак у Чачак било је приближавање месту порекла Обреновића и Луњевица. Околина Горњег Милановца био је ужи завичај династије Обреновић, а Љубић поред Чачка простор најважније битке из 1815. године, истакнуто место сећања важно за династичку, националну и локалну самосвест, који је тај статус задржао и после смене династија 1903. године, па и током епохе социјализма у другој половини XX века.³¹⁰

Чачак је био варош у којој се родила и Анђелија Анђа Кољајић, мајка будуће краљице Драге Обреновић. Анђелијина мајка Ана била је старија ћерка протe Јанка Михаиловића Молера из Негришора у Драгачеву, чувеног иконописца и сликара.³¹¹ Анђин отац Ђорђе Кољајић био је трговац, али се после смрти супруге Ане поново оженио са Дуњом Лазовић, удовицом Вука Радовића, некадашњег председника општине Чачак.³¹²

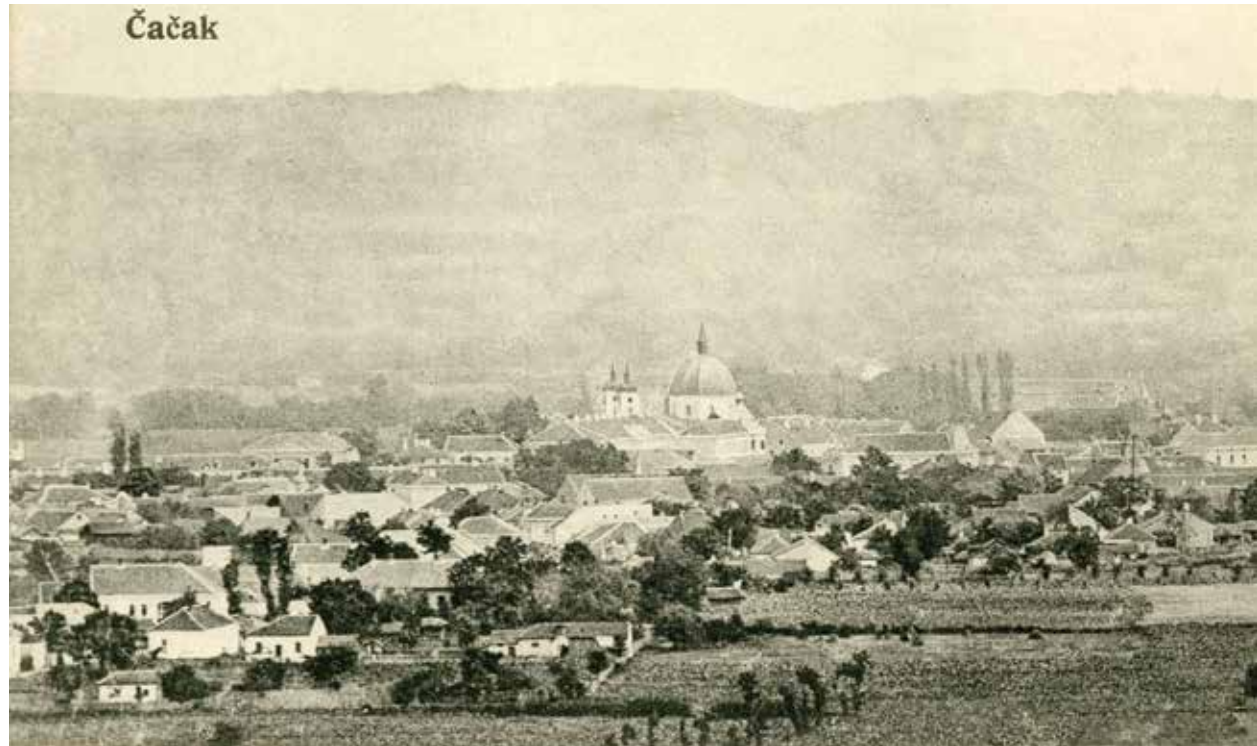
Луњевице су имале и низ родбинских и кумовских веза у Чачку. Риста, ћерка Николе Луњевице, удала се 1828. године у Чачак за трговца Вукашина Дани-

³⁰⁹ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1.

³¹⁰ Милош Тимотијевић, „Бој на Љубићу у званичној репрезентативној култури Чачка током XIX и XX века”, у: *Српска револуција и обнова државности Србије: двеста година од Другог српског устанка*, ур. Радомир Ј. Поповић (Београд: Историјски институт; Чачак: Међуопштински историјски архив, 2016), 215-240.

³¹¹ Милисав Д. Протић, *Драгачево и његови славни синови* [Б. м.: б. и., 1940], 99.

³¹² Радош Ж. Мацаревић, *Први краљани Чачка 1839–1914* (Чачак: Међуопштински историјски архив, 2012), 42.

Сл. 58. Панорамски
изглед Чачка
(фотографија)

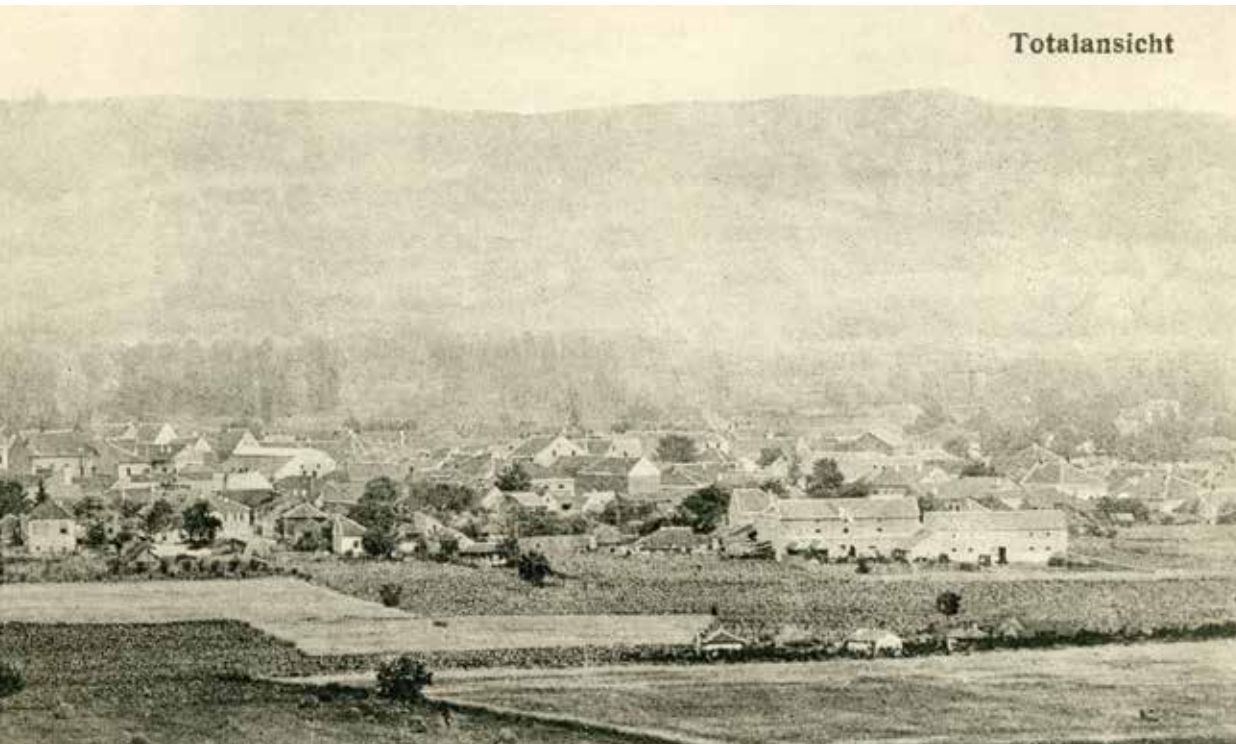
ловића. Нису имали деце.³¹³ Риста је 1843. венчала Петра Белића (будућег председника општине Чачак) приликом склапања првог брака. Касније је венчала и Петровог брата Јована. То нису била једина кумства. Ђурђија Луњевица, четврта жена Николе Луњевице, венчала је 1855. године Владимира Хаџића (будућег председника општине и народног посланика) са Маријом Ђорђевић.³¹⁴

Чачак је посредно био веома важан за Луњевице, а породична политика и релационе мреже унутар локалне заједнице и централне власти увек су важни као политичко поље у коме се стварају услови за симболичко-пропагандно обликовање простора на коме се делује.

На тај начин Чачак је постао део проширеног завичаја Обреновића и Луњевица, чији је значај био посебно важан почетком јесени 1901. године, када је после

³¹³ Иван С. Павловић, *Никола Милићевић Луњевица (биографија)*, пр. Бориша Радовановић ([Београд]: Удружење братства Милићевића; Крагујевац: Историјски архив Шумадије, 2015), 50-51.

³¹⁴ Р. Мацаревић, *Први праћани Чачка*, 53, 91.

Драгине непостојеће трудноће и губитка наде да ће Србија добити наследника династије Обреновић, све више говорено о могућности да Никодије Луњевица, најмлађи брат краљице Драге, постане престолонаследник. Тако је породица Луњевица постала потенцијално нова српска династија.³¹⁵ Међутим, кандидовање Никодија Луњевице за престолонаследника никако није била популарна идеја.³¹⁶ Вести о таквим намерама краља Александра објављивала је и страна штампа, што је изазивало револт код младих официра.³¹⁷

Краљица Драга Обреновић је имала низ савладарских функција, а назнаке да ће Луњевице постати нова владарска породица могле су да добију на популар-

³¹⁵ А. Столић, *Краљица Драга Обреновић*, 21-23, 133-136; С. Рајић, *Александар Обреновић*, 473-478, 492-493.

³¹⁶ Живан Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века. Књ. 4. Дрuga половина владавине краља Александра I до улашења династије Обреновића: 1897-1903.* (Београд: Геца Кон, 1925), 251-252.

³¹⁷ Антоније Антић, *Белешке*, пр. Бора Димитријевић и Јелица Илић (Зајечар: Задужбина „Никола Пашић”: Народни музеј, 2010), 69.

ности у околини Горњег Милановца и Чачка. Постоји и претпоставка да је због наклоности према Драги Машин, краљ Александар Обреновић већ 1896. године имао намеру да се окружи људима заслужним за обнову српске државности, тако да се говорило о могућој обнови племства.³¹⁸ Такве вести преносила је страна и домаћа штампа, што су Луњевице демантовале.³¹⁹

Иначе, Чачани су већ почетком XX века, испољавали посебну гордост због чињенице да живе у градском подручју, тако да су себе сматрали својеврсном елитом у односу на „сеоско море” из кога су израсли, ословљавајући се међусобно са „племићу”. Такав став задржан је до савременог доба, а подела на „варошане” и „сељаке” имала је свој одраз и у свакодневици, јер су на Корзоу шетали различитим странама улице (свако је знао своје место).³²⁰

Званични државни извештаји приказивали су долазак владарског пара у Чачак почетком септембра 1901. године као повратак завичају. Такав догађај увек представља својеврсни обред размене између унутрашњости, из које се црпи легитимитет, и престонице, симбола шире државне заједнице, која има задатак да „награди” завичај, као „праведан” повратак ствари на своје место, јер је природно да владар не заборави родни крај који му је омогућио политички узлет. Као главне теме такве вербалне политичке комуникације истичу се пријатељство и оданост.³²¹

Чачак је 1900. године имао 4.232 житеља, и није припадао већим насељима тадашње Србије, јер је преко двадесет градова имало више становника.³²² Захваљујући државној интервенцији за време династије Обреновић, Чачак је био окружна варош у којој је од 1886. поново било и седиште Жичке епархије. Од 1890. Чачак је и седиште великог Рудничког округа, јер је Горњи Милановац изгубио тај статус. Шесторазредна Гимназија је 1898. преименована у Гимназију Господара Јована Обреновића, чиме је варош још снажније истакла своју приврженост

³¹⁸ И. Борозан, *Рејрезентативна култура и политичка пројекција*, 82-95.

³¹⁹ Ана Милићевић-Луњевица, *Моја сестра краљица Драга* (Београд: Гоша штампарија: Рад: Ошишани јеж, 1995), 129-130.

³²⁰ Милош Тимотијевић, „Град у унутрашњости: облици, простори и границе приватног и јавног у 20. веку”, у: *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, ур. Милан Ристовић (Београд: Слио, 2007), 579-611; Милош Тимотијевић, *Како је Чачак постао град кошарке 1945-1969: историја и идентитет* (Чачак: Народни музеј, 2023), 39-40.

³²¹ М. Abeles, *Antropologija države*, 165-166.

³²² Н. Sundhaussen, *Historische Statistik...*, 104; М. Тимотијевић, „У лавиринту унутрашњих граница...”, 270.

Сл. 59. Црква Свeйгої
арханђела Гаврила
у Заблаћу
(фотографија)

Сл. 60. Проџа
Вићентије Поповић
(1832–1917)
(фотографија)

владајућој династији. Град је убрзо добио и касарну (1902), нову зграду Основне школе (1903) и брзо је је напредовао.³²³

Путовање краљице Драге и краља Александра 2/15. септембра 1901. од Краљева преко села Ласца према Чачку одвијало се у спором темпу. У село Заблаће стигли су у 15 сати. Дочекао их је „силан свет”, а затим је одржано молепствије у локалној цркви. Свештенство предвођено парохом Миланом Поповићем било је у свечаним одеждама. Након тога је организован ручак за преко 100 особа, на коме је угледни свештеник Вићентије Поповић наздравио краљу и краљици, а монарх окупљеном народу Среза трнавског који је почео да игра коло.³²⁴

³²³ Горан Давидовић, Лела Павловић, *Историја Чачка: хронологија од праисторије до 2000. године*, (Чачак: Међуопштински историјски архив, 2009), 82-83, 212.

³²⁴ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1.

Село Заблаће више пута је подизало цркву, а храм који су посетили краљ Александар и краљица Драга Обреновић направљен је 1874. године. Била је то једнобродна грађевина направљена по узору на цркве у Херцеговини, која је данашњи изглед добила дозиравањем звоника 1986. године.³²⁵

Прота Вићентије Поповић (1832–1917) био је угледни свештеник из чачанског краја, ангажован у многим пољима друштвеног живота, либерал по политичким опредељењима. Одликован је Орденом Милоша Великог IV реда, Орденом Белог орла V реда, Орденом Таковског крста V реда, Орденом Светог Саве IV и V реда, црвеним појасом и напрсним крстом. Прота Милан Поповић (1869–1936), наставио је очев рад и породичну свештеничку традицију. Одликован је Орденом Таковског крста V реда.³²⁶ За разлику од многих других личности, свештеници Вићентије и Милан Поповић нису одликовани поводом дочека владарског пара 1901. године.

Одушевљење народа била је уобичајена сцена на целом путовању, али у чачанском крају, за разлику од свих других места које су посетили краљ Александар и краљица Драга, изостало је пуцање прангија, сељаци нису давали поклоне, а није било ни тријумфалних капија. Штампана је један дан унапред најавила како је Чачак свечано украшен, и да је пуно света из околине већ дошло у варош како би дочекали владарски пар.³²⁷

Иако није било декорације као у другим градовима, дочек у Чачку 2/15. септембра 1901. ипак је био свечан. Варош је „величанствено” окићена „силним тробојкама и зеленилом”, а „море” окупљеног народа дочекало је владарски пар још у предграђу. Од ћуприје на Лозничкој реци, преко „Малог трга” и „Велике пијаце” па све до цркве образован је густ шпалир људи који су поздрављали краља и краљицу „громким узвицима”. На самом уласку у варош „кра-

Сл. 61. Свештеник Милан Поповић са суйрујом Дафином (фотографија)

³²⁵ Делфина Рајић, „Црква светог арханђела Гаврила у Заблаћу”, *Зборник радова Народної музеја XXVII* (1997), 67-81.

³²⁶ Радивоје Бојовић, *Прота Вићентије Поповић и синови: каталој изложбе* (Чачак: Народни музеј Чачак, 2021), 13-15, 19-20.

³²⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 123, 2/15. септембар 1901, 2.

љевска величанства” поздравио је општински одборник Илија Кривачић, пошто је чачански посланик Сретен Гогић био болестан.³²⁸

Сретен Гогић (1847–1915) био је трговац и један од основача Радикалне странке у Чачку, више пута биран за народног посланика. Већ 23. јула / 5. августа 1901. одликован је Орденом Таковског крста IV реда.³²⁹ Илија Кривачић (1855–1910), био је један од ретких хроничара догађаја из „Старог Чачка” у својој вароши.³³⁰

Чачак никада није изменио стару зракасту урбанистичку структуру насеља још из османског времена, тако да су сви кривудасти путеви водили ка цркви у центру вароши.³³¹ Чачански храм, задужбина Немањиног брата Страцимира, за-

Сл. 62. Храм
Свeйoј Вазнесења
Гoспoдњeј у Чачку
(разгледница)

³²⁸ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута Њих. Величанстава Краља и Краљице”, *Цариградски гласник*, бр. 38, 13. септембар 1901, 2; Милутин Јаковљевић, „Јован Кривача и Илија Кривачић – забелешке знатнијих догађаја (1853–1909)”, *Изворник* 1, (1984), 30.

³²⁹ Р. Маџаревић, *Први грађани Чачка*, 151-154.

³³⁰ Г. Давидовић, Л. Павловић, *Историја Чачка*, 139.

³³¹ Ђ. Боровњак, *Архитектура и урбанизам...*, 67-68.

држао је многе архитектонске облике џамије, у коју је од XVI века средњовековна црква посвећена Богородици три пута претварана. Чачак је 1831. постао седиште Ужичке епископије (која је касније добила назив Жичка) и са прекидима (1853–1886, 1891–1897) све до 1934. године задржао је ранг града у коме стољује владика.³³²

Оданост Обреновића демонстрирана је и називима улица, које су доминантно именоване по владарима из ове династије или јунацима из Другог српског устанка.³³³ Међутим, краљица Драга и Луњевице никада нису уврштене у овај „пантеон”.

Пред црквом у центру вароши стајали су упарађени ђаци мушке и женске основне школе, ученице Радничке школе, чланице Женског друштва, чиновници и многи други грађани и грађанке. Новине су известиле како су чланице Женског друштва у Чачку краљици предале „дивну киту цвећа”, а после изласка из храма један малишан и једна девојчица „дивну киту цвећа”.³³⁴ У извештајима из других вароши (осим једног из Крагујевца) није коришћена оваква синтагма.

Када су ушли у цркву, владарски пар поздравио је владика Сава Дечанац и одржао благодарење.³³⁵ Црква у Чачку, стара немањићка задужбина, поново је добила статус хришћанске богомоље тек 1834. године за време кнеза Милоша Обреновића, што је имало важну симболику. У част победоносног Боја на Љубићу 1815. Милош Обреновић је цркви у Чачку променио и храмовну славу, а Вазнесење Христово (Спасовдан) постала је и градска слава. Тако је током литија у XIX веку по вароши ношен барјак са ликом кнеза Милоша, чиме су се на симболичан начин уједињавали владајућа династија, црква и држава. Црква у Чачку је данашњи изглед добила после велике рестаурације између 1926. и 1929. године.³³⁶

Владика Сава Дечанац је у беседи након богослужења у чачанској цркви указао на значај Чачка и Љубића у симболици победе Милоша Обреновића над

³³² Делфина Рајић, Милош Тимотијевић, *Храм Светиој Вазнесења Господњеј у Чачку* (Чачак: Народни музеј Чачак, 2021), 22.

³³³ Милош Тимотијевић, „Називи улица Чачка 1893–1992: један век изграђивања колективног идентитета”, *Годишњак за друштвену историју* 2-3 (2000), 221-250.

³³⁴ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1.

³³⁵ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1; М. Јаковљевић, „Јован Кривача и Илија Кривачић – забелешке знатнијих догађаја (1853–1909)”, 30.

³³⁶ Радивоје Бојовић, *Бојородичина црква на Морави* (Чачак: Народни музеј Чачак, 1992), 61; М. Тимотијевић, „Бој на Љубићу у званичној репрезентативној култури Чачка током XIX и XX века”, 215-240.

Турцима после петовековног робовања. Обреновиће је поново упоредио са Немањићима, а Бој на Љубићу истакао као прву српску победу после Косова. Цео говор обликован је у духу борбе хришћанства против агресивног ислама и неупитне оданости династији Обреновић, коју је сама „Промисао” довела на владарски трон обновљене Србије. Епископ није пропустио да помене како је краљица Драга по рођењу своје мајке заправо Чачанка.³³⁷

Говор епископа Саве Дечанца у Чачку био је сличан беседи коју је одржао у Манастиру Студеница. Користио је наратив о националном ослобођењу и духовном препоруду, с циљем јачања везе између династије Обреновић и славне српске прошлости, при чему је уздизао и важност Чачка у нововековној историји Србије. Доминирали су религиозни и патриотски симболи, а краљ је представљен као централна личност националног, државног и духовног живота.

Црква је владавину династије Обреновић приказивала као обнову средњовековне државе Немањића, а владавину Александра као пример симфоније државе и цркве. Садејство државе, нације и монархије, као и широко прихваћен концепт владара као изабраног „хероја-краља”, приказивани су као збирни симбол народних тежњи. Истовремено, црква је инсистирала да је владар („миропомазаник”) мистични предводник свога народа, што је био наставак средњовековних династичких идеја.³³⁸

После изласка из храма „краљевски супружници” кренули су у зграду Окружног начелства која је спремљена за њихов конак. Хлеб и со симболично им је понудио Влајко Антонијевић, а свечани поздрав изговорио је Никола Радовановић. Варош је увече осветљена, дочек је био достојанствен, што се наводно нарочито допало краљици, тако да је одлучено да и сутрадан остану у Чачку, чиме се боравак у вароши и најближој околини продужио на три дана.³³⁹

Старо начелство из 1875. године било је све до 1900. најрепрезентативнија зграда у Чачку, обликована у класицистичком архитектонском стилу.³⁴⁰ Огромне димензије овог здања дугог преко осамдесет метара потпуно су превазилазиле

Сл. 63. Никола Радовановић (1818–1904), народни јосланик, председник ојшћине Чачак (фотографија)

³³⁷ Аноним, „Поздравна реч њиховим величанствима које је изговорено епископ Сава у чачанској цркви приликом Њиховог доласка у Чачак 2. овог месеца”, *Српске новине* бр. 204, 14/27. септембар, 1901, 1-2.

³³⁸ И. Борозан, *Рејрезенџајшћивна кулћура и јолијичка јројајанга*, 82-95.

³³⁹ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1.

³⁴⁰ Богдан Несторовић, „Старо окружно здање у Чачку”, *Зборник радова Народной музеја I* (1969), 87-90.

Сл. 64. *Старо окружно здање у Чачку, 1903. (разгледница)*

локалне потребе.³⁴¹ Када су долазили у Чачак, Обреновићу су редовно боравили у овој згради, коју су суштински користили као своју резиденцију.³⁴²

Долазак краљице Драге и краља Александра у Чачак затекао је варош у прелазном периоду када је у питању општинска власт. Никола Радовановић, председник општине, дао је оставку која је уважена 18. јуна/1. јула 1901. године. Нови председник општине Владимир Влајко Антонијевић (1853–1914) био је трговац, по политичком опредељењу напредњак и будући народни посланик, постављен је на нову дужност тек 16/29. октобра 1901. године. Он је већ 23. јула/5. августа 1901. одликован Орденом таковског крста IV реда.³⁴³

Никола Радовановић (1818–1904) је био либерал, истакнути обреновићевац, председник општине и народни посланик у више мандата. Он је као либерал био у групи народних посланика који су подржали женидбу краља Александра са

³⁴¹ Ђ. Боровњак, *Архитектура и урбанизам...*, 72.

³⁴² М. Тимотијевић, „Владари и вароши...”, 179-205

³⁴³ Р. Мацаревић, *Први краљани Чачка*, 71-178.

Драгом Машин 1900. године.³⁴⁴ Радовановић и Антонијевић били су и у Одбору за дочек краљевског пара у Чачку.³⁴⁵ Међутим, Радовановић није добио одликовање 1901. године.

Општина Чачак приредила је увече 2/15. септембра 1901. велики банкет за краљевски пар у новоизграђеном хотелу „Крен”, на коме је присуствовало преко 150 особа.³⁴⁶ Било је то најновије и најрепрезентативније здање у Чачку, са елементима првог примера уплива сецесије у српску архитектуру.³⁴⁷

Краљу и краљици први је наздравио апотекар Иван Стојшић (први апотекар у вароши и будући народни посланик), који је за „осведочену оданост престолу и отаџбини” 23. јула/5. августа 1901. године одликован Орденом Белог орла V реда. Истим орденом тада је одликован и адвокат Глиша Новаковић. Орденом Таковског крста III реда одликован је и трговац Младен Милијановић, а Орденом Таковског крста IV реда трговци Влајко Антонијевић, Васо Ивановић и Сретен Гогић.³⁴⁸

Апотекар Стојшић ускликнуо је „Да живи Краљ Александар и Краљица Драга!” Сви присутни прихватили су овај поздрав, а краљ је захвалио на пријему и рекао како је и раније долазио у Чачак, али сада први пут са краљицом како би видеда како „Чачани дочекују”. Као и у осталим варошима краљ је изјавио да је и раније имао жељу да пропутује Србијом са краљицом, уверен да снага „лежи у народу” кога треба боље да упознају, а Чачак је требало да буде једно од првих места

Сл. 65. Хотел „Крен” у Чачку (разгледница)

³⁴⁴ Г. Давидовић, Л. Павловић, *Историја Чачка*, 99-100; Р. Мацаревећ, *Први грађани Чачка*, 65-76.

³⁴⁵ М. Тимотијевић, „Празнични сјај завичајне светковине...”, 71-79.

³⁴⁶ [Списак одликаних лица] *Српске новине* бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 2; Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1; Мирослав Миле Мојсиловић, *Апотекарство у Чачку* (Чачак: Апотеке „Др Драгиша Мишовић”, 1976), 39, 124; Г. Давидовић, Л. Павловић, *Историја Чачка*, 217, 223, 237.

³⁴⁷ Хотел „Крен” у Чачку, власништво индустријалца Стевана Крена, грађен је између 1898. и 1899. по нацрту бечког архитекте Паула Бранга, свечано је отворен 1. јануара 1900. године [Тадија Стефановић, „Архитектура Хотела ’Крен’ у Чачку”, *Зборник радова Народної музеја XXXVI* (2006), 119-142].

³⁴⁸ [Списак одликаних лица] *Српске новине* бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 2; Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1; Мирослав Миле Мојсиловић, *Апотекарство у Чачку* (Чачак: Апотеке „Др Драгиша Мишовић”, 1976), 39, 124; Г. Давидовић, Л. Павловић, *Историја Чачка*, 217, 223, 237.

у који ће доћи, јер има „пуно историјских успомена, везаних за Династију Обреновића, а друго за то што је Краљичина мајка у њему рођена”. Потом је говорио о потреби мира и стабилности у држави и значају доношења новог Устава, што је све потребно „за напредак народнога живота и за правилни ток државних послова”. Након банкета одржан је серкл, да би краљ и краљица после поздрављања уз пратњу Чачана који су их чекали испред хотела отишли на конак у зграду Окружног начелства. Приликом боравка у Чачку, Драга и Александар поклонили су варошкој сиротињи 400 динара у сребру.³⁴⁹

Током вечери у Чачку није било ни целоноћног „бдења” грађана и сељака који би игром у колу и песмом доприносили радости због доласка краља и краљице. Ноћ у вароши која још није имала електрично осветљење била је мирна.

Ујутро 3/16. септембра 1901. краљевски пар је пре доручка примао грађанство, чиновништво, чланице Женског друштва, свештенство, како из Чачка, тако и околних места, а затим и депутације из разних срезова. Касније је приређен ручак на коме је било 60 угледних особа из Чачка и околине. Око 17 часова краљ и краљица возили су се са својом свитом по вароши и љубићким друмом.³⁵⁰ Није познато да ли су се попели и на брдо Љубић.

Увече, у 19 часова, приређена је велика бакљада. Цео простор испред цркве и зграде Окружног начелства био је испуњен светом, осветљен бакљама и лампионима. На врху једне „куле” у облику трonoшца такође је горела ватра. Када се владарски пар појавио на прозору, војна музика која је са почасном четом дошла из Горњег Милановца засвирала је химну, а Рудничко друштво отпевало је „Боже правде”.³⁵¹

Био је то простор на коме су 1898. краљеви Александар и Милан Обреновић положили камен-темељац за споменик Танаску Рајићу, што је идеја коју је владика Сава Дечанац пропагирао у Чачку од 1896. године када је почео да прикупља новчане прилоге.³⁵² Споменик никада није подигнут.³⁵³

³⁴⁹ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1; Г. Давидовић, Л. Павловић, *Историја Чачка*, 220.

³⁵⁰ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 197, 5/18. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1.

³⁵¹ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 197, 5/18. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1.

³⁵² Г. Давидовић, Л. Павловић, *Историја Чачка*, 207; М. Тимотијевић, „Владари и вароши...”, 195.

³⁵³ Милош Тимотијевић, „Политика, уметност и стварање традиција (подизање споменика Надежди Петровић у Чачку 1955. године)”, *Зборник радова Народној музеја XXXI* (2002), 113-153.

Током бакљаде адвокат Драгутин Васић одржао је емотиван говор: „Чачани, вазда одани, увек су са усхићењем и радошћу дочекивали свога Краља и Господара, који је у више прилика удостојио овај град Својом високом посетом.”³⁵⁴ Васићев говор био је препун симболике која је упућивала на монархистичке, династичке, државне, националне, црквене, породичне и завичајне теме и вредности. Васић је користио веома емотиван и церемонијалан дискурс, са много похвала и формалних израза који изражавају дубоку захвалност и верност краљевском пару. Љубав и оданост биле су најважније особине које су спајале краљевски пар и Чачане. Говор је обликовао око идеје лојалности и поштовања према краљевској породици Обреновић. Већ за рођендан краљице Драге Обреновић 11/24. септембра 1901. Васић је одликован Орденом таковског крста V реда.³⁵⁵

Адвокат, члан Радикалне странке и народни посланик Драгутин Васић (1866 – погинуо у Првом светском рату после 1914), имао је успешну каријеру и после смене династија.³⁵⁶ Касније, после Мајског преврата 1903. године, Драгутин Васић јавно је грдио и ниподаштавао мртву краљицу Драгу Обреновић. Истовремено, дочек краљевског пара у Чачку из 1901. године извргнут је руглу у облику приповести у којој централно место заузима уживање у јелу и пићу: „Изношени су пред народ печени јагањци, прасци и волови, точило се вино и ракија, а весеље је трајало до дубоко у ноћ.” Наводно је исти декор пратио и прославу свргнућа Обреновића у Чачку 1903. године.³⁵⁷ Иначе, адвокат Драгутин Васић држао је поздравни говор и 1905. приликом доласка краља Петра I Карађорђевића у Чачак.³⁵⁸

После адвоката Васића, краљ Александар Обреновић је ритуално отпоздравио говорнику, као и у свим другим местима које је посетио, потом и окупљеном народу истичући важност слоге и завичајне повезаности. Нагласио је краљичину

Сл. 66. Драгутин Васић (1866–1914), адвокат и народни посланик (фотографија)

³⁵⁴ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 197, 5/18. септембар 1901, 1.

³⁵⁵ М. Тимотијевић, „Вазда’ верни поданици...”, 48.

³⁵⁶ Т. Пивнички-Дринчић, „Васић, Драгутин Т.”, *Српски биографски речник 2, В-Г*, (Нови Сад: Матица српска, 2006), 86-87.

³⁵⁷ Божидар С. Недељковић – Рочкоман, *Трајична љубав краљице Драге* (Београд: Штампарија „Зора”, 1938), 217-218.

³⁵⁸ Аноним, „С пута његовог величанства краља”, *Српске новине*, бр. 200, 11/24. септембар 1905, 929–933; М. Тимотијевић, „Владари и вароши...”, 197-198.

радост због топлог дочека у родном крају, акцендовао важност њене породице Луњевица, али и политички значај новог Устава.³⁵⁹

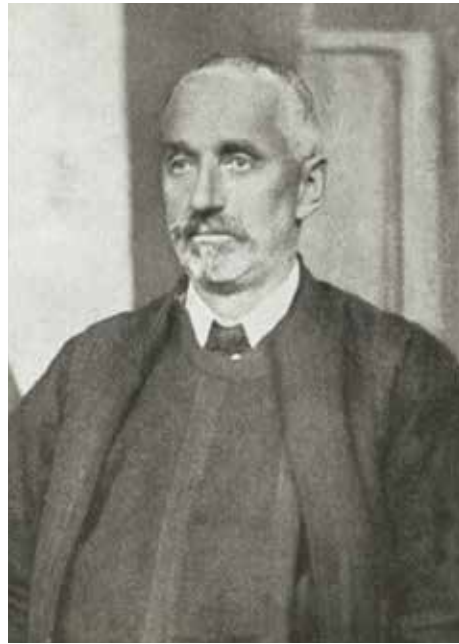
Краљ Александар је у свим говорима током посете Србији истицао историјски континуитет, одговорност владара према народу и важност јединства у постизању националног напретка. Наглашавао је идеју стабилности у краљевском дому коју је донела брачна веза са краљицом Драгом, што је одмах затим пренето и на државу кроз доношење новог Устава. Краљ је користио формалан, али у исто време топао и лични тон у свом говору, са намером да подстакне слушаоце

на акцију и учешће у процесу напретка у држави. Главни симболични „лик” у говору био је сам краљ Александар, који је себе представљао као мудрог и великодушног владара посвећеног добробити свог народа. Краљица Драга се појављује као симбол стабилности и породичног мира, док су Чачани колективни „лик” у улози народа оданог владарском пару.

Тако се завршила општенародна свечаност, носиоци бакљи отишли су у општинску кућу одакле су и дошли, а краљевски пар је са преко 60 званица био на вечери у згради Окружног начелства. Следећег јутра у 9 сати 4/17. септембра 1901. одржано је молепствије у цркви, а краљ и краљица су затим са свитом кренули према Ужицу.³⁶⁰

Путовање је организовано старом трасом пута преко планине Јелице. Нови пут од Чачка до Ужица почео је да се пробија кроз Овчарско-кабларску клисуру 1900. године и послови су трајали читаву деценију.³⁶¹ Правац преко планине Јелице, од Паковраћа до Марковице, био је једини проходан у време посете краља Александра и краљице Драге Обреновић.

Краљевска поворка застајкивала је на много места. У селу Паковраћу дочекало их је мноштво народа са спремљеном закуском, а народни посланик Милош Ћосић (1862–1929) поздравио је краља и краљицу у име народа Среза тр-

Сл. 67. Милош Ћосић (1862–1929), народни посланик (фотографија)

³⁵⁹ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 197, 5/18. септембар 1901, 1.

³⁶⁰ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 197, 5/18. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1.

³⁶¹ Миле Мојсиловић, „Саобраћајне прилике и везе Чачка и околине у 19. веку”, *Зборник радова Народної музеја I* (1969), 107-154; Милош Радовановић, „Комуникације и њихов утицај на развој чачанског подручја”, *Зборник радова Народної музеја XXV* (1995), 193-206.

навског.³⁶² Ћосић је био истакнути члан Радикалне странке, више пута биран за народног посланика, обављао је и дужност потпредседника Народне скупштине, активан у политици све до смрти.³⁶³ Био је познат по отпору модернизацијским тенденцијама и залагању за „традиционалне” вредности српског села.³⁶⁴

Заслуге људи који су јавно подржавали династију чачанском крају нису заборављене. Убрзо, за краљичин рођендан, укупно седам особа из Чачка и ближе околине одликовано је Орденом Таковског крста IV реда: Милош Ћосић – народни посланик из Паковраћа, Антоније Мутап – земљоделац из Прислонице, Милутин Анђелић – народни посланик из Бечња, Младен Броћић – трговац из Гуче, Мијајило Петковић – кројач из Чачка, Добрица Лазић – адвокат из Чачка и Драгутин Васић – адвокат из Чачка.³⁶⁵

³⁶² Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 197, 5/18. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1.

³⁶³ Г. Давидовић, Л. Павловић, *Историја Чачка*, 148-149.

³⁶⁴ Dubravka Stojanović, *Iza zavese: ogledi iz društvene istorije Srbije 1890-1914*. (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2013), 153-154, 159, 222-223, 239, 252, 259.

³⁶⁵ [Списак одликаних лица] *Српске новине* бр. 202, Београд, 11/24. септембар 1901, 1.

Сл. 68. Краљица
Драга Обреновић,
1901 (разгледница)

Куће окречене у бело: путовање од Чачка до Ужица 4/17. септембра 1901.

После Паковраћа владарски пар је прешао преко превоја на планини Јелици и ушао у Драгачевски срез. У селу Марковици у близини механе дочекала их је нова делегација, хладњаци и закуска. Народни посланик Миленко Протић поздравио је краља и краљицу у име народа Драгачевског среза. Владарски пар кратко се задржавао у успутним селима, уз повремене разговоре са окупљеним сељацима. Узвици, аплаузи и бацање цвећа били су уобичајени декор.³⁶⁶

Дочек краља и краљице свуда је унапред припреман. Међутим, без обзира на режирано одушевљење народа у складу са тренутним политичким односима у земљи, као и личне особине владарског пара, они су као краљ и краљица репрезентовали државу и националну независност, што се високо ценило међу становништвом западне Србије без обзира на владајућу династију. Херојско-ослободилачки континует генерација које су се у више наврата бориле за слободу условио је стварање националног карактера насталог из снажног сународничког осећања и јаке преданости отаџбини. Патриотизам је имао снагу јаког сентимента, а отаџбина се волела као свој унедоглед проширен дом. Сељаци из подручја око Рудника и западне Србије доживљавали су себе као саму срж српске нације, с тврдим уверењем „да они чине државу, да су је створили и да је верно чувају”.³⁶⁷

³⁶⁶ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 198, Београд, 6/19. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1.

³⁶⁷ Радојко Николић, *Сељачкова душа на камену: (ојиси личностии на надгробницима зајадне Србије)* (Горњи Милановац: Дечје новине, 1991), 26-36, 45-47, 161-164; Милош Тимотијевић, „'Патриотски' и 'реалан' простор: подручје планине Рудник у Краљевини Југославији (1918–1941)”, *Зборник радова Народної музеја ХЛII* (2012), 73–88; Милош Тимотијевић, „Војници, смрт и надгробна обележја: приватно сећање на Велики рат у западној Србији”, у: *Србија 1918: ослобођење домовине, ѿврайџак райџника, живоји у новој држави*, ур. Љубо-драг П. Ристић, Лела Павловић, (Чачак: Међуопштински историјски архив; Ljubljana: Inštitut za kulturne in spominske študije; Београд: Центар за историју Југославије и савремену националну историју Филозофског факултета, 2021), 393-414.

Сл. 69. Карта
Ужичкој округу,
1891.

После одласка из Драгачева владарски пар дошао је у Ужички округ, који је спадао међу веће у Србији, али са малом насељеношћу.³⁶⁸ На граници Рудничког и Ужичког округа подигнута је велика тријумфална капија испред које су у сусрет краљу и краљици изашли многи грађани Пожеге и Ужица, предвођени свештеницима и народним посланицима. Владарски пар дочекао је и командант Дринске дивизије, као и прота Милан Ђурић.³⁶⁹ Командант Дринске дивизије у то време био је пуковник Богдан Дамњановић, који је још 23. јула/5. августа 1901. Орденом Белог орла IV реда.³⁷⁰

Када су краљ и краљица сишли из кола поздравио их је ужички посланик Малиша Атанацковић, пожеливши им најпријатније тренутке у округу у коме се „родио ослободилац Србије Милош Велики”, мислећи на село Добрињу код Пожеге. Краљ је и овде као и у свим претходним местима захвалио на поздравима у своје и у име краљице, а из народа се проломио „одушевљени усклик: Живели!” Многобројни Чачани тада су се опростили са краљем и краљицом, а они су им још једном захвалили на дочеку и „испоручили” поздрав свима Рудничанима.³⁷¹

Долазак у Ужички округ био је сусрет са људима који су често били у сукобу са Обреновићима. Прота Милан Ђурић (1844–1917) био је пореклом из свештеничке породице, истакнути члан Радикалне странке, прогањан и више пута хапшен. Амнестиран је управо 1901. године.³⁷² Иначе, прота Ђурић је својевремено предлагао да краљ Александар Обреновић узме за жену Јелену, кћер Петра Карађорђевића, како би се измириле све три нововековне српске династије – Обреновићи, Карађорђевићи и Петровићи. Овај план је одбачен као потпуно нереалан у тадашњим политичким околностима.³⁷³

Ужичанин Бориша – Малиша Атанацковић (1860–1919), био је најпре кафеџија, касније индустријалац, председник општине, народни посланик, истакнути

Сл. 70. Прота Милан Ђурић (1844–1917) (фотографија)

³⁶⁸ *Сјатајисџички јодуишњак Краљевине Србије: шестиа књиа 1901.* (Београд: Издање Управа државне статистике, 1904), 15, 22.

³⁶⁹ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 198, Београд, 6/19. септембар 1901, 1.

³⁷⁰ Драгутин Франасовић, „Службени део”, *Српске новине* бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 1.

³⁷¹ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 198, Београд, 6/19. септембар 1901, 1.

³⁷² Ч. Ђор., „Ђурић Милан”, *Биографски лексикон Златиборској округу* (Београд: Удружење Ужичана, 2006), 195-196.

³⁷³ С. Рајић, *Александар Обреновић*, 462.

члан Радикалне странке.³⁷⁴ Осим тога Атанацковић је био и председник Приређивачког одбора за дочек краља Александра и краљице Драге у Ужицу 1901. године.³⁷⁵ Већ 23. јула/5. августа 1901. одликован је Орденом Таковског крста IV реда.³⁷⁶

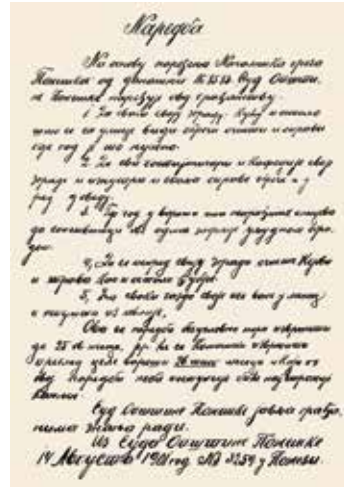
Припреме су извршене и у Пожеги, а срески начелник је петнаест дана пре доласка краља и краљице правио спискове свих одликаних лица, потом и коњаника, који, по добијеном позиву је требало да дочекају владарски пар. Пожега је због свечаног дочека добила нову калдрму, а грађанство наредбу да окречи своје куће и очисти простор испред њих. Током посете морали су да вежу псе које нису смели да пуштају из „авлије“.³⁷⁷

Нововековна Пожега настала је после одласка муслиманског становништва 1830. године, и пресељења Срба из Ужица 1832. године. Нова варош је по наредби кнеза Милоша Обреновића добила ортогоналну урбанистичку шему са кружним тргом (као у Карановцу).³⁷⁸ Варош је 1900. године имала 2.550 становника.³⁷⁹

Краљ и краљица стигли су у Пожегу у 13 сати и 45 минута 4/17. септембра 1901. године. На самом уласку у насеље постројена је почасна чета пешадије с војном музиком, а поред ње чекало је мноштво варошана који су са обе стране улице направили густе шпалире, све до кафане где је организован обед. Краља и краљицу поздравио је председник општине Стеван Мостарчић. Ручак у кафани Мила Петровића трајао је све до 16 часова, када је владарски пар кренуо на даљи пут. Испратили су их многобројни Пожежани, а

Сл. 71. Борисав – Малиша Атанацковић (1860–1919), председник општинске и народне посланике (фотографија)

Сл. 72. Наредба среског начелника становницима Пожеге поводом доласка краљевског пара у њихов град, 1901.

³⁷⁴ Д. Пет., „Атанацковић Борисав – Малиша”, Биографски лексикон Златиборској околини (Београд: Удружење Ужичана, 2006), 17-18.

³⁷⁵ Снежана Ђенић, Српски владари у ужичком крају (Чајетина: Библиотека „Љубиша Р. Ђенић”, 2007), 114, 117-119.

³⁷⁶ Аноним, „Службени део”, Српске новине, бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 1-2.

³⁷⁷ С. Ђенић, Српски владари у ужичком крају, 114, 117-119.

³⁷⁸ V. Đokić, Urbana tipologija..., 132.

³⁷⁹ Статистички годишњак Краљевине Србије: петта књига 1900, 34.

Сл. 73. Изјезг
џијаце у Пожеги
(фотографија)

путовање су наставили са Ужичанима који су јахали на коњима или су се возили у својим колима. Уз пут пратња се стално повећавала, тако да је до Ужица нарасла на 200 коњаника.³⁸⁰

Није било пуно задржавања, осим у Горјанима, где су вредне ужичке домаћице даривале краља и краљицу шареним рамовима и везеним чарапама, а у Севојну се са обе стране пута „беше начичкала маса света“.³⁸¹

За разлику од многих других места из Пожеге је за краљичин рођендан 11/24. септембра 1901. одликован само Јанко Протић, учитељ Основне школе у Пожеги. Добио је Орден Светог Саве V реда.³⁸² Претходно је 23. јула/5. августа Орденом Таковског крста V реда добио Миљо Петровић, трговац из Пожеге.³⁸³

³⁸⁰ Аноним, „С пута наших величанстава“, *Српске новине* бр. 198, Београд, 6/19. септембар 1901, 1; С. Ђенић, *Српски владари у ужичком крају*, 120.

³⁸¹ Аноним, „С пута наших величанстава“, *Српске новине* бр. 198, 6/19. септембар 1901, 1.

³⁸² М. Тимотијевић, „Вазда’ верни поданици...“, 53.

³⁸³ Аноним, „Службени део“, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 1-2.

Сл. 74. Панорамски поглед на Ужице (разгледница)

Варош осветљена „електриком”: посета Ужицу 4-6/17-19. септембра 1901.

Када су се краљ и краљица 4/17. септембра 1901. приближили Ужицу на двадесет минута вожње колима, запуцале су прангије. До вароши су стигли у 18 часова и 15 минута. На Доварју је подигнута „величанствена” тријумфална капија с натписом добродошлице, а град је осветлила „електрика”. У име Ужичана владарски пар поздравио је председник општине Арса Трифуновић, као и господин Теодосијадес, османски конзул у Ужицу.³⁸⁴ Све је било веома свечано, а локална власт је унапред извршила „одабир угледнијих људи” који су одређени да дочекају владарски пар.³⁸⁵

Ужице је 1900. године имало 6.515 становника.³⁸⁶ После Крагујевца и Смедерева била је то највећа варош коју су краљ Александар и краљица Драга Обреновић посетили током свог путовања 1901. године. Ужице је још 1863. добило први урбанистички план после пожара који је претходне године уништио централни део вароши, а други 1891. године. Модерна урбанистичка структура одвојила је пословну и стамбену зону, улице су биле праве и уједначене ширине, тргови унапред формирани, као и паркови. Град је већ тада плански добио одвојену индустријску зону и систем градске инфраструктуре (водовод, јавна расвета, ватрогасна служба).³⁸⁷ Ужице је 1899. године добило електрично осветљење, исте године када и Ваљево, док је Београд електрификован већ 1893. године. Већи део Србије, међутим, и даље је живео без електричне расвете.³⁸⁸

³⁸⁴ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 198, 6/19. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута Њих. Величанстава Краља и Краљице”, *Цариградски гласник*, бр. 38, 13. септембар 1901 2.

³⁸⁵ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1; С. Ђенић, *Српски владари у ужичком крају*, 117.

³⁸⁶ Н. Sundhaussen, *Historische Statistik...*, 104; М. Тимотијевић, „У лавиринту унутрашњих граница...”, 270.

³⁸⁷ „Урбани развој Ужица”, *Ужички лексикон*, ур. Миливоје Стефановић, Драгица Матић (Београд: ЈП „Службени гласник”: Град Ужице, 2014), 488-491.

³⁸⁸ З. Циврић Флорес, *Животи у Србији уочи електрификације*, 76-78.

Припреме za дочек биле су темељне. Трговац Владимир Ђукић дао је најбољу понуду за храну. За сваког госта за „Краљевским столом” тражио је 10 динара по оброку, а са сваког из Краљевске свите и Приређивачког одбора два динара по оброку. Храна коју је понудио била је разноврсна, с обавезом за додатну наруџбину по захтеву Дворског маршала. Приређивачки одбор био је дужан да му плати 300 оброка по 10 динара, без обзира на број присутних на ручковима, а преко тога према броју присутних. Накнаду за разбијено посуђе није тражио.³⁸⁹

Сл. 75. Саборна Црква Светиој Ђорђа у Ужицу (фотографија)

Ужице је украшено српским тробојкама, зеленилом и лампионима и у први сумрак осветљено електричним сијалицама. Подигнуте су две „велелепне тријумфалне капије”, а сам дочек био је „најимпозантнији” у односу на сва претходна места које су посетили краљ Александар и краљица Драга Обреновић. Огромна маса света из целог Ужичког округа, можда и 15.000 људи, налазила се од Доварја, па преко старе пијаце до Цркве Св. Ђорђа у којој је свештеник Глигорије Петронијевић одржао благодарење и поздравио владарски пар. Стан за „Њихова Величанства” био је „сјајно намештен и украшен” у згради Гимназије, испред које су их сачекали постројени ђаци из свих школа, па и ученице Радничке школе одевене у беле хаљине. Владарски пар поздравио је један ученик Гимназије, а затим и чланице Женског друштва које су краљици Драги Обреновић предале букет цвећа.³⁹⁰

Саборна Црква Светог Ђорђа у Ужицу започела је да се гради за време власти кнеза Михаила Обреновића 1842, али је довршена 1844. године. У то време Ужице је још имало турски гарнизон у тврђави и муслиманско становништво у вароши. Храм је једнобродна грађевина са истакнутим звоником, настала комбиновањем стилских одлика рашке школе и средњоевропског барока. Милија Марковић и Димитрије Посниковић урадили су иконе и осликали храм.³⁹¹

³⁸⁹ С. Ђенић, *Српски владари у ужичком крају*, 115-116.

³⁹⁰ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 198, 6/19. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1.

³⁹¹ Гордана Лазић, „Црква светог Георгија у Ужицу”, *Ужички зборник* 18 (1989), 51-70.

Сл. 76. Зграда
Гимназије у Ужицу
(разгледница)

Гимназија у Ужицу, основана 1839, привремено је укинута 1898. године због ширења социјалистичких идеја. Тада је отворена Приватна шесторазредна гимназија, да би 1902. поново основана потпуна Гимназија која добија име „Гимназија војводе Милана Обреновића”, по старијем брату по оцу кнеза Милоша Обреновића. Камен темељац за зграду Ужичке гимназије положио је краљ Александар Обреновић 1891. године. Једносратна зграда по пројекту Чеха Венцеслава Чихака завршена је 1893. године, а на свечаности отварања присуствовао је краљ Александар Обреновић. Други спрат подигнут је 1925. и није пореметио основну архитектонску замисао.³⁹²

Ужице је било изразито наклоњено Радикалној странци, трпели су велике прогоне после Ивањданског атентата 1899, а прота Ђурић имао је неповољно мишљење о краљици Драги Обреновић. Све је то посредно утицало на локалну управу да дочек буде што масовнији. Један део људи дошао је под притиском вла-

³⁹² „Ужичка гимназија”, *Ужички лексикон*, ур. Миливоје Стефановић, Драгица Матић (Београд: ЈП „Службени гласник”: Град Ужице, 2014), 475-476.

Сл. 77. Михаило
Зотковић (1864–
1926), народни
посланик и адвокат
(фотографија)

сти, што је нарочито важило за ученике Гимназије.³⁹³ Масовно присуство људи из целог округа имало је двоструку симболику. Била је то демонстрација подршке Обреновићима, али и снаге Радикалне странке на локалном нивоу, јер су њени политичари организовали дочек.

И Ужице је попут других вароши приредило бакљаду, која је у 20 часова уз звуке војне музике и песму Ужичке дружине кренула из општинске куће, да би је пред Гимназијом дочекао многобројни свет, можда око 8.000 људи. Када су се краљ и краљица појавили на балкону Гимназије војна музика свирала је химну, а

окупљени људи су узвикнули: „Живели!” што је одјекнуло по околним брдима. Кад је и певачка дружина отпевала „Тебе, Краљу, поздрављају верни Твоји синови”, владарски пар поздравио је народни посланик Михаило Зотковић, адвокат из Ужица.³⁹⁴

Михаило Зотковић (1864–1926) био је истакнути члан Радикалне странке, више пута биран за народног посланика, особа која је значајно утицала на модернизацију Ужица.³⁹⁵ Иначе, он је већ 23. јула/5. августа 1901. добио Орден таковског крста III реда.³⁹⁶

Говор адвоката Зотковића конструисан је око теме јединства, државне традиције и легитимитета. Инсистирао је на идејама лојалности и патриотизма. Највише вредности биле су верност династији, народна слога, историјско наслеђе, напредак и модернизација. Говорник је свесно користио језик који изазива емоционалну реакцију, и истицао речи попут „среће”, „задовољства”, „радости”, „поноса” и „срдачног одушевљења”. Међутим, Зотковић је истовремено јасно

поручио да су слобода штампе, јавних зборована, слободно и непосредно бирање народних представника и општинска самоуправа и даље најважнији политички циљеви, „погодбе” за које се радикали снажно залажу и од којих неће одустати.

Краљ, одевен у генералску униформу и наслоњен на сабљу, „чврстим гласом” захвалио је Ужичанима на дочеку, док је стајао са краљицом која га је припијена

³⁹³ С. Ђенић, *Српски владари у ужичком крају*, 122.

³⁹⁴ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 198, 6/19. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1; С. Ђенић, *Српски владари у ужичком крају*, 127-128.

³⁹⁵ Б. Мар., „Зотковић Михаило”, *Биографски лексикон Златиборској окупи* (Београд: Удружење Ужичана, 2006), 221-222.

³⁹⁶ Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 1-2.

уз његово тело држала за руку.³⁹⁷ Говор краља Александра Обреновића на добродошлицу адвоката Зотовића био је усмерен на истицање континуитета и традиције као основе за будућност Србије. Краљ је инсистирао на помирљивости и политичком зближавању, чиме је себе представљао као владара који превазилази политичке поделе и води земљу ка стабилности. Верност, оданост, национално јединство, ред и законитост биле су основне вредности на којима је инсистирао, јер су биле темељ државе и њеног будућег напретка.

Краљ се после говора са краљицом, „уклонио” са балкона, а носиоци бакљаде вратили се у општинску кућу. Око 22 сата завршен је обед у згради Гимназије и после малог серкла краљ и краљица отишли су на починак. На изричиту жељу Ужичана посета је продужена за један дан.³⁹⁸

Сл. 78. Дочек краљевској њара у Ужицу (фотографија)

³⁹⁷ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 198, 6/19. септембар 1901, 1; С. Ђенић, *Српски владари у ужичком крају*, 127-128.

³⁹⁸ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 198, 6/19. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1; С. Ђенић, *Српски владари у ужичком крају*, 127-128.

Међу присутним ученицима Гимназије на дочеку био је и будући економи-ста и политичар Милан Стојадиновић (1888-1961), на кога су последњи Обрено-вићи оставили позитиван утисак, посебно краљица Драга која је имала „прко-сно” истакнуто нојево перо у свом шеширу са широким ободом.³⁹⁹

Када су краљ и краљица отишли на починак у зграду Гимназије, окупљени народ почео је да се разилази. Међутим, знатан број људи остао је у Ужицу и ноћ провео у кафанама. Многи су преноћили под ведрим небом, а неки су играли коло до дубоко у ноћ. Време је било лепо.⁴⁰⁰

Сутрадан 5/18. септембра 1901. у част владарског пара „преиграло је коло на старој пијаци до реалке”, а „грдна она маса света” која се још претходног да-на „прикупила”, тек је увече почела да се разилази. Краљ и краљица су у после-подневним часовима посетили ткачку радионицу, отворену 3/16. маја 1901, којој

Сл. 79. Електрична
централна на
реци Ђејињи
(разгледница)

³⁹⁹ Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt: Jugoslavija između dva rata* (Rijeka: „Otokar Keršovani”, 1970), 10-11.

⁴⁰⁰ Аноним, „С пута наших величанстава”, *Српске новине* бр. 198, 6/19. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 125, 4/17. септембар 1901, 1.

је пре две и по године краљ Александар свечано положио темељ. Пред радионицом, владарски пар дочекали су управни и надзорни одбор Друштва ткачке радионице, а члан надзорног одбора Голубовић упутио је срдачан поздрав. Током посете фабрици краљица је купила пуно ствари. Потом су посетили и електричну централу на Ђетињи, симбол модерности и напретка вароши.⁴⁰¹

Ужичка општина је у 20 часова организовала банкет за владарски пар, на коме је било преко 200 особа. Професор Јања Манојловић одржао је здравицу, пожелевши краљевском пару дуг и срећан живот, као и срећну владавину. Краљ је одговорио на поздрав, и захвалио Ужичанима на „сјајним доказима љубави”, које су упутили према њему и краљици. Вечера је завршена око 22 сата, а затим је одржан серкл. Око 23 сата краљ и краљица отишли су на починак, а гости су се разишли.⁴⁰²

Срдачан дочек није заборављен, а професор Јања Манојловић одликован је за рођендан краљице Драге Обреновић 11/24. септембра 1901. Орденом Светог Саве III реда, као и пензионисани директор школе Васо Филиповић. Истог дана Орденом Таковског крста IV реда из Ужица су одликовани трговци Васо Гавровић, Томо Кандић и Лука Јокановић, сарач Ђорђе Крсмановић, председник суда у пензији Јоксим Микић, сајција Ристо Тешић и механџија Дамјан Чађевић.⁴⁰³

Јутро 6/19. септембра 1901. било је облачно и росила је ситна киша. Путовање према Пожеги у правцу Добриње настављено је у 9 часова и 30 минута.⁴⁰⁴ Ручак је организован у Пожеги, да би у 14 часова настављен пут уз „усклике одушевљења”.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 199, 7/20. септембар 1901, 1.

⁴⁰² Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 199, 7/20. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 128, 7/20. септембар 1901, 1.

⁴⁰³ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 47-48, 51.

⁴⁰⁴ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 199, Београд, 7/20. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 128, 7/20. септембар 1901, 1.

⁴⁰⁵ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, Београд, 9/22. септембар 1901, 1.

Сл. 80. Црква Свeјих Пејтра и Павла у Добрињи и чардак са шјомен чесмом (фотографија)

Колевка првог Обреновића: посета Добрињи 6-7/19-20. септембра 1901.

Краљ Александар Обреновић и краљица Драга Обреновић дошли су у 17 часова 6/19. септембра 1901. у село Добрињу, родно место Милоша Обреновића. Кола којима су путовали окићена су цвећем. На уласку у Доњу Добрињу, пред мостом „код Саставака”, окупило се много света који је бацао букете у кола и просипао цвеће по путу којим је пролазио владарски пар. На једном брежуљку свирала је сеоска музика. Ту је краља и краљицу дочекао и поздравио Гаврило Лађевац, посланик добрињски.⁴⁰⁶ Гаврило Лађевац (1860–1938), био је пореклом из имућније породице, председник своје сеоске општине и народни посланик за Добрињу.⁴⁰⁷

За време краља Александра Обреновића Општина Добриња и Општина Таково добиле су право да бирају по једног посланика за Народну скупштину, што је и спроведено на изборима у лето 1901. године.⁴⁰⁸ Тиме су ове две сеоске општине због изузетног симболичког значаја за Обреновиће и у пољу политике добиле посебан статус и изједначене за окружним варошима које су бирале по једног посланика за Народну скупштину.

Краљ се захвалио на поздраву и срдачном дочеку, а затим се са краљицом и свитом упутио у Горњу Добрињу, за коју су новинари написали да „лежи на огранцима Маљена, с дивним романтичним изгледом на околину”. Ту их је дочекало пуно света узвицима: „Живели!”⁴⁰⁹

Краљ је прегледао постројену почасну чету, која је са војном музиком IV пешадијског пука „Стеван Немања” дошла из Ужица. Владарски пар је потом оти-

⁴⁰⁶ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, Београд, 9. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 1; Миливоје М. Вукићевић, *Добриња до 1921. године*, Библиотека „Хроника Села” (Београд: Одбор за проучавање села САНУ, 1995), 232, 233.

⁴⁰⁷ Живота Марковић, „Лађевац Гаврило”, *Биографски лексикон Златиборској округу* (Београд: Удружење Ужичана, 2006), 348; Д. Матић, „Лађевац, Гаврило”, *Српски биографски речник 5, Кв-Мао*, (Нови Сад: Матица српска, 2011), 468-469.

⁴⁰⁸ Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 127, 10/23. јун 1901, 1; Аноним, „Неслужбени део”, *Српске новине*, бр. 163, 25. јул/7. август 1901, 1; Аноним, „Неслужбени део”, *Српске новине*, бр. 172, 5/18. август 1901, 1.

⁴⁰⁹ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине*, бр. 201, Београд, 9. септембар 1901, 1.

Сл. 81. Дочек
краљевској њара
испред зграде основне
школе у Горњој
Добрињи, 1901.
(фотографија)

шао у цркву на благодарење где су најпре целивали часни крст постављен поред запаљене воштанице на гроб оца кнеза Милоша. Пре уласка у храм поздравио их је свештеник Протић. Поред цркве било је пуно чардака за одмор народа који је долазио у храм.⁴¹⁰

Црква Светих Петра и Павла у Добрињи задужбина је кнеза Милоша из 1822. године. Храм је био великих габарита за време у коме је настао, подигнут као једнобродна грађевина са припратом и олтарском апсидом на истоку. Иконостас из 1883. године дело је истакнутог сликара Ђорђа Крстића.⁴¹¹ У непосредној близини цркве кнез Милош је у спомен на свога оца Теодора 1860. саградио чардак са спомен плочом чесмом.⁴¹²

⁴¹⁰ Аноним, [„С пута наших величанстава“], *Српске новине* бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 1.

⁴¹¹ Зоран Јанчић, „Црква светих апостола Петра и Павла у Горњој Добрињи“, *Пожешки зборник* 1 (2001), 193–200.

⁴¹² Марија Домазет, „Чардак кнеза Милоша у Горњој Добрињи“, *Рашка баштина* 1 (1975), 257–262.

Краљ и краљица целивали су часни крст у цркви, који је поред запаљене воштанице положен на гроб Милошевог оца Теодора, покривен мермерном плочом и постављен са леве стране у припрати. Цркву је 1883. године обновио краљ Милан Обреновић и поклатио јој нов иконостас. Владарски пар је из цркве отишао у дом прота Миленка Поповића, најстаријег потомка породице у којој се Милош Велики родио. Код прота је спреман стан за краља и краљицу, а домаћин их је дочекао, поздравио добродошлицом и принео со и хлеб.⁴¹³ Гостопримство није заборављено, па је прота Миленко Поповић из Добриње за рођендан краљице Драге Обреновић 11/24. септембра 1901. одликован Орденом Светог Саве III реда.⁴¹⁴

Добриња као родно место кнеза Милоша имала је незаобилазну симболику, укључујући и породичне везе, јер су у селу живели и рођаци владајуће династије, потомци деце Теодора Михаиловића (кнежевог оца) из његовог првог брака. Теодор је тек у другом браку са удовицом Вишњом Обреновић добио синове Милоша, Јована и Јаврема.⁴¹⁵

Добрињска општина приредила је банкет у згради Основне школе који је почео у 20 часова. На вечери је било око 100 угледних особа како из самог села, тако и из Ужица и Пожеге, који су стигли као пратња краљу и краљици. Владарском пару наздравио је прота Миленко, пожелевши им добродошлицу у „колевци првог Обреновића”, и нагласио како се десило „чудно знамење” у тренутку рођења „Великог Милоша”, јер је тада наводно „засијала се нека необична светлост – звезда Обреновића, која више никад није престала сијати”. Добродошлица је садржала и наду да ће владарски пар „умножити племе и славу Обреновића”. Краљ је отпоздравио и у говору нагласио значај Милоша Обреновића, али и његовог побратима војводе Николе Луњевице. После серкла око 22 сата и 30 минута краљ и краљица отишли су на починак, а многобројни свет који је пред кафаном играо коло продужио је весеље до саме зоре.⁴¹⁶ Према

Сл. 82. Прота Миленко Поповић из Добриње (фотографија)

⁴¹³ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1.

⁴¹⁴ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 51.

⁴¹⁵ Радош Љушић, *Обреновићи и њихов родослов* (Горњи Милановац: Скупштина општине: Музеј рудничко-таковског краја, 1998); Радош Љушић, *Кнез Милош: (1783–1860): државотворни владар* (Нови Сад: Православна реч, 2021), 613.

⁴¹⁶ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 1.

Сл. 83. Срејен Мићић, шрџовац, унук сардара Јована Мићића (фотографија)

рачуну Одбора за дочек краљевског пара и њихове свите у Ужицу и околини, на терет окружног приреза укупни издаци износили су 20.000 динара.⁴¹⁷

Прота Миленко Поповић користио је многе историјске референце и религиозну симболику како би изразио захвалност и поштовање према династији Обреновић. Настојао је да подстакне повишену емоционалност код слушаоца, понос и осећај припадности нацији, као и да ојача подршку краљу Александру, легитимном наследнику Милоша Обреновића који је рођен у селу Добрињи.

Режирано или стварно одушевљење народа током путовања из 1901. произвело је и контрареакцију. Већ после сазнања јавности Србије о краљичиној лажној трудноћи маја 1901, почела је да се спрема официрска завера против владарског пара, а у јулу исте године поједини официри били су спремни на атентат. Помисао на убиство постојала је још и раније. Међутим, тек 6/19. септембра 1901, у време кад је владарски пар био у Добрињи, група младих официра: Радомир Аранђеловић, Милан Ф. Петровић, Драгутин Димитријевић Апис, Драгутин Дулић, Милан Маринковић, Никодије Поповић и Антоније Антић (сестрић политичара Ђорђа Генчића), направили су договор да убију краља и краљицу.⁴¹⁸ Иначе, поручник Драгутин Димитријевић Апис је на предлог министра војске за годишњицу венчања краљевског пара 23. јула/5. августа 1901 одликован Медаљом за војничке врлине.⁴¹⁹

Сутрадан 7/20. септембра 1901. у преподневним часовима, краљ и краљица посетила су место на коме је била кућа у којој се родио Милош Обреновић. У време њиховог доласка ту је била „једна ливадица” на узвишењу с леве стране пута за Таково. Цео простор обележен је „лепом оградом”, а у њему је постављена камена плоча с натписом: „Благо оном ко до века живи, имао се рашта и родити. Овде је угледао света избавитељ српски Милош Т. Обреновић I.” Општина је 10/23. августа 1879. означила ово место у Горњој Добрињи, како су то новине известиле. Краљевски пар је потом присуствовао молепствију у цркви, да би затим око 10 часова и 30 минута уз поздраве народа кренуо ка Такову.⁴²⁰

⁴¹⁷ ДАС, НОУ, Грађа 1901, акт Кно 7088 од 21. септембра 1901. године – цитирани рачун трошкова

⁴¹⁸ Драгиша Васић, *Девејстџо шрећа* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003), 53-54; А. Антић, *Белешке*, 71; С. Рајић, *Александар Обреновић*, 436-437.

⁴¹⁹ Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901.

⁴²⁰ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 1.

Краља и краљицу пратило је пуно људи из Ужица и Пожеге, све до границе Ужичког и Рудничког округа између Добриње и таковских села. Ту се са владарском паром опростио „простом али срдачном речју” Сретен Мићић, унук сердара Јована Мићића („честита старина из Чајетине”).⁴²¹ Срдачност није заборављена, па је трговац Сретен Мићић за рођендан краљице Драге Обреновић 11/24. септембра 1901. одликован Орденом Белог орла IV реда.⁴²²

У Добрињи се и после одласка краља и краљице одвијало народно весеље. Пило се и играло уз звуке војне музике, која је по „нарочитом наређењу” краља остала тај дан у Добрињи.⁴²³ Био је то завршетак посете Ужичком округу.

Сл. 84. Завереници:
Драгућин
Димијријевић Ајис,
Душан Глишић и
Анђоније Анђић
(фотографија)

⁴²¹ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, Београд, 9/22. септембар 1901, 1.

⁴²² М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 51.

⁴²³ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 1.

Сл. 85. Сјоменик
їод їрмом у Такову,
1887–1901.
(фотографија)

Сл. 86. Дворац
у Такову, 1902.
(дописна карта)

Српски Витлејем: посета Такову 7-8/20-21. септембра 1901.

Краљевска свита кренула је 7/20. септембра 1901. из Добриње према Такову. Како би долазак у простор који је имао важно место за Обреновиће био што величанственији, на уласку у Руднички округ, преко „целог друма,” подигнута је тријумфална капија са пригодним натписом: „Округ руднички, срез таковски / Брусница – Детињство / Горња Црнућа – Идеја / Враћевшница – Мисао / Луњевица – Сарадња / Таково – Дело / Живео Краљ Александар I! / Живела Краљица Драга!”⁴²⁴

Био је то повратак у Руднички округ, тачније у „старе” границе ове административне јединице која је 1902. поново успостављена у старим оквирима са Љубићким, Таковским и Качерским срезом, са центром у Горњем Милановцу.⁴²⁵

Испред тријумфалне капије краљевски пар су у фраку и декорацијама сачekali руднички посланик Коста Борисављевић и руднички сенатор Тодоровић, председник Општине Прањани Благоје Симовић, као и мноштво света међу којима је било и 100 коњаника који су краља и краљицу допратили до Такова.⁴²⁶ Посланик за Руднички округ Коста Борисављевић (1858–1922), пореклом из села Мајдана, био је новинар, адвокат, судија и члан Радикалне странке.⁴²⁷ Борисављевић је одликован већ 23. јула/5. августа 1901. Орденом Таковског крста III реда.⁴²⁸ Благоје Симовић добио је за краљичин рођендан 11/24. септембра 1901. Орденом Таковског крста V реда.⁴²⁹

⁴²⁴ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 1; А. Марушић, „С пута њихових Величанстава”, 81-101.

⁴²⁵ Витомир Васић, „Административно-територијалне промене на територији општине Горњи Милановац 1815–1995”, *Зборник радова Народне музеја ХХХI* (2001), 53-91.

⁴²⁶ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1; А. Марушић, „С пута њихових Величанстава”, 84.

⁴²⁷ Ј. Вељковски, „Борисављевић, Коста”, *Српски биографски речник 1, А-Б*, (Нови Сад: Матица српска, 2004), 709.

⁴²⁸ Аноним, „Службени део”, *Српске новине*, бр. 162, 23. јул/5. август 1901, 1-2.

⁴²⁹ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 52.

Таковски меморијски топос као место где је званично подигнут Други српски устанак 1815. конституисан је још за време прве владавине Милоша Обреновића, да би 1836. устанак проглашен за државни празник. Символични капитал Такова потврђивао је ауторитет личне кнежеве власти на темељу идеје о народном владару и обновитељу златног доба српске средњовековне државе, што се преносило и на његове наследнике.⁴³⁰

Обреновићи су настојали да сачувају сећање на устанак, па је кнез Михаило Обреновић 1865. откупио земљу у Такову око Грма. Потом је тај простор ограђен и добио назив „Кнежева ливада”. Храст висок 23 метра, са пет великих грана и пречником стабла од преко 3,5 метара, деценијама је остављао врло импресиван утисак на посматрача. Грм је временом почео да пропада у обиму дугом скоро 9 метара. Кнез Михаило је тада засадио и нову младицу храста, јер је проценио да ће се старо стабло осушити. Храст који је засадио кнез Михаило наставио је да расте, а народ га је прозвао „Таковски грм”. Поред њега је 1887. подигнут споменик кнезу Милошу и сабору у Такову, као одраз патриотизма и династичке оданости регионалне политичке елите.⁴³¹ На једној страни споменика исписани су стихови песника Ненадовића: „Овај грм ће време да осуши / И камени стуб ће да поруши; / Ал’ Србија вечно стајаће / и Милоша име помињаће”.⁴³²

Према запису генерала Јована Мишковића из шездесетих година XIX века у подножју стабла испред кога је 1815. обзнањен устанак појавила се овећа пукотина у којој су се деца играла, а од некадашњих пет грана, чак три су већ биле отпале. Током 1896. године одвалила се једна од три преостале гране Таковског грма, која је по налогу краља Александра Обреновића пренета у Крагујевац. Коначно, нова олуја у јуну 1901. године потпуно је оборила на земљу остатке старог храста. Многима је то била „најава” нестанка династије Обреновић.⁴³³

Редовну праксу посета Такову започео је кнез Михаило Обреновић 1865. године. Краљ Милан је у Таково дошао 1883, а краљ Александар после миропомазанња 1889, затим и 1893. године.⁴³⁴ Символика Такова пренета је и на ширу предео-ну целину. Краљевина Србија је 1884. преименовала назив Црногорског среза у

⁴³⁰ М. Тимотијевић, *Таковски устанак – српске Цвети...*, 11, 73, 114, 124

⁴³¹ М. Тимотијевић, *Таковски устанак – српске Цвети...*, 124, 127, 248-250.

⁴³² Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 134, 13/26. септембар 1901, 2.

⁴³³ А. Марушић, „С пута њихових Величанстава”, 86.

⁴³⁴ В. Василић, „Административно-територијалне промене...”, 53-91; М. Тимотијевић, „Владари и вароши...”, 191, 193-194.

Таковски, а 1885. Моравског среза у Љубићки, чиме се додатно учврстила традиција Другог српског устанка на територији око Горњег Милановца и Чачка. Цело подручје постало је својеврстан „патриотски простор” важан за меморисање националне историје и оцртавање „сакрализоване менталне географије”.⁴³⁵ Тако је посета последњих Обреновића Такову 1901. пратила већ устаљену традицију, али је по много чему била посебна и другачија.

Краљ Александар је по уласку у Руднички округ 1901. захвалио на поздраву и дочеку, а затим је са краљицом отишао у Прањане на благодарење у цркву брвнара посвећену Вазнесењу Христовом (даривали су је са 150 динара у сребру), а затим и на ручак. Бројни сељаци сачекали су владарски пар у Прањанима, као и у Теочину, где је поздраве упутио и свештеник Божа Јаковљевић. Када су кренули за Таково „непрегледна маса света” поздравила је владарски пар бурним усклицима: „Живели Краљ и Краљица”!⁴³⁶

Краљ је после овог путовања наградио многе људе који су га дочекали, а међу њима је био и свештеник Божидар Јаковљевић из Бершића, који је за рођендан краљице Драге Обреновић 11/24. септембра 1901. одликован Орденом Светог Саве V реда.⁴³⁷

Црква брвнара у Прањанима посвећена Вазнесењу Господњем подигнута је око 1827. на месту старијег храма посвећеног Св. Николи из 1720. године. Храм средњих димензија нема трема и спада међу вредне цркве овог типа у рудничко-таковском крају.⁴³⁸

Приликом проласка кроз Теочин, краљевски пар и њихова пратња зауставили су се код Микове поткивачнице (на раскрсници путева који и данас повезују Чачак и Ваљево, односно Крагујевац и Пожегу). Када је краљева свита стигла, народ се ускомешао и гласно изразио радост. Задовољна виђеним, краљица Драга се обратила окупљеној деци и између осталог помиловала девојчицу Анку, која је и у позним годинама поносно истицала да јој је то „најлепша успомена из детињства”.⁴³⁹

⁴³⁵ М. Тимотијевић, „’Патриотски’ и ’реалан’ простор”, 73-88; М. Тимотијевић, „Бој на Љубићу у званичној репрезентативној култури Чачка током XIX и XX века”, 217.

⁴³⁶ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1; А. Марушић, „С пута њихових Величанстава”, 84.

⁴³⁷ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 52.

⁴³⁸ Радош Гачић, „Цркве брвнаре таковског краја”, *Зборник Музеја рудничко-џаковског краја* 1 (2001), 51-80.

⁴³⁹ О поменутом догађају више у: Живко Перишић, *Сачувана ођишића* (Културни центар: Горњи Милановац, 2014), 348-349.

На уласку у Таково владарски пар поздравио је председник Таковске општине Арсеније Ирић уз присуство мноштва „одушевљеног” народа.⁴⁴⁰ Припреме за дочек биле су опсежне, али организација није била савршена. Непосредно пред долазак знаменитих гостију код Таковог грма избила је „општа препирка” између председника Општине таковоке Арсенија Ирића и начелника Округа рудничког Васе Драгићевића, пошто су обојица желела да поздраве краља. Арсеније је био упорнији: „Мало засрамљен што није сачекао на месту где је фијакер устављен, похитао је у сусрет краљевском пару и испред окупљеног народа и Општине поздравио их.”⁴⁴¹

Према забележеним сећањима савременика записаним после преврата 1903. године, краљ Александар Обреновић је непосредно пред почетак званичне свечаности приметио да „на историјском Грму није истакнута заставица”. Захтевао је да се исправи пропуст, иако је храст био сув и труо, препун инсеката и склон паду. Пошто је стари храст управо 1901. пао на земљу, само је „Храст наследник” кнеза Михаила могао да послужи за истицање српске заставе. Међутим, према записаним накнадним сећањима „од мрави који су се на њему улегли нико се није могао попети да заставу окачи”. Краљ је ипак остао упоран у томе, што су чули и сви присутни људи. Тада је из „окупљене масе” пред краља изашао и стао Таковац Виктор Николић звани Борац. Сам се понудио да постави српску заставу на Грм, али да га држава ослободи казне, јер је био „нешто мало” од суда осуђен. „Када му је то обећано, скинуо је све са себе изузев доњег веша, извинио се гостима и народу, попео се и на самом врху Грма привезао заставу.”⁴⁴²

Остаје отворено питање да ли се записано сећање заиста односи на посету из 1901, или можда на оне из 1889. или 1893. године, када је стари храст иако труо још био усправан. Међутим, ако сећање анализирамо у светлу тежњи да се направи дистанца према свргнутој династији, постаје јасна конструкција наратива у коме се истиче „неразумност” краља Александра који инистира да се српска заставица, симбол целе државе, постави на „трули храст” пун инсеката, што је био и „физички” доказ да су традиције Обреновића и Другог српског устанка пред распадом. Једини човек који је желео да се жртвује за династију био је један осу-

⁴⁴⁰ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута Њих. Величанстава Краља и Краљице”, *Цариградски јласник*, бр. 38, 13. септембар 1901 2.

⁴⁴¹ Страхиња Савић, *Таково-хроника*, необјављени рукопис из 1977. у власништву Музеја рудничко-таковског краја, 2.

⁴⁴² А. Марушић, „С пута њихових Величанстава”, 86; Страхиња Савић, *Таково-хроника*, 2.

Сл. 87. Таковски дворца, 1905. (разгледница)

ђеник, али само из себичних интереса, док је сцена скидања у „гаће” пред краљевском свитом банализовала читав церемонијал.

Ефемерни спектакл организован приликом посете последњих Обреновића био је озбиљан и унапред режиран о чему се бринула војска, полиција, црква и локална бирократија. Поред окупљеног народа, краља Александра и краљицу Драгу је у Такову сачекао и новосаграђени двор. Таковски дворца био је „велелепна троспратна зграда са 28 одаја”, како је то штампа истицала у извештајима о званичној посети, и „прекрасном верандом, окренутом Таковском Грму”, удаљен од њега око 400 метара, ближе путу који је водио за Горњи Милановац. Помоћне просторије, зграде за послугу и штале подигнуте су на већој удаљености од Дворца, како се не би реметио „прекрасни романтични изглед” околине.⁴⁴³

Ово једносратно здање постављено је на високом рустичном каменом темељу са подрумима. Горњи ниво грађевине карактерисала је дрвена мансарда.

⁴⁴³ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

Свечана чеона фасада имала је у партеру отворени трем и балкон изнад њега. До улаза се долазило двојним бочним степеништем, између којег се налазио натпис: „Краљу Александру благородни Рудничани 1900.” На средишњем партерном делу, у врху, налазио се камени клесани грб династије Обреновић.⁴⁴⁴

Спољашњост Дворца подсећала је на виле аустријских и швајцарских аристократа тога доба, док је унутрашњост одисала српским, шумедијским амбијентом. Грађевина није била мала, јер је имала укупно 36 одаја различитих димензија и намене.⁴⁴⁵ У партеру се са трема улазило у предсобље, а затим у велику трпезарију. Лево и десно до ње били су салон за картање и соба за ађутанта, а иза њих кухиња, шпајз и тоалет. На спрату су се налазили велики салон, спаваће собе краља и краљице, заједно са још шест соба. На мансарди је била једна соба за настојника дворца. Велика трпезарија и салон били су опремљени репрезентативним намештајем пристиглим из Београда.⁴⁴⁶

У салону се налазило дванаест великих слика, међу којима и портрет краља Александра, који је остављао снажан утисак на савременике о чему је сведочанство оставио и сликар Живорад Настасијевић (1893–1966).⁴⁴⁷ У ходнику на спрату доминирали су слика *Таковски устанак* и мермерно попрсје краљице Наталије. Просторије су биле намештене у народном духу, што је требало да искаже идеју о владарском пару као традиционалној српској породици.

Таковски дворца изграђен је уз помоћ народног „кулука” за непуне две године и предат је „на коришћење” последњим Обреновићима на Малу Госпојину 1901. године. Некадашњи начелник Рудничког округа Светозар Шурдиловић, био је „иницијатор” читавог посла, у нади да ће тако стећи посебан углед и привилегије код краљевског пара и њиховог најближег окружења. У покретању целе акције велики удео имао је и сам краљ, јер је изградњом дворца у Такову желео

Сл. 88. Чинија за сују из Таковској дворца, крај 19. века (савремени снимак, Саша Савовић)

⁴⁴⁴ А. Марушић, „С пута њихових Величанстава”, 86.

⁴⁴⁵ Мирослав Тимотијевић, *Таково – српске цвети*, 261, 268; С. Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву*, 142-146.

⁴⁴⁶ Садржај просторија познат нам је посредно на основу званичног пописа ствари састављеном након Мајског преврата, Државни архив Србије (ДАС), Министарство иностраних дела (МИД), Председништво Министарског савета 1903, К. 12-308.

⁴⁴⁷ *Успомене Живорада Настасијевића*, прир. Ана Боловић, Мирјана Мокровчак Глишовић (Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2016), 19, 21.

да потврди идеју о народном владару и његовој чврстој спрези са народом. Планирано венчање са Драгом Луђевицом само је додатно утицало да се замисао безусловно спроведе у пракси. Вести о покретању иницијативе почеле су да се појављују у јавности већ 1899. године.⁴⁴⁸

Припреме за подизање грађевина биле су дуге. Освећење камена темељца будућег дворца обављено је 10/23. августа 1899. године. За ту прилику организована је целодневна свечаност која је започела благодарењем у цркви у Такову, да би затим код Таковског грма било извршено водоосвећење и полагање камена темељца. У послеподневним часовима организовано је народно весеље.⁴⁴⁹

Ипак, „одушевљење народа” није било потпуно, јер се изградња дворца спроводила уз полицијску принуду (вредност исплаћених надница износила је 50.000 динара). Људи су о свом трошку воловским запрегама довлачили песак са Мораве, креч из Драгачева, јапију са Златибора, циглу и цреп са многих локација: „Народ је терат и дању и ноћу и на смену и исто тако су и мајстори на смену радили, док је тај пусти дворац довршен.”⁴⁵⁰

Бројне притужбе и контроверзе које су од почетка пратиле читав процес изградње дворца утицале су да 14/27. новембра 1900. године министар унутрашњих дела Лаза Поповић пошаље специјалног полицијског инспектора М. Рајковића у Таково. Његов задатак био је да провери „да ли од стране бив. Начелника г. Светозара Шурдиловића, није било каквих неправилности или злоупотреба при грађењу дворца у Такову, који су се у штампи и иначе преносили.” Упркос чињеници да су утврђене бројне неправилности и мањкавости, пре свега око злоупотребе кулука, прекомерног трошења новца, недостатка воде за пиће и помоћних зграда у дворском комплексу, Рајковић је закључио следеће: „Кад се већ загазило у ово предузеће, сам понос

Сл. 89. Позивница за освећење дворца у Такову, 1901. (савремени снимак)

⁴⁴⁸ Аноним, „Таковски двор”, *Босанска вила*, год. XIV, бр. 19 и 20 (1899), 272; Мирослав Тимотијевић, *Таковски устанак – српске Цвеици...*, 261, 262.

⁴⁴⁹ Позивница у часи освећења темеља Таковског дворца упућена Вујици Мијаиловићу, тежаку из Бершића, МРТК, И-101.

⁴⁵⁰ Мирослав Никитовић, „Изградња дворца Обреновића у Такову 1902. године. Према „Дневнику и забелешкама” попа Станојла Ковачевића”, *Изворник* 6 (1989), 160; Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића, књ. II* (Издавачка књижевница Геце Кона, Београд: 1936), 90.

Сл. 90. Чинија за воће из Таковској дворца, крај 19. века (савремени снимак, Саша Савовић)

народни налагао би да се оно и крају приведе. Њега треба допунити у чем треба, колико ради важности самог места, које је и изазвало идеју, толико и ради угледа Господарева, коме је оно намењено.”⁴⁵¹

Међутим, негодовања и оспоравања јавности настављена су и пошто је летњиковац изграђен, а Шурдиловић је и даље критикован. Он је истицао да државне комисије нису констатовале „неправилности”, јер су „сви издаци по овим прирезима утршени по буџету и уредним законима овереним исправама”⁴⁵²

Многе личности које су „задужиле” Обреновиће добиле су и примерена одликовања, па и Светозар Шурдиловић који је 8/21. септембра 1901. одликован Орденом Белог орла IV реда.⁴⁵³

После убиства краља Александра и краљице Драге летњиковац у Такову је запустео и почео да пропада. Целокупно покућство, преко 2187 предмета, махом употребне вредности, добило је нове власнике, на законит или незаконит начин.⁴⁵⁴ Некадашња српска краљица Наталија Обреновић организовала је преко својих заступника 7/20. августа 1912. у Такову лицитацију сачуваних предмета из Дворца, која је трајала два дана. Прикупљено је 4500 динара.⁴⁵⁵

Сакупљени новац искоришћен је за опремање Дома Милоша Великог, то јест зграде горњомилановачке гимназије.⁴⁵⁶ За време Првог светског рата Дворец је изгорео пожару, а последњи остаци уклоњени су током Другог светског рата.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ ДАС, МИД, Хартије краља Александра; Међуопштински историјски архив Чачак, Начелство Округа рудничког – Чачак (1890–1902), К-3, бр. 236; Лела Павловић, „Обреновићи у фондусима Међуопштинског историјског архива за град Чачак и општине Горњи Милановац и Лучане”, *Обреновићи у музејским и дружим збиркама Србије IV*, ур. Александар Марушић, Ана Ранковић (Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2016), 214-215.

⁴⁵² С. Ј. Шурдиловић, „Моја реч”, *Мале новине*, год. XVIII, бр. 45, 14. фебруар 1903, 2.

⁴⁵³ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 51.

⁴⁵⁴ Ђорђе Митровић, „Инвентар двора Обреновића у Такову према попису државне комисије из 1903. године”, у: *Зборник радова Музеја рудничко-таковског краја 1* (2001), 215-234; Ана Боловић, Борисав Челиковић, „Дворец у Такову, 1902”, у: *Рудничко-таковски крај у уметности XIX века* (Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2011), 116, 117.

⁴⁵⁵ Таковац, „Добош пред Таковом”, *Вечерње новости*, 9/22. август 1912.

⁴⁵⁶ Александар Марушић, „Обреновићи у збиркама Музеја рудничко-таковског краја”, у: *Обреновићи у музејским и дружим збиркама Србије II*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић (Горњи Милановац, МРТК, 2014), 251-306; Ана Боловић, „Манастир Враћевшница као чувар заоставштине својих ктитора и приложника – Обреновића”, у: *Обреновићи у музејским и дружим збиркама Србије II*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић (Горњи Милановац, МРТК), 2014, 307-338.

⁴⁵⁷ А. Марушић, „С пута њихових Величанстава”, 88-93.

На дан доласка краља Александра и краљице Драге у Таково 7/20. септембра 1901. године, све је било свечано, а на самом уласку у Дворац владарски пар дочекао је епископ Сава Дечанац са свештенством. Том приликом извршили су обред водоосвећења. Испред Дворца постројена је почасна чета с војном музиком и многе депутације из Округа ваљевског, из Краљева, из Чачка, као и из околних срезова. Љубомир Смиљанић из Такова поднео је краљу и краљици хлеб и со.⁴⁵⁸

У 20 часова у Дворцу је приређена вечера, на којој су поред епископа Саве били и многи угледни домаћини из Такова и депутације из околних вароши, срезова и округа. Вечера је завршена у 22 часа и после серкла краљ и краљица отишли су на починак, а гости су се разишли. Време је било пријатно и лепо.⁴⁵⁹ Тако су краљ Александар и краљица Драга Обреновић у свом Таковском дворцу провели само једну ноћ.

Како би посета имала што је могуће свечанији карактер, увече је сва околина око Дворца „величанствено осветљена” многим ватрама и лампионима, а на околним брежуљцима гореле су ватре. Изван дворишта дворског, с леве стране пута за Горњи Милановац, подигнуте су многе шатре под којима се целу ноћ певало и свирало, а народ је под ведрим небом сачекао нови дан, како би поново видели владарски пар.⁴⁶⁰

Краљ и краљица су следећег дана 8/21. септембра 1901. рано устали, и у 9 часова отишли на богослужење у „малену таковску цркву”, у чијој је непосредној близини била и Основна школа, коју је о свом трошку подигао краљ Александар Обреновић.⁴⁶¹

По завршетку литургије свештеник Станојло Ковачевић је у свом обраћању истакао значај Такова, цркве брвнаре и Цвети 1815. године. „Краљ, краљица и остали великодостојници заблагодарили су на овоме извештају, а нарочито је краљ заблагодарио јер није знао ову важну везу између ове цркве, камена [на коме је Милош Обреновић обзнанио устанак], сабора главара народних као ни везу између цркве и таковског грма.”⁴⁶²

Сл. 91. Чаша из Таковској дворца, крај 19. века (савремени снимак, Саша Савовић)

⁴⁵⁸ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 1.

⁴⁵⁹ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 130, 9/22. септембар 1901, 1.

⁴⁶⁰ Аноним, [„С пута наших величанстава”], *Српске новине* бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1.

⁴⁶¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁶² М. Никитовић, „Изградња дворца Обреновића у Таково 1902. године...”, 160.

Сл. 92. Панорамски изглед Такова, почетак 20. века (разгледница)

Кнез Милош Обреновић је управо испред цркве у Такову на Цвети 11/23. априла 1815. објавио подизање устанка против Турака, чиме је овај храм у каснијем уобличавању таковског меморијског топоса добио национални значај. Црква брвнара постојала је и у XVIII веку, да би на њеном месту 1795. био подигнут нови храм. Јован Обреновић, млађи брат кнеза Милоша, наручио је 1808. израду иконостаса у овој цркви, а храм је више пута обнављан током XIX века. Кад је краљ Александар Обреновић 1893. посетио Таково, фамилија Порчић из Клатичева, чији је предак по предању подигао храм, „предала” му је таковску цркву као „своју”⁴⁶³

Епископ Сава је још приликом почетка изградње Дворца именовано комисију која је имала задатак да образује „засебну цркву таковску са засебним свештеником, који ће опслуживати цркву, парохију и двор и који ће се плаћати из краљеве благајне – цивил листе”. Са друге стране због посете краљевског пара и

изградње Дворца, у цркви у Такову извршене су ситне поправке. Храм је добио нов „цигљани патос”, приступни пут и нове богослужбене предмете „пошто у том тренутку она није имала такорећи ништа”.⁴⁶⁴ За владикау Саву Дечанца таковска парохијска црква била је „српски Витлејем”, чиме је он указивао да је испред ње рођена слободна српска црква и држава 1815. године.⁴⁶⁵

Говор епископа Саве Дечанца у таковској цркви није био битно другачији од беседа у Манастиру Студеници и чачанској цркви. Владика је упоредио архимандрита Мелентија са старозаветним пророком Ароном, а Милоша Обреновића са Мојсијем који је избавио свој народ од ропства (чиме су завршене асоцијације

Сл. 93. Црква
брвнара посвећена
Свештом Ђорђу
у Такову, 1887–1901.
(фотографија)

⁴⁶⁴ М. Никитовић, „Изградња дворца Обреновића у Такову 1902. године...”, 158.

⁴⁶⁵ Мирослав Тимотијевић, *Таковски устанак – српске Цвећи...*, 243.

са Старим заветом), али и царом Константином, јер је са знамењем крста победио у Другом српском устанку, чиме је обновљена Србија и државна традиција династије Немањића. Краљ Александар био је законити баштиник таквог наслеђа, а владика је истовремено нагласио да сам Бог одређује владаре људима („Творац Неба и земље управља светом и Он одређује народима владоце”).⁴⁶⁶

Краљевски пар је после богослужења дошао до старог Таковског грма, кога је олуја оборила на земљу. Ту су их чекали чланови Окружне рудничке скупштине и друге депутације, а многобројни народ је клицао: „Живели краљ и краљица!”⁴⁶⁷ Стари Таковски грм олуја је делимично извалила још у јесен 1900, као и у пролеће следеће године, и он је лежао оборен поред споменика. Званична штампа је зато наглашавала како је поред њега „дивно израстао и разграно се” нови грм који је „засађен руком неумрлога Кнеза Михаила” у време прославе педесетогодишњице таковског устанка 1865. године.⁴⁶⁸

После неуспеле трудноће краљице Драге, у јавности се постављало питање престолонаследника династије Обреновић. Законска ограничења слободе зборова и штампе потискивали су ово важно питање из јавности, што је произвело стварање многих гласина. Наиме, гласине као комплексне и шифроване вести најчешће нису тачне, али зато увек поседују актуелност.⁴⁶⁹ Тако се пронела и гласина да ће се током посете владарског пара Такову за престолонаследника прогласити потпоручник Никодије Луњевица, млађи брат краљице Драге, на чему је посебно инсистирала страна штампа.⁴⁷⁰

Током церемоније „предаје” Дворца руднички сенатор Тодоровић пожелео је владарском пару добродошлицу у историјско Таково, истичући да су Рудничани срећни јер са краљем виде у својој средини и „своју Краљицу, Српкињу, која је рудничким млеком задојена”.⁴⁷¹

⁴⁶⁶ Аноним, „Неслужбени део: поздравна реч Њиховим величанствима коју је изговорио епископ Сава у таковској цркви приликом њиховог доласка у Такову 8. Ов. месеца”, *Српске новине* бр. 209, Београд, 21. септембар/4. октобар 1901, 1.

⁴⁶⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁶⁸ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 134, 13/26. септембар 1901, 2.

⁴⁶⁹ Hans-Joachim Nojbauer, *Fama: istorija glasina* (Београд: Clio, 2010), 9, 11–14, 114–115, 117, 243; Жан-Ноел Капферер, *Гласине: најсјајарије средњиво информисања на свету* (Сремски Карловци: Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2016), 42–45, 65.

⁴⁷⁰ Аноним, „Питање о престолонаследнику”, *Застава*, бр. 240, 25. октобар 1901, 1–2.

⁴⁷¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

После Тодоровића, краља и краљицу поздравио је посланик таковски Павле Смиљанић, који је истакао како је имао срећу да дочекује кнеза Милоша, кнеза Михаила, краља Милана, али да је сада најсрећнији јер поред краља Александра дочекује и краљицу Драгу „унуку славног војводе српског Рудничанина Николе Луњевице. Истакао је да ће краљу Таковци помоћи, као некада и Великом Милошу, да „ти створиш Велику Србију, да под скиптром Душановим ујединиш све Српство“.⁴⁷²

Затим се начелник Велимир Драгићевић, обратио краљу и краљици и истакао значај Такова, Српских Цвети, Милоша Обреновића и Николе Луњевице и устанка против Турака 1815. године. Потом је говорио о заслугама кнеза Михаила и краља Милана за Србију. Значај краља Александра био је у доношењу новог Устава и што је оженио Драгу Луњевицу која је српкиња из „народа“ и унука Николе Луњевице. Потом је саопштио како је народ Рудничког округа у знак захвалности владарском пару подигао Дворац који им предају у власништво.⁴⁷³ Драгићевић је већ 2/15. августа 1901. одликован Орденом Белог орла V реда.⁴⁷⁴

Посланик Смиљанић и начелник Драгићевић унели су у своје говоре елементе дубоког патриотизма, историјског сећања и оданости династији Обреновић. Формалан и узвишен дискурс имао је нагласак на лојалности према круни, али и значају породичног наслеђа Обреновића и Луњевица.

Краљ се захвалио, истакао значај Обреновића и Луњевица и рекао: „Провиђење је наредило, да, у тренутку када се овај дворца довршује, ја узмем себи за сапутницу у животу баш дете рудничко, и тако се између мене и вас створи још једна веза јачега зближења. Ми примамо Дворца, тај дар народа рудничког, с највећим задовољством, те ћемо од сада у ово место сваке године долазити, да нашим присуством овоме дворцу дамо доказа тог нашег задовољства.“⁴⁷⁵

Говор краља Александра Обреновића имао је за циљ легитимизацију владавине кроз ослањање на историјске симболе и повезивање са наслеђем Обреновића и Луњевица. Кроз наратив који повезује прошлост и будућност, краљ Александар је истицао своју улогу као наследника и чувара традиције, док је истовремено

⁴⁷² Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Дневник*, бр. 134, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁷³ Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁷⁴ Аноним, „Службени део“, *Српске новине*, бр. 170, 2/15. август 1901, 1.

⁴⁷⁵ Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

промовисао визију напретка и стабилности у држави. Краљев говор потврђивао је веру у будућност изграђену на темељима славне прошлости.

Присутни народ је на краљеве речи узвратио громким узвиком: „Живели!” Затим су краљу предате две држаље и два притискача, која су од дрвета Таковског грма израдили ђаци Грађанске школе у Горњем Милановцу, по упутству свога наставника Јована Поповића. После тога владарски пар се поздрављао и разговарао са присутним људима, а затим је под великим ладњаком поред Таковскога грма „настао ручак за преко 150 особа.⁴⁷⁶ Зaslуге за династију нису заборављане, тако да је учитељ Јован Поповић из Горњег Милановца за рођендан краљице Драге Обреновић 11/24. септембра 1901. одликован Орденом Светог Саве V реда.⁴⁷⁷

Током боравка у Такову, краљ је у аудијенцију примио и адвоката Алимпија Савића из Београда, који му је предао три велике слике. На првој је била представа Дворца у Такову, на другој дом војводе Николе Луњевице из XVIII столећа, и на трећој двориште Луњевичиног дома.⁴⁷⁸ И адвокат Алимпије Савић из Београда одликован је за рођендан краљице Драге Обреновић 11/24. септембра 1901. Орденом Таковског крста V реда.⁴⁷⁹

Коначно, после многих церемонија, краљевски пар је у 14 часова 8/21. септембра 1901. из Такова кренуо за Горњи Милановац. Пут није био превише дуг, али ипак су застали пред Основном школом у Такову где је краљици предат поклон, тепих са представом Таковског устанка који је израдила супруга једног таковског учитеља.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁷⁷ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 53.

⁴⁷⁸ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁷⁹ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 50.

⁴⁸⁰ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

Сл. 94. Таковски ѓрм,
 1887–1901.
 (разгледница)

Горњо-Милановачка Црква.

Сл. 95. Црква
Свешће Тројице у
Горњем Милановцу
у којој је кришћена
краљица Драга, 1906.
(разгледница)

Дом Луњевица: посета Горњем Милановцу и Манастиру Вујну 8-9/21-22. септембра 1901.

Горњи Милановац, основан 1853. под називом Деспотовица, добио је 1859. своје ново име по војводи Милану Обреновићу из Првог српског устанка. Припадао је групи младих вароши Србије са малим бројем становника. Према попису из 1900. град је имао 2.826 житеља. Међутим, иако је по мно-
го чему био провинција, Горњи Милановац је на размеђу XIX и XX века на пољу културе био развијенији него неки други већи градови у Србији. Обреновићи су пуно улагали у ову варош, тако да је 1902. Горњи Милановац поново постао седиште Рудничког округа.⁴⁸¹

Краљ и краљица стигли су у 15 часова 8/21. септембра 1901. у „прекрасно искићени Милановац, родно место краљичино”, што се посебно наглашавало у новинским извештајима. Испред масе света, владарски пар поздравио је председник општине Ж. Поњавић. Међутим, краљ и краљица се нису задржали у Горњем Милановцу, него су уз поздраве народа одмах кренули за Манастир Вујан, на истоименој оближњој планини, да би присуствовали благодарењу и помену на гробу Панте Луњевице, оца краљице Драге Обреновић.⁴⁸²

Никола Милићевић Луњевица обновио је Манастир Вујан 1805, кога је и касније помагао. На спољној фасади цркве биле су насликане ликовне представе јунака из Другог српског устанка (прекречене су за време владе кнеза Александра Карађорђевића), а чланови породице Луњевица сахрањивани су у порти манастира. У припрати храма и данас се налази гробови „непознатог светитеља”, Лазара Мутапа војводе из Првог и Другог српског устан-

Сл. 96. Манастир Вујан задужбина Николе Милићевића Луњевице (савремени снимак, Саша Савовић)

⁴⁸¹ Н. Sundhaussen, *Historische Statistik...*, 104; Борисав Челиковић, „Културни импулси горњомилановачке средине на размеђу XIX и XX века”, у: *Живот и дело Драгише Васића: зборник радова са научної скупи одржаной у Горњем Милановцу 26. и 27. септембра 2005. године поводом 120. годишњице рођења и 60. годишњице смрти Драгише Васића (1885–1945–2005)*, пр. Борисав Челиковић (Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2008), 49–59; М. Тимотијевић, „У лавиринту унутрашњих граница...”, 233–284.

⁴⁸² Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 134, 13/26. септембар 1901, 2.

ка и некадашњег старешине манастира Хаџи Јосифа Милошевића. Краљица Драга је 1902. из порте манастира пренела кости свога деде Николе Луњевице у наос храма, а изнад гроба подигнут је раскошан мермерни споменик, рад Николе Лукачека из Београда.⁴⁸³

Свечаности преноса костију 1902, није присуствовао краљевски пар, али је ту био Никодије Луњевица (Драгин млађи брат), Епископ жички Сава Дечанац, начелници округа, официри, чиновници, „угледни грађани”, многи чланови фамилије Луњевица, као и много сељака из околних места. Земни остаци Николе Луњевице требало је да се по његовом аманету поставе до гроба Лазара Мутапа, али они су пренети у наос цркве, симболички много значајније место.⁴⁸⁴

Након обављеног помена покојним Луњевицама 1901. године, краљ Александар и краљица Драга Обреновић даривали су Манастиру Вујан сребрни путир и свилен покров извезен златом. Штампа је опширно извештавала о поклону, наводећи између осталог да су „Њихова Величанства изволели подарити овој св. Обитељи 400 дин у злату и један врло скупоцени Путир, са целокупним прибором, а са 40 дин у злату даровали су крст целивајући иконе”.⁴⁸⁵

Током боравка у манастиру 1901. потпоручник Никодије Луњевица, краљичин млађи брат који је са њиховом најмлађом сестром Војком такође био у пратњи, крстио је дете Илије Милошевића из Прислонице, и на тај начин продужио старо кумство породице Луњевица.⁴⁸⁶

Око 18 часова краљ и краљица вратили су се у Горњи Милановац. После благодарења у цркви, где их је поздравио стари свештеник Стојан Николић, отишли су у зграду окружног начелства где је за њих организован смештај.⁴⁸⁷

Свештеник Стојан Николић из Горњег Милановца одликован је за рођендан краљице Драге Обреновић 11/24. септембра 1901. Орденом Светог Саве V реда.⁴⁸⁸

Сл. 97. Сйомен-џлоча Николе Милићевића Луњевице у Манастиру Вујан (савремени снимак, Саша Савовић)

⁴⁸³ Милош Тимотијевић, „Култ светитеља, места сећања и политички митови: пример манастира Вујан, гробне цркве породице Луњевица”, *Годишњак за друштвено историју* 3 (2016), 33-63.

⁴⁸⁴ М. Тимотијевић, „Култ светитеља, места сећања и политички митови”, 33-63.

⁴⁸⁵ Аноним, „Високи приложници”, *Вечерње новости*, бр. 252, 13/26. септембар 1901, 2.

⁴⁸⁶ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁸⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁸⁸ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 53.

Храм Свете Тројице у Горњем Милановцу је последња и једна од најзначајнијих задужбина кнеза Милоша Обреновића. Градња је започета 1860, а бригу о окончању радова преузео је кнез Михаило. Неимар Настас Ђорђевић из Охрида, родоначелник знамените породице Настасијевић, завршио је цркву 1862. године. Храм је подигнут у знак сећања на војводу Милана Обреновића (1867–1810). По завршетку градње црква је 1863. добила иконостас, рад сликара Николе Марковића.⁴⁸⁹

Сл. 98. Три кнеза
Михаила
Обреновића и зграда
Окружног начелства
у Горњем Милановцу,
почетак 20. века
(дописна карта)

Зграда Окружног начелства у Горњем Милановцу завршена 1856. била је први јавни објекат на главном тргу, у вароши која је од самог настанка грађена по планској решеткистој урбанистичкој шеми.⁴⁹⁰

⁴⁸⁹ Ана Боловић, Александар Марушић, Тања Гачић, *Црква Свете Тројице у Горњем Милановцу: настајање и изражање* (Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2012), 5-12.

⁴⁹⁰ Ђ. Боровњак, *Архитектура и урбанизам...*, 19-21; Марија Алексић Чеврљакковић, Чедомир Бакључа, „Зграда Окружног начелства у Горњем Милановцу”, у: Катарина Грујовић Брковић, Марија Алексић Чеврљакковић, *Појед кроз наслеђе 1965–2015*. (Краљево: Завод за заштиту споменика културе, 2015), 111.

Сл. 99. Коста
Борисављевић
(1858–1922),
народни посланик
(фотографија)

Као што је то било и у другим градовима и у Горњем Милановцу је већ у 19 часова 8/21. септембра 1901. приређена „величанствена бакљада”. Том приликом владарски пар поздравио је народни посланик Коста Борисављевић, који је у свом говору истакао историјске везе рудничког краја и династије Обреновић, али и породице Луњевица: „Јуначке борбе на Љубићу, Пожаревцу, Дубљу, Засавици и другим местима, сведоци су слоге, љубави, јунаштва и пожртвовања, којим су били запојени Велики Војвода Руднички Кнез Милош и његови Рудничани, а данас слободна Србија представља Круну њиховог јуначког рада.” Окупљени људи су после говора узвикнули: „Живели, живели Краљ и Краљица!”, а војна музика је у томе тренутку засвирала химну.⁴⁹¹

Говор Косте Борисављевића био је усмерен на успостављање континуитета између прошлости и садашњости, уз истицање улоге династије Обреновић, али и породице Луњевица у стварању модерне Србије. Подсећање на Други српски устанак наглашавало је легитимитет и континуитет власти. Говор је испуњен патриотизмом и осећајем дужности према отаџбини, уз наглашавање важност јединства између народа и владара.

Краљ Александар је заблагодарио на поздраву и поздравио Рудничане са којима су он и краљица имали нераскидиве везе. И у Горњем Милановцу је поновио како је „Провиђење” хтело да за жену узме особу из њихове средине. После завршетка говора окупљени људи узвикнули су: „Живели!”, а затим су се учесници бакљаде разишли. Недуго затим у Официрској касини организован је банкет, који је за владарски пар приредила Општина. Сала је украшена, а на банкету је било преко 200 „угледних особа”. У врху сале, иза места на коме је краљ за трпезом седео, подигнут је престо испод малог балдахина застрвеног кадифом.⁴⁹²

Прву здравицу краљу и краљици испио је руднички народни посланик Павле Маринковић, који је у дугом говору поново истакао историјске везе рудничког краја и династије Обреновић, која је обновила српску државност. Потом су присутни на банкету узвикнули: „Живели! Живели!”⁴⁹³ Посланик Маринковић је у свом говору истицао вредности националног јединства, патриотизма, исто-

⁴⁹¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁹² Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁹³ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Дневник*, бр. 135, 14/27. септембар 1901, 1-2.

Сл. 100. Изглед
домаћинства
Николе Милићевића
Луњевице,
почетак 20. века
(дописна карта)

ријске свести и континуитета државности. Посебно је нагласио важност чувања наслеђа предака за изградњу будућности. Верност и оданост краљу и краљици представљени су као основни предуслови за политичку и националну консолидацију Србије. Владавину краља Александра и краљице Драге уздизао је као нову епоху у историји Србије, која ће донети стабилност и напредак, уз ослањање на мудрост и храброст које су показали њихови преци.

Краљ је захвалио на здравици и подсетио на слогу српског народа и кнеза Милоша, која је потребна и у њихово време. Након банкета био је серкл, а око 22 сата и 30 минута краљ и краљица су уз поздраве окупљеног света кренули на починак.⁴⁹⁴ Није забележено целоноћно весеље, као што је била пракса у неким другим варошима током ове посете. Зато је владарски пар варошкој сиротињи уделио 300 динара у сребру.⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁹⁵ Аноним, „Благодарност”, *Српске новине* бр. 208, Београд, 20. септембар/3. октобар 1901, 3.

Наредног јутра 9/22. септембра 1901. краљ је упутио поздраве Конгресу Земљорадничких задруга који се тог дана одржавао у Чачку.⁴⁹⁶ Потом је у пола девет заједно са краљицом присуствовао молепствију у Цркви Свете Тројице, у коме је Драга Луњевица и крштена.⁴⁹⁷

Владарски пар је из Цркве Свете Тројице у Горњем Милановцу отишао у оближњу Луњевицу, како би посетили дом краљичиног деде. На великој тријумфалној капији која је подигнута на изласку из вароши написана је порука: „Праунука Милошева / Призрен зове град / Са унуком Луњевице / Србинов је над”.⁴⁹⁸

У дому Луњевица сачекао их је „многобројни народ”. После мање закуске учитељ Јован Поповић поклонио је краљици Драги трговачке књиге њеног деде Николе Милићевића Луњевице и том приликом напоменуо да је у Брезни пронашао још три таква „тефтера”. Истовремено, познати горњомилановачки трговац Максим Сретеновић предао је владарки један мермерни сто „на коме је покојни војвода бројио новце”.⁴⁹⁹

Краљ и краљица су приликом боравка у селу Луњевици примили на поклон и многе ручне радове вредних сеоских домаћица. Око 10 часова краљевски пар је напустио Луњевицу. Окупљени народ у Горњем Милановцу одушевљено их је поздравио, као и људи који су стајали поред пута за Крагујевац куда су се упутили.⁵⁰⁰

Сл. 101. Максим Срећеновић, трговац и народни посланик, почетак 20. века (фотографија)

⁴⁹⁶ *Вечерње новости*, год. IX, бр. 249, 10/23. септембар 1901, 1.

⁴⁹⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁹⁸ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁴⁹⁹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине*, год. LXVIII, бр. 203, 13/26. септембар 1901, 3; И. С. Павловић, *Никола Милићевић Луњевица*, 63, 64; Недељко Д. Трнавац, *Обреновићи – дејинство и образовање: просвета и школство у рудничко-џаковском крају 1815–1903–2015* (Горњи Милановац: Музеј рудничко-џаковског краја, 2015), 166.

⁵⁰⁰ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

Сл. 102. Панорама Горњеї Милановца снимљена са брда Ждребан, око 1900 (фотографија)

Сл. 103. Краљ Александар и краљица Драга њриликом њосејџе Манасџиру Враџевиница, 1901 (фотографија)

Прах баба Вишње: посета Враћевшници, Дивостину и Крагујевцу 9/22. септембра 1901.

Завршни дан путовања 9/22. септембра 1901. године био је напоран. Краљ и краљица су после одласка из Горњег Милановца најпре приспели на благодарeње у Манастир Враћевшницу, где је приређен помен и откривање споменика баба Вишњи, мајци Милоша Обреновића, а затим је организован и ручак.⁵⁰¹

Манастир Враћевшницу основао је у трећој деценији XV века властелин Радич Поступовић, врховни заповедник војске деспота Стефана Лазаревића. Манастир је у наредним столећима више пута спаљиван и обнављан. Највећа обнова догодила се 1737. године. У манастир су 1806. пренете мошти Светог краља Стефана Првовенчаног. Враћевшница је била место где је Карађорђе 1812. сазвао Народну скупштину, а Милош Обреновић је у овом манастиру донео одлуку о подизању устанка уочи Цвети 1815. године. Кнез Милош је 1819. поред манастирског храма положио кости своје мајке Вишње која је преминула две године раније. Ту је сахранио и троје своје деце, а у спомен своје мајке 1825. саградио је велики конак (изгорео 1920). Архимандрит Враћевшнице Мелентије Павловић био је један од најближих сарадника Милоша Обреновића. По много чему Манастир Враћевшница био је значајан како за династију Обреновић, тако и за Србију.⁵⁰²

Током XIX века владари нововековне Србије редовно су посећивали Манастир Враћевшницу. Кнез Михаило Обреновић 1841. и 1861, кнез Александар Карађорђевић 1843. и 1858. године; кнез Милош Обреновић 1859, а краљ Милан Обреновић 1883. године.⁵⁰³

Настојатељ манастира јеромонах Михаило поздравио је 1901. краља и краљицу, а они су му на поклон предали велики крст од сребра и злата. У знак захвалности братство „св. обитељи Враћевшнице” је неколико недеља након посете

⁵⁰¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵⁰² Ана Ранковић, Ана Цицковић, *Ризнице црква и манастира рудничко-џаковској краја II* (Горњи Милановац: Музеј рудничко-џаковског краја, 2023), 117-126.

⁵⁰³ М. Тимотијевић, „Владари и вароши...”, 186, 189-190, 193

Сл. 104. Надгробни споменик Вишње Обреновић у њорши Манасџира Враћевшница, 1902. (дописна карта)

изразило јавну „Благодарност” суверенима на вредном приложничком дару, уз напомену да „даноноћно износи молитве Свемогућем Богу за дуг и срећан живот Њихових Величанстава”.⁵⁰⁴ Новине су истицале како се у Манастиру Враћевшница чува и пушка архимандрита Милентија „славом увенчана” и „путуња у којој је он барут на коњу носио”.⁵⁰⁵ Старешина Манастира Враћевшнице Михаило (Мијаило) Урошевић одликован је за рођендан краљице Драге Обреновић 11/24. септембра 1901. Орденом Светог Саве V реда.⁵⁰⁶

У манастиру је након благодарења и помена откривен обновљен споменик Вишњи. Иницијатива за обнову покренута је 1899. године, када је основан одбор за реализацију подухвата.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ Аноним, „Благодарност”, *Српске новине*, бр. 228, 13. октобар 1901, 2.

⁵⁰⁵ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵⁰⁶ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 53.

⁵⁰⁷ Аноним, „Срби родољуби”, *Српске новине* бр. 187, Београд, 24 август/5. септембар 1899, 1; А. Марушић, „С пута њихових Величанстава”, 97-98.

Споменик Милошеве мајке израђен је од камена у облику пирамиде. На једној страни споменика исписан је текст: „За владе Његовог Величанства Краља Александра I у знак захвалности матери Милоша Великог ослободиоца Србије Вишњи † 1817. г. подиже овај надгробни споменик благодарни народ.” На другој страни уклесане су речи које је Милош Обреновић изговорио 1813. на Забрежју, не желећи да пређе у Аустрију: „Шта ми је вајде од живота у Аустрији, кад ће ми овамо Турци стару мајку и децу у робље одвести. Ја одох у народ па како буде њему нека буде и мени.”⁵⁰⁸

Епископ Сава Дечанац поздравио је краља и краљицу и у Враћевшници, четврти пут на овом путовању, и у својој беседи истакао значај посета немањићким задужбинама и важним местима сећања из Другог српског устанка и пожелео да се под династијом Обреновић уједине све крајеви насељени Србима, од Јадранског мора до Карпата.⁵⁰⁹

Говор епископа Саве Дечанца имао је јасну хронолошку и симболичку структуру, у којој је спајао значај Манастира Враћевшнице у историјској улози породице Обреновић у ослобађању и уједињењу српског народа. У центру наратива била је повезаност садашњег владара са славним прецима у служби континуитета и легитимитета династије Обреновић. Епископ се у свом говору ослањао на религијске и историјске теме, уоквирујући краљевску посету као чин Божје воље и историјске предредности. Указивање на средњовековну династију Немањић и Милоша Обреновића обновитеља српске државности, потом и цркву као чувара националног опстанка, стваран је утисак непрекидног историјског континуитета и мисије коју краљ Александар Обреновић наставља.

Монаси Враћевшнице сачували су три свеће од белог воска које су током посете манастиру наменили краљ Александар и краљица Драга. Посете је забележе-

Сл. 105. Њејово Преосвешћенство Епископ Шабачки Михаило Урошевић (1868–1923), 1926. (фотографија)

⁵⁰⁸ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵⁰⁹ Аноним, „Поздравна реч Њиховим Величанствима”, *Српске новине* бр. 209, Београд, 21. септембар/3. октобар 1901, 1.

Сл. 106. Свећа
коју је зајалила
и „наменила”
краљица Драга
приликом њосеје
Манастиру
Враћевшница, 1901.
(савремени снимак,
Саша Савовић)

на и једним фотографским снимком. Након Мајског преврата 1903. у Манастир Враћевшницу доспели су и јастуци краљице Драге.⁵¹⁰

После ручка владарски пар је у 15 часова кренуо за Крагујевац. На граници Рудничког и Крагујевачког округа подигнута је „величанствена тријумфална” капија с натписом: „Српског Краља и Краљицу / Стална срећа нека прати / То је жеља Рудничана, / А то ће Им и Бог дати”. На том месту посланици из Рудничког округа, као и могобројни народ, опростили су се са краљем и краљицом које су пратили.⁵¹¹

Са крагујевачке стране такође је подигнут славолук, украшен тробојкама, грбовима и монограмима краља и краљице са натписом: „Срећан повратак”. Већ

око поднева окупило се пуно света, па је заиграно и коло уз свирку и песму. Пуцњем из прангије са једног виса обзнањен је полазак краља и краљице из Манастира Враћевшнице. Када су стигли до тријумфалне капије коло је престало да игра и свет се утишао.⁵¹²

Краљевски пар дочекали су крагујевачки посланици у пратњи сенатора Вуковића.⁵¹³ Са њима је био и председник Љуљачке општине.⁵¹⁴ У селу Барама дочекали су их председник Опланићке општине и „непрегледна множина” народа уз радосне поздраве.⁵¹⁵ Пауза је трајала пола сата, а краљевски пар се одморио на једном платоу са кога се ширио одличан поглед на околину. Ту је подигнут и павиљон од зеленила у облику лука, окићен природним цвећем и застрт тканинама „вредних Гружанки”. Изгледало је као да се целокупно становништво из околних села сакупило, а ту су били и ученици из основних школа из свих оближњих

⁵¹⁰ Ана Боловић, „Манастир Враћевшница као чувар заоставштине својих ктитора и приложника – Обреновића”, у: *Обреновићи у музејским и дружим збиркама Србије II*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић (Горњи Милановац, 2014), 334; А. Марушић, „С пута њихових Величанстава”, 98-99.

⁵¹¹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵¹² Аноним, „С пута њихових величанстава (повратак у престоницу)”, *Нова задруга*, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵¹³ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵¹⁴ Аноним, „С пута њихових величанстава (повратак у престоницу)”, *Нова задруга*, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵¹⁵ Аноним, „С пута њихових величанстава (повратак у престоницу)”, *Нова задруга*, 13/26. септембар 1901, 1.

места са својим наставницима.⁵¹⁶ Краљ и краљица провели су кратко време са окупљеним народом, а затим су продужили за Дивостин, где их је такође чекао народ.⁵¹⁷

Крагујевачки ловци су на подстицај некадашњег окружног начелника Саве Јанковића одлучили да на месту званом Светиња у Дивостину подигну чесму у спомен на краља Милана Обреновића са натписом: „Краљу Милану крагујевачко савезно ловачко удружење”. У питању је била је једна „јаруга” испод цркве на имању манастира са пуно врела, међу којима је једном приписивано лековито дејство на људе. Облик споменика уобличио је окружни инжењер Лука Ивковић. Најпре је направљен пут до јаруге у којој су сви јачи извори укорићени „цементним каналима” у један велики резервоар, над којим је подигнута седам метара висока и два метра широка пирамида са крстом на врху. На пирамиду од локалног камена „љуљачког трахита – монолита” утиснута је „рељефна биста” краља Милана, рад вајара Симеона Роксандића који је у то време радио у крагујевачкој Гимназији. На три до четири метра од чесме вода је каналом усмерена у једно корито са каменим крстом на дну, како би се народ на том месту умивао и бацао новчиће у „Светињу”. Цео подухват коштао је око осам хиљада динара, а сељаци из Дивостина су мобом пренели цео материјал.⁵¹⁸

Народ у свечаном оделу, посебно жене, почео је да се окупља већ око девет сати, иако је свечаност заказана у 16 сати. Посебна делегација ловаца са председником Ловачког удружења у Крагујевцу професором Жиком Јанићијевићем, сачекала је владарски пар на граници округа како би их „умолили” да дођу на освећење споменика. Дивостин је окићен тробојкама, венцима и цвећем, а за краља и краљицу спремљен је украшени павиљон за богатом закуском, заслугом госпође Јанићијевић. Пуцањ са брда у 18 часова огласио је да се краљ и краљица приближавају Дивостину, где су их са једне стране чекали мушкарци, а са друге „женскиње”. Код чесме је била певачка дружина „Шумадија” са својом заставом, иза ње ловци из округа украшени посебним значкама за тај дан. Владарски пар је ушао у цркву на молепствије, након кога их је поздравио отац Гедеон Глишић, старшина из оближњег Манастира Драче. Потом су свештеници кренули у литију ка чесми, а иза њих краљ и краљица уз клицање народа. После обреда Јанићијевић је одр-

⁵¹⁶ Аноним, „С пута њихових величанстава (повратак у престоницу)”, *Нова задруја*, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵¹⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵¹⁸ Аноним, „Свечаности у Дивостину”, *Нова задруја*, 13/26. септембар 1901, 1.

жао кратак говор, а краљ је захвалио на дочеку и споменику краљу Милану. Пошто је већ пала ноћ, краљевски пар није стигао да обедује, већ је наставио пут даље.⁵¹⁹ Краљ и краљица су цркву даривали са 240 динара у злату.⁵²⁰

Данашња црква манастира у Дивостину подигнута је 1974. на месту храма који је изграђен 1873. године. Обнова у XIX веку наслањала се на темеље храма кога су Турци највероватније спалили 1739. године. Већ крајем XIX века црква је била и лошем стању.⁵²¹

Владарски пар је после Дивостина продужио за Крагујевац, где су стигли у 19 часова и 30 минута.⁵²² Долазак у варош обзнањен је пуцњевима из топова.⁵²³ Иако није планирано дуже задржавање, Крагујевчани су организовали бакладу, тако да су краљ и краљица прошли кроз осветљену варош до Железничке станице, где их је сачекао официрски кор, чиновници, чланови општинске управе и многобројни грађани.⁵²⁴ Поред почасне чете биле су ту и представнице Женског удружења, а од владарског пара опростио се и председник општине Јоца Јовановић.⁵²⁵

Краљ и краљица опростили су се са присутнима уз звуке војне музике и кренули дворским возом за Београд.⁵²⁶ Када је воз кренуо интонирана је химна. Крагујевчани су дуго те вечери ходали осветљеним улицама своје вароши у „пријатном разговору” о краљу и краљици, „желећи да их ускоро опет виде у својој средини”.⁵²⁷ Иако је већ била ноћ, владарски пар је на свим станицама од Крагујевца до Београда поздрављао „сакупљени свет” узвицима: „Живели!”⁵²⁸

⁵¹⁹ Аноним, „Свечаности у Дивостину”, *Нова загрузка*, 13/26. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵²⁰ Аноним, „Благодарност”, *Српске новине* бр. 208, Београд, 20. септембар/3. октобар 1901, 3.

⁵²¹ Петар Ж. Петровић, „Црква у Дивостину код Крагујевца”, *Богословље* 1-2 (1968), 59-66; *Српска православна Епархија шумадијска: 1947-1997: шемајизам* (Крагујевац: Епархијски управни одбор Српске православне Епархије, 1997), 180-182.

⁵²² Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵²³ Аноним, „С пута њихових величанстава (повратак у престоницу)”, *Нова загрузка*, 13/26. септембар 1901, 1.

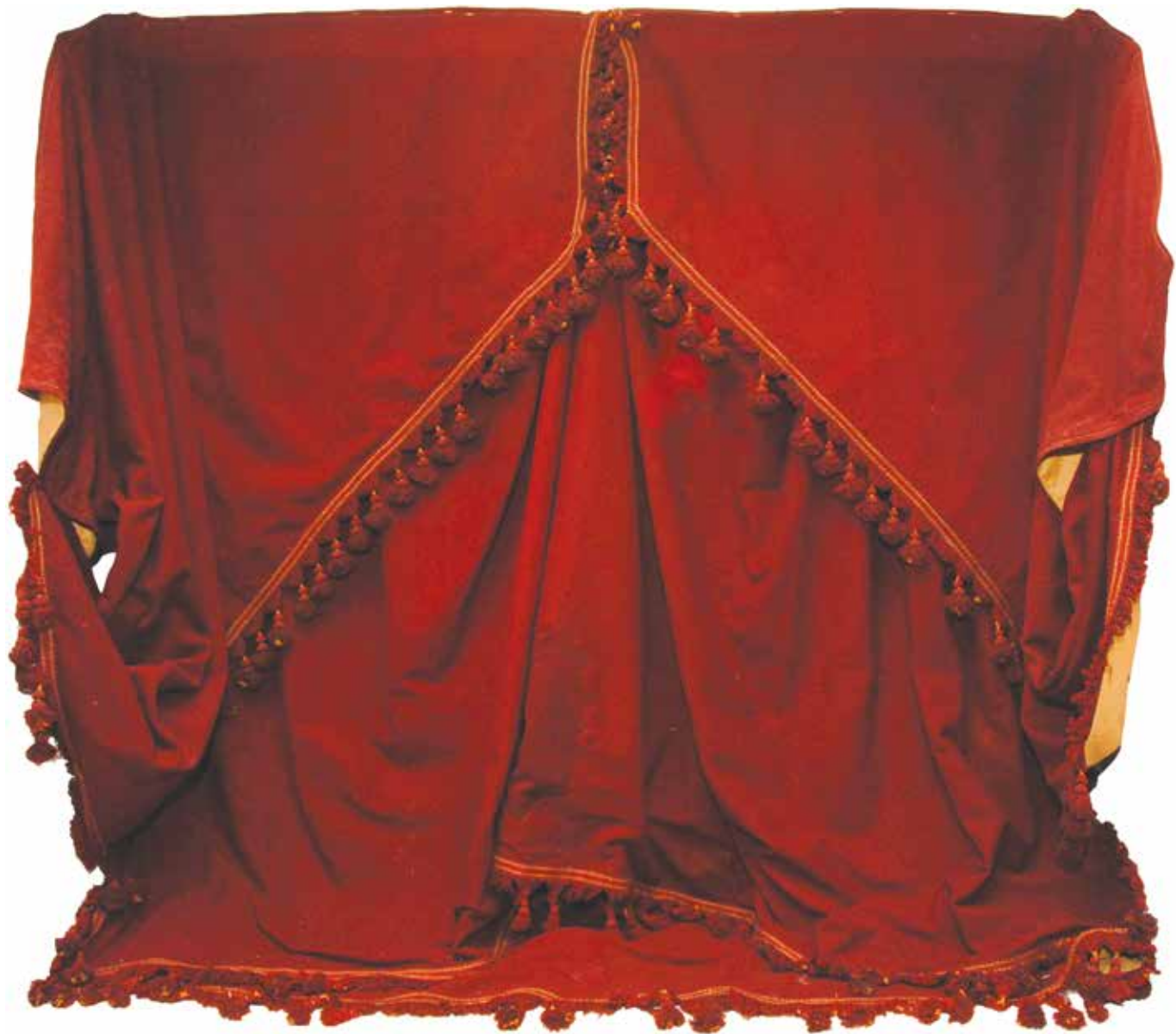
⁵²⁴ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵²⁵ Аноним, „С пута њихових величанстава (повратак у престоницу)”, *Нова загрузка*, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵²⁶ Аноним, „Најновији телеграм”, *Вечерње новости*, бр. 248, 9/22. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

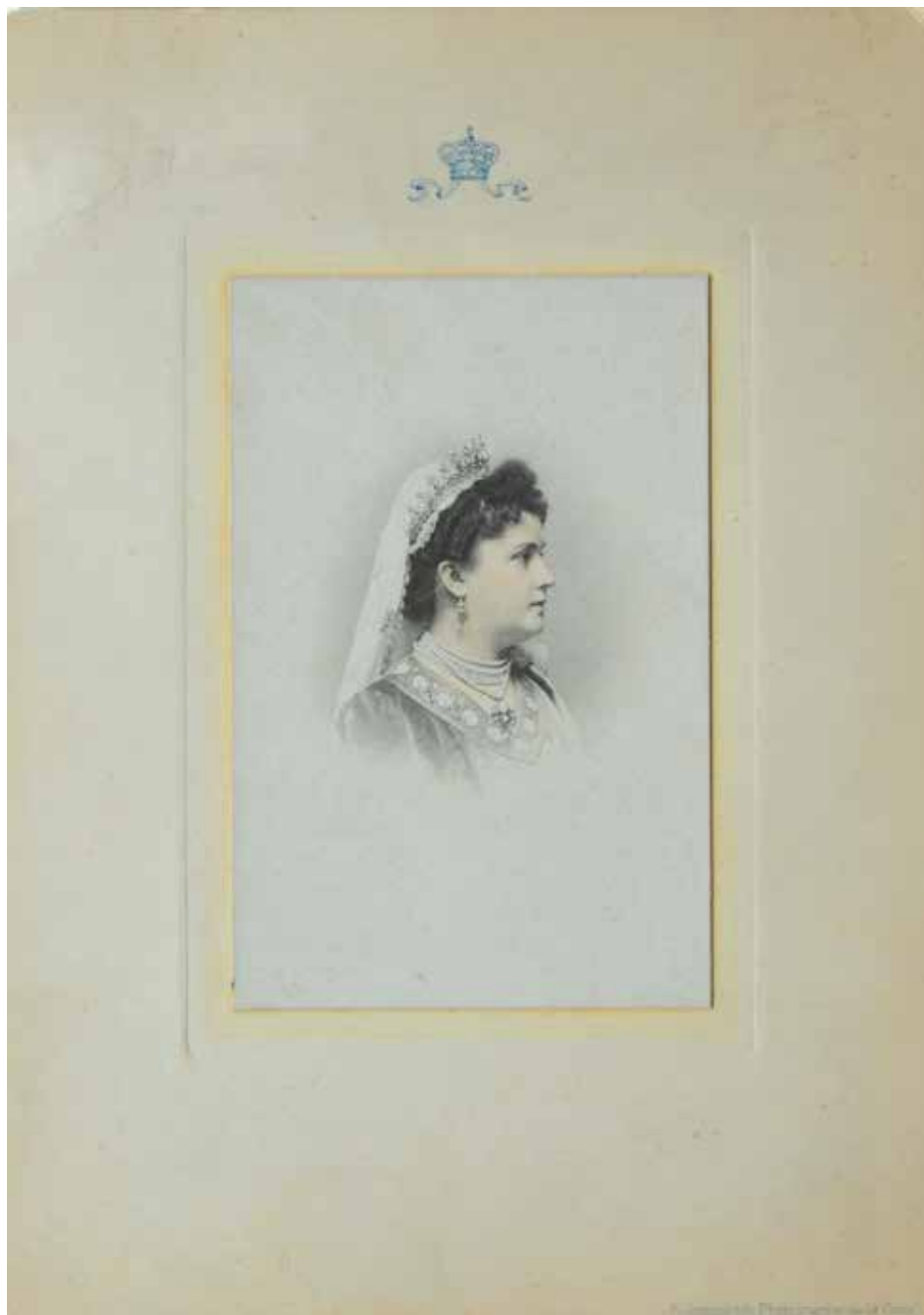
⁵²⁷ Аноним, „С пута њихових величанстава (повратак у престоницу)”, *Нова загрузка*, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵²⁸ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1.

Сл. 107. Завеса из Сптарої двора у коју су након Мајскої йрєврайша умошана шєла краљице Драїє и краља Александра (савремени снимак, Саша Савовић)

Сл. 108. Краљица
Драга (фотографија,
1900–1903)

Краљичин рођендан: долазак у Београд, војни маневри у Убу и посета Нишу, 9/22. септембар -28. септембар/11. октобар 1901.

После одласка из Крагујевца владарски пар је у 22 сата на кратко застао у Младеновцу где су их на железничкој станици сачекали народни посланици за Београдски округ са Милутином Марковићем, сенатором овог округа, окружним начелником Рајићем и многобројним народом. Многи људи су чекали краљевски пар још од претходне ноћи, а дошли су са Космаја, из Врачарског и Колубарског среза. Када је дворски воз застао, Марковић је краља и краљицу поздравио. Краљ је захвалио на дочеку и поздравио се са сенатором Марковићем и окружним начелником. Дворски воз стигао је у Београд у 23 часа и 30 минута 9/22. септембра 1901. године.⁵²⁹

Иако је била скоро поноћ, краља и краљицу су најсвечаније дочекали на Железничкој станици у Београду. Били су ту министри војске, просвете, финансија и грађевина, митрополит Инокентије са свештенством, државни саветници и сенатори, председници виших судова са судијама, управник вароши Београда, председник Општине Београд са општинским одбором, директори и професори гимназија, генерал Срећковић као командант активне војске са осталим генералима, официрима и почасним официрима, Женско друштво из Београда. Почасна чета је приликом доласка владарског пара засвирала химну. Пре него што су дошли у свој Двор, владарски пар је свратио у Вазнесењску цркву на благодарење за срећан повратак у престоницу, а окупљени народ је дуж улица којима су пролазили приредио овације.⁵³⁰

Краљичин рођендан обележавао се 11/24. септембра, и претходне године провела га је у Смедереву. По први пут овај државни празник требало је да се

⁵²⁹ Аноним, „С пута њихових величанстава”, *Српске новине* бр. 203, Београд, 13/26. септембар 1901, 1; Аноним, „Дочек у Младеновцу”, *Дневник*, бр. 131, 10/23. септембар 1901, 4.

⁵³⁰ Аноним, „Неслужбени део”, *Српске новине* бр. 202, Београд, 11/24. септембар 1901, 1; Аноним, „Повратак Њихових Величанстава Краља и Краљице”, *Дневник*, бр. 131, 10/23. септембар 1901, 1.

Сл. 109. Зграда
железничке
станице у Београду
(разгледница)

прослави у престоници уз њено присуство. Поново је наглашавано да је Драга Обреновић краљица Српкиња и „суверена краљица” свога супруга.⁵³¹ Званичним указом 10/23. септембра 1901, дан пред краљичин рођендан, 51 официр добио је Медаљу за ревносну службу.⁵³²

Локална власт у Београду најавила је прославу краљичиног рођендана и нагласила како ће се тога дана „Свевишњем” помолити „грађани београдски” за дуг и срећан живот краља и краљице. Очекивало се да грађани оките и осветле своје домове вече пред празник, а на сам рођендан да присуствују благодарењима у храмовима, чиме би демонстрирали „љубав и поданичку верност” династији Обреновић.⁵³³ Краљици су многи упућивали своје поздраве, а нарочито удружења под њеним покровитељством, попут Женског друштва.⁵³⁴

⁵³¹ Аноним, „11. септембар”, *Српске новине* бр. 202, Београд, 11/24. септембар 1901, 2.

⁵³² Аноним, „Службени део”, *Српске новине* бр. 202, Београд, 11/24. септембар 1901, 2.

⁵³³ Аноним, „Грађанима београдским”, *Београдске ојшћинске новине*, бр. 34, 11/24. септембар 1901.

⁵³⁴ Ј.Н.М., „11. септембар 1901.”, *Домаћница*, бр. 9, 1901, 1.

Сл. 110. Вазнесењска црква у Београду (разгледница)

Београд је на краљичин рођендан освануо окићен, а војна музика предводи-ла је параду војске у 9 сати ујутро. Владарски пар је у пратњи „сјајне гарде” и министара отишао у Саборну цркву на благодарење за дуг и срећан живот. По-том су се вратили у Двор кроз улице испуњене људима који су их поздрављали. У Двору су примали честитања министара, сенатора, државних саветника, офи-цира, чиновника и дипломата. Потом су отишли на освећење новог болничког гинеколошког павиљона „Краљица Драга” у Ресавској улици. Свечаности су при-суствовали представници страних држава, министри, чиновници. Најављено је да ће увече 11/24. септембра бити концерт, а варош осветљена.⁵³⁵

На концерту је певала госпођа Матурова, а свирала госпођа Ст. Стојановић. Домаћини су били раздрагани, као и гости. После концерта одржан је серкл у пријатном расположењу, тако да су сви понели „најпријатније успомене”. Потом је уследила угодна забава, све до два сата после поноћи. „Све је на себи носило

⁵³⁵ Аноним, „Дневне новости”, *Дневник*, бр. 132, 11/24. септембар 1901, 3.

Сл. 111. Дворски
комплекс у Београду
(разгледница)

карактер правог српског домаћинства, а међу позванима били су из свију редова српског грађанства”.⁵³⁶

Београд је за краљичин рођендан осветљен, а велика маса света окупила се испред Двора у 19 сати после проласка музике, где су чекали до 21 часова и 30 минута да се појави владарски пар. Грађанство се почело разилазити тек око 22 часа. На Дорћолу је било најсвечаније. Народ се окупио испред „Друге београдске пивнице” око 19 часова, где су посматрали ватромет, који је приредио Богосав Поповић, берберин и произвођач ракета. Веселје је трајало до 22 сата.⁵³⁷

За краљичин рођендан подељено је и 229 ордена, при чему је 40% одликованих имало учешће током посете владарског пара Србији у претходне две седмице.⁵³⁸ Власт је прославу рођендана краљице Драге искористила да истакне како је тај празник потврдио стабилност у држави и верност народа. Оштро су прекорени либерали због прављења смутњи. Истакнута је популарност младог и здра-

⁵³⁶ Аноним, „Концерт у Двору”, *Дневник*, бр. 133, 12/25. септембар 1901, 3.

⁵³⁷ Аноним, „Осветљење у Београду”, *Дневник*, бр. 133, 12/25. септембар 1901, 3.

⁵³⁸ М. Тимотијевић, „’Вазда’ верни поданици...”, 46.

вог краља и напоменуто да и ако и остане без порода са краљицом, питање наследника решаваће се у будућности законитим путем, као што је и регулисано Уставом уз сарадњу и пристанак Народног представништва (скупштине).⁵³⁹

Страна штампа је непрекидно шпекулисала са питањем престолонаследника, па се појавила вест да ће црногорски кнежевић Мирко Петровић оженити ћерку пуковника Константиновића, који су у родбинским везама са Обреновићима, што би краљу Александру омогућило да Мирка одреди за свог наследника и тако спречи повратак Карађорђевића у Србију.⁵⁴⁰

Краљичин рођендан свечано је прослављен у целој Србији. У Крагујевцу је већ у ноћ 10/23. септембра 1901. свечаност најављена пуцањем топова, што је настављено сутрадан на сам дан краљичиног рођендана, када је одржана и свечана служба у обема црквама са учешћем официрског кора, чиновништвом, општинских одборника са председником општине. После благодарења и молепствија организована је и војна парада. Цео град је свечано окићен заставама, а увече су грађани сами осветлили своје куће.⁵⁴¹

Свечаност је организована и на граничном прелазу Ристовац. На забаву су позвани српски и турски официри и гранични службеници. Веселе је трајало дуго у ноћ, а наздрављало се српском владарском пару и султану: „Песма и игра збратимљене Србе и Турке задржала је дуго у ноћ, кад смо их са музиком испратили пуне задовољства до границе”.⁵⁴² Свечаност је била ретка прилика за овакве поруке, јер је јавно мњење Србије због многих насиља над српским становништвом доживљавало Турску као непријатељску земљу, као и Аустро-Угарску, а такви ставови редовно су изношени у јавности.⁵⁴³

Поједини дневни листови објавили су на дан краљичиног рођендана 11/24. септембра 1901. да је владарски пар отишао на официрску забаву у кафану „Коларац”, и да су се око поноћи вратили у Двор.⁵⁴⁴ Вест није била тачна, јер су краљ и краљица у то време били на забави у свом Двору, одакле нису ни излазили целу ноћ до следећег дана.

⁵³⁹ Аноним, „Једном за свагда”, *Дневник*, бр. 134, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵⁴⁰ Аноним, „Краљевић Мирко наследник престола у Србији”, *Застава*, бр. 196, 1. септембар 1901, 3.

⁵⁴¹ Аноним, „Једанаести септембар”, *Нова задруга*, 13/26. септембар 1901, 1; Аноним, „Свечана служба Божија”, *Нова задруга*, 13/26. септембар 1901, 1.

⁵⁴² Аноним, „Ристовац”, *Дневник*, бр. 134, 13/26. септембар 1901, 3.

⁵⁴³ Аноним, „И око некоме смета”, *Србин*, бр. 32, 23. август/5. септембар 1901, 1.

⁵⁴⁴ Аноним, „Дневне новости: посетили забаву”, *Дневник*, бр. 132, 11/24. септембар 1901, 3.

Сл. 112. Кафана
„Коларац” у Кнез
Михаиловој улици
(разгледница)

Према договору од 6/19. септембра, завереници су на предлог Драгутина Димитријевића Аписа планирали да изврше атентат на владарски пар управо на краљичин рођендан 11/24. септембра 1901. на балу у „Коларцу”. План је био да прекину електрично осветљење и отровним камама убију владарски пар. Двојица завереника отишли су у електричну централу на Дунаву, а један у „Коларац”, тако да је све било спремно за атентат. У тренутку нестанка струје двојица завереника требало је да запале завесе, а друга двојица камама натопљеним цијанкалином да нападну краља Александра и краљицу Драгу. Међутим, те вечери владарски пар није се појавио на балу. Пошто нису успели у својој намери, завереници су одлучили да се повежу са политичарима.⁵⁴⁵

Краљ Александар и краљица Драга Обреновић посетили су и војне маневре у Убу 18. септембра/1. октобра 1901. године. Када су пристигли у варош у 16 часова и 30 минута грађани су приредили овације.⁵⁴⁶ На положај са кога су посматрали

⁵⁴⁵ Д. Васић, *Девејисито тирећа*, 53-54; С. Рајић, *Александар Обреновић*, 436-437.

⁵⁴⁶ Аноним, „С пута Њихових Величанстава”, *Српске новине* бр. 207, Београд, 19. септембар/2. октобар 1901, 1.

вежбу војске довезла их је кочија са упрегнута четири бела коња. Краљица је имала сунцобран, а виши официри помагали су јој да изађе из кола и љубили руку.⁵⁴⁷

Током маневара краљ је чин генерала доделио министру војном пуковнику Чедомиљу Миљковићу, свом личном ађутанту пуковнику Лазару Петровићу и у активну службу вратио резервног генерала Јеврема Велимировића.⁵⁴⁸ Ова вест је стигла до Београда пре него што су се краљ и краљица вратили у престоницу. Многи официри били су незадовољни због унапређења пуковника Петровића у чин генерала. Сматрали су да као даљи краљичин рођак има протекцију.⁵⁴⁹

Незадовољство и огорчење због присуства краљице Драге на маневрима ширио је поручник Драгутин Димитријевић Апис. Сматрао је да војска трпи велику срамоту, јер је доживела да Драга врши „смотру”.⁵⁵⁰ Иначе, завереници су планирали да ликвидирају краља и краљицу током маневара у Убу.⁵⁵¹ План је био да их убију приликом „ревија” (параде) војних јединица које су учествовале на маневрима.⁵⁵²

Владарски пар се са војних маневара вратио у Београд у 22. септембра/5. октобра 1901. паробродом „Цар Никола II” у 19 сати 15 минута, уз пратњу дворске свите и министара финансија, правде и војске. Са њима су били војни аташеи Аустро-Угарске, Италије и Бугарске који су такође присуствовали маневрима. У престоници су их дочекали остали министри са супругама, председник Сената Маринковић, митрополит Инокентије са владикама, бугарски министар иностраних послова Данев и дипломатски „агент” Бракалов, многи чиновници и грађани. Краљ и краљица најпре су отишли у Саборну цркву на молепствије, а одатле у Двор уз поздраве и клицање окупљених грађана дуж улица престонице.⁵⁵³

Страна штампа је управо у ово време поново објавила како српски владарски пар неће путовати у царску Русију, да је фузија напредњака и радикала пред распадом и да опозициони либерали захтевају обнову „братских” односа са Цр-

⁵⁴⁷ Светомир Ђукић, *Мемоари, Књ. 1. Балкански рајнови* (Београд: Медија центар „Одбрана”, 2014), 48.

⁵⁴⁸ Александар I Обреновић, „Производства, постављења и премештаји”, *Службени војни лист*, бр. 43, 23. септембар/6. октобар 1901, 1-2.

⁵⁴⁹ Б. Маршићанин, *Ујравнотежење белешке*, 156-157.

⁵⁵⁰ С. Ђукић, *Мемоари*, 49.

⁵⁵¹ Д. Васић, *Девејстио шрећа*, 54.

⁵⁵² А. Антић, *Белешке*, 72.

⁵⁵³ Аноним, „Неслужбени део”, *Српске новине* бр. 211, Београд, 23. септембар/6. октобар 1901, 2; Аноним, „Исправка”, *Српске новине* бр. 212, Београд, 25. септембар/8. октобар 1901, 1

Сл. 113. Изглед
Ниша и околине
(разгледница)

ном Гором, при чему Србија не би требало да се „унизи”. Политичка ситуација у Србији описивана је као „мутна и замршена”⁵⁵⁴

Већ 23. септембра/6. октобра 1901. краљ Александар и краљица Драга отпутовали су у 11 сати за Ниш посебним дворским возом, у пратњи свих министара, осим министра финансија. Пред полазак испратио их је митрополит Инокентије с владикама, официрски кор, чиновници и грађанство.⁵⁵⁵

Припреме за дочек у Нишу организоване су још половином августа 1901. године. Пошто су старе „општинске декорације” за дочек владара већ биле „искварене”, Општина Ниш је организовала Комисију која је требало да набави све што је потребно за спектакл.⁵⁵⁶

Ниш је свечано уз бакљаду дочекао владарски пар. Краљ је захвалио на топлотом патриотском пријему и истакао како је Ниш друга престоница Србије у коју

⁵⁵⁴ Аноним, „Брзојави ’Застави’”, *Застава*, бр. 213, 23. септембар 1901, 4.

⁵⁵⁵ Аноним, „Неслужбени део”, *Српске новине* бр. 212, Београд, 25. септембар/8. октобар 1901, 1.

⁵⁵⁶ Аноним, „Припреме за дочек Величанстава”, *Српске мале новине*, бр. 132, 13/26. август 1901, 2.

Сл. 114. Краљев двор у Нишу (разгледница)

су одавно желели да посете, нарочито у светлу пријатних успомена краља Милана. Охрабрен добрим пријемом у југозападној Србији, краљ Александар је у свом говору истакао како је народ разумео да је наступило ново доба у Србији и да се обнављају традиционалне везе са Русијом. Посебно је демантовао све гласине о наследству престола, јер је све регулисано новим Уставом.⁵⁵⁷ Планирано је да после Ниша посете и Крушевац, што је одложено после експлозије у једној радњи са барутом, што је проузроковало већи пожар у вароши.⁵⁵⁸

Након пет дана владарски пар вратио се из Ниша у Београд 28. септембар/11. октобра 1901. у 16 сати и 35 минута. Краља и краљицу дочекали су министри Љ. Ковачевић и П. Велимировић, митрополит са владикама, државни великодојници, официрски кор, чиновници и многобројно грађанство.⁵⁵⁹ До краја 1901. године владарски пар нигде није путовао.

⁵⁵⁷ Аноним, „Неслужбени део”, *Српске новине* бр. 214, Београд, 27. септембар/10. октобар 1901, 1.

⁵⁵⁸ Б.Маршићанин, *Управнијелџеве белешке*, 158.

⁵⁵⁹ Аноним, „Неслужбени део”, *Српске новине* бр. 217, Београд, 30. септембар/13. октобар 1901, 13.

После пропуштених прилика за атентат поручник Антић се повезао са својим рођаком Ђорђем Генчићем, који је пристао на сарадњу. Тако је створен први круг цивилних завереника. Први састанак организован је у новембру 1901. у виноградну адвоката Алексе Новаковића на Топчидерском брду. Присуствовали су адвокат Новаковић, Јован Авакумовић, генерал Јован Атанацковић, Никола Хаци Тома и Ђорђе Генчић. Похвалили су „патриотску готовост” официра да ликвидирају краља и краљицу и одлучили да на престо доведу Петра Карађорђевића. Недуго затим, на Туциндан 23. децембра 1901/5. јануара 1902, Ђорђе Генчић састао се са официрима одлучним да убију краља и краљицу, чиме је завера против последњих Обреновића добила нову димензију и озбиљност.⁵⁶⁰

Путовање које је убрзало заверу

Ефемерни спектакл организован приликом посете краља Александра и краљице Драге централној и западној Србији 1901. године имао је све елементе сложеног пропагандног механизма осмишљеног да учврсти династичку лојалност, ојача државни поредак и промовише политичке и идеолошке идеје последњих Обреновића. Сваки аспект посете унапред је осмишљен с циљем демонстрирања јединства између владарског пара и народа. Непрекидно одлагање посете царској Русији 1901. године, која је требало да потврди легитимитет краљице, условила је потребу за брзом реакцијом, како би се макар на домаћем плану ојачао пољуљани ауторитет владарског пара.

Различити елементи ефемерног спектакла као што су симболика места посета, церемоније и ритуали, сценографија и естетика, симболика поклона, учешће локалних политичких, просветних и верских елита, политичке и идеолошке поруке, емоционални и реторички апели, масовна мобилизација грађана и сељака, имали су за циљ јачање угроженог легитимитета краља Александра и посебно краљице Драге Обреновић.

Многи наизглед споредни визуелни елементи, као што су српске тробојке које су украшавале улице, државне установе, са којима су постројена деца поносно махала, имала су непорециву националну симболику и емотивну вредност, што је све заједно утицало на снажну интеракцију између владарског пара и народа.

Првобитно објављени план путовања није обухватао сва места које су на крају краљ и краљица посетили. Места посета пажљиво су одабрана због историјске и културне важности, а перформанс који их је пратио требало је да створи што је могуће повољнији утицај на локално становништво и ширу јавност Србије, како би се пренела порука о државној стабилности и континуитету са прошлошћу.

Идеолошка реторика свечаних посета уобличавала се посредством историзованих стереотипа о одавању поштовања знаменитим личностима и догађајима у светлу верског и политичког патриотизма. Било је то својеврсно ходочашће у средиште „националне свете земље” уз наглашено исказивање поштовања према прошлости чиме се потврђивала исправност актуелне политике у садашњости, као и ауторитет владара.

Путовање је започето из Смедерева, летње резиденције последњих Обреновића, затим је настављено преко Крагујевца, старе престонице обновљене Србије, потом Краљева које је своје ново име добило за време краља Милана Обреновића у време уздицања државе у ранг краљевине. Чачак је био родно место мајке краљице Драге и варош која баштини традицију Боја на Љубићу из 1815, најзначајнијег војног догађаја из Другог српског устанка. Модерну Пожегу обновио је кнез Милош Обреновић, а село Добриња било је његово родно место. У Такову је подигнут Други српски устанак, а Горњи Милановац је по свом имену, положају и чињеници да је у њему рођена краљица Драга Обреновић имао најистакнутију симболику, као и село Луњевица, родно место краљичиног деде. Посета свим овим местима требало је да појача очекивану подршку локалног становништва.

Ужице није припадало овом скупу вароши и села, али је као град са дугом традицијом подршке радикалима требало да потврди да су Обреновићи популарни и прихваћени и у срединама које су им некада пружале отпор.

Важне су биле и многе урбане функције градова који су посећивани, од просветних установа, државних и недржавних организација и удружења, забава, симболике јавних зграда, старих и нових дворова, споменика, улица и тргова, фабрика и електричних центара као симбола модерности и напретка. Називи улица и школа такође су баштинили традицију Обреновића, а краљ Александар је учествовао и полагању камена-темељаца за многе зграде које је потом посетио 1901. године.

Јавни споменици такође су били важни, од разгледања бисте кнеза Милоша у крагујевачкој Гимназији, преко споменика Таковском устанку и грма у Такову, до спомен-обележја баба Вишњи у Враћевшници и медаљона краља Милана на спомен-чесми у Дивостину.

Присуство владарског пара на свим набројаним локацијама које су имале снажан историјски и културни значај, симболизовало је континуитет са прошлошћу и повезаност са националним јунацима и догађајима. При томе ефемерни спектакл осмишљен да изазове снажне емоције код публике, успевао је да многим симболичким гестовима произведе и појача осећај поноса и лојалности према династији. Бројна публика била је сведок али и учесник несвакидашњих „величанствених церемонија” које су помагале учвршћивању ауторитета владарског пара кроз историјске асоцијације и симболичку репрезентацију.

Посете црквама и манастирима показивале су поштовање православне вере као кључног елемента националног идентитета, духовну стабилност и културни

континуитет. Молепствија и благодарења били су редован и веома значајан сегмент свеукупног церемонијала. Јавно испољавање религиозности краљице Драге и краља Александра није био сам део личне побожности, која је постојала, већ и демонстрација повезаности цркве и владарског пара.

При томе је поштована сакрална топографија градова и села, која се у највећем броју случајева поклапала са ктиторском делатношћу Обреновића, што је додатно потврђивало легитимитет династији. Цркве у Краљеву, Чачку, Добрињи, Такову, Горњем Милановцу у директној су вези са династијом Обреновић.

Посете Студеници и Жичи имале су најизраженију симболику и политички карактер, јер је требало да повежу традиције средњовековне династије Немањић са Обреновићима као обновитељима српске државности у XIX веку, а краља Александра промовишу као легитимног баштиника континуитета српске државности.

Манастири: Вујан као гробна црква породице Луњевица, Враћевшница – гробно место мајке кнеза Милоша и његове деце и Манастир Дивостин са „светим” извором и медаљоном краља Милана, такође су утврђивале истакнуто место династије Обреновић у националној симболици.

Церемоније и ритуали организовани током посете имали су устаљени карактер. Топовски пуцњи, јака црквених звона, детонације прангија стварали су незаобилазан почетни звучни ефекат за најаву спектакла и измештање људи из колотечине свакодневице. Заставе, венци, цвеће и тријумфалне капије обликовали су празничну атмосферу, употпуњавану вечерњим бакљадама, упарађеним грађанима, присуством постројене војске и обавезну музику и песму. Несвакидашње декорисани простори, уређени градови, улице, села и путеви, стварали су визуелни ефекат који је симболизовао ред, величанственост и просперитет династије Обреновић.

Иако је посета брзо организована, на основу скупочених, брижљиво израђених и уметнички обликованих богослужбених предмета који су поклањани манастирима, јасно је да су краљ Александар и краљица Драга дуго планирали одлазак у унутрашњост Србије. Кроз ту врсту приложништва лична побожност и мистична религиозност краља и краљице мешала се са потреба владара да осигура подршку цркве и на још један начин нагласи улогу заштитника православља.

Владарски пар је показао великодушност подршком сиромашним слојевима друштва. Од куповине њихових производа у Смедереву, преко покровитељства над радничким организацијама у Крагујевцу, до удељивања милостиње у виду сребрног и златног новца. Према подацима из штампе и литературе дали су

укупно 2.390 динара милостиње, од тога 240 у злату и 850 у сребру. Од укупне суме више од половине дато је црквама и манастирима. Сва даривања сигурно нису забележена, али у претпостављено дуплом и тродуплом износу она ипак нису претерано велика, јер је цена једног ручка за владарски пар и свиту која их је пратила у варошима била око 10 динара. Међутим, сам чин милостиње имао је важан симболички значај, јер је показивао бригу владарског пара за сиромашне и угрожене, као и издржавање цркви и манастира.

Дочеци су били унапред организовани, обавезни за многе слојеве становништва, унапред планирани и режирани, што не искључује и спонтано одушевљење и весело ненаручено карневалско расположење народа. Долазак владара после званичних церемонија прерасло је најпре у забаву за локалну елиту, а на крају у општенародно весеље. Свирала је музика, орила се песма, играло се коло, послуживано је јело, било је и пића, што је све заједно остављало снажан утисак на окупљене људе.

Иако је тешко „измерити“ наклоности народа последњим Обреновићима, можемо претпоставити да потпуно режирана посета није била могућа. Наклоност према монархији, династији Обреновић и заслугама њихових предака у обнови Србије сигурно је постојала.

Саставни део ритуала били су поздравни говори у част владарског пара и династије Обреновић, средишњих фигура „националног препорода“, са „искреним“ заричањем у верност. Жеље за дуг и срећан живот краљу и краљици редовно су повезиване са савременим политичким догађајима и са славном прошлошћу, уз обавезну примесу патетике и монархистичких хвалоспева. После стереотипних порука о поданичкој лојалности и националном поносу, редовно је истицан значај вароши и села које су посетили краљ и краљица за династију Обреновић и породицу Луњевица, што је био важан „улог“ у симболичној размени између престонице и периферије.

Одабрани језик јасно је истицао хијерархију у друштву. Владарски пар имао је привилеговану узвишену позицију, а народ је искључиво приказиван у улози верних поданика. Говорници су краљу и краљици често додељивали улогу заштитника националне судбине, чиме се стварала дубока емоционална веза са народом. Стварао се утисак да краљевски пар није само симбол апстрактне државне моћи, већ и лични заштитник сваког човека, чиме је потврђивана „очинска“ фигура династије Обреновић.

Краљ Александар уздизан је као врховни заштитник и реформатор Србије, с непорецивом улогом у унапређењу државних структура, посебно доношењу

новог Устава, кључном елементу очувања унутрашње стабилности у критичној политичкој ситуацији. Описиван је као мудар, способан и брижни владар, који настоји да Србију доведе до политичке стабилности, културног и економског напретка. Представљен је као краљ који уједињује народ и државу, а његова лична посвећеност напретку Србије наводила се као симбол владарског ауторитета.

Краљица Драга приказивана је као симбол врлине, бриге за народ и оличење обнове српске државности, која својим присуством доприноси миру у краљевом дому и широј држави. Породична срећа владарског пара била је важна за целу државу. Значај порекла из породице Луњевица редовно је понављан.

Иако је краљица Драга била у другом плану током читаве посете, видљив је велики напор да се изгради њен култ у народу. Од истицања заслуге породице Луњевица из које је потекла, преко указивања поштовања улози савладарке коју је обављала, до масовног дељења одликовања за годишњицу венчања и њен рођендан, који је уздигнут на ниво националног празника. Током посете Србији краљица никада није држала било какве говоре, што је био део протокола и указивања патријархалног првенства своме супругу. Зато је краљица свој контакт са народом испољавала кроз посвећену и љубазну конверзацију са свим социјалним слојевима становништва, дељење и примање поклона.

Важан део спектакла била је и црква, која је владавину династије Обреновића приказивала као пример „симфоније” цркве и државе. Наглашено учешће владике Саве Дечанца у свечаностима (четири пута је дочекао владарски пар и држао беседе), свештеника градских и сеоских цркава, као и игумана манастира који су посећивани, показивало је дубоку и трајну повезаност монархије са православљем. Благосиљања, молитве и многи други религиозни обреди наглашавали су и божанску легитимацију власти династије Обреновић, на чему је посебно инсистирао владика Сава.

Узвишен и емотиван тон свих његових беседа био је испуњен осећајем патриотизма и оданости, са бројним религиозним метафорама које су оправдавале краљевску власт као Божје дело. Кроз приче о славним Немањићима, Обреновићима и Божјем благослову, владика је истицао улогу краљевске породице као божијих изабраника који воде народ ка спасењу и просперитету. Тиме је систематски учвршћиван пољуљани ауторитет краља Александар и краљице Драге и подстицана вера у светлу будућност Србије под њиховом влашћу.

Војска је била незаобилазни део ефемерног спектакла, при чему су официри имали истакнуто место. Међутим, иако важни у свим ритуалима, они су изузев

Крагујевца где су имали веома важну улогу, ипак били део „обавезног декора”, без активнијег учешћа у церемонијалима.

Сасвим другачију улогу имале су просветне установе, основне и средње школе. Професори, наставници, учитељи и ученици свих узраста који су активно учествовали у свим дочецима, укључујући и конверзацију са владарским паром.

Посебан сегмент ритуала било је додељивање одликовања. Од годишњице венчања 23. јула/5. августа до краљичиног рођендана 11/24. септембра 1901. додељено је укупно 578 ордена и 136 медаља, укупно 714 одликовања. Био је то још један од механизма за одржавање лојалности поданика и легитимизацију политичког поретка. Највиши редови најзначајнијих ордена додељивани су истакнутим представницима војне и политичке елите, док је масовно уручивање нижих редова ордена требало да обезбеде подршку ширих друштвених слојева.

Додељивање ордена свакако је обезбедило делимично повећање популарност последњих Обреновића, али никако није аутоматски обезбеђивало и трајну подршку. Међу одликованима били су и политичар Живан Живановић, који је од 1902. активно укључен у заверу против краља Александра и краљице Драге, као и поручник Драгутин Димитријевић Апис, најактивнији официр завере.

Елементи ефемерног спектакла снажно су наглашавали симболику повезаности владарског пара са српском историјом, културом и религијом, нарочито са завичајем из којег потичу. Званична државна репрезентативна култура последњих Обреновића користила је бројне церемоније као средство за јачање лојалности према династији. Повезивање са историјским наслеђем, укључујући средњовековне и нововековне епохе, као и са прецима из породице Обреновић и Луњевица, указивало је на континуитет и легитимитет владавине, коју је подржавала и црква. Краљ Александар симболизовао је политичку стабилност и законитости, а краљица Драга, Српкиња пореклом из „народа”, представљала је симбол националног поноса и јединства.

Посебно је занимљиво било понашање локалних политичких елита. Краљевски пар су највећем броју случајева свечано дочекивали и поздрављали истакнути чланови Радикалне странке, тек у неколико случајева то су били напредњаци и либерали. Доминација радикала у „фузији” са напредњацима била је потпуна. Међутим, њихова оданост последњим Обреновићима ипак је била само церемонијална, или у најбољем случају завичајна. Краљ Александар и краљица Драга нису могли да се ослоне на њихову дугорочну лојалност. Уосталом, радикали то нису ни крили, што се посебно видело у говору народног посланика Михаила Зотовића у Ужицу.

Церемоније организоване током посете владарског пара Србији 1901. осмишљене су да учврсте повезаност краља и краљице са народом у једном политички критичном раздобљу за династију. Међутим, ови ритуали имали су и дугорочну сврху – да постану део колективног сећања народа, с циљем повезивања Обреновића, посебно краљице Драге чији је ауторитет и углед био споран, са религијским и националним вредностима. Многи симболички гестови владарског пара требало је да оставе трајан траг у свести људи.

После 1903. и убиства последњих Обреновића конструисана је нова културе сећања на краља Александра и краљицу Драгу. Посета из 1901. године, која је требало да буде симбол јачања ауторитета краља и краљице, у сећањима многих савременика постала је пример неспособности владарског пара да се суочи са политичким изазовима. Уместо да остане упамћена као тријумфална, што је по много чему и била, она се у колективној свести трансформисана у симбол несигурности, па чак и најаве пропасти династије.

У поређењу са променљивом подршком политичких партија и намерним преобликовањем културе сећања у круговима образованих слојева, посебно елите која се дистанцирала од последњих Обреновића, посета из 1901. оставила је значајнији утисак на „обичан народ”. Док је елита била подложна идеолошким и политичким променама, спонтани ентузијазам и учешће шире јавности допринели су томе да сећање на краља Александра и краљицу Драгу оствари дуготрајнију емоционалну димензију.

Масовни одзив народа, као и активна улога локалних верских, просветних, културних и политичких елита уз присуство војске, имало је снажан симболички значај. За многе присутне била је то истинска слика јединства династије Обреновић и народа, који је и због саме природе ефемерног спектакла као несвакидашње забаве, сачувао позитивне утиске о посети краља и краљице њиховом крају. Посебно ако су то били беспутни и сиромашни делови Србије, али са значајном националном симболиком.

Иако су дочеци унапред припремани, а подаци о њима презентовани само на страницама продинастиче штампе, ипак се може закључити да су краљ Александар и краљица Драга успели да потврде свој легитимитет посетом централној и западној Србији 1901. године.

Можда је најбоља потврда таквог закључка понашање официра завереника. Како због одлуке да убију краљевски пар док су они обилазили Србију, у време када је штампа објављивала хвалоспеве о ефемерном спектаклу који их је пратио, тако и због самог чина атентата.

Сл. 115. *Сџари*
краљев двор
(разгледница)

Ликвидација на официрској забави, балу, заказаном у „Коларцу” на дан краљичиног рођендана, или приликом свечаног дефилеа трупа на маневрима у Убу, имали су све елементе антиперформанса, као акта отпора и својеврсне револуције. Убиство краља Александра и краљице Драге на овим свечаностима требало је да буду јавни деструктивни догађаји, који пред целом јавношћу руше симболичку власт Обреновића.

Осим физичке ликвидације, атентат у таквим околностима на драматичан начин уништио би и симболичку структуру монархистичке моћи, коју је ефемерни спектакл последњих Обреновића током посете Србији 1901. настојао да учврсти и ојача. Варварско, али и ритуално касапљење тела краљице Драге и краља Александра Обреновића, потом и бацање са балкона 1903, једним делом било је условљено и потребом разарања симболичких тела владара у крвавој драматургији антиперформанса.

Сл. 116. Кнез Михаилова улица у Београду, почетак XX века (разгледница)

Сл. 117. Краљица
Драга и краљ
Александар
Обреновић
(фотографија)

Прилог 1

Свечани говори одржани током посета краља Александра и краљице Драге Обреновић централној и западној Србији 1901. године

Поздравни говор председника Општине Смедерево Димитрија С. Калајџића краљу Александру и краљици Драги Обреновић у Смедереву 5/18 јула 1901.

Ваше Величанство мили Господару Големом и сретном догађају од 23. јула пр. год. Ти си Господару неисцрпан извор народне љубави за Престо славних Обреновића, јер си Ти тога дана дао доказа, да српски народ волеш свом величином Своје Краљевске душе.

Ако је до тог времена било кога, Господару, који би био у заблуди, да у хладним зидинама Краљевског двора нема топле љубави за народ српски, од горњег Дана те је сумње нестало, тога су се дана престо Обреновића и народ српски слили у једно осећање, у један неисцрпни извор заједничке љубави. И та љубав, Господару, која је допрла до најкрајњих кутова наше лепе Србије, захватила је свом својом топлином и Смедерево и Смедеревце.

Сретни, да први доживе високу краљевску посету по венчању; сретни, да први буду сведоци љубави нове Краљице према народу српском, они су радосни што је Смедерево и сада, први конак на далеком путу што га узвишени Краљевски Супружници чине, за срећу и славу престола и Србије.

И, одушевљени пажњом, коју им Престо овако милостиво указује, Смедеревци поздрављају Ваша Величанства српским поздравом: „Добро нам дошли!”

Живео мили Господару!

Живела српска Краљица Драга!

(Вечерње новости, бр. 186, 9/22. јул 1901, 1)

Беседа митрополита Инокентија у смедеревској цркви за краљев рођендан 2/15. августа 1901. године

Божји Миропомазаник весео је данас са Божје милости, која Му данашњег дана, пре 25 година, подари живот. Благоверни Краљ Александар радостан је данас, јер молитве Његових уста чује Милосрдни Бог и жеље Његовог срца благосиља срећним остварењем њиним.

Синови и кћери Србијине, будите и ви сви данас весели, јер у оном добу и оног за српско оружје многозначајног дана, кад убојна рика топовска проламаше ваздух, кад писка пушчаног зрневља као град просипаше се на непријатеља; тада, тог за обновљену Краљевину судбоносног Дана, ПреблагИ Бог подари Србији Узданицу Српства јемство трајне Божје милости према српском народу.

Радујте се сви, јер тада ратни громови на Шуматовцу, као негда громовни потреси Божјег јављења на брду Синају, претсказиваху Србима, да се родио нови Великан у племену великих Обреновића.

Сви се радујте и сви весели будите, ал' ту веселост и радост вашу зачините миомиром ваше душе благодарном молитвом Богу, који, по речима Божја Пророка, шаље Свог Изабраника народу, који Бога љуби, поштује и на Њега нада се. А кад сте весели са Божје милости према Србији, и кад сте радосни што Милосрдни Бог, кроз свог Миропомазаника, ниспошиље милосне благослове Своје, онда пазите, да Божју трајну милост трајно и заслужујете. Ово морам да вам кажем, јер, као ваш Архипастир, ја морам само Божју вољу и истину да вам казујем.

И Богом дана нам наука, и људски непомућени разум, и Историја наша и свију народа овог света, – откривају нам истину, да само онај народ, који уме и хоће да цени благодети које ужива, тај такав народ достојан је да постоји у свету и да буде срећан и напредан. Опасност сваком народу прети не само у данима народног искушења, него она прети у данима народне среће и благостања.

Стога и вели нам свима српска народна изрека: „У злу не поништи се; у добру не понеси се.” Тешко је тачно одредити, кад је опасност већа: да ли онда кад, по Божју допуштењу, наступе опака времена за један народ; ил' кад један народ, уживајући благодети срећног и напредног живота, лакоислено титра се благом Богом даним му проиграва садашњост и будућност своју.

Спаситељ и Господ наш Исус Христос, у Својој причи о пшеници и кукољу, објашњава раденицима, од куд бива да у посејаној чистој пшеници буде кукољ, па вели раденицима: Ма да сте ви чисту пшеницу посејали; ал' кад сте после срећно свршеног рада ви задремали, тада је враг у вашој чистој пшеници кукољ посејао.

Ове Христове речи очито казују, да је опасност највећа онда, кад у добу опште среће и напретка, грађани једне Државе предају се свом личном уживању и теже само за својим личним интересима, заборављајући да опште добро целе Државе никад не треба напуштати.

Побожни Хришћани, примите к срцу ово објашњење Спаситеља нашег, па, у колико је већа Божја милост према нама, у толико сви ми будимо обазривији и марљивији у вршењу свеколиких дужности наших. Упамтите и никад не заборављајте, да у служби Богу, Краљу и Отаџбини никад не сме бити ни одмора ни умора. Само ће они трајно уживати Божју милост, који су истрајни у вршењу својих дужности. Благоверни и Христољубиви Краљу Господару! Божјим Провиђењем света Црква помазала Те је светим миром, а тиме је она запечатила на Тебе дарове Божја Избраника.

Теби је позната Божја воља, да као Благоверни и Христољубиви Краљ владаш Православном Србијом. Традиције Твог Узвишеног Дома истоветне су са традицијама српског народа; с тога си Ти Краљевском речју Својом не само обзнанио српском народу, да је Теби Србија преча од свега другог, него си Твојим светлим делима то и потврдио, а тиме си уједно и очитовао, да српски Краљ и српски народ нераздвојна су целина, коју Бог милосно благосиља.

Света Црква, кроз уста њених Свештенослужитеља, свакодневно моли се Милосрдном Богу, да Благоверном и Христољубивом Господару Краљу Србије подари многе године срећне владавине, на Божју славу и срећу српског народа. Српски народ гледа у свога Краља као на Богом дану Узданицу српског рода, молећи Бога, да кроз Њега – Божја Избраника, остваре се наде и жеље васколиког Српства. А што света Црква свакодневно моли од Бога и што српски народ праведно жели, то ће и да буде. За то нам јемче традиције Узвишеног Дома Краљевог и народа српског. За то нам јемчи Правосудни и Милосрдни Бог, који у изливу Своје милости никад не застаје на пола пута. Верујте сви у Божју милост и помоћ, па кроз ту веру вашу будите сви благословени и сретни! Краљуј, Благоверни Краљу, дуго и славно, да срећа Србијина буде дуга, да напредак Србије буде славан! Бог Те, Христољубиви Краљу, свагда милосно благосиљао! Бог Ти, Божји Миропомазаниче, свакад у помоћи био! Амин.

(Српске новине, бр. 172, 5/18. август 1901, 1-2)

**Поздравни говор професора Милоша Марковића краљу Александру
и краљици Драги Обреновић у Крагујевцу 28. августа/10. септембра 1901.**

Крагујевчани су и досад усрдно дочекивали Свога Краља, али је сад њихово одушевљење достигло врхунац за то што уз Свога Владаоца народ види верну Му Сапутницу у животу, прву Краљицу Српкињу обновљене Српске Државе, светлу Унуку гласовитог војводе Луњевице, племениту и узвишену Заштитницу свих хуманих удружења у Србији, којој је Провиђење наредило да постане верном љубом драгога нам Владаоца, па је молимо да верује у наше топле и искрене жеље за Њен дуг и срећан живот, који је Она посветила узвишеном Јој Супругу и добру народа, из кога је и Она поникла. Њихова Величанства дочекана су овом приликом у толико радосније и одушевљеније и с тога, што су се политичке прилике у земљи сада у многоне на боље окренуле, што је нестало оне студене зиме, оне циче, која је до пре годину и нешто више дана ледила срца у многих верних поданика, јер је Краљ уз припомоћ свих правих и искрених родољуба у земљи даровао народу нов Устав, на чијем ће се темељу, ми у то тврдо верујемо подићи нова величанствена зграда, коју више нико и никада, надамо се, неће моћи ни смети порушити. Народ је с благодарношћу примио Краљев велики дар – Устав, и добро схватио и разумео

владаочеве тежње, које се клоне само срећи и благостању народном. Приликом избора – за народно представништво, народ је делом посведочио, да уме ценити и поштовати слободу, и предав заборау много што шта из своје политичке прошлости, он је у слози и љубави изашао на биралишта, те тиме још јаче посведочио оданост и верност своју Краљу свом.

Да живи Његово Величанство Краљ Александар! Да живи Њено Величанство Краљица Драга!

(Српске новине, бр. 190, 29. август/11. септембар 1901, 1)

Говор краља Александра Обреновића у Крагујевцу 28. августа/10. септембра 1901.

И Краљица и Ја веома благодаримо Крагујевчанима на срдачном дочеку. Ја сам већ имао прилике да се уверим о срдачности Крагујевчана према Мени, али никад нисам дочекиван тако срдачно као сада и мило Ми је што ће и Краљица видети, како Је дочекују у старој престоници Милошевој.

Још прошле године Ми смо желели да прођемо кроз народ овога краја, па смо вам то и обећали, али стање здравља Краљичиног спречило Нас је у томе. Ове године испуњујемо реч и дошли смо да вас видимо, желећи да Своје путовање по народу отпочнемо баш с оном вароши, у којој су положени први темељи новој слободној држави српској.

Онога дана, кад сам Мојом женидбом започео самостално управљати државом, Ја сам потражио начин, како да пословима државним дадем трајне сталности. Било је већ време да Србија пође путем мира, реда и општег консолидовања односа, и нашао сам, да ће се то постићи, ако Србији дам основни закон – Устав, који ће с једне стране зајемчити народу сва права, која он жели да има и која треба да има, а с друге стране оставити и Мени потребан утицај на ток државних послова. Ја сам Србији дао нов Устав и Мени је мило што Ме је Мој народ разумео и што је увидео, да под новом уставном ером треба започети живети новим животом, предајући заборау несугласице, које су раније раздирале земљу и нису давале, да се сталоже политичке прилике и да се послови државни воде онако, како су то захтевали битни интереси земље и народа. Народ је то разумео и на изборима од 22. јула то и доказао тиме, што је поклатио поверење људима, које сам Ја приликом грађења новог Устава и његовог прокламовања окупио око Мене.

Сад и Ја, као владалац, и народ имамо дужност да слошки прионемо око увођења новог Устава у живот и чувања његових одредаба, како би Србију направили срећном, те да она Српству буде доиста оно што треба да му је. Стога се и надам да и Крагујевчани у томе послу неће изостати, него ће Ми у овом раду бити оно што су били Милошу при стварању данашње српске Државе.

**Здравица посланика Марића краљу Александру и краљици Драги Обреновић
на свечаном банкету у Крагујевцу 28. августа/10. септембра 1901.**

Одликovan поверењем Крагујевчана као њихов посланик, подижем ову чашу у здравље Ваших Величанстава, подижем је у част Вашег доласка и, поздрављајући Вас у име Крагујевчана искреном добродошлицом, као тумач њихових жеља и осећаја, молим Ваша Величанства, да примите уверење о нашој непоколебљивој поданичкој верности и оданости и да, слушајући опште и радосне усклике: Живели и добро нам дошли! уверени будете, да ти усклици излазе из душе и срца верних Вам и оданих Крагујевчана, којима се ја придружујем и кличем: Да живи Његово Величанство Краљ Србије Александар I! Да живи Њено Величанство Краљица Драга!

(Српске новине, бр. 190, 29. август/11. септембар 1901, 1)

Говор краља Александра Обреновића у Краљеву 29. августа/11. септембра 1901.

Још приликом Моје женидбе Ми смо били решени да прођемо кроз народ, јер смо увек сматрали као и стари Милош, да је Наша снага у Нашем народу, који ћемо сада чешће да обилазимо. Од доба кад сам вам пре три године долазио, многе су се прилике у земљи промениле и Мени је веома мило што вас видим и данас, кад је Србија пошла новим путем, који ће је учинити срећном и напредном, како би и у свету и балканским државама достојно могла заузети место, које јој припада. Радујем се и томе што је Мој народ на изборима доказао да Ме је разумео и да са Мном заједно искрено једну жељу носи: да види Србију срећну и јаку. У то име и Ја и Краљица благодаримо на овако срдачном дочеку Нашим дичним Краљевчанима и Жичанима!

(Српске новине, бр. 193, 1/14. септембар 1901, 1)

**Беседа епископа Саве Дечанца у Манастиру Студеница
30. августа/12. септембра 1901.**

Ваша Величанства,

Поздрављамо Ваша Величанства са: добро дошли у ову царску обитељ, где почивају свете мошти светих Немањића. Нека је срећан и благословен долазак Ваших Величанстава у ову свету кућу првога Немање, одакле се некада из овог најсветијег српског места први пут по свој српској земљи, у пуној мери, са великом народном идејом заблистало сунце еванђелске правде и развио се на све српско племе источник мира, јединства и

благослова божјег. Да, посетили сте ову свету задужбину. На томе месту, где Ви сада стојите, стојале су некада свете стопе старих српских Краљева, стојао је некада велики, прави српски апостол и први учитељ просветитељ Св. Сава и приносао на овом месту бескрвну жртву Богу творцу за срећу и спас српских владалаца и свег народа српског, и благосиљао са овога места српске владаоце и побожну паству своју.

Па стога ускликнимо сада са светом Црквом радосним гласом: Весели се овај српски Јерусалиме, јер те са Својом Краљицом посети Обреновић пети, Краљ Александар, наследник Немањића, на коме се блиста венац Првовенчаного! Па за то нека торжествују сви они правоверни, који љубе српскога народа овај Сион и његове осниваоце јер се недавно косовска клетва разрешила и уништила! Ова царска лавра, која беше мати свих српских цркава на Балканском Полуострву, после пет страшних и ужасних крвавих и ропских векова са славом је обновљена и прослављена под новим српским владоцима, владоцима из дома великих и племенитих Обреновића. У њој се сада приносе смирене и благодарне молитве, како за дуг живот Краља српског Александра и Његов Дом, тако и за цео српски народ. Ваша Величанства, ово духовно братство, ови монаси, ови свештенослужбоци ове свете обитељи или, боље рећи, ови верно одани војници првога Немање, чији су претходници с колена на колена чували и штитили од неверника ову свету лавру, страдали и за свету ствар гинули, за пет ропских векова нису дали да се угаси овде света ватра, коју је први Немања zaloжио, док већ једанпут у славу троједног Бога дочекаше одавно очекивано продужење Немањићске Династије у лицу великих благословених Обреновића, који примише под Своју моћну заштиту мученичке манастире и цркве и страдајући народ српски; велим ови смирени богомољци, ови чувари највеће српске задужбине неће никада престајати усрдно даприносе бескрвну жртву и сведневно и даноноћно благодарне молитве Господу Богу за дуг живот и постојано здравље за Народну Династију Великих Обреновића, за Ваше Величанство као Краља Господара и Заштитника Немањићских задужбина и Покровитеља свег српског племена.

(Српске новине, бр. 194, 2/15. септембар 1901, 1-2)

Здравица игумана Теодосија краљу Александру и краљици Драги Обреновић у Манастиру Студеница 30. августа/12. септембра 1901.

Ја као представник ове велике Немањићске лавре и свег братства, свештенослужитеља овог светог места, осећам се најсрећнији, што ми је за живота у део пало, да лично заблагодарим Вашим Величанствима, што сте се решили поднети толики труд, да кроз ове гудуре и врлети, и по примеру старих наших владалаца, посетите стародревну, славну и знамениту Немањину задужбину, свету лавру Студеницу и лично јој донесете дар, покров на њивот Светог Мироточивог Краља, и преподобног оца нашег Симеона.

Величанства, за све ово нека Вас Бог и мајка Божија ходотајством наших светих отаца Симеона мироточивог, Саве и преподобнога оца нашег Симеона благослови и даде Вам мира за дуго и много година.

(Српске новине, бр. 194, 2/15. септембар 1901, 1-2)

**Одговор краља Александра на здравицу игумана Теодосија
30. августа/12. септембра 1901.**

Краљица и Ја, благодаримо и задовољни смо дочеком у светом храму славних Немањића. Ја сам и желео да Мој први пут по свадби буде пут поклонички, те да се Краљица и Ја поклонимо моштима наших светих Краљева и да ове обитељи сјајем подковимо. Ову чашу подижем у славу светог храма и у његов напредак достојан његових твораца и срећу Мојих врлих Студеничана.

(Српске новине, бр. 194, 2/15. септембар 1901, 1-2)

**Поздравни говор игумана Серафима краљу Александру
и краљици Драги Обреновић у Манастиру Жича
2/15. септембра 1901. [дужа верзија говора]**

Ваша Величанства,

Света мати црква с часним крстом и светим Јеванђељем радосно у својој средини дочекује Ваша Величанства, и поздравља Вас са: добро сте нам дошли !

И ми служиоци светог олтара Немањиног с предстојећим народом, – верни поданици Ваших Величанстава, испуњени смо радосћу у овом светом храму, у коме сте светим миром помазани и царски венац примили.

Та наша радост у толико је још већа, што од пре пет стотина година па досад, данас лавру Жичу први пут посећује и Њено Величанство, српска Краљица.

Ваша Величанства,

Када бесни азијат саломи српску царевину и уништи њену славу и величину, он је се за пуних пет векова неуморно трудио да српском народу уништи оно, што му је најмилије и најсветије, а то је: његову свету веру и народност, и као најпоузданије средство за постигнуће тога циља он је изабрао то: да руши св. цркве и свете манастире, ради чега је и славну лавру Жичу порушио, која нам и данас са својим рушевинама немо приповеда дивље зверство бесног азијата.

Но нека је вечна слава великом Таковском јунаку, који је Србију ослободио од пет-вековног робовања. Жича се је мало опоравила, у њој се служи света служба Божја и помиње се име српског Краља и српске Краљице.

О дај Боже, да се поред ових седам отворених и затворених врата, за спомен седам крунисаних Немањића, ускоро на зидовима жичким отворе и осма врата, за спомен крунисања Ваших Величанстава, и да се Вашим Величанствима у седмовратој Жичи још дуго и дуго година пева многаја лета. Амин.

(Српске новине, бр. 204, 14/27. септембар, 1901. 1-2)

**Поздравни говор игумана Серафима краљу Александру
и краљици Драги Обреновић у Манастиру Жича
2/15. септембра 1901. [краћа верзија говора]**

На овој древној лаври царској отворена су седмора врата, куда су стари владоци наши улазили у ову свету обитељ и у њој се крунисали. Дај Боже да се отворе и осма врата, кроз која ће Ваше Величанство овде ући, да буде царским венцем крунисано, исто онако, као што је пре неколико година и светим миром помазано на овом светом месту.

(Српске новине, бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1)

**Беседа епископа Саве Дечанца у храму Вознесења Христовог у Чачку
2/15. септембра 1901.**

Ваша Величанства,

Овде, с овог светог места, испред Олтара и светог Престола, где се посведневно приноси бескрвна жертва и благодарне молитве за срећу, успех и спас Владоаца и народа, усрдно дочекујемо и поздрављамо са добро дошла Ваша Величанства у овај свети Божји храм, у средину Свог вернооданог народа, који се данас радосно креће за дочек, бурно таласа а кити – јер Ваших Величанстава пут је из светих Неманићских места радостан и значајан, па и сада изволите посетити и ово значајно, старо-класично место, где је на славу и величину имена српског, кад је први пут отпочета борба за ову народну слободу, први пут после Косова горди варварски азијатски знак – полумесец потамнио пред Крстом овог светог храма и пред блистателном звездом благословених Обреновића; посетисте ово место, овај дом Бога живог, ову вековну, непобедиву народну тврдињу, свету неманићску задужбину, која силом свемогућег Бога као мученица и побеђевица, славно победи и у прах претвори свог петовековног мучитеља варварина, победиоца – чиме се

од тог тренутка и поврати стари јуначки дух племену српском; а још Ваших Величанстава значајан је и благословен овај пут, којим желите посетити, поред осталих и ово јуначко и по српско племе спасоносно место, где се од пре 80 годипа појави у српском Витлејему – Такову српском, са уздигнутом из мученичке српске крви, праха и пепела, српском заставом и тргнутом мачем, Вашег Величанства бесмртни праћед Велики Милош, први Обреновић, први народни вођа садање народне слободе, први творац нове српске државе. После пет страшних, ропских векова, први оснивалац велике народне идеје и нове српске народне династије, без које је српско племе до тада било гладно, жедно, голо и крајње сиротно, као и било је, како морално тако и политички и физички по све мртво.

Овај је пут Ваших Величанстава у истини сјајан и значајан и зато, што видимо у нашој средини Пресветлу Српску Краљицу, од српског рода и племена, која се може узети по рођењу Својих родитеља, да је и Она грађанка овог места, чији су славни претци са Великим Милошем, прво око овог града и Божијег храма, како физичком снагом, тако и моћном материјалном потпором на ослобођењу и уједињењу нашег племена жртвовали све што могу поједини смртни жртвовати за своју веру и домовину, које плодове ми срећно данас уживамо под скиптром благословених Обреновића, на славу имена Божјег и величину свег Српства.

Ваша Величанства, света црква никад неће престајати даноноћно молити се Преблагом Господу Богу, да Вам дарује духа и премудрости, те да с постојаним здрављем, дугим животом и срећним веком продужите велико народно дело и високу службу, коју је Великим Обреновићима у српском народу сам Божји Промисао определио и својом богатом мудрошћу благословио.

(Српске новине, бр. 204, 14/27. септембар, 1901. 1-2)

Одговор краља Александра Обреновића на здравицу апотекара Стојшића на банкету у Чачку 2/15. септембра 1901.

И Ја и Краљица благодаримо на срдачном дочеку, којим су Нас Чачани предусрели. Ја сам већ два пута имао прилике да посетим Чачак, а данас Ми је мило, што и Краљица, која први пут долази у вашу средину, види како је Чачани дочекују. Краљици се веома допао дочек, те се радосно одазвала позиву да сутра преданимо у вашој вароши.

И Ја и Краљица, још одмах после Нашег Венчања, желели смо да путујемо по народу, јер смо, и Краљица која српски мисли и осећа и Ја уверени да снага Наша лежи у народу Нашем и да тај народ Ми треба да видимо и боље познамо. Наша је жеља била, да једно од првих места, које ћемо посетити, буде Чачак, једно за то, што је Чачак место пуно историјских успомена, везаних за Династију Обреновића, а друго за то што је Краљичина мајка у њему рођена. Приликом Моје веридбе са Краљицом стојао је српски народ вер-

но уза Ме и Ја сам за ту љубав народа према Мени хтео да му дам доказа Мога старања за њега. Било је већ време да Србија добије мира и оне сталности, која јој је потребна за напредак народнога живота и за правилни ток државних послова, како би што боље и што брже успела да стигне мети народних идеала. И Ја сам нашао да ћу тиме, што ћу државноме животу Србије дати нову основу – Устав – успети, да је изведем на прави пут истинскога напретка и среће. Мој Ме је народ разумео и помогао Ми је да извршим тај велики посао, и сад је и на Мени и на њему да га успешно приведемо крају, и Ја се надам, да ће и Чачани на томе свом срдачношћу суделовати. Ја још једном благодарим на овако лепом и усрдном дочеку, којим су Чачани Краљицу и Мене предусрели и подижем ову чашу у њихово здравље.

(Српске новине, бр. 196, 4/17. септембар 1901, 1)

**Поздравни говор адвоката Васића краљу Александру и краљици Драги Обреновић
после бакљаде у Чачку 3/16. септембра 1901.**

Ваша Величанства!
Мили Краљу и Господару!
Пресветла Госпођо Краљице!

Чачани, вазда одани, увек су са усхићењем и радошћу дочекивали свога Краља и Господара, који је у више прилика удостојио овај град Својом високом посетом.

Али данашњем одушевљењу, радости и срећи њиховој нема краја, јер поред свога омиљеног Краља, коме су веома захвални, дочекују и верну Му и драгу Сапутницу у животу, Прву Краљицу Српкињу обновљене државе српске, Пресветлу Унуку Славног и чувеног Војводе Српског Николе Луњевице, који се са творцем нове српске државе Милошем Великим борио за ослобођење Српства и обновљење његове старе славе и величине.

Никада за Чачане и Рудничане није било милије посете од данашње. Глас да је Њено Величанство Пресветла Краљица прихватила молбу и жеље Чачана да Ваша Величанства посвете још један дан народној радости и остану у Чачку раширио се муњевитом брзином по вароши.

Неизмерна радост обузела је цело грађанство, и ја као тумач њихових осећаја, немам довољно речи којима бих могао изјавити дубоку захвалност на високој милости и благовољењу, којима сте обасули град Чачак.

Громки узвици: „Живела Ваша Величанства”, најјачи су изрази те захвалности и ја их понављам кличући заједно са грађанима:

Живела Ваша Величанства!

Радост наша у толико је већа што је племенита и узвишена Краљица рођена у округу, чије је средиште Чачак, а Њена племенита мајка госпођа Анђа у самом Чачку, и што је Провиђење одредило да њена Ђерка буде Краљица Српска и Нашем Краљу донесе мир, спокојство и срећу у кући, те најважније услове за миран и задовољан породичан живот и јемство за напредан и срећан живот народни.

Безбројне раније изјаве и честитке народне, приликом веридбе и венчања, доказ су безграничне љубави и оданости и наспрам свога Краља и Пресветле Краљице.

Те изјаве и поздрави и данас су исто тако силни и доказ су, колико народ воли своју народну династију. Нема сумње, поздрави су ти у толико силнији и јачи у колико долазе из околине, која је пуна светлих и узоритих примера, тешког напрезања Ваших великих Предака на стварању велике српске државе и што се дешавају на домаку Љубића где је Милош Велики са дедом Њеног Величанства одржао прву успешну борбу против непријатеља и поставио чврст темељ држави српској. Вазда верни и одани Чачани сећајући се захвално великих и патриотских дела Ваших неумрлих Предака и овом приликом изјављују своју непоколебљиву оданост и моле, у највећој понизности, Ваша Величанства да верују у њихове топле и искрене жеље за дуг и срећан живот Ваших Величанстава, који је једино посвећен добру и срећи српског народа. Срећа нашег Господара и узвишене Му Супруге, која је посветила Свој живот и неговању и чувању Свога Господара, срећа је и народа. Мир и задовољство у Дому Вашем, мир и задовољство је у народу. Резултат тога мира, добра и среће јесу наше унутрашње прилике, које су на потпуном и правилном путу сређивања, што утврђује и нов Устав на коме Ти је Господару народ веома захвалан и око чијег извођења и увођења у живот треба и доста муке и доста мудрости и вештине, јер он треба да осигура и ујемчи слободе и заштити личну и имовну безбедност, те битне услове за нормалан и правилан живот народни. Од правилног живота народног, од сређених унутрашњих прилика и сталности њихове, којој је законитост темељ, зависи наш напредак уопште и добро схваћени интереси народни. Само такав правилан и миран живот у народу ствара моралне карактере, који ће служити као одбрана домовине у борби за свете националне задатке и њен културни препорођај.

Пролазећи кроз Жичу и Студеницу, Ваша су Величанства имала прилике да виде споменике познате Вам старе славе и величине Србинове, који су творевина тога мирног и правилног живота народног и сложног и заједничког рада између владалаца и народа. Сада, пак, пролазећи кроз ове крајеве Ваша ће Величанства наћи и видети такође познате Вам споменике славе и величине обновљене Србије, која је резултат упорне и мучне борбе Ваших Великих и славних Предака, који су заједно и споразумно с народом обновили и створили Србију. Отуда је јасно да у слози и љубави између владоца и народа лежи величина и напредак народа и државе. Народ љуби и воли своју домовину, и више свега Свога омиљеног Краља и Краљицу и готов је свакад за Њих се жртвовати, и верује потпуно у љубав и готовост на сваку жртву Ваших Величанстава за добро и срећу народа и Отаџбине. За доказ тога, мили Господару и пресветла Краљице, говори и овај

одушевљени дочек и омиљени и искрени узвици, који су израз те искрене и безграничне љубави и оданости, а која гласи:

Да живи Његово Величанство, наш љубљени Краљ и Господар Александар I. !
Да живи Њено Величанство, пресветла Госпођа Краљица Драга!"

(*Српске новине*, бр. 197, 5/18. септембар 1901, 1)

Одговор краља Александра Обреновића на поздравни говор адвоката Васића после бакљаде у Чачку 3/16. септембра 1901.

И Ја и Краљица благодаримо од свег срца на поздраву и лепом дочеку, којим су Нас Чачани предусрели. У том поздраву и у томе дочеку видимо Ми доказе љубави Чачана према Нама. Ја сам већ имао прилике да се о тој љубави и о тој срдчности вашој уверим, али Ми је мило што се сад и Краљица о томе уверила. – Моја путовања по Србији била су увек покренута тежњом, да познам народ, јер сам био уверен да ће Ми тешњи додир с њиме дати маха и снаге за извођење великих задатака, који ће Србију направити културном и напредном.

Од онога дана кад је народ дао доказа да је радостан, што уз Мене види и Краљицу Српкињу, из племена славног војводе Луњевице, у нама је порасла жеља да прођемо кроз народ и да с њиме у што тешњи додир дођемо, – и као год што су стари владаоци наши и владарке поклањали пажњу културним споменицима, који данас причају о негдашњој слави и величини српској, тако исто је и данашња Краљица Ваша прожета тежњом, да подржава и помаже културне установе наше, и још одмах после Наше свадбе Ми смо били решени да предузмемо овај пут, али Нас је стање здравља Краљице у томе спречило. Међу тим је то имало и једну добру страну и та добра страна била је што смо тај пут предузели данас, кад је у Србији наступило сређено стање, јер се нашао начин, да се наша Отаџбина упути правим путем свога развића, нашао се начин да се ток послова у земљи положи на један чврст темељ, како би народу потпуно била зајемчена слобода, ред, законитост и спокојство, – ти најјачи темељи свакој државној кући, који ће и кућу нашега народа направити јаком и напредном. – Кад сам Својом женидбом Себи осигурао домаћи мир, Ја сам сматрао за дужност, да тај мир осигурам и Моме народу, што сам и учинио, давши земљи нови Устав. Дужност је сад нас свију да све учинимо, како би се тај Устав тако применио, да Србију доиста напредном учини. Дужност Моје Владе и законодавног тела биће да се Устав приведе у дело у оном истом духу помирљивости, у коме је он и постао, те да се, на тај начин, осигура напредак најглавнијих грана наше државне управе: привреде, финансија и војске, како би Србија постала моћна и снажна, и могла одговорити ономе задатку, који су јој народни идеали ставили у дужност. Ми сви треба да се сложимо на томе послу исто онако, као што су се и наши преци слагали,

кад су стварали данашњу Србију, а Ја сам уверен да ће Чачани на томе послу искрено суделовати.

И Ја и Краљица благодаримо вам још једном на овако лепој и срдечној предусретљивости вашој према нама.

(*Српске новине*, бр. 197, 5/18. септембар 1901, 1)

Здравица професора Јање Манојловића краљу Александру и краљици Драги Обреновић на банкету у Ужицу 3/16. септембра 1901.

Слава Ти, дични Краљу што си новим Уставом изишао у сусрет верном Ти народу, који је тај свечани и историјски чин – прокламовање Устава – искрено поздравио, тврдо се надајући да је тиме створено спокојство, мир и ред у земљи, која је прокламовањем новог Устава ушла у правилан колосек политичког живота, те да се никад више не може повратити минуло доба. Да живи Краљ Александар са узвишеном Краљицом! Да живи народ српски!

(*Српске новине*, бр. 199, 7/20. септембар 1901, 1)

Одговор краља Александра Обреновића на здравицу Манојловића на банкету у Ужицу 3/16. септембра 1901.

Никад као сад нисам овде предусретнут. И Ја се радујем што Ме на првome путу после свадбе народ овако одушевљено предусрета. Краљица, која је од српскога рода, такође је обрадована овим сјајним дочеком. Ја се надам да ће Ужичани бити свагда готови помоћи Ми у послу на добру Србије, исто онако као што су претци њихови, први ратни другови Милошеви, помогли Њему око стварања нове српске Државе!

(*Српске новине*, бр. 199, 7/20. септембар 1901, 1)

Поздравни говор адвоката Михаила Зотовића краљу Александру и краљици Драги Обреновић после бакљаде у Ужицу 4/17. септембра 1901.

Величанства,
Мили Господару,
Узорита Краљице,

Стари вајкадашњи, племенити народни обичај срдечног гостопримства, одликује српски народ од осталих народа.

Срби сматрају за највећу част, кад им се укаже прилика, да у своме дому лепо дочекају и услуже своје пријатеље, обичне госте, па чак и непознате путнике, намернике.

А колико среће, колико задовољства, колико радости и поноса осећају у овим свечаним тренуцима врли становници округа ужичког и грађани града Ужица – то се не да речима исказати, – што им је пала у део ретка срећа да виде у својој средини Ваша Величанства, своје миле и узвишене госте, да први пут дочекају свога младог и омиљеног Краља, заједно са Краљицом Српкињом, која је унела у Српски Владалачки Дом мир и спокојство, а народу српском дала наду па бољу и срећнију будућност.

С тога и сматрам за највећу почаст, што ми је дата прилика, да као изабрани народни посланик, за округ ужички, а у име народа округа ужичког и грађана града Ужица, поздравим Ваша Величанства, са речима: Добро нам дошли, мили и узвишени Гости наши!

Величанство,

Народ округа ужичког у коме се налази колевка Милоша Великог, вазда веран и одан заслужној династији Обреновића, верује у то, да је сам промисао Божији спојио неограниченом љубављу оба срца Ваша, која само куцају за срећу Србије и славу Дома Обреновића.

И у том светом чину, што на престолу српском седи, поред свога Господара, Краљица Српкиња, унука великог српског родољуба Николе Луњевице – искреног помагача Милоша Великог у ослобођењу Србије, – појачана је она традиционална веза, која је увек спајала Дом Обреновића са народом српским.

А из осведочене благонаклоности Његовог Императорског Величанства, моћног Цара Руског Николе II, Вашег преузвишеног Кума, према Српском Краљевском Дому, народ српски види да се политика Србије вратила на пут њених традиција.

Господару,

Искуством је доказато, да само оне државе корачају путем сталног развитка и напретка, у којима постоји узајамна слога између владаоца и народа и у којима се владалац искрено договара и обавештава са својим народом.

Твоји велики и неумрли Претци поникли су из средине народа српског. Они су се увек са народом договарали и обавештавали. Они су са њим у борби за ослобођење Србије, у крвавим бојевима са непријатељем, делили заједничку судбину. Иза то се данас млада и независна Краљевина Србија с правом убраја у редове културних и цивилизованих државаа. Она је жижа и стожер целокупноме Српству.

Па и Ти си, Господару, као потомак Својих славних Предака, правилно схватио узвишено начело слоге, договора и обавештења са Својим народом и делима си доказао, да су Ти интереси земље и народа пречи од свега.

Али је, на жалост, у Србији било и таквих људи, и то баш из средине њених интелегентних синова, који су у више прилика, не бирајући средства, привремено ометали ту лепу слогу између владоца и народа. Услед тога су се дешавале честе политичке промене, трзавице и изненађења, која су нашу Отаџбину јако изнурила.

Но ти си, Господару, свему томе учинио крај, и сада се Србија и српски народ налазе па путу опорављења.

Господару,

У прокламацији Својој од 9. маја 1894. године, заложио си Краљевску реч, да ћеш Србији, на основу стеченог искуства, дати нов Устав. И доиста, осећајући јаку и неодољиву нужду, да је земљи нашој потребна политичка сталоженост, у којој би се народ могао посветити својим привредним, културним и националним задацима, дао си опет народу Своме на дан 5. априла ове године нов Устав, којим су ујемчена наша грађанска права и слободе.

У новоме Уставу добиле су израза најважније законске одредбе: о слободној штампи, јавним зборовима, слободном и непосредном бирању народног представништва, о општинској самоуправи, која је чврсто укорењена у народном животу и о независности судској, – а то и јесу главне погодбе, под којима се један народ може правилно развијати.

Господару,

И народ се Твој одазвао потпуно жељи Твојој. И он је жељан: мира, спокојства и политичке сталожености, јер су га дуге и често пута нерасудне политичке борбе изнуриле. Такве тешке прилике наше земље схваћене су правилно и у самоме народу, те је прокламовано начело политичког споразума нашло готово једнодушног одзива међу родољубима и патриотама српским.

На последњим слободним изборима народних посланика и сенатора, извршеним на основу новог Устава, народ је поклатио Твојој Краљевској Влади своје потпуно поверење, верујући, да ће његови изабрани представници, сложним и патриотским радом у споразуму са Вашим Величанством и Владом извести земљу из ових тешких прилика у којима се данас налази.

Величанства,

Благодарећи из дубине душе на високој посети, којом сте одликовали наш округ и град Ужице, молим Вас, да задржите у пријатној успомени ово срдечно одушевљење, којим су Вас дочекали Ваши вазда верни и одани Вам становници округа ужичког и грађани града Ужица.

Живео Краљ Александар!

Живела Краљица Драга!

(Српске новине, бр. 200, 8/21. септембар 1901, 1)

Одговор краља Александра Обреновића на поздравни говор адвоката Зотовића после бакљаде у Ужицу 4/17. септембра 1901.

Срдечно благодаримо и Ја и Краљица на одушевљеноме и усрдном дочеку, којим су Нас предусрели грађани града Ужица и народ округа ужичког. Ја сам о тој срдачности Ужичана већ имао прилике да се уверим, а после Наше свадбе желели смо и Ја и Краљица да посетимо овај округ, у коме је Велики Милош рођен и у коме је и почео свој рад на ослобођењу Србије, као ужички војвода. Та се наша жеља испунила данас, када је између Мене и Мога народа створена још једна нова веза, једно тиме, што сам, народу за Краљицу а Себи за сапутницу у животу, узео Српкињу, унуку славнога војводе Луњевице, сурадника Милошева на ослобођењу наше Отаџбине, и друго тиме, што је народ у тој Мојој одлуци стао одушевљено уза Ме. Ми смо сад дошли да вас видимо и да се с вама још боље познамо, јер смо и Ја и Краљица вазда били прожети уверењем, да владар треба да има што чешћег додира са својим народом, како би га што боље познао и што боље разумео његове тежње и потребе.

Од онога доба кад сам пре две и по године био међу вама, важни су се догађаји десили. Ја сам, још приликом вашег доласка да Ми честитате веридбу, имао прилике да вам кажем, да је Србија била на путу честих трзавица и промена, које су кочиле точак државног напретка и нису Србији дале да пође путем мира, реда и законитости, која би народу зајемчавала успешан развитак и спокојство, толико му потребно да би се, са Мном заједно, предано прихватио посла око културног препорођаја наше Отаџбине. Ја сам вам том приликом и то рекао, како је народ округа ужичког сумњичен пред-а-Мном, али да та сумњичења тада нису допирала до висине Мога престола, са кога сам Ја у народу ужичком вазда гледао врле и добре грађане и верне поданике Моје, о чему Ми и овај данашњи дочек сведочи.

До дана Моје свадбе имао сам прилике да стекнем доста искуства, да познам добро потребе Србије и народа у њој, и да видим шта треба нашој отаџбини, па да она доиста крене путем напретка и консолидовања у свима правцима државне управе, да би достојно могла одговорити своме позиву. Ја сам сматрао да треба стати на пут злу, које се до тога дана беше ширило Србијом, и прекинути са привременим стањем, које никада нисам ни мислио стално држати. Зато сам народу и дао нов Устав, тај темељ, на коме ће се сазидати сигурна зграда државна, која ће народу ујемчити потребне слободе и права која он треба да има, те тако, Ја спокојан и народ слободан, заједнички да кренемо Србију путем њезине среће и остварења народних идеала.

Мени је драго, што Ме је Мој народ разумео и што је увидео, па то на изборима народних посланика и доказао, да ћемо ми извести Србију на пут њезине истинске среће само тако, ако се у нов политички живот наш унесе дух помирљивости и зближења, без оних старих задевица које су растрзале земљу.

Пријатно Ми је да вам сада споменем и то, да се Србијина спољна политика вратила на пут народних традиција, да се она сада води у народном духу.

Још једном и Ја и Краљица благодаримо вам срдечно на дочеку и молимо вас да однесете наш краљевски поздрав и вашим на дому.

(Српске новине, бр. 200, 8/21. септембар 1901, 1)

Здравица проте Миленка Поповића краљу Александру и краљици Драги Обреновић на банкету у Добрињи 6/19. септембра 1901.

На банкету је Краљу и Краљици наздравио прота Миленко, пожелив Им добродошлицу у колевку првог Обреновића, која је препуна успоменама на ослободитеља Србије и над којом се по народном предању, рече прота, у тренутку кад се Велики Милош родио, на небу појавило чудно знамење: засијала се нека необична светлост – звезда Обреновића, која више никад није престала сијати. Добриње је дочекивало и Вас, Ваше Величанство, и покојног Вашег оца Краља Милана и увек се радовао овај народ, имајући срећу да владоце своје види у својој средини, али је за нас овај данашњи дан славље над слављем, јер смо дочекали да видимо међу нама свога Краља са првом Краљицом Српкињом после Косова, те Вас за то срдечно и одушевљено поздравља овај народ, желећи Вам, да умножите племе и славу Обреновића. У то име испијам у Ваше здравље. Живели!

(Српске новине, бр. 201, 9/22. септембар 1901, 1)

Поздравни говор народног посланика Павла Смиљанића краљу Александру и краљици Драги Обреновић у Такову 7/20. септембра 1901.

Ваша Величанства,

Моја је највећа радост што сам дочекао и овај, у мом животу свечани дан, да као стари народни посланик, а и сада одликован поверењем, поздрављам Ваша Величанства са добродошлицом, у име верних Вам и оданих Таковаца.

Био сам депутирац при дочеку Твога Господару, Прадеде Милоша Великог кад се вратио у драгу Му Отацбину, дочекивао сам у овом светом месту: Твога Деду неумрлог Кнеза Михаила, Узвишеног Оца блаженоупокојеног Краља Милана, али данас колико сам срећан, колико је овај народ срећан што види у својој средини Тебе, Господару, толико смо срећни што с Тобом поздрављамо безграничном поданичком љубављу и милу нам Краљицу Драгу, Унуку славног војводе Српског Рудничанина Николе Луњевице.

Мили Господару !

Као што су се стари Таковци одазивали покличу Великог Милоша, војевали уз Њега за ослобођење, такође потомци њихови, потомци таковских јунака, увек Ти верни, верни

српској узданици, помоћи ће Ти да створиш Велику Србију, да под скиптром Душановим ујединиш све Српство.

У име верних Ти Таковаца, у име оданих Рудничана добро нам дошао Краљу Господару, добро нам дошла Узвишена, мила Краљице. Много лета живели!

(Српске новине, бр. 203, 13/20. септембар 1901, 2-3)

**Поздравни говор окружног начелника Драгићевића краљу Александру
и краљици Драги Обреновић у Такову 7/20. септембра 1901.**

Ваша Величанства,
Љубљени Краљу Господару,
Премила Краљице Наша,
Добро нам дошли.

На овом историском месту на коме се данас налазе Ваша Величанства, окружена многобројним народом Својим – на месту, на коме је Велики Милош, Твој прадеда, Мили Краљу, са војводом Николом Луњевицом, дедом ваше узвишене Краљице, и осталим првацима народним, пре 86 година на знамените српске Цвети, а под овим историским грмом, кога је зуб времена покосио и пре три месеца на земљу оборио, – учинио договор на устанак за ослобођење Србије и изговорио ове знамените речи: „Ево мене. Ето вас – Рат Турцима.”

У знак своје велике благодарности наспрам славних Обреновића, Милоша Великог, и Његових потомака, којима је Србија и српски народ дужан и предужан за добра која су му они учинили, јер Милош Велики, ослободио је Србију, Син Му Мијаило, Кнез мученик, подигао је углед Србије, добио градове и очистио земљу од Турака: унук му Краљ Милан, Твој Отац, знатно је проширио границе Србије и подигао је на степен Краљевства.

Слава им!
Хвала им!

А Ти, врли Краљу, потомче Милоша Великог, Ти си Твојом мудрој владавином, давањем Твојом иницијативом милом Ти народу Твојем Основни Закон, створио могућност да Твој народ напредује, велича се и богати а погодио си и жељу народа Твога, што си узео за сапутницу у Твојем животу Српкињу из народа, – унуку – у народу познатог Николе Луњевице, који је у српском устанку дао све за ослобођење своје браће.

Господару,

Народ округа рудничког да би у неколико дао видљива знака славним Обреновићима за поменуто добра учињена народу српском, на овом историјском месту подигао је ову скромну кућицу, наместио колико је могао, и предаје Вашим Величанствима у ве-

читу својину и моли Ваша Величанства да овај поклон верних и оданих Вам Рудничана изволите примити.

И у то име кличе: Да живе Ваша Величанства!

(Српске новине, бр. 203, 13/20. септембар 1901, 2-3)

Одговор краља Александра Обреновића на поздравне говоре у Такову 7/20. септембра 1901.

И Ја и Краљица благодаримо Рудничанима на овако сјајном и одушевљеном дочеку, а највише благодаримо на лепоме дару, у коме Ми видимо нов доказ љубави и оданости Рудничана према Нама, потомцима Милоша и Николе Луњевице. Радујемо се нарочито што је дворца подигнут на овом месту, светом за свакога Србина, одакле је сијнуло сунце српске слободе. И као год што је међу Рудничанима Милош имао верне помагаче, у великоме делу српског ослобођења, а међу њима па првome месту славом увенчаног војводу Луњевицу, тако исто и Ја надам, да ће Ме Рудничани вазда верно помагати па послу око напретка Србије.

Провиђење је наредило, да, у тренутку кад се овај дворца довршује, Ја узем Себи за сапутницу у животу баш дете рудничко, и тако се између Мене и вас створи још једна веза јачега зближења. Ми примамо дворца, тај дар народа рудничког, с највећим задовољством, те ћемо од сада у ово место сваке године долазити, да нашим присуством у овоме дворцу дамо доказа тог Нашег задовољства.

Ја сам уверен да ће Ме Мој народ, сада кад је добио јемства за потребне му слободе и права која треба да има, сложено помагати на делу културног напретка и јачања Србије у свакоме погледу. Можете веровати да Мени, потомку Таковског јунака, лепшега дара нисте могли учинити, него Ми поклонити дворца, саграђен баш на овом месту, где се зачала слобода српска. И Ја и Краљица благодаримо вам још једном на томе дару и молимо вас да свима Рудничанима однесете Краљевски поздрав Наш.

(Српске новине, бр. 203, 13/20. септембар 1901, 2-3)

Беседа епископа Саве Дечанца упућена краљу Александру и краљици Драги Обреновић у таковској цркви 8/21. септембра 1901.

Вели[ки] јеси Господе и чудна су твоја дела
Ваша Величанства,

Од стране чалољубиве мајке цркве, предусретамо, благосањамо и поздрављамо Ваша Величанства са добро дошли! – па се радујемо данас са радошћу Ваших Величанстава

и приносимо благодарне, пламене молитве Господу Богу, за Ваш дуг живот, постојано здравље и срећан долазак у ову свету цркву, просту и малу, но значајну не само у српском племену, већ и у целом свету. Ваш долазак у овај српски Сион значајан је и величанствен јер је са истога места, – где сада Ваша Величанства стоје – Ваш предак положио основ данашњој Ваших Величанстава Краљевини, утврдио и обновио у српском племену про-
дужење Немањићске Династије.

Творац Неба и земље управља светом и Он одређује народима владаоце.

О, а да како беше овде од пре 86. година, кад све потомство Немањићско беше остало без надежде и утехе за живот и опстанак свој, без снаге и ма чије потпоре, без икакве спреме за заштиту и опстанак народни, а вековима не престаје покољ те крво-пролиће, рушевина сваког часа светих споменика, рушевина културе, оно што је било остало после Немањића, па се све оно што није био Србин ругало правди, ругало се св. вери, ругало се имену нашег племена. А гле дивног чуда и непостижне милости Божје! Ко је могао игде у свету па мислити да ће на Полуострву Балканском после Косовске катастрофе главни и решителни почетак бити решавање судбине српском племену и других суседних народности, овде, у овом крајње сиромашном светом храму, који је од најпростије дрвенарије склопљен; овде у овом српском Витлејему, где вам се избавилац појавио! – Али судбина држава и народа, није свагда основана на каквој грубој сили, већ и на Божјој правди, као што видимо да Бог по своме правосуђу шаље српском племену избавиоца, српског Мојсеја – првог Обреновића – Великог Милоша, који са заставом улази у овај свети храм па стоји пред дверима ове свете пркве; пред иконом где кандило сјаји, где се Створитељу помоћ зове, – а у сред цркве на амвону где свештеник стаје и из Светог Писма божанствену поуку побожнима даје, – јавља се овде српски Арон – Архимандрит Мелентије, са уздигнутим сјајним светим животворећим крстом говорећи овоме победиоцу, овоме српском цару Костантину, таковском витезу: „Са овим ћеш победити!” Да, јест, Таково је мало, но је за велико дело Богом посвећено и благословом самог Творца освећено, јер је овде српском племену слобода никла, овде се први Обреновић свом народу царски јавља, овде је синуло српско јединство, овде сада гледано српског Краља, наследника престола старих српских царева, овде се сада царски дворови дижу за царску породицу, праунука творца нове српске државе.

Подигнимо своје очи к небу, откуда долази свака моћ слабомоћном човеку, па са овога светог места и удвојмо благодарне, топле молитве: да Ваша Величанства Господ Бог дугим и срећним веком укрепи у високој служби, коју Вам је свемогући Бог определио у српском племену.

(Српске новине, бр. 209, 21. септембар/4. октобар 1901, 1)

**Поздравни говор народног посланика Косте Борисављевића
краљу Александру и краљици Драги Обреновић после бакљаде
у Горњем Милановцу 8/21. септембра 1901.**

Ваше Величанство,
Светла Краљице,
Мили Гости.

Има година дана од кад смо ми Рудничани жељно ишчекивали долазак Ваших Величанстава. Нисмо сумњали у Ваше жеље да нас посетите. Ваша Величанства везују за наш округ споменици, које је историја ослобођења и постанка Србије исписала златним словима, а народ овековечио споменицима који ће вечно трајати. Велики војвода руднички Милош Обреновић, кога је српски народ из благодарности и великог уважаења прозвао Великим Милошем, оснивалац је данашње слободне Краљевине Србије, а то је прадед Вашег Величанства. Уз њега је неразднојно стајао најуважени трговац и војвода Никола Луђевица, који је сву своју имовину принео на олтар ослобођења Србије, а чију унуку светлу Краљицу Драгу, Ваше Величанство је изабрало за свог друга у животу. Ове две највеће и најугледније куће, како у Србији, тако и у рудничком округу, постале су у средини Рудничана и живеле оним животом, којим су и они живели, делили са њима срећу и несрећу. Љубав која је везивала домове предака Ваших Величанстава, створила је међу њима такву слогу, да је то био морални камен темељац, на коме су и други домови онда заснивани, а све то довело их је у једно коло, да помогну Великом Војводи Рудничком да ослободи Србију. Јуначке борбе на Љубићу, Пожаревцу, Дубљу, Засавици и другим местима, сведоци су слоге, љубави, јунаштва и пожртвовања, којим су били запојени Велики Војвода Руднички Кнез Милош и његови Рудничани, а данас слободна Србија представља Круну њиховог јуначког рада.

У нашим ратовима за ослобођење наше браће од њиних и наших непријатеља, крваве борбе на Дрини, Јавору, Делиграду, Књажевцу и другим местима, само су доказ јунаштва и пожртвовања народа српског, а у исто време доказ поштовања заслуге владалаца и династије славних Обреновића, од стране народа српског.

Као што је данашњу Краљевину Србију створила слога и љубав између народа и предака Ваших Величанстава, тако је исто слога и љубав Ваших Величанстава зајемчила законитост и уставност, а с тиме мир и напредак земље. Увођењем Устава у нашу земљу уливена је нада нашој браћи под туђим господарством, да је једном и то питање скинуто с дневног реда, да ће унутарњи послови поћи правилним током, а и њима огранути сунце слободе српске. Свакад су решења важних и судбоносних питања по сваку државу зависила поглавито од љубави народне према владоцу и од љубави владоца према народу. Од те љубави и слоге зависи опстанак и напредак наше заједничке отаџбине.

Да није било љубави, слоге и поверења у јавним и тајним радњама, које су вршене у Такову, Црнући, Брусници, Луђевици, према дому Великог војводе Милоша и Николе

Луњевице, не би било данашње слободне Краљевине Србије. Ови осећају народни имају данас у Вашим Величанствима своје представнике онакве какве је имао у Књазу Милошу и Књагињи Љубици. Ми смо слободни изјавити Вашим Величанствима да у Вашој посети видимо не само испуњавање владалачке дужности, већ и Вашу љубав према нама, на чему Вам искрено благодаримо како од стране грађана ове вароши тако и од стране грађана рудничког округа.

Живело Његово Величанство Краљ!
Живело Њено Величанство Краљица!

(*Српске новине*, бр. 203, 13/26. септембар 1901, 2-3)

Одговор краља Александра Обреновића на говор народног посланика Борисављевића после бакљаде у Горњем Милановцу 8/21. септембра 1901.

Њ. В. Краљ је заблагодарио на поздраву, рекавши, да су и Он и Краљица желели да посете Милановац, и да су то и обећали Рудничанима. Сматрали смо и Ја и Краљица да после оне љубави, коју нам је народ указао приликом Наше веридбе, треба да пођемо по томе народу, те да га још боље познамо, а већ и по томе, што сам Ја Обреновић, потомак куће која је тесно везана с рудничким округом, било је природно да дођем овде и видим се с вама. А по томе опет што је и дед Краљичин из овог округа и што је сама Краљица рођена у вашој вароши, што је Милановчанка, створена је још тешња веза између Нас и народа округа рудничког, у коме смо, чим смо у њ ступили, имали прилике да се уверимо о срдечној љубави вашој према Нама. Ја сам хтео да имам поред Себе на престолу жену, коју љубим и која познаје народ, а Провиђење је хтело да та жена буде одавде, из ваше средине, па се с тога и надам, да ће Ме Моји вазда верни Рудничани, и од сада, кад сам нашао за потребно земљи да дам нови Устав, и тако станем на пут трзавицама и изненађењима, помагати у раду око културног препорођаја Србије. Ја сам уверен да ће се народ, кад се Устав правилно примени, листом одати послу око унапређења наше отаџбине и у привредном, као и у финансијском и у војничком погледу. Ја и Краљица благодаримо Вам још једном на дочеку и тим одушевљеним усклицима ваше љубави и преданости према Нама и молимо вас да и свима вашим на дому однесете Наше Краљевско поздравље.

(*Српске новине*, бр. 203, 13/26. септембар 1901, 2-3)

**Здравица народног посланика Павла Маринковића
краљу Александру и краљици Драги Обреновић на банкету
у Горњем Милановцу 8/21. септембра 1901.**

Од свију почести, којима ме је Ваше Величанство изволело до сада одликовати, најмилија ми пада, што ми је Ваше Величанство изволело одобрити да, одликован народним поверењем као посланик округа рудничког, смем поздравити Ваша Величанства добродошлицом у столицу рудничке нахије.

Толика почаст изазива у мени бојазан да се нећу ни моћи ни умети одржати на висини, на коју ме милост Вашег Величанства и поверење народно уздигоше. Јер није мало и није ласно говорити са овога места, где су некада газиле стопе онога дива кога још Турци, и пре самих Срба, прозваше Коџа Милошем, јер није мало и није ласно говорити у име ових који тако славно умеше да творе и чији су потомци сачували све врлине њихове, а најтеже још поздравити баш у овом округу најдостојнијега потомка највећег Србина у XIX столећу.

Али сјајна свечаност ове прилике и светла царска лица Ваших Величанстава улиће ми храброст и моћ да овај задатак пун части за мене што боље извршим.

Величанства,

Мени је после свију мојих врских другова пала у део част да Вам опишем радост коју је изазвао глас о Вашем доласку, да Вам оцртам одушевљење што га у срце народа унесе присуство Ваших Величанстава. То није ласно, али то није ни нужно, јер су Ваша Величанства већ навикнута на изјаве поданичке верности и одушевљења. Поданици из свију крајева Ваше државе само су се такмичили у томе, али су оне и тако јасне и изразите да их Ваша Величанства могу разумети без икаквих коментара. Ово што ја желим да опишем у овај мах, то су нарочити разлози одушевљења што овај пут прате. Народ ових крајева нарочито се радовао посети Ваших Величанстава, јер је она била потребна спокојству његовом. Непојмљивом заблудом минулога времена овај је округ као густом копреном обмотала једна ниска клевета. Али, само што су се Ваша Величанства прошетала кроз ове пределе, па као што сунце пробија сиву маглу, те се иза ње појављује ведро и плаво небо, тако је исто ишчекао без трага и гласа и тај злонамерно проношени глас и Ваши су се Рудничани појавили пред Вашим Величанствима ведра чела и поносна лица, у верности и оданости према Вама, први међу првима, достојни поданици Ваших Величанстава.

Још је увећавало радост Рудничана и то, што им се испуњава оно, што су жудно очекивали, да виде Ту своју дичну земљакињу, Која је Својим личним врлинама умела задобити толику љубав Обреновића V, да Ју је Овај уздигао поред Себе на краљевски престо. Тиме је Ваша љубав постала достојна великих предака Вашег Величанства, јер она опомиње на оне, који су од обичних грађана својим ретким врлинама уздизали се

и постајали божији изабраници, миропомазаници. Но нарочито су устроштручила радост Рудничана она знамења што прате Ваш Краљевски пар. Као што живот обичног човека уређују права и закони, тако и судбом нација управља једна виша сила, која од себе даје јасна знамења. Таква је знамења изазвао наш народ приликама. И овога пута су та знамења на страни Вашој, на страни нашој, на страни будућности српске.

Кад је Србија 1813. год. посрнула, њезина застава пала, требала је на ноге да устане и заставу да прихвати рудничка нахија. У њу је Милош морао доћи снагу да потражи, и у њој се придружио њему онај честити родољуб Љуњевица, који је дао „нерв рата”. Из тог зближења њиховог родила се српска слобода. Народ рудничке нахије верује, да ће зближење потомака та два велика човека донети српском народу тако исто знамените резултате. Друго је знамење љубав на Престолу, јер је она изазвала силне откуцаје у срцима свију Ваших поданика. Та се љубав пренела међу поданике Ваше. И оно што се дотле држало као немогуће и као неизвршљиво од једном је постало тада и лако и лепо. Народ је се на Вашу реч зближио, измирио и споразумео.

И сада се Србија налази потпуно у новој ери срећна и задовољна, народ српски има пред собом ову дивну слику: Господар на престолу срећан и спокојан, у Краљевском Двору љубав и мир, око Круне влада, састављена из најврснијих синова ове земље, коју Ви обасипате сваког тренутка благовољењем, поверењем и наклоношћу, која ужива поверење огромнога броја правних гласача, а сва земља Ваша једнодушно прихваћа жеље и намере Вашег Величанства. Та факта народу српском не дају само наду но стварају у њему сваким даном све чвршће убеђење, које никакви злонамерни гласови поколебати не могу, да су једном за навек напуштене стазе неодређене политике, које, су водиле циљевима, који нису одговарали ни традицијама Вашег дома ни тежњама народа српског. После и 12. јула народ Ваш, Величанство, увиђа да ни 1. април, тај датум вазда знаменити за политичку историју Србије, није био једна случајна епизода у историји Ваше владавине, но да сви ти значајни дани за политичке слободе у Србији обелодањују сталну тежњу Вашег Величанства да Србија иде путем правилног унутарњег развоја. Српски народ осећа да само кратак период од четири године овакога плодносног рада може толико преобразити Србију, да је њени непријатељи, који су јој жалоснију судбу намењивали, не би могли ни познати. А Рудничани, Величанство, осећају да је Србија под Вашом мудрошћу управом већ у почетку краја унутрашње политичке консолидације, осећају да ће наскоро доћи ера о којој српски песници говоре да доћи мора, када ће Србија, унутра мирна и уређена, силна и богата, прегнути за Вашим, Величанством на остварењу српских идеала. И тада, Величанство, Рудничани имају велику амбицију, достојну њихове славне прошлости. Они желе узети онолико исто учешћа у будућим творевинама под Вашим предводништвом каквог су већ имали под вођством Вашег гласовитог прадеде. Ови желе да се понови историја. Као што сва крв, што су је пролиле огромне армије на Балканском Полуострву, на коме је био сукоб два континента, није могла решити судбу Балканског полуострва, него је то учинила једна гомилица сељака

на Љубићу, која је, под предводништвом Вашег великог прадеде, дефинитивно решила судбу српске нације, тако и сад да они доврше ово, што је Обреновић I започео и Вама у аманет оставио.

А докле, Величанство, Рудничани желе да Ваша Величанства што чешће походе ове крајеве славне прошлости, где ћете се у миру одмарати од огромних напора, где ће Вам сваки грм причати о јунаштвима Ваших предака и предака Рудничана, и где ћете Ви најбоље моћи са задовољством осетити колико је Србија силна и страшна.

То су жеље Рудничана које сам ја покушао представити Вашим Величанствима, али које ће Рудничани много јасније и сигурније изразити једним једним кликом:

Да живи Његово Величанство Краљ Александар!

Да живи Њено Величанство Краљица Драга!

(Српске новине, бр. 203, 13/26. септембар 1901, 2-3)

Беседа епископа Саве Дечанца у манастиру Враћевшница 9/22. септембра 1901.

Ваша Величанства,

После посете светих Неманићских задужбина, потом неких витешких места, као и места рођења Предака Ваших Величанстава, ето у славу троједног Бога, срећно, здраво и весело приспесте посетити прву престоницу, првог Обреновића, Прадеда Вашег Величанства – Великог Милоша, одакле је први пут, као нови владалац у новој држави, којој је он творац, отпочео своју владалачку делатност, које је место и заменило на Полуострву Балканском вегдашње старе српске, царске, краљевске престонице; да, овде ово место посетисте, где почива и прах прабабе Вашег Величанства, која је српском племену одњихала, дала и васпитала првог владоца нове државе, наследника Немањићског, а тако у исто време посетисте овде и ову свету у повесници значајну обитељ, стару српску задужбину, која је с векова на векове, у злим данима штитила и управљала судбином своје духовне деце, сакупљала их је, поучавала и заштићавала од азијатске кржаве поплаве, крепила и неговала велику народну идеју до саме појаве Богом послатог српском племену Великог Милоша, народног избавиоца, који се овде, с овог светог места, у овом Божјем Дому дуго година Богу молио за избављење и уједињење свог племена. Па зато свештенослужбоци овог светог олтара и ове свете обитељи, врли последоваоци Светог Саве и пријемници Архимандрита Мелентија, једног између првих сарадника Великог Милоша за народно ослобођење и уједињење, са светим Јеванђељем, часним и животворним крстом, као Божјег миропомазаника, поздравља Ваша Величанства са: Добро нам дошли! и непрестано ће се даноноћно молити Господу Богу под овом освећеним сводовима за дуг живот и постојано здравље Ваших Величанстава, а и сви васоколски становници са највећом преданошћу и верно поданички дочекују и поздрављају као свога Господара и Краља, Представника, радост и утеху свог српског племена.

А Ти, Господе Боже, Творче свега благослови благоверног Краља Александра I, и Његов благословени Дом, погледај Твојим милостивим оком на све Српство, где га колико има, од мора до мора, па до подножја Карпатских Гора, уједини Ти Боже свију нас срца и мисли, те да дочекамо овај велики одавно очекивани сабор, да се из свију делова ваше простране домовине видимо под скиптром Великих Обреновића! Мир и Божји благослов века буде Вашим Величанствима, и нека је срећан и благословен Ваш даљи пут за у Престоницу.

(*Српске новине*, бр.209, 21. септембар/3. октобар 1901, стр. 1)

**Поздравни говор сенатора Милутина Марковића краљу Александру
и краљици Драги Обреновић на железничкој станици у Младеновцу
9/22. септембра 1901.**

Ваша Величанства,
Узвишени Господару,
Врла и узвишена Краљице,

Сматрам за особиту срећу што ми је пала у део та част да у име народа округа београдског поздравим Вашу Величанства при ступању Вашем у округ београдски са: Добро нам дошли!

Вазда одани и верни Династији Обреновића народ округа београдског преиспуњен је радошћу што види у својој средини свога узвишенога Краља и Његову узвишену сапутницу у животу, Њено Величанство Српкињу Краљицу Драгу. На овој тако високој учињеној части народ округа београдског из дубине своје душе благодари Вашим Величанствима. Не мање је благодаран Вашем Величанству и за прекидање нередовнога стања у земљи, које је годинама кочило сваки напредак народа. Тако је исто благодаран народ Вашем Величанству и за дати земљи нов Устав, којим су загарантоване грађанске слободе и постављене јаке основе за свестранији напредак земље и народа. Народ округа београдског захвалан Вашем Величанству за ове тековине, верује, да народ само трајно уживањем грађанских слобода може културно и економски напредовати и тако културно јак и привредно напредан потпомоћи свога Краља у уређењу и извођењу Србије на пут сталног напредовања.

Радостан, задовољан и захвалан народ округа београдског што су га изволела Ваша Величанства удостојити у овој прилици Своје високе пажње кличе заједно са мном Живело Његово Величанство Краљ Александар.
Живело Њено Величанство Краљица Драга.

**Говор краља Александра Обреновића после бакљаде у Нишу
23. септембра/6. октобра 1901.**

И Краљица и Ја благодаримо на поздраву и патриотском говору председника нишке општине и на тако лепом и срдачном дочеку који су Нам Наше миле и верне Нишлије приликом Нашег данашњег доласка у град Ниш приредиле.

Кад смо зимус, приликом рада последње Народне Скупштине, били овде, Краљица и Ја обећали смо вам, да ћемо ускоро опет доћи да вас обиђемо (вичу: живели!) и Ми смо после нашег путовања по југозападном крају наше Отаџбине, где смо свуда били дочекани и предусретнути од стране милога Нам народа са пуно љубави и оданости, ево дошли у Ниш да вас видимо и поздравимо и да тако искупимо нашу задану реч (вичу: живели!).

Краљица и Ја, дакле, благодаримо нашим милим и верним Нишлијама на овако лепом и сјајном дочеку, који су Нам Наше миле и верне Нишлије увек са пуно љубави, предусретљивости и верности припремали (вичу: живели!).

Због предстојећих послова Скупштинских и Сенатских Краљица и Ја дошли смо ево амо да за сада проведемо неколико дана у вашој средини, а на пролеће, кад будемо имали више слободна времена, Ми ћемо опет доћи у Ниш, у нашу другу престоницу, да вас обиђемо и тада ћемо и дуже времена остати у вашој средини (вичу: живели!).

У многим приликама, Ја сам био сведок љубави, верности и оданости овога града према дому Обреновића. И онда кад сам се Ја родио и кад је српска војска војевала за ослобођење ових крајева и Мој Отац развио био таковску заставу у овом граду, Ја сам и као дете а доцније и као Владалац провео многе пријатне и лепе дане у вашој средини.

Већ од дана Моје свадбе Ја сам народу Моме објавио да сад настаје потпуно нов одсек у Мојој владавини и којим путем и правцем мислим да поведем Србију.

Новим Уставом, који сам дао народу, уклоњене су препреке, које су сметале правилном развоју земље и ударен је темељ напретку и бољој и сјајнијој будућности наше Отаџбине.

На последњем путу Моме по Србији уверио сам се, да Ме је Мој мили народ потпуно разумео, и да је према томе на прошлим изборима дао и доказа да хоће да Ме у овом патриотском послу потпомаже. Моја влада, која ужива Моје потпуно поверење, имаће задатак, да са Народним Представништвом, које се ових дана састаје, приведе у живот све Уставом предвиђене реформе (живели!).

У спољашњим односима Србије Ја сам успоставио раније помућене традиционалне везе пријатељства и искрених односа са великим и једноплеменим братским нам народом руским, који је заједно са нашим борцима проливао крв за ослобођење ових крајева и са Мојим Узвишеним Кумом Руским Царем (вичу: живео Руски Цар!).

Мени је врло мило што ми се ево дала згодна прилика, да овде, у вашој средини, а пред лицем овако многобројно сакупљеног народа, изјавим, како сам за време Мога по-

следњег путовања по југозападном крају наше Отаџбине имао прилике да дознам како извесни сплеткароши проносе и растурују гласове, као да Србији предстоје опет нека изненађења и препади. Ти су Ме гласови јако дирнули. Проношене су, на име, злонамерне вести о наследству Престола. Међутим, не само да није било никаквог питања о наследству, него вам Ја, као Краљ ваш, који је дао Устав и реч да ће га примерно и чувати, јавно кажем, да у Србији, после новог Устава, не може бити више никаквих изненађења и препада и да о питању наследства нема места сада ни говорити, нити ће пак за дуги низ година имати потребе да се о томе и говори. Те су гласове проносили само људи интриганти, који су своје положаје напустили онда, кад се сав народ обрадовао Мојој веридби и Мојој домаћој срећи.

Ја сам тврдо решен, да тим сплеткарошима даље ровење пресечем и да тој змији ногом станем за врат. Са овога места, дакле, Моје миле и верне Нишлије, кажем вам гласно и отворено да, ако су и до вас допрли оваки гласови, да им никако не верујете и да те људе, који таке гласове растурују, треба сматрати као издајнике своје отаџбине и свога Краља (вичу: тако је!).

Ја сам, дакле, нарочито баш изабрао Ниш да вам ово кажем и да кроз уста Нишлија објавим то и целом Моме милом народу, јер сам уверен, да ће из Ниша ове речи одјекнути широм целе Србије (вичу живели!).

Још једном, Моје миле и верне Нишлије: Краљица и Ја благодаримо вам на овако лепом и сјајном дочеку и молимо вас, да однесете Наше Краљевско поздравље и свима осталим Нишлијама као и целом народу округа нишког и осталих ослобођених крајева.

У то име Краљица и Ја узвикујемо: Да живе наше миле и верне Нишлије! (вичу: живели!).

(*Српске новине*, бр. 214, Београд, 27. септембар/10. октобар 1901, 1)

Сл. 118. Лустер из Таковскої дворца (савремени снимак, Саша Савовић)

Поздрав из Србије — Souvenir de Serbie

Д. Ф. 19

Њено Величанство Краљица Србије
Драга DRAGA, REINE de la SERBIE

Његово Величанство Краљ Србије
АЛЕКСАНДАР I
ALEXANDRE I
ROI de SERBIE.

Лара Царица
1901

Сл. 119. Краљевски
пар испред Саборне
цркве на дан свој
венчања, 1901.
(дописна карта)

Прилог 2

**Списак одликованих лица током боравка
краља Александра и краљице Драге Обреновић у Смедереву,
за време путовања по централној и западној Србији
и поводом краљичиног рођендана 1901. године**

Орден Милоша Великог I реда

1. Ценић Ђорђе, председник „Државног” Савета у пензији (23. јул/5. август 1901)

Орден Милоша Великог II реда

1. Вујић Михаило, председник Министарског савета и министар иностраних дела (23. јул/5. август 1901)
2. Грујић Сава, генерал, изванредни посланик и пуномоћног министра, члан Сената (23. јул/5. август 1901)
3. Давидовић Жика, државни саветник у пензији (23. јул/5. август 1901)
4. Маринковић Димитрије, министар у пензији и државни саветник у пензији (23. јул/5. август 1901)

Орден Милоша Великог III реда

1. Велимировић Јеврем, генерал, изванредни посланик и пуномоћник министра на расположењу (23. јул/5. август 1901)
2. Велимировић Петар, министар грађевина (23. јул/5. август 1901)
3. Гершић Гига, државни саветник, потпредседник Сената (23. јул/5. август 1901)
4. Радовић Димитрије, председник Касационог суда, потпредседник Сената (23. јул/5. август 1901)
5. Стефановић Никола, министар унутрашњих дела (23. јул/5. август 1901)

Орден Милоша Великог IV реда

1. Васиљевић Алимпије, државни саветник у пензији (23. јул/5. август 1901)
2. Остојић Љубомир, пуковник (23. јул/5. август 1901)
3. Симић Василије, почасни мајор у пензији (23. јул/5. август 1901)
4. Угричић Владимир, почасни генерал у пензији (23. јул/5. август 1901)

Орден двоглавог белог орла I реда

1. Новаковић Стојан, изванредни посланик и пуномоћник министра, члан Сената (23. јул/5. август 1901)

2. Франасовић Драгутин, генерал, министар у пензији, члан Сената, краљев почасни ађутант (23. јул/5. август 1901)

Орден двоглавог белог орла II реда

1. Срећковић Михаило, генерал, командант активне војске, члан Сената, краљев почасни ађутант (23. јул/5. август 1901)

Орден двоглавог белог орла III реда

1. Јанковић Божа, пуковник, министар војни (23. јул/5. август 1901)
2. Крстић Никола, државни саветник у пензији (23. јул/5. август 1901)
3. Кумрић Михајило, пуковник, краљев ађутант (23. јул/5. август 1901)
4. Лазаревић Лаза, генерал, командант Коњичке дивизије, краљев почасни ађутант (23. јул/5. август 1901)
5. Михаиловић Милан, пуковник, изванредни посланик и пуномоћник министра, краљев почасни ађутант (23. јул/5. август 1901)
6. Николић Андра, изванредни посланик и пуномоћник министра (23. јул/5. август 1901)
7. Павловић Ђорђе, члан Сената (23. јул/5. август 1901)
8. Петровић Јован, пуковник, командант Моравске дивизије (23. јул/5. август 1901)

Орден двоглавог белог орла IV реда

1. Антић Милан, инспектор Министарства привреде (23. јул/5. август 1901)
2. Антонић Васа, пуковник, краљев почасни ађутант (23. јул/5. август 1901)
3. Атанасијевић др Светозар, управник опште Државне Болнице „Краљице Драге” (11/24. септембар 1901)
4. Барјактаревић Милоје, протојереј из Крагујевца (23. јул/5. август 1901)
5. Були Еди, трговац из Београда (11/24. септембар 1901)
6. Вељковић Јован, пуковник, краљев ађутант (23. јул/5. август 1901)
7. Вуковић Пајо, трговац из Крагујевца (23. јул/5. август 1901)
8. Вукомановић Лука, члан Апелационог суда (23. јул/5. август 1901)
9. Дамњановић Богдан, пуковник, командант Дринске дивизије (23. јул/5. август 1901)
10. Денић Михаило, почасни пуковник у пензији (11/24. септембар 1901)
11. Дукић Симо, почасни мајор у пензији (23. јул/5. август 1901)
12. Ђурић Драгутин, почасни жандармеријски мајор у пензији (23. јул/5. август 1901)
13. Јовановић Богољуб, начелник Статистичког одељења (11/24. септембар 1901)
14. Јовановић Јоца Ж., трговац из Шапца (23. јул/5. август 1901)
15. Јоксић Милан, члан Главне контроле (23. јул/5. август 1901)
16. Лазаревић Анто, пуковник, (23. јул/5. август 1901)
17. Магдаленић Светозар, пуковник у пензији (11/24. септембар 1901)
18. Маринковић Јован, пуковник (23. јул/5. август 1901)
19. Маринковић Милован М., председник Општине града Београда (23. јул/5. август 1901)

20. Марковић Миленко, управник Државне штампарије (23. јул/5. август 1901)
21. Миланковић Димитрије, пуковник у пензији (11/24. септембар 1901)
22. Милошевић Раша, директор Српског бродарског друштва (11/24. септембар 1901)
23. Мићић Сретен, трговац из Чајетине (11/24. септембар 1901)
24. Мишић Лазар, пуковник у пензији (23. јул/5. август 1901)
25. Молеровић Љубомир, економ из Врачевића (11/24. септембар 1901)
26. Несторовић Милован, трговац из Великог Црнућа (23. јул/5. август 1901)
27. Нешић Димитрије, државни саветник у пензији (11/24. септембар 1901)
28. Обрадовић Саво, трговац из Великог Градишта (23. јул/5. август 1901)
29. Пачу Лаза, управник државних монопола у пензији (23. јул/5. август 1901)
30. Петровић Атанасије, благајник орденске канцеларије (23. јул/5. август 1901)
31. Петровић Марко, свештеник из Београда (23. јул/5. август 1901)
32. Поповић Мика, директор Гимназије „Доситеј Обрадовић” (23. јул/5. август 1901)
33. Поповић Ристо, трговац из Голупца (23. јул/5. август 1901)
34. Протић Александар, пуковник у пензији (11/24. септембар 1901)
35. Протић Стојан, управник државних монопола (23. јул/5. август 1901)
36. Симић Ђорђе, председник Државног савета, члан Сената (23. јул/5. август 1901)
37. Станић Јован, пуковник у пензији (11/24. септембар 1901)
38. Стефановић Никодије, артиљеријски пуковник (11/24. септембар 1901)
39. Стојићевић Милан, окружни начелник у пензији (11/24. септембар 1901)
40. Тадић Владимир, председник Општине Ваљево (23. јул/5. август 1901)
41. Трифунац Светозар, окружни начелник у пензији (11/24. септембар 1901)
42. Христић Коста Н., изванредни посланик и пуномоћник министра (23. јул/5. август 1901)
43. Шурдиловић Светозар, члан Главне контроле (8/21. септембар 1901)

Орден двоглавог белог орла V реда

1. Бабић Живојин, капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
2. Блазнавац Светозар, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
3. Богдановић Живојин, капетан I класе, начелник Нишког округа (2/15. август 1901)
4. Ванлијић Ђорђе, пуковник (23. јул/5. август 1901)
5. Величковић Живојин, адвокат из Београда (23. јул/5. август 1901)
6. Веселиновић Стеван, референт црквених послова (23. јул/5. август 1901)
7. Данић Јован, управник болнице за душевне болести (23. јул/5. август 1901)
8. Драгићевић Васо, капетан I класе, начелник Рудничког округа (2/15. август 1901)
9. Ђорђевић Ђорђе, мајор, командант Краљеве гарде (23. јул/5. август 1901)
10. Живановић Живан, министар у пензији (23. јул/5. август 1901)
11. Ивковић Војислав, секретар посланства (23. јул/5. август 1901)
12. Јовановић Јован, шеф Гинеколошког одељења Опште државне болнице „Краљице Драге” (11/24. септембар 1901)

13. Јоксић Момчило, капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
14. Костантинковић Јанаћко, трговац из Смедерева (11/24. септембар 1901)
15. Костић Симо, адвокат из Крагујевца (11/24. септембар 1901)
16. Крупежановић Никола, топчидерски протојереј (23. јул/5. август 1901)
17. Лазаревић Лука, директор Гимназије „Краља Александра” (23. јул/5. август 1901)
18. Марић Антоније, трговац из Крагујевца (11/24. септембар 1901)
19. Милићевић др Мита М., начелник Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела (11/24. септембар 1901)
20. Миловановић Милија, економ из Бачине (23. јул/5. август 1901)
21. Михајловић Тоша, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
22. Нешић Ђорђе П., очни лекар из Београда (23. јул/5. август 1901)
23. Николић Јован, економ из Шпаје (23. јул/5. август 1901)
24. Новаковић Глиша, адвокат из Чачка (23. јул/5. август 1901)
25. Поповић Мита, шеф лекара Државних железница (23. јул/5. август 1901)
26. Поповић Страхиња, адвокат из Ужица (23. јул/5. август 1901)
27. Протић Коста, пуковник, директор Државних железница у пензији (23. јул/5. август 1901)
28. Радојловић Радоје, инспектор поште и телеграфа (23. јул/5. август 1901)
29. Спасић Алекса, управник Управе фондова у пензији (23. јул/5. август 1901)
30. Сретеновић Милутин, капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
31. Стојшић Иван, апотекар из Чачка (23. јул/5. август 1901)
32. Туцаковић Милан, капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
33. Цветић Милош, редитељ Народног позоришта (23. јул/5. август 1901)
34. Швабић Стеван, капетан I класе (23. јул/5. август 1901)

Орден таковског крста I реда

1. Ђаја Јован, изванредни посланик и пуномоћник министра (23. јул/5. август 1901)
2. Каљевић Љубомир, државног саветника, потпредседника Сената (23. јул/5. август 1901)
3. Мирковић Димитрије Ц., генерал, члан Сената (23. јул/5. август 1901)
4. Нинчић Арон, председник Апелационог суда (23. јул/5. август 1901)
5. Петровић Лазар, пуковник, први краљев ађутант (23. јул/5. август 1901)
6. Стаменковић Драгутин, министар правде (23. јул/5. август 1901)
7. Стојановић Вучко, министар у пензији (23. јул/5. август 1901)
8. Чумић Аћим, члан Сената (23. јул/5. август 1901)

Орден таковског крста II реда

1. Арачић Вукоман, пуковник (23. јул/5. август 1901)
2. Јосимовић Миливоје, директор Државних железница (23. јул/5. август 1901)
3. Крсмановић Димитрије, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)

4. Крстић Михаило, главни инспектор државне железнице у пензији (23. јул/5. август 1901)
5. Маршићанин Божа, управник Града Београда у пензији (23. јул/5. август 1901)
6. Нешић Светозар, пуковник (23. јул/5. август 1901)
7. Николић Димитрије, пуковник (23. јул/5. август 1901)
8. Новаковић Ђока, члан Касационог суда (23. јул/5. август 1901)
9. Обрткић Мато, пуковник у пензији (23. јул/5. август 1901)
10. Павловић Стојко, почасни потпуковник у пензији (23. јул/5. август 1901)
11. Петровић Драгутин Ђ., члан Касационог суда у пензији (23. јул/5. август 1901)
12. Симић Ђорђе, члан Касационог суда у пензији (23. јул/5. август 1901)
13. Ђелић Петар, председник Касационог суда у пензији (23. јул/5. август 1901)

Орден таковског крста III реда

1. Борисављевић Коста, адвокат из Горњег Милановца (23. јул/5. август 1901)
2. Бранковић Стојан, инжењеријски пуковник (11/24. септембар 1901.)
3. Брзак Драгомир, инспектор пошта и телеграфа у пензији (23. јул/5. август 1901)
4. Була Давид, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
5. Велизарић Марко, члан Главне контроле (23. јул/5. август 1901)
6. Величковић др Михајло, санитетски мајор, лични лекар краљевског пара (10/23. септембар 1901)
7. Вучковић Светозар, благајник Министарства грађевина (2/15. август 1901)
8. Ђорђевић Ђока, начелник Министарства финансија (23. јул/5. август 1901)
9. Ђорђевић Сретен Н., начелник треће класе Округа смедеревског (11/24. септембар 1901)
10. Ђурић Милорад, артиљеријски потпуковник (11/24. септембар 1901)
11. Ђуровић Јеврем, благајник Народне банке (23. јул/5. август 1901)
12. Зотовић Михаило, адвокат из Ужица (23. јул/5. август 1901)
13. Јовановић Петар И., трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
14. Карамарковић Мато, бивши благајник у пензији (23. јул/5. август 1901)
15. Козлић Иван, виши инжењер (23. јул/5. август 1901)
16. Кумер др Алојз, санитетски пуковник (10/23. септембар 1901)
17. Мајданац Милоје, окружни начелник у пензији (23. јул/5. август 1901)
18. Милијановић Младен, трговац из Чачка (23. јул/5. август 1901)
19. Михаиловић Јован, виши интендант III класе (23. јул/5. август 1901)
20. Мишић Павле, пешадијски потпуковник (11/24. септембар 1901)
21. Наумовић Михаило, потпуковник (23. јул/5. август 1901)
22. Павловић Стојан, трговац из Пожаревца (23. јул/5. август 1901)
23. Пауновић Милош, ђенералштабни потпуковник (11/24. септембар 1901)
24. Петронијевић Милош, краљев секретар (23. јул/5. август 1901)
25. Поповић Јован, инжењеријски пуковник (11/24. септембар 1901)
26. Поповић Милутин А., начелник Министарства унутрашњих дела (26. јул/8. август 1901)

27. Рекалић Стеван, коњички потпуковник (11/24. септембар 1901)
28. Спасић Никола, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
29. Станишић Коста, потпуковник (23. јул/5. август 1901)
30. Стојковић Алекса, пешадијски потпуковник (11/24. септембар 1901)
31. Тирић Петар, адвокат из Ћуприје
32. Чарапић Илија, потпуковник (23. јул/5. август 1901)

Орден таковског крста IV реда

1. Антонијевић Влајко, трговац из Чачка (23. јул/5. август 1901)
2. Арсенијевић Светозар, санитарски потпуковник (11/24. септембар 1901)
3. Атанацковић Малиша, трговац из Ужица (23. јул/5. август 1901)
4. Атанацковић Светислав потпуковник (23. јул/5. август 1901)
5. Богдановић Перо, управник Београдске царинарнице (2/15. август 1901)
6. Валожич Милош, књижар из Београда (23. јул/5. август 1901)
7. Васић Драгутин, адвокат из Чачка (11/24. септембар 1901)
8. Васић Стеван, капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
9. Величковић Мијало М., благајник Управе државних дугова (2/15. август 1901)
10. Вукадиновић Светозар, бивши директор Српског паробродског друштва (23. јул/5. август 1901)
11. Вукашиновић Милутин, срески начелник у пензији (23. јул/5. август 1901)
12. Вукашиновић Теофило, земљорадник из Костојевића (11/24. септембар 1901)
13. Вуксановић Мијаило, начелник Среза пожешког, Округа ужичког (11/24. септембар 1901)
14. Гавровић Васо, трговац из Ужица (11/24. септембар 1901)
15. Гавровић Светозар, капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
16. Гановић Димитрије, трговац из Шапца (11/24. септембар 1901)
17. Гогић Сретен, трговац из Чачка (23. јул/5. август 1901)
18. Голубовић Светозар, виши контролор III класе (23. јул/5. август 1901)
19. Димитријевић Живадин, виши инжењер при начелству Округа крагујевачког (23. јул/5. август 1901)
20. Димитријевић Јован, трговац из Доњег Милановца (23. јул/5. август 1901)
21. Димитријевић Милан, председник Општине добрачке (11/24. септембар 1901)
22. Драгуљевић Станојло, свештеник и В. Поповића (23. јул/5. август 1901)
23. Душманић Михаило, апотекар из Пожаревца (23. јул/5. август 1901)
24. Ђондић Вељко, земљорадник из Богатића (11/24. септембар 1901)
25. Ђорђевић Светозар, контролор Министарства финансија у пензији (23. јул/5. август 1901)
26. Ђурић Петар, трговац из Скобаља (23. јул/5. август 1901)
27. Ђуричић Марко, председник суда Града Београда (23. јул/5. август 1901)
28. Жарић Симо, почасни мајор у пензији (23. јул/5. август 1901)

29. Ивановић Васо, трговац из Чачка (23. јул/5. август 1901)
30. Јанчић Марко, трговац из Лопашња (23. јул/5. август 1901)
31. Јовановић Јован, председник Општине града Крагујевца (29. август/11. септембар 1901)
32. Јовичић Михаило, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
33. Јокановић Лука, трговац из Ужица (11/24. септембар 1901)
34. Кандић Томо, трговац из Ужица (11/24. септембар 1901)
35. Карамарковић Сава, потпуковник (23. јул/5. август 1901)
36. Карамарковић Светомир, трговац из Великог Градишта (23. јул/5. август 1901)
37. Карић Велимир, апотекар из Врања (11/24. септембар 1901)
38. Карић Димитрије, председник Првостепеног суда у Горњем Милановцу (11/24. септембар 1901)
39. Катић Марјан, трговац из Лознице (23. јул/5. август 1901)
40. Косовљанин Михаило, индустријалац из Јагодине (23. јул/5. август 1901)
41. Костић Вићентије, капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
42. Костић Тадија, свештеник из Горњег Милановца (11/24. септембар 1901)
43. Костић Чеда, адвокат из Београда (23. јул/5. август 1901)
44. Краловец Емил, шеф Грађевинског одељења начелства Округа ужичког (11/24. септембар 1901)
45. Крсмановић Ђорђе, сарач из Ужица (11/24. септембар 1901)
46. Максимовић Теофило, члан Управе Града Београда (26. јул/8. август 1901)
47. Манојловић Панто, контролор главне државне благајне (2/15. август 1901)
48. Марковић Јаков. А., инспектор шумарског одељења (2/15. август 1901)
49. Марковић Стеван, трговац из Свилајнца (23. јул/5. август 1901)
50. Мартинац Михаило, адвокат из Ђуприје (23. јул/5. август 1901)
51. Матић Марко, нижи административни чиновник I класе (23. јул/5. август 1901)
52. Микић Јоксим, председник суда у пензији из Ужица (11/24. септембар 1901)
53. Миловановић Богдан, економ из Сараораца (23. јул/5. август 1901)
54. Миловановић Ђорђе, управник картографске радионице (23. јул/5. август 1901)
55. Мојић Илија, економ из Брезовице (23. јул/5. август 1901)
56. Мошић Аврам, трговац (2/15. август 1901)
57. Наумовић Коста, пешадијски мајор (11/24. септембар 1901)
58. Недељковић Антоније, капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
59. Недић Владимир, члан Управе Града Београда (26. јул/8. август 1901)
60. Николић Ђока, помоћник физикуса Београдског округа (23. јул/5. август 1901)
61. Новаковић Станиша, ревизор пореске Управе (2/15. август 1901)
62. Обрадовић Михаило, трговац из Великог Градишта (23. јул/5. август 1901)
63. Обрадовић Станимир, пешадијски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
64. Павловић Владимир, председник Општине табавовачке, у Срезу пожешком (11/ 24. септембар 1901)

65. Павловић Димитрије, пешадијски мајор (11/24. септембар 1901)
66. Павловић Милорад М., трговац (2/15. август 1901)
67. Пајкић Стојан, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
68. Пашић Милоје, земљорадник из Кремана (11/24. септембар 1901)
69. Петронијевић Анто, начелник Среза црногорског, Округа ужичког (11/24. септембар 1901)
70. Поповић Димитрије, секретар српског посланства у Бечу (2/15. август 1901)
71. Поповић Коста, виши интендант IV класе (23. јул/5. август 1901)
72. Поповић Спира, секретар Министарства унутрашњих дела (26. јул/8. август 1901)
73. Посниковић Михајло, адвокат из Шапца (11/24. септембар 1901)
74. Продановић Милош, земљорадник из Богданице (11/24. септембар 1901)
75. Радовановић Милан, резервни санитетски мајор (11/24. септембар 1901)
76. Радосављевић Анто, трговац из Жагубице (23. јул/5. август 1901)
77. Радуловић Михаило, жандармеријски мајор (23. јул/5. август 1901)
78. Ризнић Коста, трговац (2/15. август 1901)
79. Романовић Љубомир, председник Првостепеног смедеревског суда (11/24. септембар 1901)
80. Савчић Милош, инжењер уз Београда (23. јул/5. август 1901)
81. Секулић Лазар, апотекар из Београда (23. јул/5. август 1901)
82. Селаковић Љубомир, санитетски мајор (11/24. септембар 1901)
83. Симић Милан, председник Општине Зајечар (23. јул/5. август 1901)
84. Степановић Станоје, рачуноиспитач Министарства финансија у пензији (2/15. август 1901)
85. Суботић Војислав, секундарни лекар болнице за душевне болеснике (23. јул/5. август 1901)
86. Теохаровић Мита, трговац из Лесковца (23. јул/5. август 1901)
87. Тешић Ристо, сајдија из Ужица (11/24. септембар 1901)
88. Ћатић Ђорђе, нижи административни чиновник I класе (23. јул/5. август 1901)
89. Цветковић-Лештарић Благоје, резервни капетан и председник Општине Врела (23. јул/5. август 1901)
90. Чађевић Дамњан, механџија из Ужица (11/24. септембар 1901)
91. Човић Чедо, трговац из Крушевца (23. јул/5. август 1901)
92. Шаранац Јован, трговац из Прокупља (23. јул/5. август 1901)
93. Штрбић Михаило, кројач из Београда (23. јул/5. август 1901)

Орден таковског крста V реда

1. Аврамовић Јаков, трговац из Шапца (23. јул/5. август 1901)
2. Анастасијевић Милан, нижи административни чиновник III класе (23. јул/5. август 1901)

3. Андрић Милан, трговац из Горњег Милановац (11/24. септембар 1901)
4. Анђелић Милутин, народни посланик из Бечња (11/24. септембар 1901)
5. Антић Димитрије, председник Општине Стопања (23. јул/5. август 1901)
6. Аранђеловић Мика, трговац из Јагодине (11/24. септембар 1901)
7. Арнаутовић Велимир, економ из Саранова (11/24. септембар 1901)
8. Арсенијевић Милан, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
9. Белаш Светозар, земљорадник из Чукојевца (11/24. септембар 1901)
10. Бобић Стеван, порезник (2/15. август 1901)
11. Богавац Петар, трговац из Краљева (11/24. септембар 1901)
12. Божић Благоје, економ из Бадњеваца (23. јул/5. август 1901)
13. Божовић Милентије, гостионичар из Краљева (1/14. септембар 1901)
14. Бојовић Љубомир, новинар из Београда (23. јул/5. август 1901)
15. Браловић Милосав, артиљеријски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
16. Бранковић Мика, трговац и народни посланик из Лазаревца (11/24. септембар 1901)
17. Бркић Урош, члан Општинског суда у Кладову (23. јул/5. август 1901)
18. Броћић Младен, трговац из Гуче (11/24. септембар 1901)
19. Бушић Јован, председник Општине моравичке (11/24. септембар 1901)
20. Васић Миодраг, капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
21. Васојевић Тодор, чиновник Народне банке (11/24. септембар 1901)
22. Вељовић Радул, порезник (2/15. август 1901)
23. Видојковић Војислав, пешадијски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
24. Влада Јаков, трговачки агент из Београда (23. јул/5. август 1901)
25. Влајић Коста, економ из Жаркова (23. јул/5. август 1901)
26. Вукадиновић Мијушко, трговац из Трстеника (23. јул/5. август 1901)
27. Вукићевић Милан, члан Управе Града Београда (26. јул/8. август 1901)
28. Гановић Мита, трговац из Шапца (23. јул/5. август 1901)
29. Грабовач Урош, начелник Јадарског среза (26. јул/8. август 1901)
30. Грујичић Никола, трговац из Лознице (11/24. септембар 1901)
31. Десиминовић Вељко, жандармеријски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
32. Димитријевић Димитрије, трговац из Крагујевца (11/24. септембар 1901)
33. Димитријевић Живојин, топонишки инжењер (11/24. септембар 1901)
34. Димић Митко, поштар из Крагујевца (23. јул/5. август 1901)
35. Димовић Ђорђе, порезник (2/15. август 1901)
36. Дојић Перо, резервни санитарски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
37. Драговић Раденко, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
38. Душковић Вујо, трговац из Гроцке (23. јул/5. август 1901)
39. Ђорђевић Илија М., трговац из Младеновца (11/24. септембар 1901)
40. Ђорђевић Милован, заступник управника београдског пореског одељења (2/15. август 1901)

41. Ђоровић Ђурђе, економ из Честина (11/24. септембар 1901)
42. Ђоровић Јевто, председник Општине честинске (11/24. септембар 1901)
43. Бујић Трифун, нижи административни чиновник I класе (11/24. септембар 1901)
44. Живадиновић Стојан, трговац из Соко Бање (23. јул/5. август 1901)
45. Живановић Миленко, трговац и народни посланик из Петке (11/24. септембар 1901)
46. Живановић Милош, земљоделац из Лужница (11/24. септембар 1901)
47. Живановић Светозар, резервни капетан I класе, (23. јул/5. август 1901)
48. Живковић Миљко, бивши командир из Табановаца (23. јул/5. август 1901)
49. Живковић Младен, трговац из Ниша (23. јул/5. август 1901)
50. Живковић Сава, трговац из Јагодине (11/24. септембар 1901)
51. Зелени Отокар, машински инжењер (11/24. септембар 1901)
52. Златић Тимотије, земљорадник из Честина у Гружи (29. август/11. септембар, 1901)
53. Ивковић Живко, адвокат из Пирота (23. јул/5. август 1901)
54. Илијћ Лазар, пешадијски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
55. Јаковљевић Стеван, нижи административни чиновник II класе (11/24. септембар 1901)
56. Јанковић Наум Ц., , трговац из Алексинца (23. јул/5. август 1901)
57. Јанковић Светозар, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
58. Јаношевић Михаило, пешадијски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
59. Јекић Јован, шумарски инжењер (2/15. август 1901)
60. Јеремић Ђуро, трговац и народни посланик из Ивањице (11/24. септембар 1901)
61. Јовановић Адам, трговац из Неготина (23. јул/5. август 1901)
62. Јовановић Андреј С., шумарски инжењер (2/15. август 1901)
63. Јовановић Богоје, механџија из Београда (23. јул/5. август 1901)
64. Јовановић Ђорђе, управник штампарске радионице (23. јул/5. август 1901)
65. Јовановић Перо, из Драгова (11/24. септембар 1901)
66. Јовановић Светозар К., резервни капетан I класе, (23. јул/5. август 1901)
67. Јовановић Светозар, опанчар из Смедерева (11/24. септембар 1901)
68. Јовичић Срећко, књиџар из Шапца (11/24. септембар 1901)
69. Јоксимовић Васо, економ из Мрчајеваца (23. јул/5. август 1901)
70. Јосифовић Ђуро, пешадијски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
71. Катанић Милун, артиљеријски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
72. Катић Стојадин, економ из Бара (23. јул/5. август 1901)
73. Костић Живан, земљорадник из Доброводице (11/24. септембар 1901)
74. Костић Љубомир, капетан I класе, командир краљеве телесне гарде (23. јул/5. август 1901)
75. Кошанин Јосиф, председник Општине Ушће (11/24. септембар 1901)
76. Коштуница Војислав Ј., трговац из Горњег Милановца (11/24. септембар 1901)
77. Кремић Илија Н., секретар за пољску привреду и ветеринарство (2/15. август 1901)
78. Кумануди Алекса, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
79. Кундовић Милосав, трговац из Лознице (11/24. септембар 1901)

80. Лазаревић Коста Н., индустријалац из Београда (23. јул/5. август 1901)
81. Лазић Добрица, адвокат из Чачка (11/24. септембар 1901)
82. Лазић Панта, председник Општине великоселске (11/24. септембар 1901)
83. Лапчевић Станко, јавни правозаступник из Смедерева (11/24. септембар 1901)
84. Лукић Никола, предузимач из Умке (11/24. септембар 1901)
85. Луковић Стеван, председник Општине краљевске (1/14. септембар 1901)
86. Љутић Петар, трговац из Горњег Милановца (11/24. септембар 1901)
87. Максимовић Љубомир, инжењеријски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
88. Манојловић Димитрије, трговац из Краљева (11/24. септембар 1901)
89. Милутин, земљорадник из Борча (11/24. септембар 1901)
90. Матић Јеремија, члана Суда општине у Горњем Милановцу (11/24. септембар 1901)
91. Матовић Јово, из Пчелица (11/24. септембар 1901)
92. Миладиновић Велимир, порезник (2/15. август 1901)
93. Милијић Лаза Р., трговац из Соко Бање (23. јул/5. август 1901)
94. Милићевић Душан Ђ., резервни капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
95. Милићевић Стојиљко, трговац из Соко Бање (23. јул/5. август 1901)
96. Миловановић Драгиша, из Свилеуве (11/24. септембар 1901)
97. Милосављевић Илија, учитељ у пензији из Стојника (11/24. септембар 1901)
98. Милосављевић Милосав, порезник (2/15. август 1901)
99. Милосављевић Тодор, земљорадник из Доброводице (11/24. септембар 1901)
100. Милошевић Благоје, берберин из Београда (23. јул/5. август 1901)
101. Милошевић Стеван, председник Општине неменикућке (11/24. септембар 1901)
102. Митић Ђоко, мењач из Београда (23. јул/5. август 1901)
103. Мићановић Стеван, економ из Добрића (23. јул/5. август 1901)
104. Михаиловић Миљко, адвокат из Лознице (11/24. септембар 1901)
105. Младеновић Петроније, земљорадник из В. Шења (11/24. септембар 1901)
106. Московљевић Ранко, економ из Варне (23. јул/5. август 1901)
107. Мутап Антоније, земљоделац из Прислонице (11/24. септембар 1901)
108. Наумовић Димитрије, казанџија из Београда (23. јул/5. август 1901)
109. Наумовић Симо, месар из Београда (23. јул/5. август 1901)
110. Николајевић Димитрије К., трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
111. Николић Љубомир, млинар и народни посланик из Сопота (11/24. септембар 1901)
112. Николић Милан, трговац из Крагујевца (11/24. септембар 1901)
113. Николић Милорад, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
114. Николић Симо, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
115. Николић Тодор, председник занатлијског удружења из Смедерева (11/24. септембар 1901)
116. Новаковић Јован, трговац из Краљева (11/24. септембар 1901)
117. Новаковић Петар, трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)

118. Павлићевић Петар, земљорадник из Новог Милановца (11/24. септембар 1901)
119. Павловић Гојко, капетан I класе, (23. јул/5. август 1901)
120. Павловић Мијаило, земљорадник из Трнавe (11/24. септембар 1901)
121. Павловић Перо, земљорадник из Рибарице (11/24. септембар 1901)
122. Пантелић Лазар, кројач из Лознице (11/24. септембар 1901)
123. Петковић Богић, из Јовановца (11/24. септембар 1901)
124. Петковић Вујица, земљорадник из Луњевице (11/24. септембар 1901)
125. Петковић Мијаило, кројач из Чачка (11/24. септембар 1901)
126. Петровић Алекса, пешадијски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
127. Петровић Димитрије А., трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
128. Петровић Драгомир, адвокат из Шапца (11/24. септембар 1901)
129. Петровић Ђоко, председник Општине крупачке (11/24. септембар 1901)
130. Петровић Јован, абација из Београда (23. јул/5. август 1901)
131. Петровић Милош, нижи административни чиновник II класе (11/24. септембар 1901)
132. Петровић Миљо, трговац из Пожеге (23. јул/5. август 1901)
133. Петровић Михаило, капетан I класе, (23. јул/5. август 1901)
134. Петровић Ристо, управник Смедеревске задруге (11/24. септембар 1901)
135. Пиндић Тихомир, адвокат из Јагодине (11/24. септембар 1901)
136. Поњавић Јован, председник Општине брусничке (11/24. септембар 1901)
137. Поповић Алекса, економ из Стрижеваца (23. јул/5. август 1901)
138. Прапорчевић Љубиша, капетан II класе, (23. јул/5. август 1901)
139. Продановић Проко, економ из Чумића (11/24. септембар 1901)
140. Протић Милорад, свештеник из Каменице, у Округу ваљевском (11/24. септембар 1901)
141. Радојковић Милан, трговац из Јагодине (23. јул/5. август 1901)
142. Радојловић Ђорђе П., трговац из Београда (23. јул/5. август 1901)
143. Радојловић Љубомир П., резервни капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
144. Радосављевић Владимир, инжењеријски капетан I класе
145. Радосављевић Милан, гостионичар из Ниша (23. јул/5. август 1901)
146. Ристић Милан, трговац из Ћуприје (23. јул/5. август 1901)
147. Ружић Петар, трговац из Параћина (23. јул/5. август 1901)
148. Савић Алимпије, адвокат из Београда (11/24. септембар 1901)
149. Савић Миливоје, адвокат из Ваљева (23. јул/5. август 1901)
150. Савић Светозар, начелник Кључког среза (23. јул/5. август 1901)
151. Савчић Михаило, резервни санитарски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
152. Самокресовић Јован, управник Пореског одељења Среза мачванског (11/24. септембар 1901)
153. Сарић Тихомир, председник Општине деспићке (11/24. септембар 1901)
154. Селић Јоца, трговац из Великог Градишта (23. јул/5. август 1901)
155. Симић Михаило, капетан I класе, (23. јул/5. август 1901)

156. Симић Урош, трговац из Крагујевца (11/24. септембар 1901)
157. Симовић Благоје, председник Општине прањанске (11/24. септембар 1901)
158. Спалајковић Мирослав, секретар српског посланства у Петрограду (26. јул/8. август 1901)
159. Спасић Маго, предузимач из Београда (23. јул/5. август 1901)
160. Спасић Риста, предузимач из Београда (23. јул/5. август 1901)
161. Сретеновић Живан, економ из Михајловца (23. јул/5. август 1901)
162. Станимировић Ђока, трговац из Крупња (23. јул/5. август 1901)
163. Станојевић Влада, трговац из Неготина (23. јул/5. август 1901)
164. Станојевић Милутин, трговац из Зајечара (23. јул/5. август 1901)
165. Стевановић Ђуро, помоћник Начелства Округа пожаревачког (11/24. септембар 1901)
166. Стевановић Павле, председник Општине пударачке (11/24. септембар 1901)
167. Сушић Ђока, економ из Остружнице (11/24. септембар 1901)
168. Тајсић Жика, апотекар из Смедерева (23. јул/5. август 1901)
169. Тодоровић Димитрије, пешадијски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
170. Томић Јеврем, трговац и народни посланик из Ваљева (11/24. септембар 1901)
171. Томић др Владислав, секретар Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела (11/24. септембар 1901)
172. Тошић Ђоко, столар из Београда (23. јул/5. август 1901)
173. Трифуновић Ђурђе, мајор (23. јул/5. август 1901)
174. Ђосић Милош, народни посланик из Паковраћа (11/24. септембар 1901)
175. Хаџи Павловић Хранислав, трговац из Соко Бање (23. јул/5. август 1901)
176. Цветковић Велизар, трговац из Пожаревца (11/24. септембар 1901)
177. Цонић Алекса, нижи административни чиновник IV класе (23. јул/5. август 1901)

Орден Светог Саве I реда

1. Ковачевић Љубомир, министар просвете и црквених послова (23. јул/5. август 1901)

Орден Светог Саве II реда

1. Ловчевић Стеван, начелник Министарства просвете (23. јул/5. август 1901)
2. Стојановић Аранђел, рентијер (23. јул/5. август 1901)

Орден Светог Саве III реда

1. Арсеније, архимандрит, старшина српског подворја у Москви (26. јул/8. август 1901)
2. Вујић Коста, професор у пензији (26. јул/8. август 1901)
3. Вукићевић Станојло, физикус Пожаревачког округа (23. јул/5. август 1901)
4. Ковачевић др Светозар, санитетски потпуковник (11/24. септембар 1901)
5. Леко Марко, професор Велике школе (26. јул/8. август 1901)
6. Манојловић Јања, директор у пензији из Ужица (11/24. септембар 1901)

7. Маринковић Јосиф, виши учитељ у гимназији „Вук Караџић” (11/24. септембар 1901)
8. Милошевић прота Новак, из Сече Реке (11/24. септембар 1901)
9. Поповић Катарина Г., председница Женског друштва (23. јул/5. август 1901)
10. Поповић прота Миленко Ђ., из Добриња (11/24. септембар 1901)
11. Станојевић Драгиша, начелник Министарства народне привреде (26. јул/8. август 1901)
12. Филиповић Васо, директор у пензији из Ужица (11/24. септембар 1901)
13. Цвијић Јован, професор Велике школе (26. јул/8. август 1901)
14. Црногорац Коста, директор Смедеревске приватне гимназије (11/24. септембар 1901)

Орден Светог Саве IV реда

1. Антоновић Милан, архитекта из Београда (11/24. септембар 1901)
2. Божић Јоца, свештеник из Бадњевца (23. јул/5. август 1901)
3. Вукосављевић Тасо, свештеник из Рогаче (23. јул/5. август 1901)
4. Гавриловић Андро, професор Гимназије „Вук. Ст. Караџић” (26. јул/8. август 1901)
5. Гајичић Савка, председница Женске подружине у Смедереву (27. август/9. септембар 1901)
6. Јевтић Павле, физикус Крушевачког округа (2/15. август 1901)
7. Комарчевић Лазар, новинар (23. јул/5. август 1901)
8. Кукић Саво, шеф тарифског одсека Царинске управе (2/15. август 1901)
9. Лилер Хенрик, професор Војне Академије (11/24. септембар 1901)
10. Максимовић Јован, виши учитељ (23. јул/5. август 1901)
11. Марковић Милош, професор гимназије „Милош Велики” (29. август/11. септембар 1901)
12. Миловановић Милош, професор гимназије у пензији (11/24. септембар 1901)
13. Млинар Мато, директор и професор у пензији (11/24. септембар 1901)
14. Мојковић Светозар, школски надзорник за Округ ужички (11/24. септембар 1901)
15. Новаковић Алекса, директор и професор у пензији (11/24. септембар 1901)
16. Пауновић Здравко, свештеник из Богатића (11/24. септембар 1901)
17. Паштровић Кузман, директор и професор у пензији (11/24. септембар 1901)
18. Перић Живојин, професор Велике школе (23. јул/5. август 1901)
19. Петровић Ђока, физикус Топличког округа (2/15. август 1901)
20. Петровић Лука, учитељ у пензији из Краљева (11/24. септембар 1901)
21. Поповић Зарија Р., статистичар Министарства просвете и црквених дела (26. јул/8. август 1901)
22. Поповић Симо, намесник бољевачки (23. јул/5. август 1901)
23. Протић Јован, учитељ у пензији (11/24. септембар 1901)
24. Радовановић Светолик, професор Велике школе (23. јул/5. август 1901)
25. Смиљанић Михаило, свештеник из Сирогојна (23. јул/5. август 1901)
26. Спасић Драгољуб, инжењер министарства грађевина (11/24. септембар 1901)

Орден Светог Саве V реда

1. Адамовић Лујо, професор Велике школе (26. јул/8. август 1901)
2. Алимпић Душан, писар Подунавског среза (26. јул/8. август 1901)
3. Андријашевић Коста, учитељ у Београду (26. јул/8. август 1901)
4. Антић Драгутин, професор Више женске школе „Краљице Драге” (11/24. септембар 1901)
5. Аршинов Павле, професор Више женске школе „Краљице Драге” (11/24. септембар 1901)
6. Аћимовић Симо, учитељ у Краљеву (26. јул/8. август 1901)
7. Бацовић Кузман, учитељ у Ратају (11/24. септембар 1901)
8. Богдановић др Јован, резервни санитарски капетан I класе (11/24. септембар 1901)
9. Божовић Крста, учитељ у Великој Врбници (11/24. септембар 1901)
10. Бојовић Јеврем, професор Богословије (11/24. септембар 1901)
11. Бојовић Милена, класна учитељица Више женске школе „Краљица Драга” у Београду (26. јул/8. август 1901)
12. Бушетић Тодор, учитељ у Пољни (11/24. септембар 1901)
13. Валента Александар, виши учитељ Гимназије „Доситеј Обрадовић” (26. јул/8. август 1901)
14. Вујић Никола, ванредни секретар и вршилац дужности за основну наставу у Министарству просвете (26. јул/8. август 1901)
15. Вукановић Јелисавета Р., сликарка из Београда (23. јул/5. август 1901)
16. Вукићевић Миленко, професор Богословије „Свети Сава” (26. јул/8. август 1901)
17. Гојковић Илија, учитељ у Пожаревцу (26. јул/8. август 1901)
18. Голубовић Јован, учитељ у Ужицу (26. јул/8. август 1901)
19. Дамњановић Иван, професор Гимназије „Доситеј Обрадовић” (26. јул/8. август 1901)
20. Дамњановић Никола, учитељ у Шапцу (11/24. септембар 1901)
21. Димитријевић Драгутин, ђакон из Крагујевца (11/24. септембар 1901)
22. Димитријевић Радоје, свештеник из Барића (23. јул/5. август 1901)
23. Дмитровић Аранђел, учитељ у Београду (11/24. септембар 1901)
24. Драгутиновић Милутин, професор из Крагујевца (11/24. септембар 1901)
25. Ђорђевић Драгољуб, учитељ у Београду (26. јул/8. август 1901)
26. Ђорђевић Милан, новинар из Београда (11/24. септембар 1901)
27. Ђорђевић Стеван У., учитељ у Београду (26. јул/8. август 1901)
28. Ђурђевић Миливоје, учитељ у Макцима (11/24. септембар 1901)
29. Жерајић Милан, санитарски мајор (11/24. септембар 1901)
30. Живаљевић Данило, књижевник и уредник „Кола” (26. јул/8. август 1901)
31. Живојиновић Стеван, учитељ у Крушевцу (11/24. септембар 1901)
32. Зделар Владимир, професор гимназије „Вук Стеф. Караџић” (11/24. септембар 1901)
33. Златичанин Симо, надзорник народних школа за Врањски и Топлички округ
34. Ибровац Милун, професор „Немањине гимназије” (11/24. септембар 1901)
35. Илић Ђуро, професор Гимназије „Стефан Немања” (26. јул/8. август 1901)

36. Јаковљевић Божидар, свештеник из Бершића (11/24. септембар 1901)
37. Јевремовић Лука, професор Гимназије „Кнез Михаило” (26. јул/8. август 1901)
38. Јеремић Светозар, свештеник из Прањана (11/24. септембар 1901)
39. Јовановић Гвозден, учитељ у Београду (26. јул/8. август 1901)
40. Јовановић Михаило, учитељ у Пироту (11/24. септембар 1901)
41. Јовичић Михаило, учитељ у Обреновцу (11/24. септембар 1901)
42. Јовичић Филип, учитељ основне школе у Душковцима (11/24. септембар 1901)
43. Јуришић Живојин Ј., професор Гимназије „Вук Ст. Караџић” (26. јул/8. август 1901)
44. Карановић Стеван, свештеник из Јаловика (11/24. септембар 1901)
45. Којић Ђорђе, учитељ у Крагујевцу (11/24. септембар 1901)
46. Красић Радоје, учитељ у Нишу (26. јул/8. август 1901)
47. Крстић Коста, учитељ у Београду (26. јул/8. август 1901)
48. Кушић Миленко, учитељ из Ивањице (11/24. септембар 1901)
49. Лазић Јован, учитељ у Миријеву (11/24. септембар 1901)
50. Лукић Јанко, професор Велике школе (26. јул/8. август 1901)
51. Лукић Петар, учитељ у Београду (26. јул/8. август 1901)
52. Луковић Милија, учитељ из Рашке (11/24. септембар 1901)
53. Љубичић Василије (26. јул/8. август 1901)
54. Марковић Димитрије, учитељ Основне школе у Краљеву (11/24. септембар 1901)
55. Марковић Љубомир, ђакон, учитељ у Београду (11/24. септембар 1901)
56. Миленковић Михаило, учитељ у Београду (26. јул/8. август 1901)
57. Милентијевић Димитрије, учитељ у Прокупљу (26. јул/8. август 1901)
58. Милетић Вића, учитељ у пензији (11/24. септембар 1901)
59. Милисављевић Милош, књижевник (11/24. септембар 1901)
60. Милосављевић Алекса, свештеник у Београду (26. јул/8. август 1901)
61. Милосављевић Анто, протојереј из Зајечара (23. јул/5. август 1901)
62. Милошевић Михаило, учитељ у Лесковцу (26. јул/8. август 1901)
63. Миљковић Милан, учитељ у Трнавцима (11/24. септембар 1901)
64. Митровић др Михаило, санитарски мајор (11/24. септембар 1901)
65. Михаиловић Милева, учитељ у Београду (26. јул/8. август 1901)
66. Николић Антоније, учитељ у Белој Води (11/24. септембар 1901)
67. Николић Милутин, учитељ у Крагујевцу (26. јул/8. август 1901)
68. Николић Светозар, штампар из Београда (11/24. септембар 1901)
69. Николић Стојан, свештеник из Горњег Милановца (11/24. септембар 1901)
70. Обрадовић Лазар, учитељ у Лозници (26. јул/8. август 1901)
71. Павловић Вељо, учитељ Грађанске школе из Горњег Милановца (11/24. септембар 1901)
72. Павловић Лазар, учитељ у Нишу (26. јул/8. август 1901)
73. Палеташевић Урош, учитељ у Крулама (11/24. септембар 1901)
74. Панић др Лука, апотекар из Шапца (11/24. септембар 1901)

75. Пантић Арсеније, учитељ у Неготину (11/24. септембар 1901)
76. Паунковић Лазар, учитељ у Белотићу (11/24. септембар 1901)
77. Петровић Јосиф И., учитељ у Врању (11/24. септембар 1901)
78. Петровић Љубинко, књижевник (23. јул/5. август 1901)
79. Поп-Драгић др Алекса, приватни лекар из Београда (11/24. септембар 1901)
80. Поповић Јован, свештеник из Рековца (23. јул/5. август 1901)
81. Поповић Јован, учитељ у Горњем Милановцу (11/24. септембар 1901)
82. Поповић Љубомир, члан Духовног београдског суда (11/24. септембар 1901)
83. Поповић Марко, свештеник из Велике Плана (23. јул/5. август 1901)
84. Поповић Миливој, учитељ у Буровцу (11/24. септембар 1901)
85. Поповић Сретен, свештеник из Мајдана (11/24. септембар 1901)
86. Прокић Божидар, професор Велике школе (26. јул/8. август 1901)
87. Прокић Тодор, свештеник из Забојнице (11/24. септембар 1901)
88. Протић Димитрије, учитељ у Пољани (11/24. септембар 1901)
89. Протић Јанко, учитељ Основне школе у Пожеги (11/24. септембар 1901)
90. Радовановић Милић, професор Велике школе (26. јул/8. август 1901)
91. Радојичић Цветко, учитељ у Ужицу (26. јул/8. август 1901)
92. Серафим, игуман, старшина манастира Жича (11/24. септембар 1901)
93. Соколовић Димитрије, учитељ у Београду (26. јул/8. август 1901)
94. Соколовић Никола, учитељ у Јагодини (26. јул/8. август 1901)
95. Срећковић Јован, учитељ у Параћину (26. јул/8. август 1901)
96. Станојевић Алекса, професор гимназије „Вук Стеф. Караџић” (11/24. септембар 1901)
97. Станојевић Михаило, учитељ у Београду (26. јул/8. август 1901)
98. Стевановић Миладин, учитељ у Ужицу (26. јул/8. август 1901)
99. Стевановић Михаило, учитељ у Пожаревцу (26. јул/8. август 1901)
100. Стевановић Срећко, учитељ у Београду (26. јул/8. август 1901)
101. Стојановић Томо, свештеник у Београду (26. јул/8. август 1901)
102. Стојковић Ђоко, управитељ Грађанске школе из Неготина (23. јул/5. август 1901)
103. Терзић Василије, учитељ у Крушевцу (26. јул/8. август 1901)
104. Тодоровић Радомир, учитељ у Нишу (11/24. септембар 1901)
105. Томић Јеремија, учитељ у Обреновцу (26. јул/8. август 1901)
106. Туфекчић Панто, свештеник из Лознице (23. јул/5. август 1901)
107. Урошевић Мијаило, старшина манастира Враћевшнице (11/24. септембар 1901)
108. Цветковић Михаило, учитељ у Пожаревцу (26. јул/8. август 1901)
109. Цветојевић Нинко, учитељ у Чачку (26. јул/8. август 1901)

Медаља за војничке врлине

1. Алексић Милош, артиљеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
2. Анђелковић Миливоје, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)

3. Бабић Живојин, коњички мајор (10/23. септембар 1901)
4. Баковић Максим, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
5. Блазнавац Тихомир, капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
6. Божидаревић Васо, артиљеријски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
7. Божиновић Јеврем, пешадијски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
8. Божић Павле, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
9. Боковић Зарија, пешадијски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
10. Бранковић Новак, генералштабни мајор (23. јул/5. август 1901)
11. Брзаковић Живојин, артиљеријски потпоручник (23. јул/5. август 1901)
12. Бугарски Димитрије, коњички капетан II класе (10/23. септембар 1901)
13. Васић Миодраг, артиљеријско-технички капетан I класе (10/23. септембар 1901)
14. Вемић Јеремија, жандармеријски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
15. Воховска Чедомир, артиљеријски поручник (23. јул/5. август 1901)
16. Вујовић Светозар, пешадијски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
17. Вукомановић Стеван, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
18. Вучићевић Љубомир, артиљеријски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
19. Вучковић Недељко, артиљеријско-технички мајор (23. јул/5. август 1901)
20. Гачановић Чедомир, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
21. Гмизовић Светозар, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
22. Дероко Владислав, инжењеријски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
23. Дероко Никола, инжењеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
24. Димитријевић Алекса, пешадијски потпуковник (23. јул/5. август 1901)
25. Димитријевић Драгутин, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
26. Димитријевић Драгутин, пешадијски поручник (23. јул/5. август 1901)
27. Димитријевић Светолик, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
28. Додић Коста, пешадијски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
29. Драгашевић Боривоје, генералштабни мајор (23. јул/5. август 1901)
30. Драгићевић Сретен, пешадијски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
31. Дунић Милан, коњички капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
32. Ђурић Гојко, артиљеријско-технички мајор (23. јул/5. август 1901)
33. Ђурић Душан, генералштабни капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
34. Живановић Милосав, генералштабни мајор (23. јул/5. август 1901)
35. Јанковић Михаило, пешадијски потпуковник (23. јул/5. август 1901)
36. Јеремић Драгољуб, инжењеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
37. Јовановић Јован, пешадијски потпоручник (23. јул/5. август 1901)
38. Јовановић Матија, артиљеријски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
39. Јовановић Милан Т., артиљеријски поручник (23. јул/5. август 1901)
40. Јовановић Милош А., артиљеријски поручник (23. јул/5. август 1901)
41. Јовановић Михаило Љ., артиљеријски поручник (23. јул/5. август 1901)
42. Јовановић Симеун, пешадијски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)

43. Јоксић Милош, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
44. Калушевић Димитрије, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
45. Каракушевић Божић, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
46. Ковинић Филип, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
47. Којић Светозар, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
48. Константиновић Војислав, артиљеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
49. Костић Драгољуб, пешадијски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
50. Крецловић Владислав, пешадијски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
51. Лазаревић Никола, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
52. Лазић Ђурђе, инжењеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
53. Лешјанин Милисав, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
54. Лонткијевић Бранислав, коњички капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
55. Лукић Симо, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
56. Максимовић Драгутин, пешадијски поручник (23. јул/5. август 1901)
57. Маленић Боривоје, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
58. Манојловић Ђорђе, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
59. Манојловић Милош, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
60. Маринковић Јездимир, артиљеријски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
61. Маринковић Јеремија, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
62. Марић Коста, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
63. Марјановић Милоје, нижи административни чиновник IV класе (23. јул/5. август 1901)
64. Марковић Вилотиј, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
65. Марковић Ђорђе, пешадијски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
66. Марковић Никола П., пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
67. Миладиновић Лука, пешадијски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
68. Милановић Михаило, артиљеријски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
69. Милановић Тодор, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
70. Милекић Манојло, нижи административни чиновник II класе (10/23. септембар 1901)
71. Милисављевић Мирослав, артиљеријски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
72. Милићевић Владислав, коњички потпоручник (23. јул/5. август 1901)
73. Миловановић Алексије, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
74. Миловановић Велислав Ђ., Војно-судски потпуковник (10/23. септембар 1901)
75. Миловановић Милан, инжењеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
76. Миловановић Стеван, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
77. Милошевић Милош, артиљеријско-технички мајор (23. јул/5. август 1901)
78. Милошевић Петар, млађи пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
79. Милутиновић Крста, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
80. Милутиновић Рашо, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
81. Мирић Љубомир, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
82. Мићић Михаило, артиљеријски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)

83. Михаиловић Коста, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
84. Михаиловић Чедомир, санитарски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
85. Михајловић Милош, артиљеријски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
86. Младеновић Стаменко, пешадијски поручник (23. јул/5. август 1901)
87. Мркоњић Радомир, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
88. Наумовић Мирослав, пешадијски мајор (23. јул/5. август 1901)
89. Недић Милан, пешадијски потпоручник (23. јул/5. август 1901)
90. Недић Миленко, инжењеријски поручник (23. јул/5. август 1901)
91. Недић Милован, генералштабни капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
92. Никетић Ранко, артиљеријски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
93. Николајевић Драгомир А., артиљеријски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
94. Николић Милан, инжењеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
95. Николић Никола В., пешадијски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
96. Новаковић Василије, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
97. Обрадовић Станимир, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
98. Павловић Јеврем, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
99. Пантић Милован, пешадијски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
100. Петровић Милутин, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
101. Петронијевић Велимир, артиљеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
102. Пироћанац Велимир, пешадијски поручник (23. јул/5. август 1901)
103. Поповић Љубомир, пешадијски мајор (10/23. септембар 1901)
104. Поповић Милорад, генералштабни капетан I класе (10/23. септембар 1901)
105. Поповић Миљко, пешадијски мајор (23. јул/5. август 1901)
106. Поповић Никола, пешадијски потпоручник (23. јул/5. август 1901)
107. Поповић Петар, артиљеријски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
108. Протић Жарко, инжењеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
109. Пурић Душан, артиљеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
110. Радивојевић Илија, пешадијски капетан II класе (23. јул/5. август 1901)
111. Радовановић Милан Ј., пешадијски поручник (23. јул/5. август 1901)
112. Радосављевић Милутин, артиљеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
113. Рекалић Стеван, коњички потпуковник (23. јул/5. август 1901)
114. Ристић Антоније, артиљеријски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
115. Ристић Владимир, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
116. Ристић Михаило, артиљеријски поручник (23. јул/5. август 1901)
117. Савић Маринко, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
118. Савић Милутин, инжењеријски мајор I класе (10/23. септембар 1901)
119. Спужић Марко, пешадијски мајор (23. јул/5. август 1901)
120. Сретеновић Аксентије, коњички капетан I класе (10/23. септембар 1901)
121. Срећковић Боривоје, пешадијски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
122. Станковић Светозар, инжењерски пуковник (23. јул/5. август 1901)

123. Стевановић Стеван М., пешадијски пуковник (23. јул/5. август 1901)
124. Стојановић Василије, пешадијски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
125. Стојановић Драгутин, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
126. Стојишић Алекса, пешадијски поручник (23. јул/5. август 1901)
127. Тапазевић Милан, пешадијски поручник (23. јул/5. август 1901)
128. Тодоровић Петар, артиљеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
129. Туфегџић Душан, пешадијски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
130. Туцаковић Милан, инжењеријско-технички капетан I класе (10/23. септембар 1901)
131. Угриновић Јован, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
132. Филиповић Коста, артиљеријски капетан I класе (10/23. септембар 1901)
133. Цветковић Витомир, пешадијски поручник (23. јул/5. август 1901)
134. Цветковић Јован, пешадијски капетан I класе (23. јул/5. август 1901)
135. Цовић Голуб, артиљеријски капетан II класе (10/23. септембар 1901)
136. Шпартал Ђорђе, артиљеријски капетан I класе (10/23. септембар 1901)

Сл. 120. Медаља
за војничке врлине,
установљена 1883.
(савремени снимак,
Марко Бојовић)

Начелник срѣза Шаковског

Повремено бр. 32.

19 Јуна 1901 године.

Гор. Милановац

Г. Председнице,

Прима телеграфском извештају
Начелства о уданости, дајете прелета
једна обе год. прославити се родителма
венгача Кнезових Велиганшова с олави-
даромет у цркви. Ви ћете са омишленом
гостиница и паровом опшом у цркви.
Заступајуће опшаре не треба, а теле-
графске веселиће треба. Осим наше
прославе освајана се паровом опшом
дизаном и вамен паровом, и ја се
кадам, да ћете ви са опшаром
не опшаре као сварга, беран и
огади Кнезових Велиганшова огади
за Кнезова венгача највећим прос-
лавити.

Ваштављени
Мил. Милановац

Сл. 121. Дойис
начелника
Срѣза шаковског
и председнику
општинске Горњи
Милановац о начину
обележавања
годишњице брака
краљице Драге
и краља Александра,
1901.

Прилог 3

Списак сенатора и народних посланика из 1901.

Сенатори именовани краљевим указом од 6/18. априла 1901. године:

Богичевић Анта, генерал
Бошковић Стојан
Велимировић Пера
Вујић Михаило
Гвоздић Светозар
Гершић Глиша
Грујић Сава, генерал
Ђорђевић Петар
Јовановић Алекса С.
Каљевић Љубомир
Маринковић Димитрије
Милосављевић Светозар
Михаиловић Павле
Мишковић Јован, генерал
Несторовић Сима
Николајевић Светомир
Николић Андра
Новаковић Стојан
Павловић Ђорђе
Пашић Никола
Поповић Михаило
Радовић Димитрије
Симић Ђорђе С.
Срећковић Михаило, генерал
Стаменковић Драгутин
Стефановић Никола
Франасовић Драгутин, генерал
Цинцар-Марковић Димитрије, генерал
Чумић Аћим

Сенатори који су мандат добили на изборима

Сенатор за варош Београд Мијаиловић Тодор, трговац из Београда
Сенатор за округ ваљевски Поповић Светозар
Сенатор за округ врањски Жујовић Јован, професор, ванстраначка личност
Сенатор за округ крагујевачки Вуковић Паја
Сенатор за округ крушевачки Дреновац Арса, трговац
Сенатор за округ руднички Тодоровић Веља, адвокат
Сенатор за округ смедеревски Љотић Влада, економ
Сенатор за округ топлички Шаранац Јован, трговац
Сенатор за округ чачански Поповић Стева Р., члан Државног савета у пензији
Сенатор за округ београдски Марковић Милутин, судија Касац. Суда
Сенатор за округ крајински Пачу Лаза, управник Београдске Задруге
Сенатор за округ моравски Миловановић Милија, трговац из Бачине
Сенатор за округ нишки Новаковић Ђорђе С., судија Касационог Суда из Београда
Сенатор за округ пиротски Сретеновић Љуба, трговац
Сенатор за округ подрински Јовановић Јоца Ж., трговац из Београда
Сенатор за округ пожаревачки Вукчевић Станојло, лекар из Пожаревца
Сенатор за округ тимочки Илић Лаза, лекар из Зајечара
Сенатор за округ ужички Ружић Доброслав М., професор из Београда

Народни посланици

За варош Београд: Радовановић Милић Ј. и Павловић Милан А.
За варош Ваљево: Томић Јеврем Б. трговац из Ваљева
За варош Врање: Стајић Тома, трговац из Врања
За варош Зајечар: Станојевић Милутин, трговац из Зајечара
За варош Крагујевац: Марић Антоније, трговац из Крагујевца.
За варош Неготин: Станковић Станоје Х., трговац из Неготина
За варош Ниш: Коцић Димитрије Ј., трговац из Ниша
За варош Пирот: Ђирковић Војин, трговац из Пирота
За варош Пожаревац: Јовановић Јован С. Јошка, економ из Пожаревца
За варош Прокупље: Данчевић Стојан
За варош Смедерево: Љотић Владимир М. економ из Смедерева
За варош Ћуприју: Радојковић Милосав Ђ., трговац и благајник штедионице из Ћуприје
За варош Ужице: Атанацковић Малиша, трговац из Ужица
За варош Чачак: Гогић Сретен М., трговац из Чачка
За варош Шабац: Илић Сава Ј., трговац из Шапца
За општину Добрињску: Лађевац Гаврило, земљорадник из Доње Добриње
За општину Таковску: Смиљанић Павле П., економ из Такова

За округ београдски:

Благојевић Љубисав, економ из В. Моштанице
Бранковић Мика, трговац из Лазаревца,
Живановић Миленко, земљорадник из Петке
Јовановић Михаило, трговац из Гроцке и
Костић Чеда А., адвокат из Београда
Николић Љуба Р., млинар из Сопота

За округ ваљевски:

Јанковић Павле, из Ваљева
Пауновић Љубомир, земљоделац из Санковића и
Поповић Драгомир М., земљоделац из Голе Главе
Савић Миливоје, адвокат из Ваљева
Стојановић Љубомир, проф. Вел Школе у пензији из Београда
Чолић Милисав Ж., земљоделац из Грабовца

За округ врањски:

Авакумовић Јован, адвокат из Београда
Давидовић Љуба, професор из Београда
Карић Велимир, апотекар из Врања
Крајинчанић Христа, трговац из Власотинца
Марјановић Јоргаћ, трговац на Лебана и
Мићић Митар, тежак из Турековца
Нинчић Арон, председник апелационог суда
Новаковић Светислав, адвокат из Лесковца
Теокаровић Мита, трговац из Лесковца
Цветановић Васиљко, трговац из Лесковца

За округ крагујевачки:

Дукић Глишо
Којић Сретен
Костић Симо
Павловић Владислав
Радовановић Васо
Радовић Чедомир
Урошевић Ђоко П.

За округ крајински:

Вељковић Војислав, бив. професор Велике Школе из Београда

Кунатровић Божа, трговац из Клокочевца
Михајловић Ђорђе, трговац из Кладова и
Павићевић Иван, адвокат из Неготина
Стојковић Ђорђе, професор

За округ крушевачки:

Брачинац Ђока, трговац из Ражња
Данић Јован, лекар из Београда
Лукић Стојан, економ из Дољана
Милојевић Филип, трговац из В. Дренове
Милосављевић Никола, трговац из Александровца
Поповић Мијаило, директор гимназије „Доситеј Обрадовић”

За округ моравски:

Анђелковић Ђока, професор из Београда
Катић Сима Д., инжењер из Ђуприје
Мартинац Михаило, адвокат из Ђуприје
Милетић Никодије С., трговац из Параћина
Миловановић Милија, трговац из Бачине
Петровић Настас, професор из Јагодине
Радојевић Љубомир, трговац из Слатине
Стојиљковић Стеван, земљоделац из Главице

За округ нишки:

Живковић Никола, трговац из Ниша
Илић Илија Х., трговац из Алексинца
Илићаниновића Мито, адвокат из Ниша
Николић Ђока, лекар из Београда
Петровић Станко М., трговац из Жатковца
Радојковић Мато, трговац из Сићева
Стојановић Коста, професор гимназије из Београда

За округ пиротски:

Вељковић Марјан, трговац из Масуровца
Кирић Матија, трговац из Балта Берилловца
Николић Јован И., трговац из Беле Паланке
Поповић Мита М., референт санитета краљевско српских државних железница из Београда

За округ подрински:

Вучићевић Обрен земљорадник из Јаребица
Јашић Живан, лекар из Богатића
Јовановић Јоца Ж., трговац из Београда
Кокановић Станко, земљорадник из Г. Врањске
Лазаревић Драгомир, пензионер из Шапца
Лукић Јеротије, земљорадник из Суботице
Поповић Драгутин М., економ из Синошевића
Станимировић Бока, трговац из Крупња
Станојевић Љуба П., јавни правозаступник из Шапца
Фотић Алекса, јавни правозаступник из Шапца

За округ пожаревачки:

Душманић Мијајило М., апотекар из Пожаревца
Ђорић Јеврем, трговац из Петровца
Карамарковић Светомир, трговац из В. Градишта
Милутиновић Димитрије, трговац из Жабара
Мостић Милан, адвокат из Београда
Нешић Алекса, тежак из В. Села
Пантић Алекса, трговац из Кучева
Поповић Риста, трговац из Голупца
Радосављевић Анта, трговац из Жагубице
Рибарац Стојан, адвокат из Пожаревца
Селић Јоца, трговац из В. Градишта

За округ руднички:

Анђелић Милутин Јов., земљорадник из Бечња
Божовић Мелентије, кафеџија из Краљева
Борисављевић Коста, адвокат из Горњег Милановца
Живковић Љубомир, адвокат из Београда
Јеремић Ђура, трговац из Ивањице
Маринковић Павле, министар на расположењу из Београда
Протић Миљко, трговац из Гуче
Ђосић Милош Ф., земљорадник из Паковраћа
Чорбић Јаков П., трговац из Рашке

За округ смедеревски:

Максимовић Петар, адвокат из Смедерева
Милановић Богдан, трговац из Сараорца

Обрадовић Радоје В., земљоделац из В. Плана
Протић Стојан, управ. државних монопола из Београда
Симић Милић, трговац из С. Паланке
Сретеновић Живан, земљоделац из Михаиловца

За округ тимочки:

Божиновић Драгољуб, трговац из Књажевца
Павловић Милош Ж., земљоделац из Вражогрица
Симић Света, професор из Београда
Станковић Јован – Јоци, виши инжењер из Београда
Станојевић Аца, штампар
Стевановић Живко, трговац из Заграђа

За округ топлички:

Балтезовић Сотир, трговац из Пуковца
Васић Мијат, економ из Данковића
Илијћ Илија, адвокат из Прокупља
Ракић Станимир - Мира, механџија из Концеља

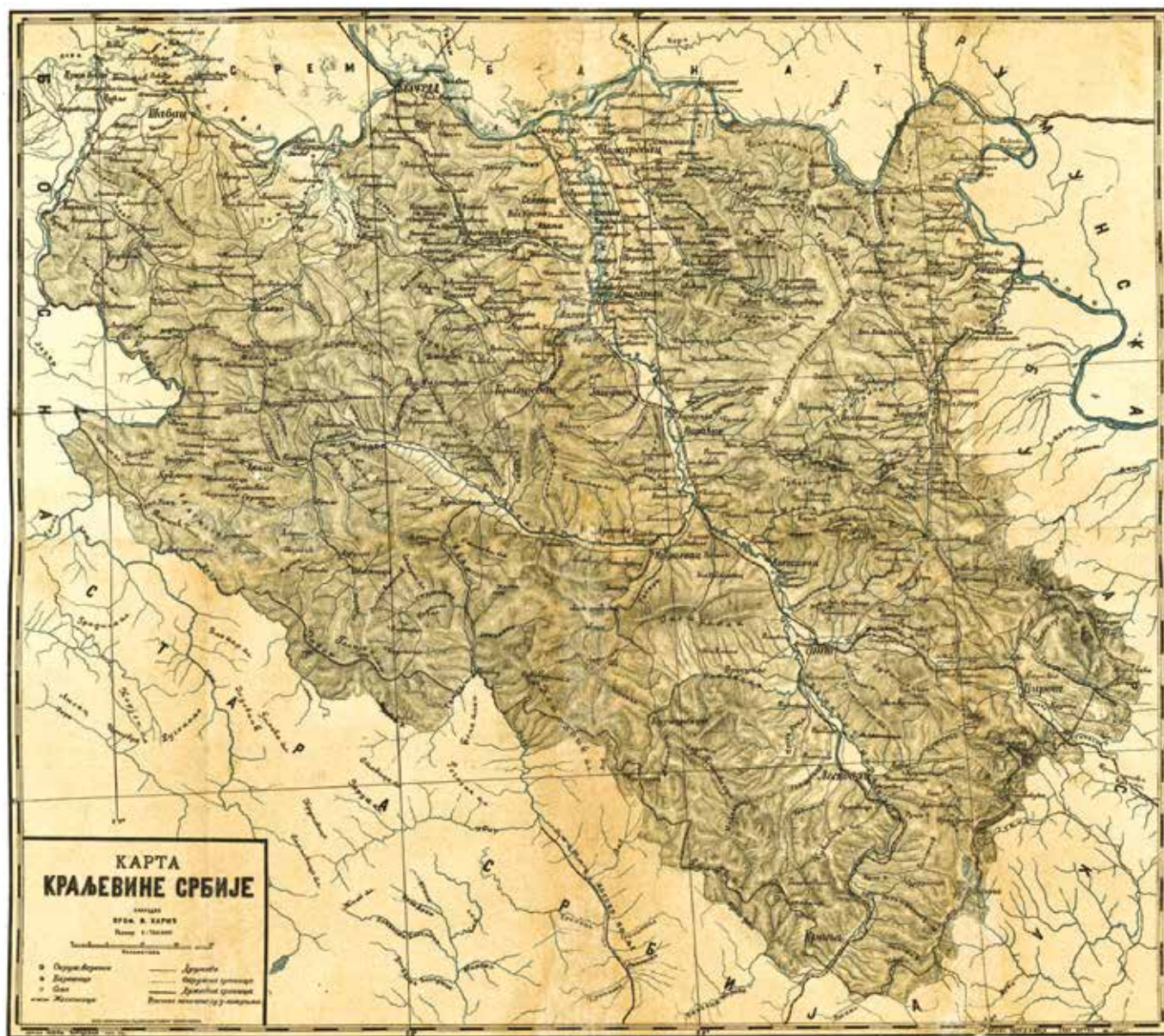
За округ ужички:

Зотовић Михаило С., адвокат из Ужица
Митровић Радисав, економ из Б. Баште
Мићић Јован И., трговац из Чајетине
Поповић Страхиња Б., адвокат из Ужица
Томић Сретен, трговац из Сече Реке
Туцаковић Панта В., адвокат из Београда

(Дневник, бр. 96, 6/18. август 1901; Дневник, бр. 103, 13/26. август 1901; Српске новине, бр. 76, 6/18. април 1901; Српске новине, бр. 163, 25. јул/7. август 1901; Српске новине, бр. 165, 27. јул/9. август 1901; Српске новине, бр. 166, 28. јул/10. август 1901; Српске новине, бр. 168, 31. јул/13. август 1901; Српске новине, бр. 169, 1/14. август 1901; Српске новине, бр. 171, 4/17. август 1901; Српске новине, бр. 172, 5/18. август 1901; Српске новине, бр. 173, 8/21. август 1901; Српске новине, бр. 175, 10/23. август 1901; Српске новине, бр. 176, 11/24. август 1901).

Сл. 122. Полуфойеља
из Таковскої дворца,
1901.
(савремени снимак,
Саша Савовић)

Сл. 123. Карта Краљевине Србије, 1888.

Прилог 4

Преглед раста броја становника у већим градовима Србије 1834–1910.

Град	1834	1844	1859	1866	1874	1884	1890	1900	1910
Београд	7.033	*	18.850	24.768	27.605	35.483	54.249	69.769	89.876
Ниш	*	*	*	*	*	16.178	19.877	24.573	24.948
Крагујевац	2.235	2.376	3.964	6.386	6.663	9.083	12.669	15.586	18.376
Лесковац	*	*	*	*	*	10.870	12.132	13.641	14.266
Пожаревац	2.941	3.733	5.309	6.909	7.829	9.344	11.134	12.980	13.613
Шабац	3.398	2.936	4.365	6.516	8.028	9.206	9.669	11.084	11.541
Пирот	*	*	*	*	*	8.832	9.930	10.395	10.737
Врање	*	*	*	*	*	8.807	9.500	10.586	10.487
Зајечар	1.439	2.016	2.854	3.860	4.076	4.669	5.858	8.280	9.462
Ваљево	893	863	1.865	3.066	3.993	4.737	6.006	7.447	8.832
Крушевац	1.163	1.417	2.557	3.022	4.271	5.146	5.998	6.972	8.417
Смедерево	2.450	3.265	3.620	5.122	5.107	6.577	6.726	7.141	7.411
Ужице	*	707	2.043	3.163	4.081	5.613	6.627	6.515	6.239
Неготин	2.100	2.709	3.383	4.235	4.528	4.727	5.386	6.267	6.236
Алексинач	810	1.694	3.016	3.954	4.447	*	5.762	5.199	5.933
Параћин	1.769	2.705	3.263	4.302	*	5.164	5.486	5.595	5.843
Прокупље	*	*	*	*	*	3.674	4.856	5.392	5.774
Чачак	908	948	1.525	1.922	2.290	3.137	3.869	4.232	5.671
Јагодина	2.558	3.166	4.009	4.429	4.385	4.401	4.619	4.776	5.376
Ђурија	812	1.477	2.115	2.439	2.833	*	4.638	5.155	5.256
Свилајнац	1.853	*	3.847	4.009	*	*	5.105	4.901	5.204
Краљево	1.022	1.125	*	1.452	2.334	2.692	3.595	3.238	3.648
Г. Милановац	*	*	*	775	1.092	1.327	2.375	2.836	2.122

Извори: *Статистички годишњак Краљевине Србије: петта књига 1900* (Београд: Издаје Управа државне статистике, 1904), 32-35; *Stanovništvo Narodne Republike Srbije od 1834–1953: 1* (Београд: Zavod za statistiku i evidenciju N.R. Srbije), 54; Бранислав Којић, *Варошице у Србији XIX века: реионално-урбанистичка студија* (Београд: Институт за архитектуру и урбанизам Србије: Грађевинска књига, 1970), 55-56; Holm Sundhaussen, *Historische Statistik Serbiens 1934–1914: mit europäischen Vergleichsdaten* (München: R. Oldenbourg, 1989), 104; Милош Тимотијевић, „У лавиринту унутрашњих граница: положај Чачка у територијалној подели Србије 1804–2009. године“, *Зборник радова Народної музеја XXXVIII* (2008), 270.

Exclamations of Sincere Enthusiasm: The Ephemeral Spectacle and Journey of King Alexander and Queen Draga Obrenović through Serbia in 1901.

King Alexander and Queen Draga Obrenović rank among the most maligned figures in Serbian history. Following their brutal assassination in 1903, a wave of negative stereotypes about the Obrenović dynasty emerged and has persisted for over a century. The alteration of collective memory began with the coup d'état, later recast in public memory as a turning point, while the arrival of the Karađorđević dynasty was celebrated as the start of a “new era” in Serbian history.

It is understood that public opinion in Serbia at the beginning of the 20th century held a much more nuanced view of the last Obrenović rulers, especially from the perspective of the country's interior. Despite numerous political mistakes and shortcomings, the unpopularity of King Alexander and Queen Draga was far from universal, and state and dynastic propaganda also played a role in helping the royal couple retain legitimacy.

One of the most reliable ways to consolidate authority is through direct contact with the people, as, through personal presence, numerous ceremonies, and symbolic gestures, a ruler has the opportunity to directly affirm or build their power and charisma, strengthen the loyalty of subjects, and promote state and dynastic ideals. This is especially true in times of political crisis or when countering negative propaganda from opponents.

The ephemeral spectacle organized during official royal visits to the interior of Serbia in the 19th and early 20th centuries regularly encapsulated political, ideological, and artistic elements, aiming to promote dynastic and state ideals. The uniqueness of such propagandistic communication was always reflected in the symbolic significance of the places visited, as well as the importance of the chosen “political moment” for the visit – a characteristic especially evident in King Alexander and Queen Draga Obrenović's journey through Serbia in 1901.

The visit of King Alexander and Queen Draga to Serbia in 1901 stands as one of the most complex examples of an ephemeral spectacle in the history of modern Serbia. During a politically unstable period marked by a crisis within the Obrenović dynasty due to the Queen's false pregnancy and the lack of an heir, the royal couple initially planned to secure their legitimacy by visiting Imperial Russia. When this plan failed due to Russia's disinterest, King Alexander and Queen Draga decided, in early September 1901, to tour central and western Serbia. Through direct contact with local political, educational, and church elites, with military support, and by addressing the people directly, they sought to regain their popularity.

This visit was therefore organized as a grand propaganda effort aimed at solidifying the position of the last Obrenović rulers in the public consciousness. The impressive ephemeral spectacle was designed to influence the people's emotions and loyalty through elaborate rituals.

The ideological rhetoric of these ceremonial visits was shaped by historicized stereotypes that paid homage to renowned figures and events through the lens of religious and political pa-

triotism. This was akin to a pilgrimage to the “sacred national land,” with an emphatic reverence for the past, thereby affirming the validity of current policies and the ruler’s authority.

Through various symbolic forms, a semblance of unity between the royal couple and the people was created, with ceremonies and rituals throughout the visit displaying a standardized character. Cannon fire, the peal of church bells, and celebratory salutes provided an unmistakable opening sound effect, marking the spectacle and lifting people from their daily routines. National flags, wreaths, flowers, and triumphal arches shaped a festive atmosphere, enhanced by evening torchlight processions, citizens in ceremonial dress, military formations, and accompanying music and song. The distinctively decorated spaces – well-ordered cities, streets, villages, and roads – generated a visual effect that symbolized the order, grandeur, and prosperity associated with the Obrenović dynasty.

The mass awarding of decorations, the presentation of liturgical items to churches and monasteries, and the distribution of money to impoverished individuals were all intended to demonstrate a commitment to faith and tradition, while fostering an emotional identification of the people with the Obrenović dynasty.

The itinerary for visiting towns in the Serbian interior carried additional symbolism, aimed at demonstrating continuity with the past and ties to national heroes and significant historical events. The journey began in Smederevo, the Obrenović dynasty’s summer residence, then continued through Kragujevac, the former capital of renewed Serbia, and Kraljevo, which received its new name in 1882 under King Milan Obrenović during the state’s elevation to kingdom status. Čačak, Queen Draga’s mother’s birthplace, was a town enriched by the memory of the 1815 Battle of Ljubić, the most important battle of the Second Serbian Uprising. Požega, modernized by Prince Miloš Obrenović, and Dobrinja, his birthplace, highlighted the dynasty’s roots. Takovo, site of the Second Serbian Uprising, and Gornji Milanovac, where Queen Draga was born, added further symbolism through location and historical connections, as did Lunjevica, the birthplace of Queen Draga’s grandfather. Visiting these locations aimed to bolster local support. Užice, though not initially part of the planned towns, was a city with a long history of radical support, symbolizing the Obrenović dynasty’s popularity and acceptance even in traditionally opposition-leaning areas.

Visits to the monasteries of Studenica and Žiča established a powerful connection with medieval Serbia and the Nemanjić dynasty, emphasizing King Alexander as a legitimate successor to Serbian statehood. The monasteries of Vujan, as the burial site of the Lunjevica family, and Vračevšnica, the resting place of Prince Miloš’s mother, served as further symbols of the Obrenović dynasty’s connection to the people and tradition. Presence at these sites highlighted dynastic continuity with Serbia’s spiritual and national heritage. The sacred topography of towns and villages visited by King Alexander and Queen Draga Obrenović often aligned with the founding endeavors of the Obrenović family, further reinforcing the dynasty’s legitimacy.

Integral to the ritual were speeches honoring the royal couple and the Obrenović dynasty, the central figures of the “national revival,” with “sincere” declarations of loyalty. Wishes for a long and prosperous life for the king and queen were frequently tied to contemporary political events and Serbia’s illustrious past, carrying tones of pathos and monarchist praise. Following these stereotypical expressions of loyal subservience and national pride, the importance of the

towns and villages visited by the king and queen for the Obrenović dynasty and the Lunjevica family was regularly emphasized. This formed a crucial “stake” in the symbolic exchange between the capital and the periphery.

The chosen language clearly emphasized the social hierarchy. The royal couple held a privileged, exalted position, while the people were portrayed solely as loyal subjects. Speakers often attributed to the king and queen the role of protectors of the nation’s destiny, forging a deep emotional bond with the people. This created the impression that the royal couple was not merely a symbol of abstract state power but also a personal guardian of each individual, reinforcing the “paternal” image of the Obrenović dynasty.

The receptions were pre-arranged, mandatory for many social layers, and meticulously planned and directed; however, this did not preclude spontaneous excitement and a genuine, festive carnival spirit among the people. The arrival of the rulers, following official ceremonies, initially turned into entertainment for the local elite and ultimately transformed into a public celebration. Music played, songs resonated, folk dancing commenced, and food and drinks were served – all contributing to a powerful impression on those gathered.

All the elements of the ephemeral spectacle constructed a potent symbolism of the rulers’ connection to Serbian history, culture, and religion, particularly their homeland of origin. The official state culture of the last Obrenović dynasty utilized numerous ceremonies to reinforce loyalty to the dynasty. Their association with medieval and modern history, as well as with the ancestors of the Obrenović and Lunjevica families, highlighted a continuity and legitimacy of rule that was further blessed by the church. Religious symbolism was indispensable, aiming to strengthen national identity and foster a sense of belonging to a unified people through mass mobilization of the populace, while simultaneously elevating the authority of the royal couple. King Alexander represented a pillar of political stability and legality, while Queen Draga, a Serb of “the people,” stood as an additional symbol of national pride and unity.

The ceremonies organized during the royal couple’s visit to Serbia in 1901 were designed to reinforce the connection between King Alexander, Queen Draga, and the people during a politically critical period for the dynasty. However, these rituals also served a long-term purpose – to embed themselves in the collective memory of the nation, aiming to align the Obrenović family, especially Queen Draga, whose authority and reputation were controversial, with religious and national values. Thus, many symbolic gestures by the royal couple were intended to leave a lasting impression on the people’s consciousness.

Ultimately, the impact of the 1901 royal visit on the Serbian public can also be understood in light of the young conspirator officers’ decision to assassinate King Alexander and Queen Draga Obrenović, a decision made during this very visit. Their plot took shape as a form of counter-performance, or “anti-performance,” opposing the official spectacle.

Beyond the physical elimination, an assassination under such circumstances would dramatically dismantle the symbolic structure of monarchical power that the ephemeral spectacle of the Obrenovićs’ 1901 visit had sought to reinforce. The brutal yet ritualistic dismemberment of Queen Draga and King Alexander Obrenović, followed by their bodies being thrown from a balcony in 1903, was partly driven by the desire to destroy the symbolic embodiments of the monarchy in a bloody dramaturgy of anti-performance.

Списак и порекло илустрација

Аутори се захваљују појединцима и установама, који су својим саветима и грађом омогућили реализацију публикације: Снежани Ђенић, Дејану Вукелићу, као и: Библиотеци Матице српске, Историјском музеју Србије, Музеју града Београда, Музеју у Смедереву, Народном музеју Краљево, Народном музеју Ужице, Народном музеју Шумадије у Крагујевцу.

- *Аџлас Краљевине Србије и српских земаља по политичкој подели за ученике IV разреда народних школа*. Београд: Књижара В. Валожића, 1899: 27, 40, 69.
- Библиотека Матице српске: 123.
- Ђенић, Снежана. *Српски владари у ужичком крају*. Чајетина: Библиотека „Љубиша Р. Ђенић”, 2007: 72, 77, 78, 81, 82, 83.
- Историјски музеј Србије: 2, 5, 7, 17, 19, 23, 109, 111, 115.
- Музеј града Београда: II, III, IV, 8, 9, 10, 110, 112.
- Музеј рудничко-таковског краја: I, 1, 4, 6, 15, 16, 26, 37, 47, 53, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 117, 118, 119, 122.
- Музеј у Смедереву: 11, 12, 13, 14, 18, 20, 21.
- Народни музеј Краљево: 42, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 54, 55.
- Народни музеј Ужице: 70, 71, 73, 74, 75, 79.
- Народни музеј Чачак: 3, 22, 25, 38, 41, 48, 49, 52, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 84, 87, 92, 99, 101, 113, 116, 120.
- Народни музеј Шумадије у Крагујевцу: 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36.
- *Нова Искра*, 1. септембар 1901. године: 80.
- Приватна збирка Дејана Вукелића: 24, 31, 39, 68, 94, 114.

Списак извора и литературе

Необјављени извори:

- Државни архив Србије
Министарство иностраних дела
- Међуопштински историјски архив Чачак
Начелство Округа рудничког – Чачак (1890–1902)
- Музеј рудничко-таковског краја Горњи Милановац
Историјска збирка

Објављени извори:

- Јаковљевић, Милутин. „Јован Кривача и Илија Кривачић – забелешке знатнијих догађаја (1853–1909)”, *Изворник* 1, (1984), 7-36.
- Јовановић, Драгољуб. *Сељак – свој човек: избор шексцова*. Београд: Институт за новију историју Србије: Научна књига, 1997.
- Петровић, Лазар. *Дневник краљеве ађушанша из 1901. године*, пр. Радивоје Бојовић. Чачак: Народни музеј, 2008.
- *Стајистијички годишњак Краљевине Србије: петта књија 1900*. Београд: Издаје Управа државне статистике, 1904.
- *Стајистијички годишњак Краљевине Србије: шестта књија 1901*. Београд: Издање Управа државне статистике, 1904.
- Тимотијевић, Милош. „Епископи жички (1834–1911): биографије из Прегледа цркве епархије жичке”. *Наша прошлост* 11 (2010), 219-244.
- *Успомене Живорада Насијасијевића*, прир. Ана Боловић, Мирјана Мокровчак Глишовић. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2016.

Штампа:

- *Београдске оштинске новине*, 1901.
- *Вечерње новости*, 1901
- *Време*, 1941.
- *Дневник*, 1901.
- *Домаћица*, 1901.
- *Застава*, 1901.
- *Источник*, 1901.
- *Мали журнал*, 1901.
- *Нова задруга*, 1901.
- *Нова искра*, 1901.
- *Политика*, 1904, 1905, 1915, 1938.

- *Службени војни листи*, 1901.
- *Србин*, 1901.
- *Српска застава*, 1901.
- *Српске новине*, 1901, 1905.
- *Споре мале новине*, 1901.
- *Трјовински гласник*, 1901.
- *Цариградски гласник*, 1901

Мемоари:

- Авакумовић, Јован Ђ. *Мемоари*, пр. Слободан Турлаков. Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2008.
- Антић, Антоније. *Белешке*, пр. Бора Димитријевић и Јелица Илић. Зајечар: Задужбина „Никола Пашић”: Народни музеј, 2010.
- Ђукић, Светомир. *Мемоари, Књ. 1. Балкански рајдови*. Београд: Медија центар „Одбрана”, 2014.
- Маршићанин, Божо К. *Ујравитиљево белешке. Књ. 1. Година 1900–1901*. Београд: Штампарија Д. Димитријевића, 1907.
- Милићевић-Луњевица, Ана. *Моја сесира краљица Драга*. Београд: Гоша штампарија; Рад: Ошисани јеж, 1995.
- Стојадиновић, Milan M. *Ni rat ni pakt: Jugoslavija između dva rata*. Rijeka: „Otokar Keršovani”, 1970.

Литература:

- Abeles, Mark. *Antropologija države*. Zemun: Biblioteka XX vek; Beograd: Čigoja štampa, 2001.
- Benevolo, Leonardo. *Grad u istoriji Evrope*. Beograd: Clio, 2004.
- Berk, Piter. *Istorija i društvena teorija*. Beograd: Equilibrium, 2002.
- Berk, Piter. *Osnovi kulturne istorije*. Beograd: Clio, 2010.
- Bjelajac, Mile S. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije: 1918–1941.: studija o vojnoj eliti i biografski leksikon*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije: Dobra, 2004.
- Čelstali, Knut. *Prošlost nije više što je nekad bila: uvod u historiografiju*. Beograd: Geopoetika, 2004.
- Đokić, Vladan. *Urbana tipologija: gradski trg u Srbiji*. Beograd: Arhitektonski fakultet, 2009.
- Fabietti, Ugo i Malighetti, Roberto i Matera, Vincenzo. *Uvod u antropologiju: od lokalnog do globalnog*. Beograd: Clio, 2002.
- Geertz, Clifford. *Antropolog kao pisac*. Beograd: Biblioteka XX vek: Knjižara Krug, 2009.
- Goubert, Pierre. „Lokalna povjest”. *Scrinia Slavonica* 1 (2001), 421-432.
- Levi, Giovanni. „O mikrohistoriji”. *Scrinia Slavonica* 7 (2007), 479-497.
- Mamford, Luis. *Grad u istoriji: njegov postanak, njegovo menjanje, njegovi izgledi*. Zemun: Book; Novi Beograd: Marso, 2001.
- Maze, Kaspar. *Bezgranična zabava: uspon masovne kulture 1850–1970*. Beograd: Službeni glasnik, 2008.
- Mladenović, Ivica. „Naučno-istorijski aspekti korišćenja analize diskursa u društvenim istraživanjima”. *Sociologija*, 1 (2017), 5-23.
- Nojbauer, Hans-Joakim. *Fama: istorija glasina*. Beograd: Clio, 2010.

- Spasić, Ivana. „Terenski rad u filozofiji: Gerc i Burdije kao sagovornici”. *Sociologija* 3 (2012), 401-422.
- Spasić, Ivana. *Sociologija svakodnevnog života*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2004.
- Stojanović, Dubravka. *Iza zavese: ogledi iz društvene istorije Srbije 1890-1914*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2013.
- Sundhaussen, Holm. *Historische Statistik Serbiens 1934–1914: mit europäischen Vergleichsdaten*. München: R. Oldenbourg, 1989.
- Timotijević, Miroslav. „Efemerni spektakl za vreme vladavine kneza Miloša i Mihajla Obrenovića”. *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, br. 31/32 (1988/89), 305-312.
- Unowsky, Daniel L. *The Pomp and Politics of Patriotism: Imperial Celebrations in Habsburg Austria, 1848–1916*. West Lafayette, Ind.: Purdue University Press, 2005.
- Van Osta, Jaap. „The Emperor’s New Clothes. The Reappearance of the Performing Monarchy in Europe, c. 1870-1914.” in *Mystifying the Monarch Studies on Discourse, Power, and History*, ed. Jeroen Deploige, Gita Deneckere, 181-192. Amsterdam: University Press, 2006.
- Wasserman, Stanley i Faust, Katherine. *Social network analysis: methods and applications*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

- Алексић Чеврљаковић, Марија и Бакључа, Чедомир. „Зграда Окружног начелства у Горњем Милановцу”, у: Катарина Грујовић Брковић, Марија Алексић Чеврљаковић, *Поїлед кроз наслеђе 1965–2015*. 111. Краљево: Завод за заштиту споменика културе, 2015.
- Бараћ, Сава. *Владалац и народ: крунисање и миројомазање владаоца: дужности њејове и народне. 2. издање*. Београд: Центар за истраживање православног монархизма, 2018.
- Божовић, Бранислав. *Ујрава и ујравници їрага Беоїрага: (1839–1944)*. Београд: Просвета, 2011.
- Бојовић, Радивоје. „Писма са одличним поштовањем Надежде Петровић”, у: *Надеждина їисма: їисма са одличним їошїтовањем Надежде Пеїровић*, пр. Радивоје Бојовић, 7-9. Чачак: Уметничка галерија „Надежда Петровић”, 2015.
- Бојовић, Радивоје. *Боїородичина црква на Морави*. Чачак: Народни музеј Чачак, 1992.
- Бојовић, Радивоје. *Проїта Вићенїије Поїовић и синови: каїјалої изложбе*. Чачак: Народни музеј Чачак, 2021.
- Боловић, Ана, Гачић, Тања и Марушић, Александар. *Црква Свеїе Троїице у Горњем Милановцу: насїјајање и їирајање*. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2012.
- Боловић, Ана и Челиковић, Борисав. „Дворац у Такову, 1902”, у: *Рудничко-їаковски крај у умейносїи XIX века*. 116-117. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2011.
- Боловић, Ана. „Манастир Враћевшница као чувар заоставштине својих ктитора и приложника – Обреновића”, у: *Обреновићи у музејским и друїим збиркама Србије II*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић, 307-338. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2014.
- Боловић, Ана. „Манастир Враћевшница као чувар заоставштине својих ктитора и приложника – Обреновића”, у: *Обреновићи у музејским и друїим збиркама Србије II*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић, 307-338. Горњи Милановац, 2014.
- Боровњак, Ђурђија. *Архїијекїура и урбанизам Горњеї Милановца: (1853–1941): са осврїом на їрадиїелїсїво Чачка, Краљева и Країујевца*. Чачак: Народни музеј; Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског, 2007.

- Борозан, Игор. „Уметничка прерада средњовековне историје и репрезентативна култура српске/југословенске монархије у првој половини XX века”, у: *Замисљање прошлости и рецеиција средњега века у српској уметности XVIII-XXI века*, ур. Лидија Мереник, Владимир Симић, Игор Борозан, 119-133. Београд: Српски комитет за византологију: Службени гласник: Византолошки институт САНУ, 2016.
- Борозан, Игор. *Резервационна култура и политичка пројекција: емоционална кнезу Милошу у Неошину*. Београд: Филозофски факултет, Катедра за историју уметности новог века, 2006.
- Борозан, Игор. *Резервационна култура и политичка пројекција: емоционална кнезу Милошу у Неошину*. Београд: Филозофски факултет, Катедра за историју уметности новог века, 2006.
- Борозан, Игор. *Слика и моћ: представе владара у српској визуелној култури XIX и почетком XX века*. Књ. 1-2. Нови Сад: Галерија Матице српске: Матица српска, 2021.
- Бујас, Милица. „Божовић, Мелентије”. *Српски биографски речник 1, А-Б*, 671. Матица српска: Нови Сад, 2004.
- Бујас, Милица. „Вујић, Михаило В.”. *Српски биографски речник 2, В-Г*. 366-368. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- Бујас, Милица и Клеут, Марија и Раичевић, Горана. *Библиографија српских некролоја*. Нови Сад: Матица српска, 1998.
- Бурке, Питер. „Историја догађаја и повратак наративног”. *Историјски часопис XLV-XLVI (1998-1999)*, 333-347.
- Василић, Витомир. „Административно-територијалне промене на територији општине Горњи Милановац 1815-1995”. *Зборник радова Народне музеја XXXI (2001)*, 53-91.
- Васић, Драгиша. *Девејстио трећа*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.
- Вељковски, Ј. „Борисављевић, Коста”. *Српски биографски речник 1, А-Б*, 709. Нови Сад: Матица српска, 2004.
- *Владе Србије: 1805-2005*. Београд: завод за уџбенике и наставна средства, 2005.
- Вукићевић, Драгана. „На шаховском пољу приче – потез краљицом”, у: *Обреновићи и књижевност: зборник радова*, ур. Драгана Вукићевић, Драган Пејчић, 237-256. Београд: Институт за књижевност и уметност; Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић”, 2024.
- Вукићевић, Миљивоје М. *Добриња до 1921. године*. Београд: Одбор за проучавање села САНУ, 1995.
- Вуковић, С. „Бараћ, Сава (Ђорђе)”. *Српски биографски речник 1, А-Б*, 418. Матица српска: Нови Сад, 2004.
- Гаврић, Гордана. *Краљево: један српски џојос*. Краљево: Завод за заштиту споменика културе, 2017.
- Гачић, Радош. „Цркве брвнаре таковског краја”. *Зборник Музеја рудничко-џаковског краја 1 (2001)*, 51-80.
- Давидовић, Горан и Павловић, Лела. *Историја Чачка: хронологија од праисторије до 2000. године*. Чачак: Међуопштински историјски архив, 2009.
- Даутовић, Вук. „Династичка ктиторичка и лична побожност Обреновића: даривање црква божанственим предметима и утварима”, у: *Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије IV*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић, 143-196. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2016.
- Даутовић, Вук. „Меморабилија ефемерног спектакла из 1867. године: Поздрав Његовој Светлости Михаилу М. Обреновићу III књазу српском из Јеврејског историјског музеја у Београду”.

- у: *Обреновићи у музејским и дружим збиркама Србије и Европе VI*, ур. Александар Марушић, Ана Ранковић, 223-243. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2020.
- Денда, Далибор. „Милковић, Чедомир”. *Српски биографски речник 6, Мар-Миш*, 730. Матица српска: Нови Сад, 2014.
 - Домазет, Марија. „Чардак кнеза Милоша у Горњој Добрињи”. *Рашка башићина 1* (1975), 257–262.
 - Драшковић, Драган и Савић, Мирјана. „Обреновићи у Историјској збирци Народног музеја Краљево”, у: *Обреновићи у музејским и дружим збиркама Србије, I*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић, 285-310. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2013.
 - Ђенић, Снежана. *Српски владари у ужичком крају*. Чајетина: Библиотека „Љубиша Р. Ђенић”, 2007.
 - Ђор. Ч. „Ђурић Милан”. *Биографски лексикон Златиборског округа*, 195-196. Београд: Удружење Ужичана, 2006.
 - Ђорђевић, Димитрије. „Српско друштво 1903–1914”. *Марксистичка мисао 4* (1985), 125–136.
 - Ђукић, Слободан. „Ађутанти владара Кнежевине Србије 1882–1918.”. *Војно-историјски гласник 2* (2021), 9-34.
 - Јагодић, Милош. „Крагујевац у другој половини 19. века у светлу статистике”, *Историјски часопис LIX* (2010), 321-340.
 - Јанковић, Зорица. *Пућ у Цариград: кнез Михаило, предаја Радова и одлазак Турака из Србије*. Београд: Историјски музеј Србије, 2006.
 - Јанчић, Зоран. „Црква светих апостола Петра и Павла у Горњој Добрињи”. *Пожешки зборник 1* (2001), 193–200.
 - Јовановић, Владимир. „Избрисана сећања. Уништавање и ретуширање слике о несталој династији Обреновић”. *Годишњак за друштвену историју 1–3* (2007), 39–45.
 - Јовановић, Слободан. *Влада Александра Обреновића, књ. II*. Издавачка књижевница Геце Кона, Београд: 1936.
 - Кадијевић, Александар. *Византијско грађинство као инспирација српских неимара новије доба* (Београд: САНУ: Српски комитет за византологију, 2016)
 - Капферер, Жан-Ноел. *Гласине: најстарије средство информисања на свету*. Сремски Карловци: Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2016.
 - Костић, Ана. „Значај манастира Жиче као крунидбене цркве у визуелној култури и владарској идеологији краља Милана и краља Александра Обреновића”. у: *Династија Обреновић и пролашење Краљевине Србије: тематски зборник радова*, ур. Сузана Рајић, 91-110. Ниш: Народни музеј, 2023.
 - Лазић, Гордана. „Црква светог Георгија у Ужицу”. *Ужички зборник 18* (1989), 51–70.
 - Лукић Крстановић, Мирослава. „Приватни живот на јавној сцени светковина”, у: *Приватни живот код Срба у деведнаестом веку: од краја осамнаестој века до почетка Првој светској рата*, пр. Ана Столић, Ненад Макуљевић, 779-804. Београд: Слио, 2006.
 - Лукић Крстановић, Мирослава. *Свекљаци XX века: музика и моћ*. Београд: САНУ, Етнографски институт, 2010.
 - Љушић, Радош. *Кнез Милош: (1783–1860): државотворни владар*. Нови Сад: Православна реч, 2021.
 - Љушић, Радош. *Обреновићи и њихов родослов*. Горњи Милановац: Скупштина општине: Музеј рудничко-таковског краја, 1998.

- Љушић, Радош. *Пойиси имовине династије Обреновић*. Чачак: Међуопштински историјски архив, 2023.
- Макуљевић, Ненад. „Ефемерни спектакл у мултикултуралном Београду: повратак Вучића и Петронијевића у Србију”, у: *Београд у делима европских јуџојисаца*, ур. Љубинко Раденковић, Ђорђе С. Костић, 169-185. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2003.
- Макуљевић, Ненад. *Умешност и национална идеја у XIX веку: сисџем европске и српске визуелне кулџуре у служби нације*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.
- Мар., Б. „Зотовић Михаило”. *Биоџрафски лексикон Злаџиборској окуриа*, 221-222. Београд: Удружење Ужичана, 2006.
- Марковић, Живота. „Лађевац Гаврило”. *Биоџрафски лексикон Злаџиборској окуриа*, 348. Београд: Удружење Ужичана, 2006.
- Марушић, Александар. „’С пута њихових Величанстава’: краљ Александар и краљица Драга Обреновић у Рудничком округу септембра месеца 1901. године”. *Зборник радова Народној музеја I* (2020), 81-101.
- Марушић, Александар. „Обреновићи у збиркама Музеја рудничко-таковског краја”, у: *Обреновићи у музејским и друџим збиркама Србије II*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић, 251-306. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2014.
- Марушић, Александар. „У сусрет високим гостима: последњи Обреновићи у Краљево и околини 1901. године”, у: *Публицисџика у развоју друшџтва и државе. I, Од новинској извешџаја до објекџивне исџорије: Карановац – Краљево у српским новинама: 1835–1918*, ур. Дарко Гучанин, Љубодраг Ристић, 207-225. Краљево: Народни музеј Краљево; Београд: Институт за политичке студије: Правни факултет Универзитета, 2023.
- Матић, Д. „Лађевац, Гаврило”. *Српски биоџрафски речник 5, Кв-Мао*, 468-469. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Маџаревић, Радош Ж. *Први џрађани Чачка 1839–1914*. Чачак: Међуопштински историјски архив, 2012.
- Милићевић, Милић и Поповић, Љубодраг. *Генерали војске Кнежевине и Краљевине Србије*. Београд: Војноиздавачки завод, 2003.
- Милићевић, Милић. *Реформа војске Србије: 1897–1900*. Београд: Војноиздавачки завод, 2002.
- Митровић, Ђорђе. „Инвентар двора Обреновића у Такову према попису државне комисије из 1903. године”. *Зборник радова Музеја рудничко-џаковској краја 1*(2001), 215-234.
- Мишић, Биљана. „Ефемерни спектакл: проглашење Краљевине Србије 1882”. *Наслеђе 6* (2005), 85-106.
- Мојсиловић Мирослав Миле. *Ајоџекарсџиво у Чачку*. Чачак: Апотеке „Др Драгиша Мишовић”, 1976.
- Мојсиловић, Миле. „Саобрађајне прилике и везе Чачка и околине у 19. веку”. *Зборник радова Народној музеја I* (1969), 107-154.
- Недељковић, Божидар С. Рочкоман. *Траџична џубав краљице Драје*. Београд: Штампарија „Зора”, 1938.
- Несторовић, Богдан. „Старо окружно здање у Чачку”. *Зборник радова Народној музеја I* (1969), 87-90.
- Никитовић, Мирослав. „Изградња дворца Обреновића у Такову 1902. године. Према „Дневнику и забелешкама” попа Станојла Ковачевића”, *Изворник 6* (1989), 160.

- Николић, Јездимир С. *Историја железница Србије, Војводине, Црне Горе и Косова*. Београд: Завод за новинско-издавачку и пропагандну делатност ЈЖ, 1980.
- Николић, Радојко. *Сељакова душа на камену: (ојиси личности на надгробницима зајадне Србије)*, Горњи Милановац: Дечје новине, 1991.
- Павловић, Иван С. *Никола Милићевић Луњевица (биографија)*, пр. Бориша Радовановић. Београд: Удружење братства Милићевића; Крагујевац: Историјски архив Шумадије, 2015.
- Павловић, Лела. „Обреновићи у фондусима Међуопштинског историјског архива за град Чачак и општине Горњи Милановац и Лучане”, у: *Обреновићи у музејским и друјим збиркама Србије IV*, ур. Александар Марушић, Ана Ранковић, 214-215. Горњи Милановац, Музеј рудничко-таковског краја, 2016.
- Перишић, Живко. *Сачувана ођњишћа*. Културни центар: Горњи Милановац, 2014.
- Пет., Д. „Атанацковић Борисав – Малиша”. *Биографски лексикон Злајиборској окури*, 17-18 Београд: Удружење Ужичана, 2006.
- Петровић, Петар Ж. „Црква у Дивостину код Крагујевца”, *Бојословље* 1-2 (1968), 59-66.
- Пешић, Милена М. „Развој појма дискурса као инструмента критичке друштвене анализе”. *Социолошки преглед* 4 (2020), 1260–1278.
- Пешић, Мирослав. *Политичке стјранке и увођење парламентаризма у Србији од 1881 до 1903. године*. Ниш: Филозофски факултет, 2017.
- Пивнички-Дринчић, Т. „Васић, Драгутин Т”; *Српски биографски речник* 2, В-Г, 86-87. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- Пивнички-Дринчић, Т. „Дреновац, Арсеније”. *Српски биографски речник* 3, Д-З, 411. Матица српска: Нови Сад, 2007.
- Попов, Чедомир. „Генчић Ђорђе”. *Српски биографски речник*, књ. 2, В-Г, 646-648. Нови Сад: Матица српска, 2004.
- Поповић, Радомир Ј. „Владати из Крагујевца”, у: *Престјони Крајујевац*, ур. Предраг Илић, 13-18. Крагујевац: Друштво историчара Шумадије, 2019.
- Протић, Милисав Д. *Драјачево и њејови славни синови*. Б. м.: б. и., 1940.
- Радовановић, Бориша. *Историја Крајујеваца: од најстјаријих времена до 1944. године*. Крагујевац: Б. Радовановић, 2017.
- Радовановић, Милош. „Комуникације и њихов утицај на развој чачанског подручја”. *Зборник радова Народној музеја XXV* (1995), 193-206.
- Радовановић, Радован и Ђокић, Небојша. „Министри унутрашњих дела Краљевине Србије за време владавине Милана и Александра Обреновића”, у: *Структура и функционисање полицијске организације: традиција, стање и перспективе: њемајски зборник радова*. 2, 19-42. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2013.
- Рајић, Делфина и Тимотијевић, Милош. *Храм Светјој Вазнесења Госјодњеј у Чачку*. Чачак: Народни музеј Чачак, 2021.
- Рајић, Делфина. „Црква светог арханђела Гаврила у Заблаћу”. *Зборник радова Народној музеја XXVII* (1997), 67-81.
- Рајић, Сузана. „Нова политичка заједница и владе Михаила Вујића 1901/2. године”. *Историјски часопис LX* (2011), 505-539.
- Рајић, Сузана. *Александар Обреновић: владар на прелазу векова: сукобљени светјови*. Београд: Српска књижевна задруга, 2011.

- Ранковић, Ана и Цицковић, Ана. *Ризнице црква и манастира рудничко-џаковској краја II*. Горњи Милановац: Музеј рудничко-џаковског краја, 2023.
- Ратковић-Костић, Славица Б. *Европеизација српске војске: 1878–1903. године*. Београд: Војно-издавачки завод, 2006.
- Ристић, Љубодраг П. „Краљеви у Краљеву (1882–1889–1904)”, у: *Рудо Поље – Карановац – Краљево: (од првих њомена до Првој светској рајна)*, ур. Љубодраг П. Ристић, 239–243. Београд: Балканолошки институт Српске академије наука и уметности; Краљево: Народни музеј Краљево, 2000.
- Ристић, Радомир. „Посетиоци и приложници манастиру Студеници (1887–1916)”. *Наша прошлост* 9 (2010), 155–200.
- *Споменица Гимназије у Крајеву 1833–1983*, ур. Љубиша Шуковић. Крагујевац: Одбор за обележавање 150-годишњице Крагујевачке гимназије, 1989.
- *Српска православна Епархија шумадијска: 1947–1997: шематизам*. Крагујевац: Епархијски управни одбор Српске православне Епархије, 1997.
- Станић, М. „Миловановић, Милован Ђ.”. *Српски биографски речник 6, Мар-Миш*, 565–567. Матица српска: Нови Сад, 2014.
- Стефановић, Тадија. „Архитектура Хотела 'Крен' у Чачку”. *Зборник радова Народне музеја XXXVI* (2006), 119–142.
- Столић, Ана. *Краљица Драга Обреновић*. Београд: Завод за уџбенике, 2009.
- Савић, Страхиња. *Таково-хроника*. необјављени рукопис из 1977. у власништву Музеја рудничко-џаковског краја из Горњег Милановца
- Тимотијевић, Милош. „Бој на Љубићу у званичној репрезентативној култури Чачка током XIX и XX века”, у: *Српска револуција и обнова државности Србије: двеста година од Друге српске устаника*, ур. Радомир Ј. Поповић, 215–240. Београд: Историјски институт; Чачак: Међуопштински историјски архив, 2016.
- Тимотијевић, Милош. „'Вазда' верни поданици: списак особа које су добиле орден на рођендан Краљице Драге Обреновић 11. септембра 1901. године”. *Зборник радова Народне музеја XLVIII* (2018), 45–54.
- Тимотијевић, Милош. „Владари и вароши: штампа о посетама Обреновића и Карађорђевића Краљеву, Чачку и Горњем Милановцу (XIX и почетак XX века)”, у: *Публицистика у развоју друштва и државе. 1, Од новинској извештаја до објективне историје: Карановац – Краљево у српским новинама: 1835–1918*, ур. Дарко Гучанин, Љубодраг Ристић, 179–205. Краљево: Народни музеј Краљево; Београд: Институт за политичке студије: Правни факултет Универзитета, 2023.
- Тимотијевић, Милош. „Војници, смрт и надгробна обележја: приватно сећање на Велики рат у западној Србији”, у: *Србија 1918: ослобођење домовине, њвотрајак рајника, животи у новој држави*, ур. Љубодраг П. Ристић, Лела Павловић, 393–414. Чачак: Међуопштински историјски архив; Ljubljana: Institut za kulturne in spominske študije: Центар за историју Југославије и савремену националну историју Филозофског факултета, 2021.
- Тимотијевић, Милош. „Град у унутрашњости: облици, простори и границе приватног и јавног у 20. веку”, у: *Приватни животи код Срба у двадесетом веку*, ур. Милан Ристовић, 579–611. Београд: Сlio, 2007.
- Тимотијевић, Милош. *Како је Чачак њвотрао град кошарке 1945–1969: спорти и идентитети*. Чачак: Народни музеј, 2023.

- Тимотијевић, Милош. „Култ светитеља, места сећања и политички митови: пример манастира Вујан, гробне цркве породице Луњевица”. *Годишњак за друштвену историју* 3 (2016), 33-63.
- Тимотијевић, Милош. „Називи улица Чачка 1893–1992: један век изграђивања колективног идентитета”. *Годишњак за друштвену историју* 2-3 (2000), 221-250.
- Тимотијевић, Милош. *Модернизација балканског града (1944–1989): компаративна анализа развоја Чачка и Београда у епохи социјализма*. Чачак: Народни музеј, 2012.
- Тимотијевић, Милош. „’Патриотски’ и ’реалан’ простор: подручје планине Рудник у Краљевини Југославији (1918–1941)”. *Зборник радова Народне музеја ХЛII* (2012), 73–88.
- Тимотијевић, Милош. „Политика, уметност и стварање традиција (подизање споменика Надежди Петровић у Чачку 1955. године)”. *Зборник радова Народне музеја ХХХI* (2002), 113-153.
- Тимотијевић, Милош. „Празнични сјај завичајне светковине: посета краља Александра и краљице Драге Чачку 1901. године”. *Зборник радова Народне музеја L* (2020), 71–79.
- Тимотијевић, Милош. „У лавиринту унутрашњих граница: положај Чачка у територијалној подели Србије 1804-2009. године”. *Зборник радова Народне музеја ХХХVIII* (2008), 139-170.
- Тимотијевић, Мирослав. *Таковски усџанак – српске Цветице: о јавном заједничком сећању и заборавању у симболичкој историји званичне репрезентативне културе*. Београд: Историјски музеј Србије: Филозофски факултет, 2012.
- Тодоровић, Јелена. *Естетика у сенци: мајирање моћи и државни симбол у Карловачкој митрополији*. Нови Сад: Платонеум, 2010.
- Трнавац, Недељко Д. *Обреновићи – дејство и образовање: просвета и шкољство у рудничко-таковском крају 1815–1903–2015*. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2015.
- Тубић, Б. „Костић, Сима”. *Српски биографски речник 4, И-Ка*, 294-295. Матица српска: Нови Сад, 2009.
- *Ужички лексикон*, ур. Миливоје Стефановић, Драгица Матић. Београд: ЈП „Службени гласник”: Град Ужице, 2014.
- *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије: (1835–1941)*, пр. Душан Мрђеновић. Београд: Нова књига, 1988.
- Цветковић, Снежана. *Вила Обреновића у Смедереву*. Смедерево: Музеј у Смедереву, 2012.
- Циврић Флорес, Зорица. *Живот у Србији уочи електрификације*. Београд: Музеј науке и технике: Галерија науке и технике САНУ, 2008.
- Челиковић, Борисав. „Културни импулси горњомилановачке средине на размеђу XIX и XX века”, у: *Живот и дело Драгише Васића: зборник радова са научне скупштине одржане у Горњем Милановцу 26. и 27. септембра 2005. године поводом 120. годишњице рођења и 60. годишњице смрти Драгише Васића (1885–1945–2005)*, пр. Борисав Челиковић, 49-59. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2008.

Рецензија рукописа (научне монографије):
**Услици искреног одушевљења: ефемерни спектакл
и путовање краља Александра и краљице Драге Обреновић
по Србији 1901. године**
аутора Милоша Тимотијевића и Александра Марушића

Рукопис монографије *Услици искреног одушевљења: ефемерни спектакл и путовање краља Александра и краљице Драге Обреновић по Србији 1901*, представља несвакидашње научно дело, и редак пример успешно изведене студије случаја, или више случаја, која потврђују опште историјске процесе, а који почивају на ширим друштвеним, политичким, идеолошким, културним, и другим оквирима времена.

Тиме је на критичко-историографски начин дошло до сједињења примарних, теренских истраживања у архивима, као и у периодичним гласилима, и теоријске литературе, како домаће, тако и иностране, што је студију уравнотежило, у смислу прикладног баланса између извора, и њиховог рашчитавања у светлости модерних методолошких полазишта, коришћених у историјским наукама, али и историји уметности, социологији, политичким наукама, и другим сродним хуманистичким и друштвеним наукама. Стога се актуелне теоријске поставке, употребљене на примерима из домаће и европске праксе, и овде са успехом потврђују. Политичка комуникологија као оквир за разумевање пропагандног карактера репрезентативне културе је у приложеном рукопису у потпуности потврђена, где једна агитациона турнеја последњих Обреновића по Србији 1901. године, бива огледни модел за разумевање сложених околности у којима је деловао краљевски пар у времену које је претходило њиховом трагичном крају.

Управо се поменути теоријски оквири и коментаришу у веома језгровитом предговору, али и уводном поглављу рукописа, у којима аутори на суверен начин упућују потенцијалног читаоца у основе методологије, на основу којих су поставили основе за разумевање једне особене студије случаја, која својим пропагандним карактером, али и масовним учешћем ондашње јавности, говори о сложеном и разгранатом систему владарске репрезентације, која је своје исходиште имала у европским монархистичким системима.

Потом се осврћу на појашњење структуре ефемерног спектакла, које од античког времена, представља кључну манифестацију владарске репрезентације. У

центру ове медијске манипулације налазила се вербално-визуелна култура, чија је употреба била замишљена као средство одбране пољуљаног трона Обреновића, на основу чега су и аутори текста поставили своје тумачење велике владарске турнеје, која је по правилу попримила обележје мулти-медијалног перформанса, о чему и пишу, говорећи о перформативном карактеру владарских посета градовима и кључним династичким и сакралним топосима на свом пропутовању по Србији. Ефемерни спектакли као кључни медијски агенти у потврди симболичког говора владарске репрезентације последњих Обреновића, представљала је основно средство за легитимизацију уздрманог владарског трона, о чему аутори наратива детаљно пишу кроз више функционалних ескурса, који се нижу у различитим епизодама из живота владарског пара 1901. године.

Након осврта на ситуацију у Србији у време владарских посета, аутори су детаљно анализирали посете: Смедереву; Лапову и Бадњевцу; Крагујевцу и Краљеву; Ушћу и Манастиру Студеници; Краљеву и Манастиру Жича; Чачку; Ужицу; Добрињи; Такову; Горњем Милановцу и Манастиру Вујну, Враћевшници, Дивостину и Крагујевцу, Убу и Нишу.

Свака од посета је у свом наслову додатно појашњена ефектним и учинковним насловима, који су у функцији збивања на самим прославама, или имају дубље симболичко, или тренутно значење, чиме се шири оквири времена контекстуализују у складу са актуелним политичким односима.

Сваки од владарских улазака у град или друге топониме је детаљно појашњен, и деконструисан у складу са нареченим теоријским оквирима, где се додатно потврђује перформативност наступа владарског пара, али и других актера, учесника у овим ефемерним спектаклима (политичари, црквена лица...).

Од посебне важности се чини и додатно расветљење ових посета. Наиме, готово свака подцелина је додатно расветљена, и то било да је у питању анализа устројења градова, историјата манастира и династичких топоса, демографских података, анализа појединих друштвених структура и њихове друштвене улоге (војска...). Такође, веома битним се чини и расветљавање великог броја важних учесника у владарским ентратама, било да су у питању локални политичари, страначки прваци, државни чиновници, и слично. На тај начин се у великој мери апстраховане владарске посете извлаче из уопштеног теоријског дискурса, и пребацују у домен политичке свакодневнице, што доприноси бољем разумевању ширих друштвених и политичких односа, као и правилнијем разумевању односа регионалних особености и централне власти у јавном животу Србије у том периоду.

Улога до сада немих извршитеља дворских жеља, било вољних или невољних, почев од идеатора, преко страначких активиста, и других учесника у јавном животу, постаје реалност, која продубљује механизам владарске репрезентације, и деконструише контролни механизам и деловање државне управе на регионалним плану.

Након самог осврта на посете владарског пара, приложена су и два прилога – Свечани говори током путовања краља Александра и краљице Драге Обреновић централној и западној Србији 1901. године, из којих сазнајемо више о идеолошким основама ових панегиричких говора, као кључног реторичног средства у артикулацији политичког говора у том периоду.

Други прилог се односи на – Списак одликованих лица током боравка краља Александра и краљице Драге Обреновић у Смедереву, за време путовања централној и западној Србији и поводом краљичиног рођендана 1901. године, који се чини веома важним у разумевању система симболичке размене капитала на релацији династија и концентрични кругови јавности, али и разумевању да привилегије и нису увек биле потврда неупитне династичке лојалности, о чему сведочи и случај поручника Димитријевића. Тиме се стално акцентује намера аутора да велику визитацију из 1901. године, сместе у контекст актуелне, и нереализоване завере из те године, као и оне наступајуће, нажалост успешне, чиме се изнова и изнова континуирана владарска ентрата смешта у контекст преврата из 1903. године, и чини се са пуним правом, а утемељеним на чињеницама, који доприносе да се приложени рукопис разуме као важан допринос бољем разумевању последњих година династије Обреновић.

На основу претходно изреченог, сматрамо да приложени рукопис представља важан допринос разумевању механизма пропаганде двора Обреновића, али и учешћа концентричних кругова јавности у искреној, или неискреној глорификацији владарског пара. Овим се текст научне монографије кандидује као назаобилазно штиво у, до сада, чини се, недовољно истраженом сегменту живота краља Александра и краљице Драге. Изведен на научно утемељен начин, остаје ваљано сведочанство повратка изворима, али и њиховом критичком рашчитавању и сврсиходној контекстуализацији, те се текст препоручује за штампу у интегралном облику.

У Београду, 30. 11. 2024.

др Игор Борозан, редовни професор,
дописни члан САНУ

Рецензија рукописа:
**Усклици искреног одушевљења: ефемерни спектакл
и путовање краља Александра и краљице Драге Обреновић
по Србији 1901. године**
аутора Милоша Тимотијевић и Александра Марушића

Коауторски рукопис *Усклици искреног одушевљења: ефемерни спектакл и путовање краља Александра и краљице Драге Обреновић по Србији 1901. године* потекао је из пера врских познавалаца деветнаестовековне српске историје, посебно оне која се односи на рудничко-таковски и чачански крај. Са већ огромним доприносом у афирмацији свестраних историјских, културних, друштвених и политичких односа овог дела Србије, Тимотијевић и Марушић су се удруженим знањима и напорима посветили задатку да широкој читалачкој публици представе један важан сегмент из времена владавине последњег Обреновића, када се династија већ налазила у најозбиљнијој кризи.

Пропутовање краља и краљице Србијом у лето и јесен 1901. године уследило је као нека врста компензације, будући да је годину дана по венчању, краљевски пар био у потпуној међународној изолацији. Нису их хтели примити ни на аустријском, али ни на руском двору, иако су у Петрограду дуго обећавали последњем Обреновићу званичан пријем са супругом.

На мапи краљевског пара нашли су се најпре Смедерево, Лапово, Бадњевац и Крагујевац, затим Краљево, Студеница и Жича, те Чачак и Ужице. Владарски пар је посетио потом колевку Обреновића Добрињу, родно место родоначелника династије, Таково „српски Витлејем”, како аутори наводе, те дом Луњевица, родно краљичино место, Горњи Милановац и Манастир Вујан. На повратку до престонице, пут их је водио преко Враћевшнице, Дивостина и Крагујевца, а у свој двор у Београду пристигли су после месец и по дана проведених на пропутовању кроз Србију.

Оценивши правилно да је за циљ обиласка Србије, постављена обнова спољна владара, односно династије са народом, кроз бројне новинске извештаје и забелешке очевидаца, аутори су објаснили механизме којима се циљ имао постићи. Упућујући нас на контекст у коме треба сагледавати званичне посете владара, наглашено је да оне „припадају домену јавних свечаности и перформативне кул-

туре у којој се многи вербални и визуелни симболи спајају у сажимајуће јединство спектакла кроз сложену структуру”. Свака од описаних посета у овом рукопису то и потврђује.

Мада аутори скромно наводе да је њихов ангажман усредсређен на продубљивање сазнања на плану микроисторије, мора се констатовати да допринос овог рукописа превазилази њене оквире.

Ако пропутовање Србијом последњег владарског пара Обреновић сагледамо у контексту вишедеценијске борбе династије да се одржи на престолу, уочићемо неколико битних елемената. Прво, погрешку да се краљица представља народу и јавности после обелодањивања вести да се не може очекивати рођење престолонаследника, што је за сваку, па и за ову династију кључно питање; друго, да је, према досадашњим истраживањима, управо од овог тренутка, од краљичиног рођендана 24. септембра 1901, почела да се кује завера против краља и краљице; и, треће, можда и најважније, да су се симболичким структурама, у којима су вешто спајани топоси попут Такова, Враћевшнице, бивше престонице Крагујевца и др, са историјском улогом породице и династије Обреновић у ослобађењу и уједињењу српског народа, могла оживети осећања народа према владајућој династији, али не и очувати озбиљно пољуљани трон. Повезивање са славним прецима у служби легитимисања династије Обреновић, није могло дати резултате, будући да опстанак било ког представника ове, па ни супарничке династије, није зависио од осећања народа, већ од спрега опозиције у којој су били и представници цивилних и војних власти, различитих политичких чак и династичких опредељења.

Отуда је и *Народ* као такав са својим „Усклицима искреног одушевљења“, како су аутори и насловили овај рукопис, могао да представља једино реципијента у отвореном династичком питању, али не и да утиче на њега. Искреним речима Павла Смиљанића таковског посланика, који је крај таковског грма, династијске реликвије, дочекивао кнеза Милоша, кнеза Михаила, краља Милана, а сада краља Александра и краљицу Драгу „унуку славног војводе српског Рудничанина Николе Луњевице“, истакао је да ће краљу Таковци помоћи, као некада и Великом Милошу, да „ти створиш Велику Србију, да под скиптром Душановим ујединиш све Српство”. Ипак, вера у будућност са краљем као чуваром традиције *Српства*, те његовог ослобођења и уједињења под легитимном династијом Обреновић, поклекла је под ударом противника ових идеала и надања, којима је део народа Краљевине Србије озбиљно и искрено био посвећен.

Тимотијевић и Марушић нас својим истраживањем заправо опомињу да чин Мајског преврата који су убрзо југословенски историчари уткали у неодрживу „научну истину“ о прекретници, оправдавајући убиство краљевског пара као „радикално решење“, које је „као олуја рашчистио атмосферу“ морамо преиспитати и исправити. Мајски преврат је одражавао вољу само малог дела српске војске, политичара и интелигенције који су водили бесомучну борбу за свргавање Обреновића још од времена кнеза Михаила. Њихова настојања тражила су подесну прилику за реализацију. Научници немају право да занемарују осећања и вољу *Народа*, те да нуде мит *о йоразу Србије 1878–1903.* и *о йолеџу Србије после 1903.* године.

Ова порука лебди над сваком страном овог дела и у њој је садржана његова права вредност.

У Београду, 8. новембар 2024. год.

Проф. др Сузана Рајић

Рецензија рукописа:
**Усклици искреног одушевљења: ефемерни спектакл
и путовање краља Александра и краљице Драге Обреновић
по Србији 1901. године**
аутора Милоша Тимотијевића и Александра Марушића

Рукопис „Усклици искреног одушевљења: ефемерни спектакл и путовање краља Александра и краљице Драге Обреновић по Србији 1901. године,” представља анализу многоструких значења путовања владарског пара последњих Обреновића по Србији 1901. године. Аутори Милош Тимотијевић и Александар Марушић су истраживање и интерпретацију засновали на два теоријска концепта: ефемерном спектаклу и теоријском тумачењу свакодневице односно, теорији симболичког интеракционизма. Први је аналитичка алатка која се често користи на пољу историје уметности а свакодневицом се, међу осталима, баве и социолози. Оваква поставка и настојање аутора да се ослоне на теоријска разматрања свакако завређују похвалу. Концепт ефемерног спектакла односно, артифицираног ритуала политичке пропаганде, међу домаће историчаре уметности увео је проф. Мирослав Тимотијевић, који је био, слободно се може рећи, и зачетник својеврсне „школе” историје уметности код нас. Аутор Милош Тимотијевић се у неким својим ранијим истраживањима и сам опробао на овом пољу. У вези с теоријама свакодневице аутори су се определили за приступ Иване Спасић у њеној врло утицајној књизи *Социологија свакодневне живота* (2004). Коначно, ваља нагласити да наши историчари ретко користе теоријска разматрања која су везана за њихову дисциплину а поготово она из других, сродних хуманистичких наука.

Аутори су у Предговору истакли циљеве истраживања и анализе путовања краљевског пара по Србији 1901. године. Они наводе да није реч о пукој реконструкцији обиласка појединих делова земље, него о анализи структуре феномена ефемерног спектакла као суштинског обележја политичке и династичке пропаганде. Владарска посета варошима, селима и засеоцима у Србији открива, према њиховом мишљењу, сложене механизме којима су краљ Александар и краљица Драга настојали да побољшају и учврсте своју позицију у земљи. Политичка криза је управо захтевала овакве потезе. Изазвана је смрћу краља Милана у Бечу,

чињеницом да је сахрањен на територији друге државе, непостојећом и лажном трудноћом краљице Драге, стално одлаганом и недочеканом пријему на царском двору у Русији и отварањем питања наследства престола. Све ово знатно је урушило иначе пољуљан углед и ауторитет краља и краљице. Дакле, у погледу политичког контекста аутори су с правом одабрали ово путовање за предмет своје анализе. Осим тога, они су посебну пажњу посветили приказу градова, вароши и села у унутрашњости Србије, локалне елите, представника цркве и расположењу народа. Настојали су да отворе и нека идентитетска питања као што су локал-патриотизам и веза између династичког легитимитета и националног идентитета.

Након Предговора и Увода у коме су темељније образложили циљеве истраживања и приступ интерпретацији резултата, аутори су укратко изложили своје виђење личности краља Александра Обреновића и краљице Драге које је засновано на релевантној литератури. Изложили су и главне карактеристике политичке ситуације у Србији 1901. године да би се потом упустили у подробен опис путовања не занемарујући ни једну тачку обиласка на мапи кретања краљевског пара. Овај, централни део текста рукописа, на први поглед подсећа на низ путописних крокија којима су дати упечатљиви наслови (Куће окречене у бело; Варош осветљена електриком; Српски Витлејем: посета Такову; Прах баба Вишње: посета Враћевшници итд). Иако приказ пута краљевског пара изгледа као бесконачно понављање једних те истих ритуала, аутори су се потрудили да укажу на fine разлике у организацији дочека краља и краљице, у саставу њихове свите, визуелним аранжманима и контролисаним наративима у славу краља, краљице и династије. На основу ових и других потеза током припреме и реализације пута може се стећи увид о идејама и циљевима интервенције „одозго“ односно, механизмима ефемерног спектакла у циљу политичке пропаганде. Ово је посебно уочљиво током неких етапа путовања током којих се може сагледати пажљиво одмеравање и успостављање равнотеже између локал-патриотизма и национализма (нпр. у Рудничком округу). Из данашње перспективе занимљиво је, такође, да је тадашња владарска пропаганда у наративу коришћеном током путовања врло пажљиво пласирала тезу о истоветности династичких и државних, националних интереса.

Рецепција и карактер одзива окупљеног народа приликом дочека владарског пара на путу по Србији, представљали су, према мишљењу аутора, једно од тежих питања у овој анализи. Иако су путовање из часа у час пратили описи у званичним и другим новинама а њихове извештаје аутори су користили као главни извор у

овој књизи, извесно је да се није радило искључиво о аранжираним догађајима. Међу окупљеним народом било је знатижељних грађана и сељана, оних који су били заинтересовани за политику, присталица династије Обреновић, али и противника. Пролазак дворске свите, доручци у кућама истакнутих домаћина, краљичин лични тон приликом разговора с окупљеним народом сигурно су били важан догађај у свакодневици локалне заједнице. Расположење народа према краљу и краљици било је повезано и са „географијом“. Зато је и интензитет емоција према владарском пару Обреновића пажљиво балансиран у наративу и разликовао се у, на пример, Ужичком и Рудничком округу. Аутори су посебно истакли феномен даривања црквама и манастирима, као и дељења одличја заслужним чиновницима, службеницима, официрима и грађанима. Реч је о разрађеном систему у коме се рачунало на придобијање подршке и међу онима који сигурно нису били присталице краља Александра.

Основна теза коју заступају аутори у овој књизи је да су краљ Александар и краљица Драга успешно користили ефемерни спектакл као средство за јачање угроженог ауторитета, а затим и промовисање политичких и идеолошких идеја династије Обреновић. У савременом читању историје које би требало да „види“ шире и даље од организације официрске и цивилне завере и суровог убиства последњих Обреновића може се рећи да су били у праву. На ово указује и добро осмишљена пропаганда у циљу промоције краљице Драге која је креирана одмах по објави веридбе и венчања краљевског пара 1900. године. Уздизање краљице Српкиње „прве од Косова“ тичало се идентитетских питања а она су увек добитна комбинација. Међутим, след чињеница из потоњег живота краљевског пара је умањио успех владарске пропаганде. У овом контексту, књига Милоша Тимотијевића и Александра Марушића представља интересантну и важну допуну наших знања о прошлости.

Београд, 11. 11. 2024.

Ана Столић
Историјски институт Београд

Именски регистар

А

Abeles Mark 12, 17, 20, 108
Авакумовић Јован Ђ. 26, 30, 182, 247
Аврамовић Јаков 230
Адамовић Лујо 237
Алексић Чеврљаковић Марија 159
Алексић Милош 239
Алимпиић Душан 237
Анастасијевић Милан 230
Андрејевич Андреј 59
Андрић Милан 231
Андријашевић Коста 237
Анђелић Милутин 231, 249
Анђелковић Ђока 119, 248
Анђелковић Миливоје 239
Анџић Анџионије 107, 138, 139, 179
Антић Димитрије 231
Антић Драгутин 237
Антић Милан 224
Антонијевић Владимир Влајко 113, 114,
115, 228
Антонић Василије Васа 26, 224
Антоновић Милан 236
Аранђеловић Радомир 138
Аранђеловић Мика 231
Арачић Вукоман 61, 95, 226
Арнаутовић Велимир 231
Арон пророк 151, 212
Арсеније, архимандрит 235
Арсенијевић Милан 231
Арсенијевић Светозар 228
Аршинов Павле 237
Атанасијевић др Светозар 224
Атанацковић Малиша Борисав 123, 124,
228, 246
Атанацковић Јован 182

Атанацковић Светислав 228
Аћимовић Симо 237

Б

Баба Вишња в. Обреновић Вишња
Бабић Живојин 67, 225, 240
Бакључа Чедомир 159
Баковић Максим 240
Балтезовић Сотир 250
Балтић Серафим 102, 199, 200, 239
Бан Матија 39
Бараћ Сава в. Сава Дечанац
Барјактаревић Милоје 224
Бацовић Кузман 237
Белић Јован 106
Белић Петар 106
Белош Светозар 231
Benevolo Leonardo 18
Berk Piter 13, 14
Vjelajac Mile S. 49
Благојевић Љубисав 247
Блазнавац Светозар 225
Блазнавац Тихомир 240
Бобић Стеван 231
Богавац Петар 103, 231
Богдановић Живојин 225
Богдановић др Јован 237
Богдановић Перо 228
Богићевић Анта 245
Божидаревић Васо 240
Божиновић Драгољуб 250
Божиновић Јеврем 240
Божић Благоје 231
Божић Јоца 236
Божић Павле 52, 240
Божовић Крста 237

Божовић Бранислав 31
Божовић Мелентије/Милентије 99, 100,
231, 249
Бојовић Јеврем 237
Бојовић Љубомир 231
Бојовић Марко 2, 243
Бојовић Милена 237
Бојовић Радивоје 26, 36, 110, 112
Боковић Зарија 240
Боловић Ана в. Ранковић Ана
Борисављевић Коста 141, 160, 213, 214,
227, 249
Боровњак Ђурђија 58, 59, 60, 67, 83, 111,
114, 159
Борозан Ијор 7, 11, 12, 17, 18, 19, 36, 50, 93,
101, 102, 108, 113, 270
Бошковић Стојан 245
Бракалов 179
Браловић Милосав 231
Бранг Паул 115
Бранковић Мика 115, 231, 247
Бранковић Новак 240
Бранковић Стојан 227
Брачинац Ђока 248
Брзак Драгомир 227
Брзаковић Живојин 240
Бркић Урош 231
Броћић Младен 119, 231
Бугарски Димитрије 240
Бујас Милица 25, 89, 100
Буковац Влахо 36
Була Давид 227
Були Еди 224
Burdije Pjer 14
Бурке Пишер 14
Бушетић Тодор 237
Бушић Јован 231

В

Валента Александар 237
Валожић Милош 228

Ванлијић Ђорђе 225
Василић Вишомир 141, 142
Васић Драгутин 117, 119, 202, 204, 228
Васић Драиша 138, 157, 178, 179, 182
Васић Мијат 250
Васић Миодраг 65, 231, 240
Васић Милош 26
Васић Стеван 228
Васиљевић Алимпије 223
Васојевић Тодор 231
Велизарић Марко 227
Велимировић Јеврем 179, 223
Велимировић Петар 26, 181, 223, 245
Величковић Живојин 225
Величковић др Михајло 227
Величковић Мијаило М. 228
Вељковић Војислав 247
Вељковић Јован 224
Вељковић Марјан 248
Вељковски Ј. 141
Вељовић Радул 231
Вемић Јеремија 240
Веселиновић Стеван 225
Видојковић Војислав 231
Викторија, краљица 43
Викторија од Сакс-Кобург и Гота 43
Влада Јаков 231
Влајић Коста 231
Влајковић Светозар М. 44
Воховски Чедомир 240
Вујић Коста 235
Вујић Михаило В. 21, 25, 26, 50, 64, 69, 89,
223, 245
Вујић Никола 237
Вујовић Светозар 240
Вукадиновић Мијушко 231
Вукадиновић Светозар 228
Вукановић Јелисавета Р. 237
Вукашиновић Милутин 228
Вукашиновић Теофило 228
Вукелић Дејан 258

Вукићевић Драјана 7
Вукићевић Милан 231
Вукићевић Миленко 237
Вукићевић Миљивоје М. 135
Вукићевић Станојло 235
Вуковић Паја 168, 224, 246
Вуковић С. 92
Вукомановић Лука 224
Вукомановић Стеван 240
Вукосављевић Тасо 236
Вуксановић Мијаило 228
Вукчевић Станојло 246
Вучићевић Љубомир 240
Вучићевић Обрен 249
Вучковић Недељко 240
Вучковић Светозар 227

Г
Гавриловић Андро 236
Гаврић Гордана 83, 90, 100
Гавровић Васо 133, 228
Гавровић Светозар 228
Гајичић Савка 45, 236
Гановић Димитрије Мита 228, 231
Гачановић Чедомир 240
Гачић Радош 143, 150
Гачић Тања 159
Гвоздић Светозар 245
Генчић Ђорђе 41, 138, 182
Гершић Гига 223
Гершић Глиша 245
Geertz Clifford 14
Глишић Гедеон 169
Глишић Душан 139
Гмизовић Светозар 240
Goubert Pierre 13
Гогић Сретен М. 111, 115, 228, 246
Гојковић Илија 237
Голубовић Јован 237
Голубовић Светозар 133, 228
Готер Векер 42

Грабовач Урош 231
Грујић Сава 223, 245
Грујичић Никола 231
Грујовић Брковић Каширина 159
Гучанин Дарко 11

Д
Давидовић Горан 109, 111, 115, 116, 119
Давидовић Жика 223
Давидовић Љуба 247
Дамјанов Андрeј 37
Дамњановић Богдан 123, 224
Дамњановић Иван 237
Дамњановић Никола 237
Данев 179
Даниловић Вукашин 105, 106
Данић Јован 225, 248
Данчевић Стојан 246
Даушовић Вук 17, 96
Deneskere Gita 18
Денда Далибор 50
Денић Михаило 224
Десимировић Вељко 231
Deploige Jeroen 18
Дероко Владислав 240
Дероко Никола 240
Димитријевић Алекса 240
Димитријевић Бора 107
Димитријевић Димитрије 231
Димитријевић Драгутин Апис 138, 139,
178, 179, 188, 240, 270
Димитријевић Драгутин,
ђакон из Крагујевца 237
Димитријевић Драгутин,
пешадијски капетан I класе 240
Димитријевић Живадин Жика 66, 228
Димитријевић Живојин 231
Димитријевић Јован 228
Димитријевић Милан 228
Димитријевић Радоје 237
Димитријевић Светолик 240

Димић Митко 231
Димовић Ђорђе 231
Дмитровић Аранђел 237
Додић Коста 240
Дојић Перо 231
Домазеи Марија 136
Драгашевић Боривоје 240
Драгићевић Васа/Васо 144, 225
Драгићевић Велимир 153, 210
Драгићевић Сретен 240
Драговић Раденко 231
Драгуљевић Станојло 228
Драгутиновић Милутин 237
Драшковић Драган 99, 100
Дреновац Арсеније Арса 99, 100, 246
Дукић Глишо 247
Дукић Симо 224
Дулић Драгутин 138
Дунић Милан 240
Дуњић Ксенија 2
Душан, цар 95, 99, 102, 153, 210, 272
Душковић Вујо 231
Душманић Михаило 228, 249

Ђ

Ђаја Јован 226
Ђенић Снежана 124, 125, 127, 128, 130,
131, 258
Ђокић Владан 33, 58, 124
Ђокић Небојша 31
Ђондић Вељко 228
Ђор. Ч. 123
Ђорђевић Димитрије 23
Ђорђевић Драгољуб 237
Ђорђевић Ђорђе 225
Ђорђевић Ђока 227
Ђорђевић Илија М. 231
Ђорђевић Марија 106
Ђорђевић Милан 237
Ђорђевић Милован 231
Ђорђевић Настас 159

Ђорђевић Петар 245
Ђорђевић Светозар 228
Ђорђевић Сретен Н. 45, 227
Ђорђевић Стеван У. 237
Ђорић Јеврем 249
Ђоровић Ђурђе 75, 232
Ђоровић Јевта/Јевто 75, 232
Ђујић Трифун 232
Ђукић Владимир 108
Ђукић Свейомир 179
Ђукић Слободан 49
Ђурђевић Миливоје 237
Ђурић Гојко 240
Ђурић Драгутин 224
Ђурић Душан 240
Ђурић Милан 123, 129
Ђурић Милорад 227
Ђурић Петар 228
Ђуричић Марко 228
Ђуровић Јеврем 227

Ж

Жарић Симо 228
Жерајић Милан 237
Живадиновић Стојан 232
Живаљевић Данило 237
Живановић Живан 107, 188, 225
Живановић Миленко 232, 247
Живановић Милосав 240
Живановић Милош 232
Живановић Светозар 232
Живковић Љубомир 249
Живковић Миљко 232
Живковић Младен 232
Живковић Никола 248
Живковић Сава 232
Живојиновић Стеван 237
Жујовић Јован 246

З

Зделар Владимир 237

Зелени Отокар 232
Златић, породица 73
Златић Ж. 74
Златић Тимотије 74, 232
Златичанин Симо 237
Зотовић Михаило С. 130, 131, 188, 205, 208,
227, 250

И

Ибровац Милун 237
Ивановић Васо 115, 229
Ивковић Војислав 225
Ивковић Живко 232
Ивковић Лука 58, 169,
Илијћ Илија 250
Илијћ Лазар 232
Илић Ђуро 237
Илић Илија Х. 248
Илић Јелица 107
Илић Лаза 246
Илић Преграј 55
Илић Сава Ј. 246
Илицановића Мито 248
Илкић Јован 35
Инокентије, митрополит 38, 43, 44, 173,
179, 193
Ирић Арсеније 144

Ј

Јајодиг Милош 55
Јаковљевић Божидар 143, 238
Јаковљевић Милујин 141
Јаковљевић Стеван 232
Јанићијевић Жика 169
Јанковић Божидар Божа 26, 43, 57, 224
Јанковић Јанко 105
Јанковић Михаило 240
Јанковић Наум Ц. 232
Јанковић Павле 247
Јанковић Сава 169
Јанковић Светозар 232

Јаношевић Михаило 232
Јанчић Зоран 136
Јанчић Марко 229
Јашић Живан 249
Јевремовић Лука 238
Јевтић Павле 236
Јекић Јован 232
Јеремић Драгољуб 240
Јеремић Ђуро/Ђура 232, 249
Јеремић Светозар 238
Јовановић Адам 232
Јовановић Алекса С. 245
Јовановић Андреј С. 232
Јовановић Богоје 232
Јовановић Богољуб 224
Јовановић Владимир 7
Јовановић Гвозден 238
Јовановић Драга
Јовановић Драгољуб 94
Јовановић Ђорђе 36, 232
Јовановић Иван 2, 97
Јовановић Јован, шеф Гинеколошког
одељења Опште државне болнице
35, 36, 225
Јовановић Јован П. председник Општине
града Крагујевца 57, 64, 170, 229
Јовановић Јован, пешадијски
потпоручник 240
Јовановић Јован С. Јошка 246
Јовановић Јоца Ж. трговац из Шапца 224
Јовановић Јоца Ж. трговац из Београда
246, 249
Јовановић Матија 240
Јовановић Милан Т. 240
Јовановић Милош А. 240
Јовановић Михаило Љ. 240
Јовановић Михаило, учитељ 238
Јовановић Михаило, трговац 247
Јовановић Лука
Јовановић Перо 232
Јовановић Петар И. 227

Јовановић Светозар 45, 232
Јовановић Светозар К. 232
Јовановић Сида 60
Јовановић Симеун 240
Јовановић Слободан 147
Јовичић Михаило 229, 238
Јовичић Срећко 232
Јовичић Филип 238
Јокановић Лука 133, 229
Јоксић Милан 224
Јоксић Милош 241
Јоксић Момчило 226
Јоксимовић Васо 232
Јосифовић Ђуро 232
Јосимовић Миливоје 226
Јоцић Стаменко 42
Јуришић Живојин Ј. 238

К

Кацијевић Александар 37, 59
Калајџић Димитрије С. 32
Калушевић Димитрије 241
Каљевић Љубомир 226, 245
Кандић Томо 133, 229
Кайферер Ноел Жан 152
Карађорђе 165
Карађорђевић Александар 90, 100, 157, 165
Карађорђевић Јелена 123
Карађорђевић Петар I 7, 101, 102, 117, 123
Карађорђевић 123, 177
Каракушевић Божидар 241
Карамарковић Маго 227
Карамарковић Сава 229
Карамарковић Светомир 229, 249
Карановић Стеван 238
Карић Велимир 229, 247
Карић Димитрије 229
Катанић Милун 232
Катарџи Александар 42
Катић Марјан 229
Катић Сима Д. 248

Катић Стојадин 232
Кирић Матија 248
Клеуш Марија 89
Ковачевић Љубомир 26, 181, 235
Ковачевић др Светозар 235
Ковачевић Станојло 147, 149
Ковинић Филип 241
Козлић Иван 227
Којић Бранислав 253
Којић Ђорђе 238
Којић Светозар 241
Којић Сретен 247
Кокановић Станко 249
Колајџић Димитрије С.
Кољајић Ана 105
Кољајић Анђелија Анђа 105, 113, 201, 203
Кољајић Ђорђе 105
Комарчевић Лазар 236
Константин цар 152
Константиновић (Александар) пуковник 177
Константиновић Војислав 241
Константиновић Јанаћко 45, 226
Косовљанин Михаило 229
Костић Ана 100
Костић Драгољуб 241
Костић Вићентије 229
Костић Ђорђе С. 17
Костић Живан 232
Костић Љубомир 232
Костић Светислав 96
Костић Сима 51, 77, 226, 247
Костић Тадија 229
Костић Чеда А. 229, 247
Коцић Димитрије Ј. 246
Кошанин Јосиф 232
Коштуница Војислав Ј. 232
Крајинчанић Христа 247
Краловец Емил 229
Красић Радоје 238
Кремић Илија Н. 232
Крен Стеван 115

Крецовић Владислав 241
Кривача Јован 111
Кривачић Илија 111
Крсмановић Димитрије 226
Крсмановић Ђорђе 133, 229
Крстић Ђорђе 136
Крстић Коста 238
Крстић Михаило 227
Крстић Никола 224
Крстић Стева 46
Крупезановић Никола 226
Кукић Саво 236
Кумануди Алекса 232
Кумер др Алојз 227
Кумрић Михајило 224
Кунатровић Божа 248
Кундовић Милосав 232
Кушић Миленко 238

Л

Лађевац Гаврило 135, 246
Лазаревић Анто 224
Лазаревић Драгомир 249
Лазаревић Коста Н. 233
Лазаревић Лаза 224
Лазаревић Лука 226
Лазаревић Милојка 42
Лазаревић Никола 241
Лазаревић Стефан 165
Лазих Гордана 128
Лазих Добрица 119, 233
Лазих Ђурђе 241
Лазих Јован 238
Лазих Панта 233
Лазовић Дуња 105
Лапчевић Станко 45, 233
Леко Марко 235
Levi Giovanni 13
Лешјанин Милисав 241
Лилер Хенрик 236
Ловчевић Стеван 235

Лонткијевић Бранислав 67, 241
Лукачек Никола 233
Лукић Јанко 238
[Лукић] Анка 143
Лукић Јеротије 249
Лукић Крсћановић Мирослава 17, 18
Лукић Никола 233
Лукић Петар 238
Лукић Симо 241
Лукић Стојан 248
Луковић Милија 238
Луковић М. Стеван 84, 233
Луњевица Војка 158
Луњевица Драга в. Обреновић Драга
Луњевица Ђурђија 106
Луњевица Никодије 107, 152, 158
Луњевица Никола в. Милићевић
Луњевица Никола
Луњевица Панта 157
Луњевица Риста 105, 106
Луњевица породица 41, 105, 107, 108, 118,
153, 157, 158, 160, 185, 188, 271

Љ

Љотић Владимир М. 246
Љубичић Василије 238
Љутић Петар 233
Љушић Радош 77, 137

М

Магдаленић Светозар 224
Maze Kaspar 94
Мајданац Милоје 227
Максимовић Драгутин 241
Максимовић Јован 236
Максимовић Љубомир 233
Максимовић Теофило 229
Максимовић Петар 249
Макуљевић Ненад 8, 17, 19, 81
Маленић Боривоје 241
Malighetti Roberto 14

Mamford Luis 18
Манојловић Димитрије 103, 233
Манојловић Ђорђе 241
Манојловић Јања 133, 205, 235
Манојловић Милош 241
Манојловић Панто 229
Манојловић Мар. Б. 130
Маринковић председник сената 179, 223
Маринковић Димитрије 223, 245
Маринковић Јездимир 241
Маринковић Јеремија 241
Маринковић Јован 224
Маринковић Јосиф 236
Маринковић Милан 138
Маринковић Милован М. 224
Маринковић Павле 77, 160, 215
Маринковић Павле Д. 26, 179, 249
Марић Антоније 64, 197, 226, 246
Марић Коста 241
Марјановић Јоргаћ 247
Марјановић Милоје 241
Марковић Вилотиј 241
Марковић Димитрије 238
Марковић Ђорђе 241
Марковић Живојин 135
Марковић Јаков А. 229
Марковић Љубомир 238
Марковић Миленко 225
Марковић Милија 128
Марковић Милош 62, 63, 195, 236
Марковић Милутин 173, 246
Марковић Никола П. 241
Марковић Никола 159
Марковић Светозар 51
Марковић Стеван 229
Мартинац Михаило 229, 248
Марушић Александар 17, 82, 83, 84, 90, 96,
99, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 159, 166,
168, 268, 271, 273, 274, 276
Маршићанин Божидар 41, 43, 179, 181, 227
Matera Vincenzo 14

Матић Драгица 127, 129, 135
Матић Јеремија 233
Матић Марко 229
Маговић Јово 233
Магурова 175
Мацаревих Радош Ж. 105, 106, 111, 114, 115
Машин Драга, в. Обреновић Драга
Машин Светозар 21
Мереник Лидија 7
Мијаиловић Вујица 147
Мијаиловић Димитрије 77
Мијаиловић Тодор 246
Мијоковић 84
Микић Јоксим 133, 229
Миладиновић Велимир 233
Миладиновић Лука 241
Миланковић Димитрије 225
Милановић Богдан 249
Милановић Михаило 241
Милановић Тодор 241
Милекић Манојло 241
Миленковић Анка 96
Миленковић Михаило 238
Милентијевић Димитрије 238
Милетић Вића 238
Милетић Никодије С. 248
Милијић Лаза Р. 233
Милијановић Младен 115, 227
Милисављевић Милош 238
Милисављевић Мирослав 241
Милићевић Луњевица Ана 108
Милићевић Владислав 241
Милићевић Душан Ђ. 233
Милићевић Луњевица Никола 63, 106, 137,
153, 154, 157, 158, 161, 162, 203, 204, 206,
208, 209, 210, 211, 213, 214, 216
Милићевић Милић 40, 50, 57, 95
Милићевић др Мита М. 226
Милићевић Стојиљко 233
Миловановић Алексије 241
Миловановић Богдан 229

Миловановић Велислав Ђ. 241
Миловановић Драгиша 233
Миловановић Ђорђе 229
Миловановић Милан 241
Миловановић Милија 226, 246, 248
Миловановић Милован Ђ. 26, 50, 64, 69
Миловановић Милош 236
Миловановић Стеван 241
Милојевић Филип 248
Милосављевић Алекса 238
Милосављевић Анто 238
Милосављевић Илија 233
Милосављевић Милосав 233
Милосављевић Никола 248
Милосављевић Светозар 245
Милосављевић Тодор 233
Милошевић Благоје 233
Милошевић Илија 158
Милошевић хаџи Јосиф 158
Милошевић Новак 236
Милошевић Милош 241
Милошевић Михаило 238
Милошевић Петар 241
Милошевић Раша 225
Милошевић Стеван 233
Милутин, краљ 94, 233
Милутиновић Димитрије 249
Милутиновић Крста 241
Милутиновић Рашо 241
Миљковић Милан 238
Миљковић Чедомир 26, 43, 50, 64, 69, 179
Мирић Љубомир 241
Мирковић Димитрије Ц. 226
Митић Ђоко 233
Митровић Ђорђе 148
Митровић Миленко 100
Митровић др Михаило 238
Митровић Радисав 250
Мићановић Стеван 233
Мићић Јован И. 250
Мићић Митар 247

Мићић Михаило 241
Мићић Сретен 138, 139, 225
Михаиловић Јанко Молер 105
Михаиловић Јован 227
Михаиловић Коста 242
Михаиловић Милан 224
Михаиловић Миљко 233
Михаиловић Милева 238
Михаиловић Павле 245
Михаиловић Теодор 136, 137
Михаиловић Чедомир 242
Михајловић Ђорђе 248
Михајловић Милош 242
Михајловић Тоша 226
Мишић Биљана 18, 19
Мишић Лазар 225
Мишић Павле 227
Мишковић Јован 142, 245
Mladenovic Ivica 14
Млинар Мато 236
Младеновић Петроније 233
Младеновић Стаменко 242
Мојић Илија 229
Мојсије 151, 212
Мојсиловић Мирослав Миле 115, 118
Mladenovic Ivica 14
Мојковић Светозар 236
Мокровчак Глишовић Мирјана 2, 146
Молеровић Љубомир 225
Московљевић Ранко 233
Мостарчић Стеван 124
Мостић Милан 249
Мошић Аврам 229
Мрђеновић Душан 26
Мркоњић Радомир 242
Мутап Антоније 119, 233
Мутап Лазар 157

Н

Настасијевић породица 159
Настасијевић Живорад 146

- Наумовић Димитрије 233
Наумовић Коста 229
Наумовић Михаило 227
Наумовић Мирослав 242
Наумовић Симо 233
Недељковић Антоније 229
Недељковић Рочкоман Божидар С. 117
Недић Владимир 229
Недић Милан 242
Недић Миленко 242
Недић Милован 242
Немањић династија 90, 91, 92, 96, 113, 152,
167, 185, 187, 198, 217
Ненадовић (Љубомир) 142
Несторовић Богдан 113
Несторовић Милован 225
Несторовић Сима 245
Нешић Алекса 249
Нешић Димитрије 225
Нешић Ђорђе П. 226
Нешић Светозар 227
Никетић Ранко 242
Никићовић Мирослав 147, 149, 151
Николај II в. Романов Николај II
Александрович
Николајевић Димитрије К. 233
Николајевић Драгомир А. 242
Николајевић Миливоје 49
Николајевић Светомир 245
Николић Андра 224, 245
Николић Антоније 238
Николић Виктор Борац 144
Николић Димитрије 227
Николић Ђока 229, 248
Николић Јездимир С. 34, 49
Николић Јован 226
Николић Јован И. 248
Николић Љуба Р. 247
Николић Љубомир, млинар 233
Николић Милан 233
Николић Милан, инжењеријски
капетан II класе 242
Николић Милорад 233
Николић Милутин 238
Николић Никола В. 242
Николић Петар 36
Николић Радојко 121
Николић Светозар 238
Николић Симо 233
Николић Стојан 158, 238
Николић Тодор 45, 233
Нинчић Арон 226, 247
Новаковић Алекса 182, 236
Новаковић Василије 242
Новаковић Глиша 115, 226
Новаковић Ђока 227
Новаковић Ђорђе С. 246
Новаковић Јован 103, 233
Новаковић Петар 233
Новаковић Светислав 247
Новаковић Станиша 229
Новаковић Стојан 223, 245
Nojbauer Hans Joakim 152
- О**
Обрадовић Лазар 238
Обрадовић Михаило 229
Обрадовић Радоје В. 250
Обрадовић Саво 225
Обрадовић Станимир 229, 242
Обреновић Александар *passim*
Обреновић Вишња 137, 165, 166, 184, 217, 275
Обреновић Драга *passim*
Обреновић Јеврем 137
Обреновић Јован 108, 137, 150
Обреновић Милан, војвода 157, 159
Обреновић Милан, краљ 8, 21, 23, 24, 25,
36, 37, 39, 41, 42, 50, 81, 90, 100, 101, 116,
123, 137, 142, 165, 169, 170, 184, 185, 188,
209, 219, 272, 274
Обреновић Милош 24, 33, 55, 57, 60, 67, 82,
90, 92, 93, 101, 112, 129, 135, 136, 137, 138,

142, 143, 150, 151, 159, 160, 196, 201, 203,
205, 206, 208, 209, 210 – 217, 272
Обреновић Михаило 17, 30, 31, 55, 101,
128, 142, 144, 152, 159, 165, 209, 210, 272
Обреновић Наталија 20, 21, 24
Обреновић династија 91, 92, 93, 99, 100,
102, 105, 108, 112, 113, 117, 123, 124, 137,
142, 144, 146, 153, 160, 165, 167, 177, 185,
186, 187, 198, 201, 268
Обрткић Мато 227
Osta Јаар van 18
Остојић Живота 60
Остојић Љубомир 223

П

Павићевић Иван 248
Павлићевић Петар 234
Павловић Вељо 238
Павловић Владимир 229
Павловић Владислав 247
Павловић Гојко 234
Павловић Димитрије 230
Павловић Ђорђе 224, 245
Павловић Иван С. 106, 248
Павловић Јеврем 242
Павловић Лазар 238
Павловић Лела 109, 111, 115, 116, 119, 121, 148
(Павловић) Мелентије 151,
165, 212, 217
Павловић Мијаило 234
Павловић Милан А. 246
Павловић Милорад М. 230
Павловић Милош Ж. 250
Павловић Перо 234
Павловић Стојан 227
Павловић Стојко 227
Пајкић Стојан 230
Палеташевић Урош 238
Панић др Лука 238
Пантелић Лазар 234
Пантић Алекса 249

Пантић Арсеније 239
Пантић Милован 242
Паунковић Лазар 239
Пауновић Здравко 236
Пауновић Љубомир 247
Пауновић Милош 227
Пачу Лаза 225, 246
Пашић Милоје 230
Пашић Никола 245
Паштровић Кузман 236
Пејчић Драјан 7
Перић Живојин 236
Перишић Живко 143
Петковић Богић 234
Петковић Вујица 234
Петковић Мијаило 234
Петковић Мијајило 119
Петровић Алекса 234
Петровић Анастасија 42
Петровић Атанасије 225
Пет. Д. 124
Петровић Димитрије А. 234
Петровић Драгомир 234
Петровић Драгутин Ђ. 227
Петровић Ђоко/Ђока 234, 236
Петровић Јован 224, 234
Петровић Јосиф И. 239
Петровић Лазар, ађутант 29, 30, 32, 33, 36,
37, 38, 39, 44, 46, 49, 57
Петровић Лазар 26, 179, 226
Петровић Лука 236
Петровић Љубинко 239
Петровић Марко 225
Петровић Мијаило 91
Петровић Милан Ф. 138
Петровић Миле 124
Петровић Милош 234
Петровић Миљо 125, 234
Петровић Мирко 177
Петровић Милица 42
Петровић Милутин 242

- Петровић Михаило 234
Петровић Надежда 36, 116
Петровић Настас 248
Петровић Никола, кнез 42
Петровић Пејтар Ж. 170
Петровић Ристо 45, 234
Петровић Станко М. 248
Петровић породица 123
Петровићева 29
Петронијевић (Аврам) 17
Петронијевић Анто 230
Петронијевић Велимир 242
Петронијевић Глигорије 128
Петронијевић Милош 29, 227
Пешић Милена М. 14
Пешић Мирослав 26
Пивнички – Дринчић Т. 100, 117
Пиндић Тихомир 234
Пироћанац Велимир 242
Поњавић Ж. 157
Поњавић Јован 234
Поп-Драгић др Алекса 239
Пойов Чедомир 41
Поповић Алекса 241
Поповић Богосав 176
Поповић Вићентије 109, 110
Поповић Дафина 110
Поповић Димитрије 230
Поповић Драгомир М. 247
Поповић Драгутин М. 249
Поповић Зарија Р. 236
Поповић Јован, пуковник 227
Поповић Јован, свештеник 239
Поповић Јован, учитељ 154, 162, 239
Поповић Катарина Г. 236
Поповић Коста 230
Поповић Лаза 147
Пойовић Љубодраг 50, 57, 95
Поповић Љубомир 239, 242
Поповић Марко 239
Поповић Мијаило 248
Поповић Мика 225
Поповић Милан 109, 110
Поповић Миленко Ћ. 137, 138, 236
Поповић Миливој 239
Поповић Милорад 242
Поповић Милутин А. 227
Поповић Миљко 242
Поповић Мита 226
Поповић Мита М. 248
Поповић Михаило М. 26
Поповић Михаило 245
Поповић Никодије 138
Поповић Никола 242
Поповић Петар 242
Пойовић Радомир Ј. 55, 105
Поповић Риста 225, 249
Поповић Светозар 246
Поповић Симо 236
Поповић Спира 230
Поповић Сретен 239
Поповић Стева Р. 246
Поповић Страхиња Б. 250
Поповић Страхиња 226
Порчић 150
Посниковић Димитрије 128
Посниковић Михајло 230
Поступовић Радич 165
Прапорчевић Љубиша 234
Продановић Милош 230
Продановић Проко 234
Прокић Божидар 239
Прокић Тодор 239
Протић Александар 225
Протић Димитрије 239
Протић Жарко 242
Протић Јанко 125, 239
Протић Јован 236
Протић Коста 226
Протић Милисав Д. 105
Протић Миленко 121
Протић Милорад 234

Протић Миљко 249
Протић свешеник 136
Протић Стојан 225, 250
Пурић Душан 242

Р

Радивојевић Илија 242
Раденковић Љубинко 17
Радовановић Бориша 55, 58, 64, 106
Радовановић Васо 247
Радовановић Милан 230
Радовановић Милан Ј. 242
Радовановић Милић Ј. 246
Радовановић Милош 118, 239
Радовановић Никола 113, 114, 115
Радовановић Радован 31
Радовановић Светолик 236
Радовић Вук 105
Радовић Димитрије 223, 245
Радовић Чедомир 247
Радојевић Љубомир 248
Радојичић Цветко 239
Радојковић Мато 248
Радојковић Милан 234
Радојковић Милосав Ђ. 246
Радојловић Ђорђе П. 234
Радојловић Љубомир П. 234
Радојловић Радоје 226
Радосављевић Аксентије 33
Радосављевић Анто/Анта 230, 249
Радосављевић Владимир 234
Радосављевић Милан 234
Радосављевић Милутин 242
Радуловић Михаило 230
Раичевић Горана 89
Рајић Делфина 2, 110, 112
Рајић Сузана 2, 7, 11, 21, 24, 38, 42, 44, 90, 93,
100, 101, 107, 123, 138, 273
Рајић Танаско 116
Рајковић М. 147
Ракић Станимир – Мира 250

Ранковић Ана 2, 17, 96, 99, 146, 159, 165, 168
Рајковић Косић Сластица Б. 40
Рекалић Стеван 45, 228, 242
Рекаловић 105
Рибарац Стојан 26, 249
Ризнић Коста 230
Ристић Антоније 242
Ристић Божо 45
Ристић Владимир 242
Ристић Љубодрај П. 11, 84, 121
Ристић Милан 234
Ристић Михаило 242
Ристић Радомир 96
Ристовић Милан 108
Роксандић Симеон 59, 67, 169
Романов Николај II Александрович 206
Романовић Љубомир 230
Ружић Доброслав М. 246
Ружић Петар 234

С

Сава Дечанац 90-93, 112, 113, 116, 149, 150,
151, 152, 158, 167, 187, 197, 200, 211, 217
Савић Алимпије 154, 234
Савић Маринко 242
Савић Миливоје 234, 247
Савић Милутин 242
Савић Мирјана 99, 100
Савић Светозар 234
Савић Страхиња 144
Савовић Саша 2, 71, 146, 148, 149, 157, 158,
168, 171, 221, 251

Савчић Милош 230
Савчић Михаило 234
Самокресовић Јован 234
Сарић Тихомир 234
Св. Александар Невски 95
Свети Сава 93, 100, 198, 217
Св. Симеон Мироточиви в. Стефан Немања

- Секулић Лазар 230
Селаковић Љубомир 230
Селић Јоца 234, 249
Серафим, в. Балгић Серафим
Симић Василије 223
Симић Владимир 7
Симић Ђорђе С. 225, 227, 245
Симић Милан 230
Симић Милић 250
Симић Михаило 234
Симић Света 250
Симић Урош 235
Симовић Благоје 141, 235
Смиљанић Љубомир 149
Смиљанић Михаило 236
Смиљанић Павле П. 153, 209, 246
Соколовић Димитрије 239
Соколовић Никола 239
Спалајковић Мирослав 235
Спасић Алекса 226
Спасић Драгољуб 236
Spasić Ivana 13, 51, 71, 274
Спасић Мато 235
Спасић Никола 228
Спасић Риста 235
Спужић Марко 242
Сретеновић Аксентије 242
Сретеновић Живан 235, 250
Сретеновић Љуба 246
Сретеновић Максим 162
Сретеновић Милутин 226
Стаменковић Драгутин 26, 226
Срећковић Боривоје 242
Срећковић Јован 239
Срећковић Михаило, генерал 57, 173, 245
Стајић Тома 246
Стаменковић Драгутин 245
Станимировић Ђока 235, 249
Станић Јован 225
Станишић Коста 228
Станковић Јован – Јоци 250
Станковић Светозар 242
Станковић Станоје Х. 246
Станојевић Алекса 239
Станојевић Аца 250
Станојевић Влада 235
Станојевић Драгиша 236
Станојевић Љуба П. 249
Станојевић Милутин 235, 246
Станојевић Михаило 239
Стевановић Ђуро 235
Стевановић Живко 250
Стевановић Миладин 239
Стевановић Михаило 239
Стевановић Павле 235
Стевановић Срећко 239
Стевановић Стеван М. 243
Степановић Станоје 230
Степић породица 64
Стефан Немања 9, 90, 93-97, 111, 198, 199
Стефан Првовенчани 90, 91, 93, 94, 96,
100, 198
Стефановић Миливоје 127, 129
Стефановић Никодије 225
Стефановић Никола Д. 26, 31, 50, 64, 67, 69,
89, 95, 223
Стефановић Никола 245
Стефановић Тадија 115, 132
Stojadinović Milan M. 132
Стојановић Аранђел 235
Стојановић Василије 243
Стојановић Вучко 226
Стојановић Драга 60, 61, 62
Стојановић Драгутин 243
Stojanović Dubravka 119
Стојановић Коста 248
Стојановић Љубомир 247
Стојановић Ст. 175
Стојановић Томо 239
Стојиљковић Стеван 248
Стојићевић Милан 225
Стојишић Алекса 243

Стојковић Алекса 228
Стојковић Ђорђе 239, 248
Сйолић Ана 2, 11, 18, 22, 25, 44, 107, 276
Стојшић Иван 115, 201
Страцимир, брат С. Немање 111
Суботић Војислав 230
Sundhaussen Holm 33, 55, 81, 108, 127, 157, 253
Сушић Ђока 235

Т

Тадић Владимир 225
Тајсић Жика 235
Тапазевих Милан 243
Теодосијадес 127
Теодосије архимандрит 91, 93, 96, 198, 199
Теохарових/Теокарових Мита 230, 247
Терзић Василије 239
Тешић Ристо 133, 230
Тителбах Владислав 95, 96
Тимоџијевић Милош 2, 11, 23, 33, 36, 45, 51, 55, 57, 63, 64, 66, 74, 75, 78, 81, 84, 90, 92, 100, 101, 105, 108, 112, 114, 115, 116, 117, 121, 125, 127, 133, 137, 139, 141, 142, 143, 146, 154, 157, 158, 165, 166, 176, 253
Тимоџијевић Мирослав 7, 8, 11, 12, 14, 17-20, 90, 93, 102, 142, 147, 151, 274
Тирић Петар 228
Тодорових Веља 141, 152, 153, 246
Тодорових Димитрије 235
Тодорових Јелена 17
Тодорових Петар 243
Тодорових Радомир 239
Томић др Владислав 235
Томић Јеврем Б. 235, 246
Томић Јеремија 239
Томић Сретен 250
Тошић Ђоко 235
Трифунанц Светозар 225
Трифуновић Арса 127
Трифуновић Ђурђе 235
Тројанчевић Вељко 2

Трнавац Недељко 162
Тубић Б. 51
Турлаков Слободан 30
Туфегџић Душан 243
Туфегџић Панто 239
Туцаковић Милан 226, 243
Туцаковић Панта В. 250

Ђ

Ђатић Ђорђе 230
Џelstali Knut 13
Ђелић Петар 227
Ђирковић Војин 246
Ђосић Милош 118, 119, 235, 249

У

Угриновић Јован 243
Угричић Владимир 223
Unowsky Daniel L. 18
Урошевић Мијаило 165, 166, 167, 239
Урошевић Ђоко П. 247

Ф

Fabietti Ugo 14
Faust Katherine 12
Филиповић Васо 133, 236
Филиповић Коста 243
Фотић Алекса 249
Франасовић Драгуншин 123, 224, 245
Фридрих Вилхелм III 43

Х

Хамди-паша 42
Хаџи Павловић Хранислав 235
Хаџи Тома Никола 182
Хаџић Владимир 106
Христић Коста Н. 225

Ц

Цветановић Васиљко 247
Цветић Милош 226

Цветковић Велизар 235
Цветковић Витомир 243
Цветковић Жељко 2
Цветковић Јован 243
Цветковић Михаило 239
Цвейковић Снежана 35, 36, 41, 42, 43, 146
Цветковић-Лештарић Благоје 230
Цветојевић Нинко 239
Цвијић Јован 236
Ценић Ђорђе 223
Циврић Флорес Зорица 34, 127
Цинцар-Марковић Димитрије 245
Цицковић Ана 165
Цовић Голуб 243
Цонић Алекса 235
Црногорац Коста 45, 236

Ч

Чађевић Дамјан/Дамњан 133, 230
Чарапић Илија 228
Чариков 42
Челиковић Борисав 148, 157
Чихак Венцеслав 129
Човић Чедо 230
Чолић Милисав Ж. 247
Чорбић Јаков П. 89, 90, 94, 99, 249
Чумић Аћим 226, 245

Ш

Шаранац Јован 230, 246
Швабић Стеван 226
Шпартал Ђорђе 243
Шуковић Љубиша 67
Штрбић Михаило 230
Шурдиловић Свейозар 146, 147, 148, 225

Wasserman Stanley 12

Географски регистар

А

Александровац 248
Алексинач 232, 248, 253
Амстердам 18
Аранђеловац 81
Аустрија 18, 168
Аустро-Угарска 31, 36, 177, 179

Б

Бадњевац 5, 8, 49, 236, 269, 271
Бајина Башта 250
Балканско полуострво 198, 212, 216, 217
Балта Бериловац 248
Баре 168, 232
Барић 237
Бачина 226, 246, 248
Бела Вода 238, 296
Бела Паланка 248
Белотић 239
Београд 5, 6, 7, 8, 11, 13, 17, 18, 21-24, 26, 29-31, 34, 36, 37, 39-44, 46, 50, 55, 69, 81, 84, 93, 94, 95, 105-108, 117, 119, 121-125, 127, 129, 130, 133, 135, 138, 139, 145-147, 149, 152-154, 157, 158, 160-162, 165-170, 173-181, 191, 220, 224-239, 246-253, 258, 271, 276, 298
Београдски округ 173, 218, 229, 246, 247
Берлин 25
Бершићи 143, 147, 238
Беч 25, 44, 230, 274
Бечањ 119, 231, 249
Богатић 228, 236, 249
Богданица 230
БогUTOвац 89
Борач 233
Брезна 162
Брезовица 229
Брусница 141, 213
Бугарска 23, 179
Буровац 239

В

Вазнесењска црква, Београд 173, 175
Ваљево 34, 127, 143, 225, 234, 235, 246, 247, 253
Ваљевски округ 149, 234, 246, 247
Варна 233
Велика Врбница 237
Велика Дренова 248
Велика Крсна 44
Велика Моштаница 247
Велика Плана 34, 49, 239, 250
Велики Извор 34
Велики Шењ 233
Велико Градиште 34, 225, 229, 234, 249
Велико Село 249
Велико Црнуће 225
Витановац 77
Витковац 77
Власотинце 34, 247
Вражогрнац 34, 250
Врање 246, 253
Врањски округ 237, 246, 247
Враћевшница 6, 71, 141, 148, 164-168, 184, 185, 217, 239, 261, 269, 271, 272, 275
Врачарски срез 173
Врачевићи 225
Вујан 5, 157, 158, 185, 271
Вучје 34
Вучковички брег 73

Г

Гамзиград 34
Гола Глава 247
Голубац 225, 249
Горјани 125
Горња Врањска 249
Горња Добриња 135, 136, 138
Горња Црнућа 141
Горњи Милановац 11, 17, 21, 42, 58, 78, 81, 96, 99, 105, 108, 116, 121, 137, 141, 143, 145,

146, 148, 149, 154, 156-163, 165, 168, 184,
185, 213-215, 227, 229, 231-233, 238, 239,
244, 249, 261, 266, 267, 269, 271, 293, 298
Грабовац 69, 73-75, 77, 231, 231, 247
Грљан 34
Гроцка 31, 231, 247
Гружа 69, 73, 232
Губеревци 77
Гуча 119, 231, 249

Д

Данковиће 250
Деспотовица 157
Дивостин 5, 6, 165, 169, 170, 184, 185, 269, 271
Добриња 5, 123, 133-139, 141, 184, 185, 209,
236, 262, 263, 269
Добрић 233
Доброводица 232, 233
Доварје 127, 128
Дољани 248
Доња Добриња 246
Доњи Милановац 228
Дорћол 176
Драгачево 105, 123, 147, 265
Драгачевски срез 78, 121
Драгобраћа 73
Драгово 232
Драча, манастир 169
Дрина, река 213
Дубље 160, 213
Дунав 30, 31, 34, 178,
Душковци 238

Е

Европа 17, 18, 30, 43, 263

Ж

Жабари 249
Жагубица 230, 249
Жарково 231
Жатковац 248
Жича 5, 81, 96, 99, 90-102, 185, 199, 200, 203,
239, 269, 271
Жички срез 45, 75, 78, 89, 99

З

Заблаће 109, 110
Забојница 239
Забрежје 167
Заграђе 250
Загреб 36
Зајечар 34, 107, 230, 235, 238, 246, 253, 260
Засавица 160, 213
Земун 12
Златибор 147
Златиборски округ 123, 124, 130, 135

И

Ибар, река 84
Ивањица 232, 238, 249
Италија 179

Ј

Јавор, планина 118, 213
Јагодина 229, 231, 232, 234, 239, 248, 253
Јадарски срез 231
Јадранско море 167
Јаловик 238
Јаребице 249
Јелица, планина 118, 121
Јерусалим 17, 91, 93, 198
Јовановац 234
Јужна Угарска 41

К

Каленић 90
Каменица 234
Карановац 11, 81, 82, 84, 124
Карпати 167, 218
Качерски срез 78, 141
Кладово 231, 248
Клатичево 150
Клокочевац 248
Кључки срез 234
Кнежева ливада 142
Кнежевина Србија 19, 26, 49, 50, 57, 95
Књажевац 213, 250
Колубарски срез 173
Концељ 250
Космај 173

Косово 34, 113, 200, 209, 276
Костојевићи 228
Крагујевац 5, 7, 42, 46, 49, 55, 57-59, 62, 65, 67, 68, 70, 106, 142, 143, 162, 168, 170, 229, 231, 233, 235, 237, 238, 246, 253, 269, 271, 272
Крагујевачки округ 50, 51, 55, 56, 65, 66, 77, 168, 228, 246, 247
Крајински округ 246, 247
Краљевина Југославија 26, 121
Краљевина Србија 18, 19, 23, 26, 27, 31, 35, 40, 50, 51, 55, 57, 65, 68, 73, 78, 95, 96, 100, 123, 124, 142, 194, 206, 213, 214, 252, 253, 272
Краљевина СХС 26
Краљево 5, 11, 27, 28, 44, 45, 69, 73, 75, 77, 78, 80-87, 98-100, 159, 185, 197, 233, 237, 253, 269, 271
Кремна 230
Крнуле 238
Крупањ 234, 235, 249
Крушевац 95, 181, 230, 237, 239, 253
Крушевачки округ 99, 236, 246, 248
Крушедол 36

Л
Лазаревац 231, 247
Лазац 109
Лазачка општина 105
Лапово 5, 49, 50-52, 269, 271
Лебане 247
Лесковац 34, 230, 238, 247, 253
Лозница 229, 231, 232, 233, 234, 238, 239
Лозничка река 110
Ломбардија 30
Лопатница 89, 99
Лопаш 229
Лубница 34
Лужнице 232
Луњевица 141, 162, 184, 213, 234
Лучани 148

Љ
Љубић 105, 112, 113, 116, 143, 160, 184, 203, 213, 217
Љубићски срез 78, 141, 143

Љубљана 121
Љуљачка општина 168

М
Мајдан 141, 239
Македонија 37
Макце 237
Марковица 118, 121
Масуровац 248
Минхен 36
Миријево 238
Михајловац 66, 235
Младеновац 81, 173, 218, 231
Морава 112, 147
Моравички округ 246, 248
Моравички срез 78
Моравски срез 143
Москва 235
Мрчајевци 232

Н
Неготин 11, 17, 232, 235, 239, 246, 248, 253
Негришор 105
Ниш 5, 6, 26, 34, 42, 45, 55, 67, 81, 100, 173, 180, 181, 219, 220, 232, 234, 238, 239, 246, 248, 253, 269
Нишка Бања 34
Нишки округ 220, 225, 246, 248
Нови Милановац 234
Нови Београд 18
Нови Сад 11, 17, 18, 25, 30, 41, 50, 51, 89, 92, 100, 117, 135, 137, 141, 152

О
Обреновац 238, 239
Овчарско-кабларска клисура 118
Округ пожаревачки 235, 246, 249
Опланићка општина 168
Општина брусничка 234
Општина великоселска 233
Општина Врело 230
Општина деспићка 153, 234
Општина добрчка 228
Општина Добриња 135, 137, 246
Општина крупачка 234

Општина моравичка 231
Општина Неменикуће 233
Општина Прањани 135, 141, 235
Општина пударачка 235
Општина Стопања 231
Општина табавовачка 229
Општина Таково 135, 144, 246
Општина Ушће 232
Општина Честин 75, 232
Оршава 31
Остружница 235
Охрид 159

П

Паковраће 118, 119, 121, 235, 249
Паланачки кисељак 46
Параћин 34, 234, 239, 248, 253
Петка 232, 247
Петровац 249
Петроград 30, 44, 235, 271
Пешта 31
Пирот 232, 238, 246, 253
Пиротски округ 246, 248
Подрински округ 249
Пожаревац 41, 160, 213, 227, 228, 235, 237,
239, 246, 249, 253
Пожаревачки округ 235, 246, 249
Пожега 123-125, 133, 137, 139, 143, 184,
234, 239
Пожешки срез 228, 229
Пољана 239
Пољна 237
По, река 30
Подунавски срез 237
Прањани 143, 238
Призрен 162
Прислоница 119, 158, 233
Прогорелица 86, 89
Прокупље 230, 238, 246, 250, 253
Пуковац 250
Пчелице 233

Р

Ражањ 248

Ратај 237
Рашка 90, 91, 99 238, 249
Рековац 239
Рибарица 234
Ријека 132
Рим 42
Ристовац 177
Рогача 236
Рудник 121
Рудничка нахија 215, 216
Руднички округ 11, 76-78, 108, 123, 139, 141,
143, 144, 146, 148, 153, 157, 160, 168, 210,
213-215, 225, 246, 249, 275, 276,
Рудо поље 36, 84
Русија 5, 26, 29, 30, 36, 41, 46, 179, 181, 183, 275

С

Саборна црква, Београд 30, 40, 44, 175,
179, 222
Саборна црква Успења Пресвете
Богородице, Крагујевац 59, 60
Сава, река 30
Санковић 247
Сараново 231
Сараорци 229, 249
Света Петка 34
Светиња, потес у Дивостину 169
Свилајнац 229, 253
Свилеува 233
Севојно 125
Сеча Река 236, 250
Синошевићи 249
Сирогојно 236
Сићево 248
Скобаљ 228
Слатина 248
Смедерево 5, 6, 25, 29, 30, 32-47, 49, 127, 146,
173, 184, 185, 193, 223, 226, 232, 233, 235,
236, 246, 249, 253, 258, 269, 270, 271
Смедеревска Паланка 46, 250
Смедеревски округ 35, 45, 50, 55, 227, 246, 249
Соко Бања 232, 233, 235, 291
Сопот 233, 247
Србија *passim*

Сремски Карловци 30, 152, 260
Стојник 233
Столови, планина 89
Стрижевац 234
Студеница, манастир 5, 81, 85, 88-91, 94-96,
99, 102, 113, 151, 185, 197, 198, 203, 269, 271
Студенички срез 78, 89, 90, 95

Т

Табановце 232
Таково 5, 42, 90, 138, 140-154, 184, 185, 201,
209-213, 246, 269, 271, 272, 275
Таковски срез 78, 141, 244
Теочин 143
Тимочки округ 246, 250
Топлички округ 78, 236, 237, 246, 250
Топчидер 19, 182,
Трнавски срез 78, 105, 109
Трнава 234
Трнавци 238
Трстеник 231
Турековац 247

Ђ

Ђурпија 228, 229, 234, 246, 248

У

Уб 6, 173, 178, 179, 190
Умка 233
Ужице 2, 5, 34, 49, 81, 118, 121-133, 135,
137-139, 184, 188, 205-208, 226-230, 235-239,
246, 250, 253, 258, 269, 271
Ужички округ 122, 123, 128, 139, 206-208,
228-230, 236, 246, 250, 276,
Ушће 5, 89, 95, 99, 232, 269

Ф

Француска 30, 46

Ц

Цариград 31
Црква Вазнесења Христовог, Прањани 143
Црква Пресвете Богородице, Велика Крсна 44
Црква Свете Наталије, Београд 44

Црква Светих Јоакима и Ане, Студеница 94
Црква Светих Петра и Павла,
Добриња 134, 136, 137, 138
Црква Светог Арханђела Гаврила,
Заблаће 109, 110
Црква Светог Вазнесења Господњег,
Чачак 111-113, 116, 118, 185, 200
Црква Светог Великомученика Ђорђа,
Смедерево 32, 33, 36-38, 43, 193
Црква Светог Ђорђа, Смедерево 36, 43, 38, 193
Црква Светог Ђорђа, Ужице 128
Црква Свете Тројице,
Горњи Милановац 156, 159, 162, 185
Црква Светог Ђорђа,
Таково 147, 149-152, 185, 211
Црква Успења Богородице,
Крагујевац 59, 60
Црна Гора 34, 92
Црногорски срез 142, 230
Црнућа 213

Ч

Чајетина 139, 225, 250
Чачак 5, 11, 23, 26, 33, 36, 45, 49, 50, 58, 77, 78,
81, 83, 92, 99, 104-119, 121, 143, 148, 149, 162,
184, 185, 200-204, 226-229, 233, 234, 239, 246,
253, 269, 271, 298
Чачански округ 78
Честин 74, 75, 232
Чибуковци 99
Чукојевац 231
Чумић 234

Ш

Шабац 34, 224, 228, 230-232, 234, 237, 238,
246, 249, 253
Шпај 226
Шумадија 51, 55, 70, 77, 106
Шуматовац 194

Белешка о ауторима

Милош Тимоотијевић (Чачак, 1969), историчар. Студије историје завршио је на Филозофском факултету у Београду 1996, где је и докторирао 2011. године. Од 1997. ради у Народном музеју у Чачку. Звање музејског саветника стекао је 2015, а у звање вишег научног сарадника изабран је 2022. године.

Главна подручја његових научних интересовања су друштвена и културна историја чачанског краја и Србије у XIX и XX веку, историја цркве и црквене уметности на подручју западне Србије, војна, политичка и друштвена историја Србије у Другом светском рату, модернизацијски процеси на Балкану у доба социјализма.

Објавио је 29 монографија и десет других публикација различитог садржаја (каталози, водичи), преко 120 научних чланака, преко 300 текстова у дневној и недељној штампи, пар стотина чланака на интернету, аутор је 16 изложби, као и преко 100 промоција и предавања.

За досадашњи рад добио је десет награда, међу којима се истиче „Михајло Валтровић” Музејског друштва Србије за 2004. годину.

Александар Марушић (Горњи Милановац, 1977), историчар. На Филозофском факултету у Београду завршио студије историје 2005. године.

Од 2005. године ради у Музеју рудничко-таковског краја. Године 2006. стекао звање кустоса. Звање вишег кустоса стекао 2017. године.

Бави се историјом XIX века а главна подручја његових научних истраживања су династија Обреновић, историја рудничко-таковског краја, културна историја горњомилановачког краја, као и политичке и друштвене прилике рудничко-таковског краја у XIX веку.

Аутор је 12 изложби Музеја рудничко-таковског краја, објавио је 70 научних радова, велики број текстова у штампи, у каталозима изложби, зборницима радова. Приредио је публикацију *Урош Пејровић: огабрани радови*, објављену у Горњем Милановцу. Одржао је преко 120 предавања, историјских часова о историји рудничко-таковског краја.

Добитник је више признања, плакета и захвалница, међу којима се истиче награда „Михаило Валтровић” за издавачки подухват године, 2016. године.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

321.61:929 Обреновић А.
321.61:929 Обреновић Д.
94(497.11)“1901”

ТИМОТИЈЕВИЋ, Милош, 1969-

Усклици искреног одушевљења : ефемерни спектакл и путовање краља Александра и краљице Драге Обреновић по Србији 1901. године / Милош Тимотијевић, Александар Марушић. - Горњи Милановац : Музеј рудничко-таковског краја ; Чачак : Народни музеј, 2025 (Ужице : Graficar). - 298 стр. : илустр. ; 22 x 22 cm

Тираж 500. - Стр. 268-270: Рецензија рукописа (научне монографије): Усклици искреног одушевљења: ефемерни спектакл и путовање краља Александра и краљице Драге Обреновић по Србији 1901. године аутора Милоша Тимотијевић и Александра Марушића / Игор Борозан. - Стр. 271-273: Рецензија рукописа: Усклици искреног одушевљења: ефемерни спектакл и путовање краља Александра и краљице Драге Обреновић по Србији 1901. године аутора Милоша Тимотијевића и Александра Марушића / Сузана Рајић. - Стр. 274-276: Рецензија рукописа: Усклици искреног одушевљења: ефемерни спектакл и путовање краља Александра и краљице Драге Обреновић по Србији 1901. године аутора Милоша Тимотијевића и Александра Марушића / Ана Столић. - Белешка о ауторима: стр. 298. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 259-267. - Summary : Exclamations of sincere enthusiasm. - Регистри.

ISBN 978-86-82700-11-1 (МРТК)

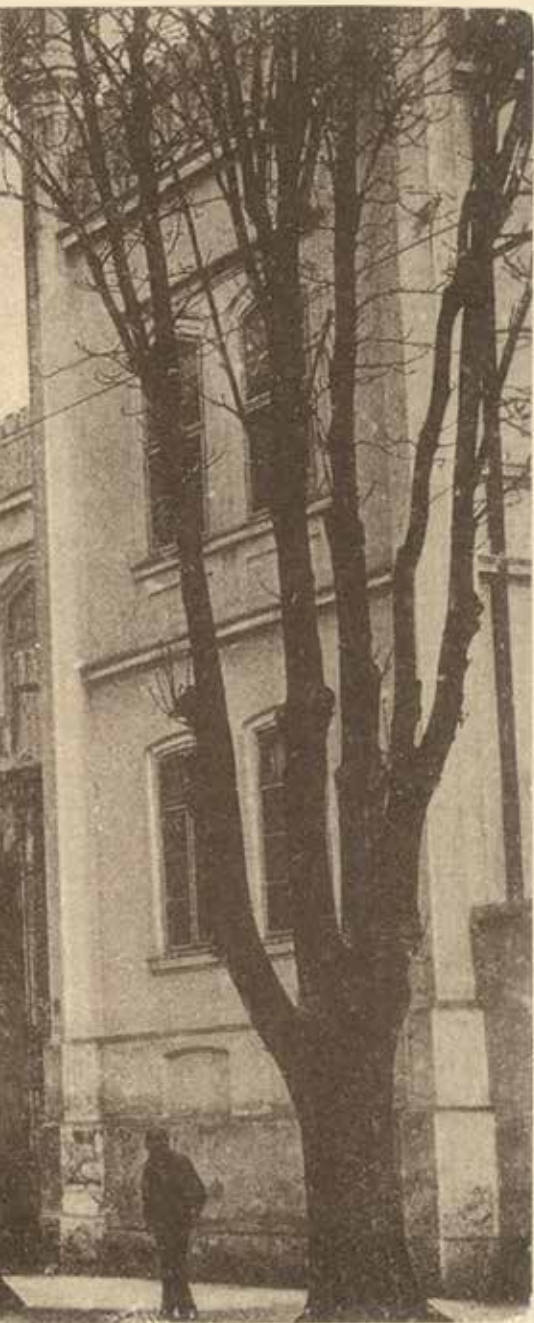
1. Марушић, Александар, 1977- [аутор]

- а) Обреновић, Александар, српски краљ (1876-1903)
- б) Обреновић, Драга, српска краљица (1866-1903)
- в) Србија -- Историја -- 1901

COBISS.SR-ID 162860041

Belgrad — *Conak*

Рукопис монографије *Услици искреној одушевљења: Ефемерни спектакл и посејта краља Александра и краљице Драге Обреновић Србији 1901.*, представља несвакидашње научно дело, и редак пример успешно изведене студије случаја, или више случаја, која потврђују опште историјске процесе, а који почивају на ширим друштвеним, политичким, идеолошким, културним, и другим оквирима времена.

др Игор Борозан, редовни професор,
дописни члан САНУ

Са већ огромним доприносом у афирмацији свестраних историјских, културних, друштвених и политичких односа овог дела Србије, Тимотијевић и Марушић су се удруженим знањима и напорима посветили задатку да широкој читалачкој публици представе један важан сегмент из времена владавине последњег Обреновића, када се династија већ налазила у најозбиљнијој кризи.

Проф. др Сузана Рајић

Основна теза коју заступају аутори у овој књизи је да су краљ Александар и краљица Драга успешно користили ефемерни спектакл као средство за јачање угроженог ауторитета, а затим и промовисање политичких и идеолошких идеја династије Обреновић. У савременом читању историје које би требало да „види” шире и даље од организације официрске и цивилне завере и суровог убиства последњих Обреновића може се рећи да су били у праву.

др Ана Столић

НАРОДНИ МУЗЕЈ ЧАЧАК

МУЗЕЈ РУДНИЧКО-ТАКОВСКОГ КРАЈА